

T.C.

**NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ
HACI BEKTAŞ VELİ ARAŞTIRMA VE UYGULAMA ENSTİTÜSÜ
ALEVİ BEKTAŞİ KÜLTÜRÜ ANA BİLİM DALI**

**TÜRK MİLLİYETÇİLERİNİN ALEVİ BEKTAŞİ İNANÇ
SİSTEMİNE BAKIŞ AÇILARI, NEVŞEHİR ÖRNEĞİ**

Yüksek Lisans Tezi

Yasin ŞAHİN

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Mihriban ARTAN OK

Nevşehir

Temmuz 2024

Yasin ŞAHİN

Türk Milliyetçilerinin Alevi Bektaşî İnanç Sistemine
Bakış Açıları, Nevşehir Örneği

Yüksek Lisans Tezi

Nevşehir 2024

T.C.
NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ
HACI BEKTAŞ VELİ ARAŞTIRMA VE UYGULAMA ENSTİTÜSÜ
ALEVİ BEKTAŞİ KÜLTÜRÜ ANA BİLİM DALI

TÜRK MİLLİYETÇİLERİNİN ALEVİ BEKTAŞİ İNANÇ SİSTEMİNE
BAKIŞ AÇILARI, NEVŞEHİR ÖRNEĞİ

Yüksek Lisans Tezi
Yasin ŞAHİN

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Mihriban ARTAN OK

Nevşehir
Temmuz 2024

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Tezi Hazırlayan

Yasin ŞAHİN

TEZ YAZIM KILAVUZUNA UYGUNLUK

“Türk Milliyetçilerinin Alevi Bektaşî İnanç Sistemine Bakış Açıları, Nevşehir Örneği” adlı Yüksek Lisans, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Hacı Bektaş Veli Araştırma ve Uygulama Enstitüsü Lisansüstü Tez Yazım Kılavuzu’na uygun olarak hazırlanmıştır.

Tezi Hazırlayan

Yasin ŞAHİN

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Mihriban ARTAN OK

Alevi Bektaşî Kültürü Ana Bilim Dalı Başkanı

Dr. Öğr. Üyesi Mihriban ARTAN OK (V.)

KABUL VE ONAY SAYFASI

Dr. Öğr. Üyesi Mihriban ARTAN OK danışmanlığında Yasin ŞAHİN tarafından hazırlanan “*Türk Milliyetçilerinin Alevi Bektaşî İnanç Sistemine Bakış Açıları, Nevşehir Örneği*” adlı bu çalışma, jürimiz tarafından Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Hacı Bektaş Veli Araştırma ve Uygulama Enstitüsü Alevi Bektaşî Kültürü Ana Bilim Dalı’nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

..... / /

JÜRİ
İMZA

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Mihriban ARTAN OK

Üye: Doç. Dr. Metin Ziya KÖSE

Üye: Doç. Dr. Mehmet ERSAL

ONAY: Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun / / tarih ve sayılı Kararı ile onaylanmıştır.

...../...../.....

Dr. Öğr. Üyesi Mihriban ARTAN OK

Enstitü Müdür (V.)

TEŞEKKÜR

Gerek ders döneminde gerekse tez yazım sürecinde yoğun çalışmalarımın dolayısıyla kendilerine yeterince zaman ayıramadığım, en güzel en tatlı zamanlarında kendileriyle daha fazla zaman geçirmem gerekirken onlarla geçirilecek zamanlardan fedakârlık yapmak zorunda kaldığım için büyük üzüntü duyduğum canım kızım Almıla'ya, oğlum Mustafa'ya ve bana her aşamada destek olan sevgili eşim Sultan'a bu süreçte bana sabırla katlandıkları ve destekleri için teşekkürlerimi bir borç bilirim. Tez yazım sürecinde önerdiği kaynaklarla ve deneyimleriyle bana yol gösteren, her aradığımda veya yazdığımda cevap veren tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Mihriban ARTAN OK'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca ders döneminde bilgi ve deneyimleriyle bizlere destek olan Doç. Dr. İlgar BAHARLU'ya teşekkür ederim. Araştırma sürecinde bilgi ve deneyimleriyle yapılan çalışmaya katkı sunan ve bu sürece kıymetli vakitlerini ayıran değerli katılımcılara da çok teşekkür ederim.

TÜRK MİLLİYETÇİLERİNİN ALEVİ BEKTAŞI İNANÇ SİSTEMİNE BAKIŞ AÇILARI, NEVŞEHİR ÖRNEĞİ

Yasin ŞAHİN

**Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Hacı Bektaş Veli
Araştırma ve Uygulama Enstitüsü Alevi Bektaşî Kültürü Ana Bilim Dalı,**

Yüksek Lisans, Temmuz 2024

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Mihriban Artan OK

ÖZET

Türkiye’deki din ve inanç özgürlüğü meselesi oldukça karmaşık ve çok yönlü bir konudur. Bu konuda çeşitli sorunların yaşandığı gözlemlenmektedir. İşaret edilen sorunlar, farklı din ve inanç sistemlerine mensup bireylerin karşılaştığı çeşitli zorlukları kapsamaktadır. Bu problemlerin çözümü için çeşitli din ve inanç sistemini benimseyen grupların taleplerinin dikkate alınması toplumsal barış ve hoşgörünün sağlanması açısından önem arz etmektedir. Bu çalışmayla milliyetçi görüşe sahip toplulukların Alevi-Bektaşî inanç sistemine bakış açıları ortaya konularak toplumsal barış ve birlikteliğin sağlanması hususunda engel teşkil eden problemlerin neler olduğu belirlenmeye çalışılmıştır. Bu sayede toplumsal barış ve birlikteliğin sağlanması amaçlanmıştır. Çalışmada, araştırma problemine ilişkin sosyal gerçeklerin herhangi bir değişime uğramadan derinlemesine incelenmesi, çalışma gruplarının öznel görüşlerinin elde edilmesi amaçlandığından “*nitel yaklaşım*” yöntemi benimsenmiştir. Nitel yaklaşımla yapılan araştırmada, Alevi-Bektaşî inanç sistemine yönelik Türk milliyetçilerinin yaşantılarını, Alevi-Bektaşî inanç sistemine yükledikleri anlamları ve algıları ortaya çıkarmak amaçlandığından çalışma “*olgubilim*” desenine uygun olarak gerçekleştirilmiştir. Nitel araştırmaların gözlem ve görüşme tekniklerine dayanarak yürütülmesi, geniş ve büyük örneklem ihtiyacı duymaması; olgubilim çalışmalarında ise çalışma grubunu oluşturan bireylerin araştırılan olguyla ilgili deneyimleri bulunduğu varsayıldığından, araştırmada örneklem seçilirken nitel araştırma yöntemine ve olgubilim desenine uygun olarak “*amaçlı örneklem*” ve amaçlı örneklem stratejilerinden “*kartopu örneklem*” kullanılmıştır. Araştırmamızın çalışma grubunu Nevşehir ilinde yaşayan, farklı meslek gruplarından 22 Türk milliyetçisi oluşturmaktadır. Yarı yapılandırılmış görüşmelerde, ele alınan olgu üzerinde derinlemesine bilgi toplamak ve sabit seçeneekli yanıtlamayı sağlamak amaçlandığından yapılan araştırmada “*yarı yapılandırılmış görüşmeler*” gerçekleştirilmiştir. Elde edilen veriler ise “*yarı yapılandırılmış görüşme formu*” ile toplanmıştır. Araştırmada yarı yapılandırılmış görüşmelerden elde edilen veriler “*içerik analizi*” ve “*betimsel analiz*” yöntemleriyle analiz edilmiştir. Yapılan çalışmada Türkiye’de din ve inanç özgürlüğü noktasında yaşanan problemlerin toplum yapısından, devletin din ve inançlara yönelik tutumundan ve Alevilere-Bektaşîlere yönelik devletin tutumundan kaynaklandığı sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmamızda Türk milliyetçilerinin Alevi-Bektaşî inancını benimsemiş kişiler hakkındaki düşüncelerine yönelik elde edilen bulgularına dayanılarak, Türk milliyetçilerinin Aleviler-Bektaşîler hakkında büyük bir çoğunlukla olumlu düşüncelere sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Türk milliyetçilerine göre Aleviler-Bektaşîler, insana değer veren bir anlayışa sahip, dürüst, misafirperver, iyi niyetli, ahlaklı, okumayı ve araştırmayı seven, aydın insanlardır. Ayrıca milli duygular bakımından hassas, cana yakın, hak, hukuk, adalete önem veren, verdikleri sözü tutan, hoş görülü insanlardır. Türk

milliyetçilerine göre Alevilik, Hz. Ali taraftarı olan, Hz. Ali'ye inanan ve Hz. Ali'yi seven insanların Hz. Ali'den sonra oluşturduğu, İslam içerisinde yer alan ve İslam'ın ahlak, hoşgörü, insan sevgisi gibi öğretileri üzerine kurulmuş bir mezhep bir inanç sistemidir. Bektaşilik ise Hz. Ali taraftarı olan insanların oluşturduğu, Alevilik içerisinde yer alan ve Aleviliğe göre daha sistemli ve gelişmiş bir tarikattir.

Anahtar Kelimeler: Toplum, Toplumsal Birliktelik, Milliyetçilik, Türk Milliyetçiliği, Alevi Bektaşi İnanç sistemi

**THE PERSPECTIVES OF TURKISH NATIONALISTS ON ALEVI
BEKTASHI BELIEF SYSTEM, THE CASE OF NEVSEHIR PROVINCE**

Yasin ŞAHİN

Nevşehir Hacı Bektaş Veli University,

Hacı Bektaş Veli Research and Application Institute

Department of Alevi Bektashi Culture, Master's Thesis, July 2024

Supervisor: Asst. Prof. Mihriban ARTAN OK

ABSTRACT

The issue of freedom of religion and belief in Turkey is quite complex and multifaceted. It is observed that there are various problems in this regard. The issues pointed out cover various difficulties faced by individuals belonging to different religions and belief systems. In order to solve these problems, it is important to take into consideration the demands of groups that embrace various religions and belief systems in order to ensure social peace and tolerance. In this study, the perspectives of communities with nationalist views on the Alevi-Bektashi belief system are revealed and the problems that constitute an obstacle to ensuring social peace and unity are tried to be determined. In this way, it is aimed to ensure social peace and unity. In the study, the "qualitative approach" method was adopted since it was aimed to examine the social facts related to the research problem in depth without any changes and to obtain the subjective opinions of the study groups. In the research conducted with a qualitative approach, the study was carried out in accordance with the "phenomenology" pattern, as it was aimed to reveal the experiences of Turkish nationalists towards the Alevi-Bektashi belief system, the meanings and perceptions they attributed to the Alevi-Bektashi belief system. Qualitative research is conducted based on observation and interview techniques and does not require wide and large samples; In phenomenological studies, since it is assumed that the individuals forming the study group have experience with the phenomenon under investigation, "purposive sampling" and "snowball sampling", one of the purposeful sampling strategies, were used when selecting the sample in the research, in accordance with the qualitative research method and phenomenology pattern. The study group of our research consists of 22 Turkish nationalists from different professional groups living in Nevşehir province. Since the aim of semi-structured interviews is to collect in-depth information on the phenomenon under consideration and to provide fixed-choice answers, "semi-structured interviews" were conducted in the research. The data obtained was collected with a semi-structured interview form. In the research, data obtained from semi-structured interviews were analyzed using "content analysis" and "descriptive analysis" methods. In the study, it was concluded that the problems experienced in terms of freedom of religion and belief in Turkey stem from the social structure, the attitude of the state towards religion and beliefs, and the attitude of the state towards Alevis-Bektashis. In our research, based on the findings of Turkish nationalists' thoughts about people who have adopted the Alevi-Bektashi faith, it has been concluded that Turkish nationalists have mostly positive thoughts about Alevis-Bektashis. According to Turkish nationalists, Alevis-Bektashis are honest, hospitable, well-intentioned, moral, enlightened people who have an understanding of valuing people and love to read and research. In addition, they are sensitive in terms of national feelings, friendly, care about rights, law and justice, keep their promises and are tolerant people. According to Turkish nationalists,

Alevism is a sect within Islam and a belief system, formed by people who are supporters of Hazrat Ali, believe in Hazrat Ali and love Hazrat Ali, and is based on the teachings of Islam such as morality, tolerance and human love and it is a belief system. Bektashism, on the other hand, is a sect within Alevism, formed by people who are supporters of Hazrat Ali, and is more systematic and developed than Alevism.

Keywords: Society, Social Unity, Nationalism, Turkish Nationalism, Alevi Bektashi Belief system

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK	iv
TEZ YAZIM KILAVUZUNA UYGUNLUK	v
KABUL VE ONAY SAYFASI	vi
TEŞEKKÜR	vii
ÖZET	viii
ABSTRACT	x
İÇİNDEKİLER	xii
KISALTMALAR	xv
TABLOL LİSTESİ	xvi
HARİTALAR	xvii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN KAPSAMI VE YÖNTEMİ

1.1. Araştırmanın Kapsamı ve Problemi	4
1.1.1. Osmanlı Devleti'nin Son Dönemi ve Cumhuriyet Döneminde Milliyetçi Kesimin Alevi-Bektaşî İnanç Sistemine Bakış Açısı	11
1.1.2. Araştırmanın Problem Cümlesi	17
1.1.3. Araştırmanın Alt Problemleri	18
1.2. Araştırmanın Amacı	19
1.3. Araştırmanın Önemi ve Gerekçesi	19
1.4. Araştırmanın Sayıltıları	21
1.5. Araştırmanın Sınırlılıkları	21
1.6. Araştırmanın Yöntemi	21
1.6.1. Araştırmanın Çalışma Grubu ve Örneklem Belirleme Yöntemi	22
1.6.2. Araştırmanın Veri Toplama Süreci	25
1.6.3. Araştırmanın Veri Analiz Tekniği	28
1.7. Kavramsal Çerçeve	30

1.7.1. Alevilik	30
1.7.2. Bektaşilik	32
1.7.3. Milliyetçilik	34
1.7.4. Türk Milliyetçiliği	40
1.7.5. Toplumsal Bütünleşme	43
1.8. Literatür Değerlendirme	46

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİ

2.1. Türk Milliyetçiliğinin Ortaya Çıkışı ve Tarihsel Gelişimi	53
2.1.1. Osmanlı Dönemi Türk Milliyetçiliği ve Milliyetçilik Hareketleri	54
2.1.2. Cumhuriyet Dönemi Türk Milliyetçiliği	63
2.1.2.1. Atatürk Dönemi Türk Milliyetçiliği ve Atatürk'ün Türk Milliyetçiliği Hakkındaki Düşünceleri	64
2.1.2.2. 1938 Atatürk Sonrası Tek Parti Dönemi Türk Milliyetçiliği	69
2.1.2.3. 1950 Çok Partili Dönem ve Günümüze Kadar Türk Milliyetçiliği...	70

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TARİHSEL SÜREÇ İÇERİSİNDE ALEVİLİĞİN-BEKTAŞİLİĞİN TEŞEKKÜLÜNDE ETKİLİ OLAN FAKTÖRLER

3.1. Tarihî Horasan Coğrafyası ve Bu Bölgede Teşekkül Eden Tasavvuf Hareketleri...	74
3.1.1. Zühd Dönemi	76
3.1.2. Tasavvuf Dönemi	76
3.1.3. Tarikatlar Dönemi	78
3.2. Piri Türkistan: Hoca Ahmed Yesevî	79
3.3. Moğol Öncesi ve Sonrası Horasan'dan Anadolu'ya Göç Dalgası	80
3.4. XIII. Yüzyılın sonu ve XIV. Yüzyılın Başında Osmanlı Devleti'nde Merkezileşme Faaliyetleri ve Göçer Evliler	86
3.5. Tarikattan Devletleşmeye: Safeviyye Tarikatı'ndan Safevi Devleti'ne Dönüşüm ve Şah İsmail	90
3.6. Bektaşiliğin Teşekkülü, Hacı Bektaş Veli ve Mirası	100
3.7. Atatürk ve Alevi Bektaşiler	112

3.8. Cumhuriyet'in Kuruluşundan Günümüze kadar Alevilik-Bektaşılık	119
--	-----

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR VE YORUM

4.1. Araştırmanın Birinci Alt Problemine Yönelik Bulgular	126
4.2. Araştırmanın İkinci Alt Problemine Yönelik Bulgular	129
4.3. Araştırmanın Üçüncü Alt Problemine Yönelik Bulgular	132
4.4. Araştırmanın Dördüncü Alt Problemine Yönelik Bulgular	135
4.5. Araştırmanın Beşinci Alt Problemine Yönelik Bulgular	137
4.6. Araştırmanın Altıncı Alt Problemine Yönelik Bulgular	140
4.7. Araştırmanın Yedinci Alt Problemine Yönelik Bulgular	143
4.8. Araştırmanın Sekizinci Alt Problemine Yönelik Bulgular	146
4.9. Araştırmanın Dokuzuncu Alt Problemine Yönelik Bulgular	150
4.10. Araştırmanın Onuncu Alt Problemine Yönelik Bulgular	154
4.11. Araştırmanın On Birinci Alt Problemine Yönelik Bulgular	157
4.12. Araştırmanın On İkinci Alt Problemine Yönelik Bulgular	160
4.13. Araştırmanın On Üçüncü Alt Problemine Yönelik Bulgular	163
4.14. Araştırmanın On Dördüncü Alt Problemine Yönelik Bulgular	168
4.15. Araştırmanın On Beşinci Alt Problemine Yönelik Bulgular	170
4.16. Araştırmanın On Altıncı Alt Problemine Yönelik Bulgular	174
4.17. Araştırmanın On Yedinci Alt Problemine Yönelik Bulgular	178
4.18. Araştırmanın On Sekizinci Alt Problemine Yönelik Bulgular	182
4.19. Araştırmanın On Dokuzuncu Alt Problemine Yönelik Bulgular	185
4.20. Araştırmanın Yirminci Alt Problemine Yönelik Bulgular	187

BEŞİNCİ BÖLÜM

SONUÇ VE ÖNERİLER

5.1. Sonuç	192
5.2. Öneriler	200

KAYNAKÇA	204
ÖZ GEÇMİŞ	225

KISALTMALAR

ANAP	: Anavatan Partisi
b.	: bin
BBP	: Büyük Birlik Partisini
bk.	: bakınız
BP	: Birlik Partisi
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
CKMP	: Türkiye Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
Doç.	: Doçent
DP	: Demokrat Parti
Dr.	: Doktor
DSP	: Demokratik Sol Parti
Hız.	: Hazreti
İTP	: İttihat ve Terakki Partisi
K...	: Katılımcı
MBK	: Milli Birlik Komitesi
MÇP	: Milliyetçi Çalışma Partisi
MHP	: Milliyetçi Hareket Partisi
MP	: Muhafazakâr Parti
MTTB	: Milli Talebe Birliği
Öğr.	: Öğretim
s.	: sayfa
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TDK	: Türk Dil Kurumu
TİKA	: Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı
TMD	: Türk Milliyetçiler Derneği
TTK	: Türk Tarih Kurumu
vb.	: ve benzeri

TABLO LİSTESİ

Tablo 1.1. Katılımcıların Öğrenim Durumları.....	24
Tablo 1.2. Katılımcıların Yaş Aralığı.....	24
Tablo 1.3. Katılımcıların Mesleklere Göre Dağılımı.....	24
Tablo 1.4. Katılımcıların Cinsiyete Göre Dağılımı.....	25
Tablo 1.5. Katılımcıların Türk Milliyetçiliği Görüşleri.....	25
Tablo 1.6. Araştırmanın Görüşme Soruları.....	27
Tablo 4.1. Türk milliyetçiliği görüşüne sahip toplulukların millet kavramı tanımlamaları.....	126
Tablo 4.2. Türk milliyetçiliği görüşüne sahip toplulukların milliyetçilik kavramı tanımlamaları.....	129
Tablo 4.3. Türk milliyetçiliği görüşüne sahip toplulukların Türk milliyetçiliği hakkındaki görüşleri.....	132
Tablo 4.4. Türk milliyetçiliği görüşüne sahip toplulukların milliyetçilik anlayışlarının dayandığı prensipler.....	135
Tablo 4.5. Türk milliyetçiliği görüşüne sahip toplulukların milliyetçilik anlayışlarının sosyokültürel tercihlerine etkileri.....	137
Tablo 4.6. Türk milliyetçiliği görüşüne sahip toplulukların “Biz” ve “Öteki” algıları.....	140
Tablo 4.7. Türk milliyetçiliği görüşüne sahip toplulukların Türkiye’de toplumsal birliğin sağlanmasına engel olan problemler hakkındaki görüşleri.....	143
Tablo 4.8. Türk milliyetçiliği görüşüne sahip toplulukların Türkiye’de din ve inanç özgürlüğü konusunda yaşanan problemler hakkındaki görüşleri.....	146
Tablo 4.9. Türk milliyetçiliği görüşüne sahip toplulukların İslam dairesi içerisinde teşekkül eden mezhepler ve inanç sistemleri hakkında görüşleri.....	150
Tablo 4.10. Türk milliyetçiliği görüşüne sahip toplulukların Hacı Bektaş Veli hakkındaki düşünceleri.....	154
Tablo 4.11. Türk milliyetçiliği görüşüne sahip toplulukların Türk kültürü açısından Alevi Bektaşî inanç sistemine bakış açıları.....	158
Tablo 4.12. Türk milliyetçiliği görüşüne sahip toplulukların İslamiyet açısından Alevi Bektaşî inanç sistemini konumlandırmaları.....	161
Tablo 4.13. Türk milliyetçiliği görüşüne sahip toplulukların Alevi Bektaşî inanç sistemini hakkındaki görüşleri.....	164

Tablo 4.14. Türk milliyetçiliği görüşüne sahip toplulukların Alevi Bektaşî inanç sisteminde yapılan dini ibadetler hakkındaki görüşleri.....	168
Tablo 4.15. Türk milliyetçiliği görüşüne sahip toplulukların Alevi Bektaşî inanç sisteminde yapılan dini ibadetlerden olan cem ibadeti hakkındaki görüşleri.....	171
Tablo 4.16. Türk milliyetçiliği görüşüne sahip toplulukların Alevi Bektaşî inanç sistemini benimsemiş insanlar hakkındaki görüşleri.....	175
Tablo 4.17. Türk milliyetçiliği görüşüne sahip toplulukların Alevi-Bektaşî inanç sistemini benimsemiş bir kişiyle etkileşimi sonucunda edindikleri deneyimlere dayanarak o kişi hakkındaki düşünceleri.....	179
Tablo 4.18. Türk milliyetçiliği görüşüne sahip toplulukların Alevi ve Bektaşî inanç sistemini benimseyen kişilerin kamusal ve sosyal alanda inanç kimliklerini ifade etme noktasında yaşadıkları problemler hakkındaki düşünceleri.....	182
Tablo 4.19. Türk milliyetçiliği görüşüne sahip toplulukların, milliyetçi camia içerisinde Alevilik Bektaşîlik konusunda çalışmalar yapmış olan kişiler hakkındaki görüşleri.....	186
Tablo 4.20. Türk milliyetçiliği görüşüne sahip toplulukların Türkiye’de toplumsal birliktelik açısından Alevi Bektaşî inanç sistemi hakkındaki dilek ve temennileri..	187

HARİTALAR

Harita 3.1. Tarihî Horasan Coğrafyası	75
---	----

Giriş

Anadolu dünyanın en eski kara parçası olan Asya, Avrupa ve Afrika kıtasının kesişim noktasında olmasından dolayı tarih boyunca farklı kavimlerce göç yolu olarak kullanılmış ve bir köprü vazifesi görmüştür. Anadolu'nun köprü vazifesi görmesinin yanı sıra su kaynaklarının bolluğu, üç tarafının denizlerle çevrili, ikliminin elverişli ve verimli topraklarının olması gibi sebepler birçok kavmin dikkatini cezbetmiştir. Dolayısıyla bir cazibe merkezi haline gelen Anadolu'ya yerleşen kavimler orada köklü uygarlıklar meydana getirmişlerdir. (Çoban, 2013, s. 28). Yapılan arkeolojik kazılar sonucunda Anadolu'nun Hattiler, Hititler, Frigler, Lidyalılar, İyonlular, Urartular gibi uygarlıklara ev sahipliği yaptığı görülmüş aynı zamanda bu topraklar üzerinde Roma, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı gibi büyük devletler kurulmuştur (Bahadıroğlu, 2023). Anadolu tarih boyunca farklı kültürün ve etnik grupların karşılaştığı, kaynaştığı ve yeni kültürlerin oluştuğu bir coğrafyadır. Bu coğrafyada yaşayan topluluklar aynı zamanda komşu ülkelerle etkileşim içinde olduklarından hem onların kültürlerinden ve dinlerinden etkilenmiş hem de komşu ülkeleri kültür ve din başka olmak üzere çeşitli yönlerden etkilemişlerdir.

Türklerin Anadolu'ya gelişleri ile ilgili çeşitli tarihler öne sürülmekle birlikte 1071 Malazgirt Savaşı ile birlikte Anadolu'nun kapılarının Türklere açıldığı çoğunlukla kabul edilen görüştür.¹ Malazgirt Savaşı'yla akın akın Anadolu'ya gelen Türkler, zamanla halkın çoğunluğu Türk olmakla birlikte çeşitli ulusları ve medeniyetleri de içerisinde barındıran Selçuklu Devleti, Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti gibi büyük devletler kurmuşlardır. Çeşitli kültür ve dinî inanışı bir arada barındıran bu devletlerdeki topluluklar hem kültür açısından hem de dinî açıdan birbirlerini etkilemişlerdir.

Türkler de diğer topluluklarla etkileşimleri sonucu tarih boyunca çeşitli dinleri ve inanç sistemlerini benimsemişlerdir. Gök tanrı inancı, atalar kültü, tabiat kültleri, Şamanizm, Budizm, Maniheizm, Musevilik ve Hristiyanlık Türker'in İslamiyet öncesinde benimsedikleri dinlerden bazılarıdır (Ocak, 2020b, s.16). Ayrıca Türkler tarih boyunca yeni bir dine girdiklerinde eski dinlerini ve inançlarını toptan terk etmemişler, eski dinlerinin yeni dine ters düşmeyen inançlarını olduğu gibi, ters

¹ Ayrıntılı bilgi için bk. Öngül, Selçuklular Tarihi 1 –Büyük Selçuklular, Irak, Kirman ve Suriye Selçukluları-, 58-68.; Turan, Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti, 178-187.; Tobias Nünlist, Sufismus und Futuwwa, Schutz und Andacht im Islam: Dokumente in Rollenform aus dem 14.–19. Jh, Series: Islamic History and Civilization, Vol. 175, Brill, 2020, 68.

düşenlerini ise yeni dine uydurmak suretiyle aktarma yolunu seçmişlerdir. Türkler İslam'a geçerken de bu yolu takip etmişlerdir. İnançları aktarma yolu tüm Türk topluluklarında benimsenmemiş, özellikle göçer evli yaşamı benimseyen Türkler arasında daha yaygın olarak görülmüştür (Ocak, 2020b, aktaran Şahin, 2023, s. 372). İslam'ın getirdiği şartlar (Şeriat hükümleri) göçer evli yaşamı seçen Türklerde zorluklar yarattığı için bu topluluklar İslam'ın daha sadeleştirilmiş ve basitleştirilmiş hali olan tasavvufi boyutunu benimsemişlerdir. Şeriat ise daha çok yerleşik hayata geçen Türkler arasında benimsenmiştir.²

İslam, esasları doğrudan Kur'an-ı Kerim'e dayanan ve insanlığa Hz. Muhammed tarafından bildirilen ilahi mesajları belirten bir terimdir. Bu teorik çerçeve İslam ilahiyatının temel araştırma ve inceleme alanıdır. İslamiyet ise Hz. Muhammed tarafından bildirilen bu ilahi mesajın Müslümanlarca uygulamaya geçirilmesi neticesinde kültürleşen, yaşanılan biçimdir. Bu biçim, mekâna ve zamana göre uyarlanarak, bu mekân ve zaman dâhilindeki eskiden beri süre gelen kültürel birikimin etkisiyle değişik uygulamalar, yorumlar ve zihniyetler meydana getirir ki buna da Müslümanlık denir. Bu yorum farklılıklarından dolayı birçok Müslümanlık ortaya çıkmıştır (Ocak, 2018, s. 14-15).

Kültür ve sosyal yaşantı açısından bakıldığında İslam iki farklı görünüm ortaya koymaktadır. Ocak'a göre bunlardan ilki gelişmiş bir kültür ve sanat ortaya koyan ve İslam'ın Kur'an-ı Kerim'e dayalı esaslarını temel alan "*Şehirli İslam*" ya da diğer bir ifadeyle "*Yüksek İslam*" olarak tanımlamıştır. Türkiye tarihinde İslam'ın bu tanımlamasını Sünnilik temsil etmektedir. Bir diğer tanımlama ise sosyal tabanı itibariyle köylü veya göçer evli kesim tarafından temsil edilen "*Popüler İslam*" olarak da isimlendirilen, mitolojik inanç ve kültürle karışık popüler bir kültür ve sanat meydana getiren "*Halk İslam'ıdır.*" Türkiye'de İslam'ın bu şeklini yaygın olmamakla birlikte Sünniliği benimsemiş halk ve çoğunlukla da Alevi-Bektaşî toplumu temsil etmektedir (Ocak, 2018, s. 15-16).

Ocak'ın ifadesiyle Türkiye tarihinde yüksek İslam anlayışını temsil eden Sünni kesimlerle Alevi-Bektaşî toplulukları tarafından temsil edilen, halk İslam'ı

² Alevi Bektaşî inanç sistemi üzerinde etkili olan Türkler'in İslamiyet öncesi dini inançları hakkında ayrıntılı bilgi için: Ocak, A. Y. (2020). *Alevi ve Bektaşî inançlarının İslam öncesi temelleri*. İletişim Yayınları; Şahin, Y. (2023). "Ahmet Yaşar Ocak, Alevi ve Bektaşî inançlarının İslam öncesi temelleri, İletişim Yayınları, İstanbul, 2020". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, (105), 369-374. <https://doi.org/10.34189/hbv.105.019>

diyebileceğimiz Alevi-Bektaşî inanç sistemini benimsemiş kesimler arasında inişli çıkışlı bazı problemler yaşanmış ve bu problemler günümüze kadar intikal etmiştir. Ülkemizde din ve inanç özgürlüğü bağlamında yukarıda bahsettiğimiz problemler bakımından karşı karşıya gelen en önemli kesimlerden biri de Türk milliyetçileri ve Alevi-Bektaşî inanç sistemini benimsemiş topluluklardır. Türkiye’de 1944 yılından sonra soytürkçülüğün güç kaybetmesi ve milliyetçi kesimin İslam’la bütünleşme çabaları sonucunda Türk milliyetçileri tarafından İslam’ın Sünnî yorumunu kabul görmeye başlamıştır. Bunun sonucunda Türk milliyetçilerinin Alevi-Bektaşî inancını benimsemiş topluluklara karşı tutumunda da önemli değişiklikler olmuştur. 1960’lı yıllardan sonra İslam üzerinden tanımlanan Türklük, Alevi-Bektaşî inanç sistemini benimseyen toplulukları dışlama yolunu seçmiş, bunun sonucunda da Alevi-Bektaşîler sol siyasete yakınlık göstermeye başlamıştır. İlerleyen dönemlerde Türk milliyetçilerinin düşman algısı mezhepçilik ve komünizm üzerine kurgulanmış ve Aleviler de bu kategori içerisinde görülmüştür. Ülkemizde özellikle muhafazakâr milliyetçi kesimin Alevi-Bektaşî inanç sistemine ve Alevi-Bektaşîlere yönelik bu bakış açısı uzun süre devam etmiş ve Alevi-Bektaşîler ile Türk milliyetçileri arasında yaşanan problemler günümüze kadar devam etmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN KAPSAMI VE YÖNTEMİ

1.1. Araştırmanın Kapsamı ve Problemi

Uzun yıllardan beri birçok düşünürün üzerinde çalışma yaptığı, sosyoloji içerisinde temel kavramlar olan toplum kavramı ile toplumun ve devletin oluşumu hakkında bir anlaşma halen sağlanamamıştır. Toplum kavramı ile toplumun ve devletin oluşumu hakkında yapılan tanımların tarihsel gelişimine baktığımızda bu konu hakkında ilk eserleri ortaya koyduğu varsayılan Platon ve Aristoteles, insan toplumunun nasıl oluşturulduğu ve yeniden üretildiği üzerinde durmuşlardır. Aristoteles (2016), eserlerinde toplumun insani birlik, dostluk ve ortaklıklar (koinonia) sonucunda oluştuğunu, devletin (koinonia politike) ise şehir devletlerinde (polis) yurttaşlar (polites) tarafından ve çeşitli ortaklıklar sonucunda meydana geldiğini ileri sürmektedir. Her birimde iyi bir amaç doğrultusunda oluşturulmuş birlikler vardır. Bunların en küçüğü aile, en üst birimi ise siyasi ortaklık denilen devlettir. Hanelerin bir araya gelmesiyle köyler, köylerin bir araya gelmesi ile de hem ekonomik hem de siyasi bağımsızlığı güvence altına alan şehir devletleri (polis) meydana gelir. Polisler yurttaşların gereksinimlerin karşılandığı, adaletin ve özgürlüğün bulunduğu kuruluşlardır. Yurttaşlar, ekonomik üretimi üzerinde egemenlik sahibi olan kimselerdir. Köleler, çocuklar ve kadınlar yurttaş olarak görülmez. Bu sebeple siyasi egemenlik özgürler tarafından yine özgürler üzerinde kurulmuştur ve yasalarca gözetilen bir adalet gerektirir. Polis içerisindeki siyasal toplum ise yasalarca güvence altına alınmış bir adalet sistemine bağlı, eşit ve hür kişiler arasındaki birliktir (s. 54-60). Aristoteles'te yurttaşlık, adalet, özgürlük ve ortaklık kavramı ön planda tutulmuş, erken dönem diyebileceğimiz bu dönem eserlerinde Aristoteles'in de belirttiği gibi ortaklık kavramı toplum kavramı yerine kullanılmış ve bu durum XVII. yüzyıla kadar devam etmiştir.

İleriki dönemlerde özellikle Roma İmparatorluğunda Stoacı geleneğin öne sürdüğü dünya yurttaşlığı, uluslar ve halklar kavramları ile köle olmayan tüm insanların eşit olduğu görüşü ön plana çıkmıştır. Feodalizmle birlikte toplum sınıflara daha doğrusu küçük toplum parçalarına ayrılarak lonca, ortaklık, malikâne gibi kavramlarla ifade edilmiştir. Bu ve benzeri kavramlar ile toplum ve topluluk gibi geleneksel kavramlar hem siyasal topluma (devlet) hem de siyasal toplum içindeki ögelere karşılık olarak kullanılmıştır. Sivil toplum nosyonunun ise devletten ayrı olarak anlamlandırılabilmesi, feodal sistemin dağılması ile mümkün olabilmıştır (Sayer ve Frisby, 2020, s. 19-20).

Rousseau (2021) ise en eski ve doğal olan toplumu aile toplumu olarak belirtmiştir. Doğal yaşamda insanlar içgüdüleriyle hareket eder, değer ölçüleri yoktur ve güçlü olan istediğini elde eder ve güçsüz olanları zorbalıkla boyunduruğu altına alır. Rousseau insanların hem varlıklarını hem de özgürlüklerini korumak için yaptıkları anlaşmaya toplum sözleşmesi demiştir. Toplum sözleşmesi *“Üyelerinden her birinin canını, malını bütün ortak güçle savunup koruyan öyle bir toplum biçimi bulmalı ki, hem herkesle birleştiği halde yine kendi buyruğunda kalsın, hem de eskisi kadar özgür olsun.”* sorununa çözüm bulmak için yapılır. Toplum sözleşmesi ile insanlar doğal özgürlüğüyle sonsuz istekleri yoluyla elde edecekleri haklardan mahrum kalırlar fakat toplumsal özgürlükle ellerindeki şeylerin sahibi olurlar (s. 4-15). Rousseau (2021) sivil toplumun kuruluşunu ise *“Bir toprak parçasının etrafını çitle çevirip, burası bana aittir diyebilen ve buna inanacak kadar saf insanlar bulabilen ilk insan sivil toplumun kurucusudur.”* şeklinde tanımlamıştır (s. 76).

Hobbes (2022)’a göre doğuştan bütün insanlar eşittir, bu eşitlik güvensizliğe sebep olur ve güvensizlikten de savaş doğar. Aynı anda sahip olunamayacak bir şeyi iki kişinin arzulaması halinde bu kişiler birbirlerine düşman olurlar ve varlıklarını devam ettirebilmek amacıyla ya diğerini yok eder ya da egemenliği altına almaya çalışır. Bu, kişinin kendi varlığını koruma amacıyla yaptığı bir eylemdir ve doğa durumunda buna cevaz verilir (s. 99-113). Hobbes (2022) insanların doğa durumunda üç sebepten dolayı kavga halinde olduğunu belirtir ve bunları güvensizlik, rekabet, şan ve şeref olarak ifade eder. Bir devletin olmadığı doğal durumda herkes herkesle savaş halindedir ve böyle bir savaş ortamında çalışma hayatından, sanattan, bilimden, toplumdan ve mülkiyetten bahsedilemez. Herkes bir şekilde eline geçirebildiği şeylere onu elinde tutabildiği sürece sahiptir. Doğa

durumunda insan hayatı yoksul, kötü, yalnız, kısa süreli ve vahşidir. Devletin olmadığı bu ortamda yasa yoktur ve yasaların olmadığı bu ortamda adaletsizlikten de bahsedilemez. Adalet ve adaletsizlik, toplum içinde yaşayan insanlara ait değerlerdir. Böyle bir ortamda insanlardaki ölüm korkusu ve hayatı için gerekli olan şeyleri çalışarak elde etme arzusu onları barışa götüren duygulardır. İnsanların barış içinde yaşamaların şartlarını ise akıl gösterir. Hobbes, doğal durumda herkesin her şeye hakkı olduğundan bahseder ve insanlar hayatlarını korumak için akıl rehberliğinde doğa yasalarına ulaşmışlardır. Bunlarda birincisi barışa ulaşmak, ikincisi ise barışa ulaşmak için doğal durumda geçerli olan her şey üzerindeki hakkından feragat etmek ve kendisine tanınan özgürlükle yetinmektir. Bu ise egemen bir güç altında bir ahit ve sözleşme ile sağlanabilir. Bu ahdin yerine getirilmemesi veya sözleşmeye uyulmaması adaletsizliğe sebep olur. Mülkiyet ve adalet devletin ortaya çıkışı ile başlar (s. 99-263). Hobbes (2022), insanları hem birbirlerinden hem de yabancılardan gelecek saldırılardan koruyabilecek ve dünyanın onlara sunduğu nimetlerden, emeklerinin karşılığında faydalanarak mutlu bir hayat sürmelerini sağlayacak olan devletin kuruluşunu, insanların ellerinde tuttukları güç ve kudretlerini bir kişiye veya bir heyete devretmekten geçtiğini belirtir. Bu gücü elinde bulunduran ise egemendir (Laviathan), onun haricinde herkes egemenin uyruğudur (s.136).

Montesquieu (2019), insanların doğumdan itibaren birbirlerine bağlı olduğunu, bir çocuğun doğup büyüye kadar babasına bağlı olarak o çatı altında yaşadığını ve toplumların bu şekilde meydana geldiğini belirtmiştir. İnsanlar toplumda yaşamak için yaratılmıştır ve kanun koyucuların da onlara ödev ve sorumluluklarını siyasi ve medeni kanunlar aracılığıyla hatırlatmaları gerekir. Toplumun iyi bir toplum olarak nitelendirilebilmesi için toplumun adil olması şarttır. İnsanların kurdukları birliklerin bağlayıcı olabilmeleri için de adil olmaları gerekmektedir. Bir toplumun genel ruhunu din, kanunlar, iklim, hükümetin ilkeleri, örf, adet, ahlak gibi unsurların birleşimi oluşturur ve bireyin şekillenmesi içerisinde yaşadığı toplumla ilişkilidir (aktaran, Sayer ve Frisby, 2020, s. 26-27).

Günümüzde ise toplum, belirli bir toprak parçası üzerinde yaşayan, ortak yaşamışlıklardan dolayı aralarında duygu birlikteliği olan, kendisini oraya ait hisseden ve birbirleri arasında kurallara dayalı sistematik bir etkileşim olan insanların meydana getirdiği bir yapı olarak tanımlanmaktadır (Zincirkıran, 2019, s.

3). Toplumlar içerisinde birçok grup barındırdığı için homojen yapılar değildir ve geniş bir çeşitliliğe sahiptir.

Toplumsal yapı, bir toplumda var olan toplumsal gruplar ve kurumlar arasında ilişkileri konu edinir. Bu ilişkiler toplumun üyelerinin davranışları üzerinde etkilidir. Türkiye'deki gruplar, kurumlar, toplumsal kesimler Türkiye'nin toplumsal yapısını meydana getirir (Kalaycıoğlu, 2017, aktaran, Zincirkıran, s. 5). Tarih boyunca Anadolu, toplumsal yapısı bakımından birçok ulusal azınlığın, etnik grupların, kültürlerin ve dini inançların bir arada yaşadığı bir coğrafya olarak öne çıkmaktadır. Günümüz Türkiye'si de toplumsal yapı ve dinî inanç bakımından aynı özelliklerini devam ettirmektedir. Burada önemli bir soru ortaya çıkmaktadır. Farklı ulusal azınlıkları, etnik grupları ve dinî inançları içerisinde barındıran toplumsal bir yapıya sahip Türkiye'deki insanlar, birbirleriyle ilişkilerini kargaşa, gerilim, çatışma ve kaos olmadan nasıl devam ettireceklerdir? Bu noktada toplumsal kurumlar oldukça önemli rol oynar ve toplumdaki mevcut kesimler arasındaki ilişkilerin yürütmesinde yol gösterir.

Her toplumda insanlar arasındaki ilişkileri düzenleyen, toplumsal yaşamın devamlılığı için oldukça önemli olan ve birbirinden çok farklı ihtiyaçlardan doğan çeşitli toplumsal kurumlar mevcuttur. Bu kurumlar genel olarak aile, ekonomi, eğitim, siyaset ve din olduğu söylenebilir (Zincirkıran, 2019, s. 5).

Türkiye'de din kurumunun tarihi gelişimine göz attığımızda bu kurumun oldukça eski bir tarihe dayandığı görülür. Türklerin kurdukları devletlerde çok sayıda farklı dinî inanca ve etnik kökene sahip topluluklar vardır. Türkler tarih sahnesine çıktıklarından bu yana hayatlarını diğerleriyle paylaşmışlar ve hep ötekiyle birlikte yaşamışlardır. Tarihte din hürriyeti konusunda ilk ve en güzel örnekleri vermiş olan Türkler, Türkistan'da farklı dinî inanca sahip topluluklara yalnızca himaye ve sığınak bahşetmemişler aynı zamanda kendileri de bu toplulukların dinlerine girerek onlarla birlikte uyum içerisinde yaşamışlardır (Turan, 2003, s. 84-94).

Tarihî Horasan'da ortaya çıkan Zühhd, Fütüvvet, Melamilik gibi batını tasavvufi akımlar ve bu akımların etkisiyle teşekkül etmiş Yesevilik, Haydarilik, Kalenderilik gibi çeşitli tarikatlara mensup sufi ve dervişler; Moğol baskısından kurtulmak, İslam'ı yaymak gibi çeşitli sebeplerle Anadolu'nun topraklarına ve daha çok batı

sınırlarına akın etmişlerdir. Gaziyan-ı Rum, Bacıyan-ı Rum ve Abdalan-ı Rum³ gibi isimlerle anılan bu gazi dervişler Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda önemli roller üstlenmişlerdir. Osmanlı, devlet olma yolunda Horasan'dan gelen bu gazi dervişleri serhatlere yerleştirerek onların tekke ve zaviyeler kurmalarına müsaade etmiş ayrıca gelişip büyümeleri için de onlara çeşitli vakıflar tahsis etmiştir. Binaenaleyh, bu gazi dervişler yerleştikleri yerlerin Türkleşmesi ve İslamlaşmasını sağlamış ileride yapılacak seferlerin önünü açmışlardır (Barkan, 2021, s. 149-199). Bu gazi dervişler inanç bakımından eski Türk inanç sistemleri ve İslam'ın kaynaşmasıyla oluşmuş Halk İslam'ını benimsemişlerdir. Bu gazi dervişler, ön Kızılbaş diyebileceğimiz Kalender meşrep bir yapı sergilemektedirler (Ocak, 2020c, s. 139-159). İlerleyen dönemlerde Osmanlı sultanları devlet otoritesini sağlamlaştırma adına Orhan Bey zamanında sadece padişaha bağlı düzenli ordu birlikleri kurmuştur. Eğitim alanına bakıldığında tekkelerin yerini medreseler, sufilerin yerini ise bu medreselerde Acem ve Arap kökenli hocaların yetiştirdiği fakihler almıştır. Kurulan devletin ekonomik bakımdan güçlenebilmesi ve devlete düzenli vergi geliri sağlanabilmesi amacıyla göçer evli Türkmenler, devlet tarafından yerleşik hayata geçmeye zorlanmıştır. Ulema olarak nitelendirilen devlet yönetimindeki kesimin çoğu İran veya Arap kökenlilerden oluşturulmuştur (Yıldırım, 2021a, s. 107). Bu ve benzeri faaliyetler Osmanlı Devleti ile Türkmen halkın arasının açılmasına sebep olmuştur. Sünni İslam'ın devletin resmi mezhebi olarak benimsenmesi ve XVI. yüzyılda başlayan Osmanlı Safevi çekişmesi, aşırı vergilendirmeler gibi sorunlar sebebiyle heterodoks zümrelerle devletin arası iyice açılmıştır. Bu durum, devlete karşı çeşitli isyanların patlak vermesine, devletin bu kesimlere baskı uygulamasına ve yaşanan problemlerin günümüze kadar ulaşmasına sebep olmuştur.

Zamanla daha da genişleyen Osmanlı İmparatorluğu Orta Doğu, Kuzey Afrika, Avrupa, Balkanlar gibi geniş bir coğrafyada hüküm sürmesi sebebiyle dinî açıdan başta Müslümanlar, Yahudi ve Hristiyanların yer aldığı çeşitli dinlere ev sahipliği yapmıştır. Osmanlı Devleti, millet sistemi sayesinde yüzyıllar boyunca bu toplumların bir arada barış içinde yaşamasını sağlamıştır. Yahudi ve Hristiyan azınlıklara dinlerini yaşama özgürlüğü imkânı tanımasıyla birlikte kendilerini ilgilendiren meselelerde kendi mahkemelerinde yargılanma ve kendilerini yönetme

³ Bu tabirleri ilk kullanan XV. yüzyıl Osmanlı tarihçilerinden Âşıkpaşâzde Derviş Ahmed'dir. Bk. Âşıkpaşâzde (2018). *Tevârih-i Âli Osmân*. Gökkuşbu Yayınları.

gibi birçok özgürlük alanı da tanımıştır. Diğer dinî gruplara özgürlük tanınmasına rağmen Kızılbaş/Alevi/Bektaşî zümreler ise ciddi problemler yaşamıştır (Kymlicka, 2020, s. 263-265). Osmanlı Devleti'nde yaşanan problemler çözülmeden günümüze kadar ulaşmıştır. Cumhuriyetle birlikte yaşanan rejim değişikliği de söz konusu problemi çözüme kavuşturamamıştır. Osmanlı devlet yönetim şekli cumhuriyete geçilmesi sadece bir rejim değişikliği olmayıp aynı zamanda toplumsal yapıda da değişiklikleri beraberinde getirmiştir. Bu değişim çalışmalarının en önemlisi ise dinin toplum ve devletle ilişkisini düzenleyen laiklik⁴ ilkesinin kabulü olmuştur (Kılıç, 2017, s. 296).

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Türkiye'de laiklik, içerdiği anlamdan oldukça farklı bir uygulama biçimi bulmuştur. Devlet bir yandan dinin kendi üzerindeki etkisini etkisiz hale getirmeye çalışmış diğer yandan da dinin toplum üzerindeki etkisi olan toplumsal yaşamı düzenleme işlevini ortadan kaldırmak istemiştir. Diğer bir husus ise devlet yönetimi dinden ayrı olarak düzenlenmekle birlikte din, devletin yönetimi dışındaki sivil kurumların hâkimiyetine bırakılmamıştır. Bu alanda da devletçilik politikası benimsenerek dini kontrol altında tutmak amacıyla Diyanet İşleri Başkanlığı kurulmuştur. (Kılıç, 2017, s. 296).

Laiklik ilkesi⁵ çerçevesinde dinde reform ve İslam'ın hurafelerden arındırılması amacıyla çeşitli uygulamalara gidilmiştir. Laiklik ilkesi ile hedeflenen İslam'ın kendisi olmayıp dinde aşırılıkla mücadeledir. Bu aşırılıkların temsilcileri olarak tekkeler, zaviyeler ve şeyhler görülerek tekke ve zaviyeler kapatılmıştır. 1924 kanunları çıkarılarak bu mücadelelerin yasal zemini oluşturulmuştur.⁶ Laiklik ilkesiyle batıl inançlardan, dogmalardan ve hurafelerden arındırılmış, akla ve mantığa uygun öz İslam'ı ortaya çıkarma amacı taşıyan bu uygulamaların gerekçesinin halka yeterince açıklanmaması sonucu laiklik, eskinin direncini temsil eden toplumsal ve siyasal kesimler tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Laiklik

⁴ Laiklik, dünya işlerini dinî otoriteden ayırmak anlamında kullanılan Yunanca "laikos" ve Latince "laicus" kelimelerinden gelmiştir. Günümüzde ise laiklik, devletin din ve vicdan hürriyetinin gerçekleşmesinde tarafsız kalması, din ve devlet işlerinin ayrılması, Tanrı ile kul arasından devletin çekilmesi, iman ile aklın yetki alanlarının birbirinden ayrılması anlamında kullanılmaktadır (Saray, 2019, s. 2).

⁵ Karpas (2010), Cumhuriyet döneminde benimsenen laiklik ilkesinin işlevini "*Din karşısında tarafsız, modern bir milli devlet kurmaya zemin hazırlamak; toplumu dinsel bakıllardan kurtarmak ve yeni, hür bir birey yaratmak.*" olarak ifade etmiştir (s. 349-350).

⁶ Medreseler kapatılarak yerine imam hatip okulları, ilahiyat fakülteleri açılmış ve bu kurumların denetimi Millî Eğitim Bakanlığı'na bırakılmıştır. Şeyhülislamlık makamı ile Şeriye ve Evkaf Vekâleti kaldırılarak yerine Diyanet İşleri Başkanlığı kurulmuştur (Kılıç, 2017, s. 299-308).

ilkesiyle başta Alevilik olmak üzere yüzyıllardır süre gelen bir birikime sahip zümrelerin inanç sistemleri üzerinde çeşitli baskılar uygulanmıştır. Sünni kesim tarafından da laiklik, dinsizlik olarak görülmüştür.

Toplumsal barışı sağlama, birlik ve beraberlik içinde yaşamak için Osmanlı'dan Cumhuriyet'in ilk yıllarına miras kalan ve günümüze kadar da devam eden, Türkiye'de dinî inanç özgürlüğü kapsamında yaşanan sorunların ve özellikle de Alevi-Bektaşî inanç sistemi ve bu inancı benimsemiş toplumsal kesimlerin yaşadığı sorunların çözümü önem arz etmektedir.

Dinî inanç özgürlüğü ve birlikte yaşama konusunda, mevcut araştırmanın da kuramsal temelini oluşturan "*Liberal Kurama*"⁷ göre bireylerin politik ve medeni haklarına daha çok önem verilmektedir. Liberal geleneğin talebi konuşma, inanç, meslek, örgütlenme, cinsiyet özgürlüğü gibi alanlarda devletin müdahale etmeyeceği ve başkalarının da bu alanlara zarar veremeyeceği temel bir kişisel özgürlük alanıdır. Azınlık hakları, bir grubun diğer grubu egemenliği altına almasına izin vermemeli ve her bir grup üyesinin de kendi grubu içerisinde özgür olmasını sağlamalıdır. Diğer bir ifade ile gruplar arasında eşitlik, grup içerisinde ise eşitlik ve özgürlük sağlamalıdır. Dini açıdan bakıldığında liberalizm, dinler ve dini inançlar savaşını sona erdirmenin tek yolunu hoşgörü olarak belirtmiştir. Bu hoşgörü, bir kişinin dini inanç bakımından özgürlük haklarını hem diğer dini inanç gruplarına karşı hem de kendi inanç grubuna karşı savunabilmesi ile mümkündür. Avrupa XVI. yüzyılda

⁷ Locke (2022), dinî hoşgörü üzerine yaptığı çalışmasını Hristiyanlar, Yahudiler, Türkler (Müslümanlar) üzerine temellendirmiş ve özellikle dinî hoşgörü konusunda bireylere, kiliselere, din adamlarına ve hükümdarlara düşen görevlerden bahsetmiştir. Ona göre devlet, insanların toplumsal haklarını geliştirmek ve korumak amacıyla kurdukları bir örgütlenmedir. Kilise ise ruhlarının kurtuluşu ve kamusal ibadetlerde bulunmak amacıyla insanların kendi iradeleriyle serbestçe meydana getirdikleri bir topluluktur (s. 36-52). Locke (2022), toplumda hoşgörü ve birlikteliğin sağlanmasını, kilise ile devlet arasındaki sınırların açık bir şekilde belirlenmesine ve dinî meselelerle politik meselelerin birbirinden ayrılmasına bağlamıştır. Bu gerçekleşmediği takdirde devletin güvenliği konusunda endişesi olanlarla ruhların kurtarılması hakkında dinî bir coşkusu olanlar arasında sürekli bir kavga olacaktır. Bireyler açısından, hiç kimsenin kendi inandığı dinden başka dine inanıyor diye bir başkasının sivil haklarına müdahale etme gibi bir hakkı yoktur. Hiç kimse bir başkasının dinin yanlış olduğunu ve öteki dünyada mahvolacağını düşündüğü için onun haklarını çiğneyemez. Aynı şekilde bir kilisenin kendisini Ortodoks ilan ederek diğer kiliseler üzerinde baskı kurma gibi bir hakkı da yoktur. Ona göre bir kilise hükümdarın desteğini aldığı orada barışın ve hoşgörünün olması mümkün değildir. Din adamlarının ise dinî otoriteleri kilise içerisinde sınırlı kalmalı sivil konulara karışmamalıdır. Din adamlarının dini bahane ederek başka bir insanın özgürlük, yaşama veya herhangi bir sivil hakkını elinden alma gibi bir hakkı ve ayrıcalığı da yoktur. Din adamlarına toplumsal barış konusunda büyük görevler düşmektedir. Din adamlarının halka diğer insanlara karşı barışçıl, saygılı ve hoşgörülü olmaları gerektiğini hatırlatması gerekmektedir. Kendisinin inancını paylaşmayan kişilere karşı oluşabilecek önyargıların önüne geçmelidir. Hükümdarların ve devletlerin yetki alanı dünyevi işler olduğundan yöneticiler ve devlet, dinî konularda gerek halka gerekse kiliselere baskı yapmamalı, insanların dinî inançlarını özgürce yaşamalarına müsaade etmelidir (s. 36-52).

devletleri hangi mezheplerin yöneteceği konusunda Katolik ve Protestanlar arasında ikiye ayrılmış ve savaş durumdaydı. Avrupa bu sorunu dinsel azınlıklara özel haklar tanıma yoluyla değil, din ve devlet işlerini birbirinden ayırıp herkesin dinsel özgürlüğünü güvence altına almakla çözmüştür. Bu sayede dinsel azınlıkların bireysel ibadet hakları korunmuş, bu azınlıklar devletin ayrımcılığı ya da onaylamaması gibi bir korku duymadan diğer din kardeşleriyle bir araya gelerek özgürce ibadetlerini yerine getirmişlerdir (Kymlicka, 2020, s. 13-30). Avrupa’da dinsel hoşgörü, bireysel din ve vicdan özgürlüğü düşüncesi şeklinde kendine özgü bir biçim almıştır. Kişinin özgürce ibadet etmesi, dinî propagandasını yapması, dinini değiştirebilmesi veya hiçbir dine inanmaması temel bireysel haktır. Kişinin sahip olduğu bu özgürlükleri kısıtlamak temel insan haklarının ihlalidir. Kısacası devletlerin din, mezhep ve dinî inanç sistemleri konusunda renk körü olması, ulusal birlikteliğin sağlanması için önemli bir gerekliliktir.

1.1.1.Osmanlı Devleti’nin Son Dönemi ve Cumhuriyet Döneminde Milliyetçi Kesimin Alevi-Bektaşî İnanç Sistemine Bakış Açısı

Toplumsal açıdan bakıldığında hem Osmanlı’da hem de Türkiye Cumhuriyeti’nde devletin din kurumu, dinî inanç özgürlüğü ve başta Alevi-Bektaşî inanç sistemi olmak üzere senkretik inanç sistemleri hakkında takındığı tutum ve bakış açısı yukarıda kısaca izah edilmiştir. Bu çalışma bağlamında söz konusu tutumu ve bakış açısını tarihsel olarak daha detaylı bir şekilde ele almakta fayda vardır.

Bu bakış açılarından ilki, Alevileri, eski inançlarından kopmayan ve hurafelere inananlar olarak tanımlayan görüştür. İkincisi, Alevilerin inanç açısından sahip olduğu farklılıkların ulusal birlik ve beraberliğe zarar vereceği düşüncesidir. Üçüncüsü ise Alevilerin öz ve saf Türkler olarak görüldüğü bakış açısıdır. Bu bakış açıları sebebiyle Osmanlı’nın son zamanlarında ve Cumhuriyet’in ilk dönemlerinde Aleviler kararsız bir konumda bırakılarak Türk kimliğinin hem içerisinde hem dışarısında tutulmuştur (Ateş, 2010, s. 181-182).

Türkiye’de etnik milliyetçiliğin baskın olduğu dönemlerde ve özellikle de 1915 olayları gibi etno politik kriz zamanlarında Aleviler stratejik bir öneme sahip olmuştur. XIX. yüzyılın başlarında Avrupalı ve Amerikalı misyonerler, Osmanlı topraklarında yürüttükleri misyonerlik faaliyetlerini Alevi-Bektaşî inanç sistemini benimsemiş topluluklar üzerine yoğunlaştırmıştır. Bu dönemde özellikle Ermeni ve İngilizlerin misyonerlik faaliyetleri ön plana çıkmıştır. Abdülhamit döneminde

Ermeniler Kızılbaş Türklere aslında Türk olmayıp Ermeni oldukları, İngilizler ise Konyalıları aslında Türk olmayıp Selçuki oldukları fikrini aşılamaaya çalışmıştır (Nur, 1968, 710).

İttihat ve Terakki Cemiyeti milli duygularla bu duruma önlem almak amacıyla Baha Said Bey'i görevlendirmiştir. Baha Said (2006), yaptığı çalışmasında Alevi-Bektaşî kültürünün arılığı bozulmamış Türk kültürü olduğunu şu sözleriyle ifade etmiştir:

“Töresini, milliyetini seven Türk, kozmopolitliğe ısnamadı. Arap'ın beynelmilel mefkûresi ile Türk'ün milli ideali birleşemedi; ilelebet de olmayacaktır. Onun için en töreci, en halis Türkler, Türkmenler, Yörükler ve en sonunda en zeki, en aydın, heyecanlı Türkler özgürlüğü tadacak bir ocak aradıkları zaman, onu Alevî tekkelerinde gördüler ve bildiler. Çünkü oralarda 'milli kurtuluş' vardı” (s.163).

İttihat ve Terakki Cemiyeti Alevi-Bektaşî zümrelerle iyi ilişkileri kurmaya çalışmıştır. Harbiye Nazırı Enver Paşa ve Sadrazam Talat Paşa Anadolu Alevilerine oldukça önem vermiştir. Enver ve Talat Paşalar Anadolu'da birliği sağlamak ve I. Dünya Savaşında Alevilerin desteğini almak için Hacıbektaş'ı ve Hacı Bektaş Veli Dergâhını ziyaret etmişlerdir. Daha sonra Hacı Bektaş Veli Dergâhının postnişini olan Çelebi Cemalettin Efendi de padişahı ziyarette bulunmuş ve padişaha hediyeler götürmüştür. I. Dünya Savaşında Bektaşî Alayları kurulmuş, Çelebi Cemalettin Efendi de bu alayla Kafkas cephesine gidip savaşa katılmıştır (Şener, 1989, s. 137).

Erzurum ve Sivas Kongreleri sonrasında Bektaşî postnişini Çelebi Cemalettin Efendi ve Salih Niyazi Baba ile Mustafa Kemal Atatürk arasında özellikle de Kurtuluş Savaşı döneminde bazı görüşmeler olmuştur. Bu görüşmelerden sonra da Atatürk Çelebi Cemalettin Efendi'den ve Salih Niyazi Baba'dan destek sözü almıştır (Kansu, 1988, s. 495).

Bir başka Türk Milliyetçisi ve etno kültürel milliyetçiliğin temsilcisi olan Gökalp (2004) ise Kızılbaşlığın oluşumunu Osmanlı İmparatorluğu'nun gittikçe genişlemesi ve yüzlerce ulusu siyasal sınırları içine alması sonucu oluşan etnik ve kültürel zenginliğe bağlamıştır. Bu zenginlik, yönetenler ve yönetilenler olmak üzere iki ayrı sınıf teşekkül etmiştir. Yöneten bütün kozmopolitler Osmanlı sınıfını, yönetilen Türkler de Türk sınıfını oluşturmuşlardır (s. 32).

Osmanlı'nın son dönemlerinde özellikle İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Alevilik üzerine yaptığı çalışmaların amacı soytürkçülük hareketini kitleleştirerek Alevileri Türklüğe entegre etmeyi hedeflenmiş ve Alevilik, Türk kimliğiyle kabul edilmiştir

(Telek, 2012, s. 37-65). Görüldüğü gibi 1930’lu yıllara kadar milliyetçi aydınlar, Alevi-Bektaşî inanç sistemine etno seküler ve etno kültürel çerçevede yaklaşarak Alevi-Bektaşî inanç sistemini İslamiyet öncesi Türk kültürünün temsilcisi ve öz Türkler olarak tanımlamıştır. Fakat etno kültürel milliyetçiliğin homojenleştirici özelliği sonucu etno seküler ve etno kültürel milliyetçiler bu inanç sistemini Sünnî kültürden bir farklılaşma, sapma ve milli birliği bozan kesim olarak görmüş ve dışlamışlardır. Cumhuriyetçi seküler milliyetçiler ise Alevi-Bektaşî inanç sistemini ve bu sistemin içerisinde yer alan senkretik öğeleri bazen İslam öncesi Türk inançlarının taşıyıcısı bazen de hurafe, cahillik, sapkınlık olarak görmüşlerdir (Ateş, 2010, 180-210).

1930’lu yıllarda siyasal iklimde yaşanan gelişmelerden etkilenen milliyetçilik akımı, etnisiteyi ön planda tutmasına rağmen Türklük üzerinden Alevilere karşı benimseyici bir tavır takınmıştır. 1930-1946 yılları arasında ise devletin sahip olduğu milliyetçi anlayış yeni bir oluşum yaratmak amacıyla din yerine ulusu ön plana koymuştur. Bu dönemde etnik olarak Türk olmak ön plandaydı, din özel bir alana itiliyordu (Telek, 2012, s. 67). Bu dönemde Kemalist resmi milliyetçiliğe karşı etnik bir anlayışı benimseyen milliyetçiliği savunan aydınlar çeşitli dergiler çıkararak bu düşüncelerini ifade etmeye çalışmışlardır.

Bu bağlamda o yıllarda merhum Fuat Köprülü’nün de asistanlığını yapmış olan Hüseyin Nihat Atsız ilk Türkçü dergi sayabileceğimiz Atsız Mecmua ve Orhun Dergisi’ni çıkarmıştır. Atsız kendisini Türk olarak tanımlayan herkesin Türk olduğunu kabul eden ve Fransız tarzı bir millet tanımını kabul eden Kemalist milliyetçiliğe karşı Türk’ü tanımlarken esas olanın “kan” olması gerektiğini ileri sürmüştür. Atsız (1992c), bu düşüncesini “*Millet için ırkı esas kabul edersek Fransızlarla Amerikalılar, dil ve kültürü kabul edersek Belçikalılarla İsviçreliler ve hatta Çinliler, vatani kabul edersek Yahudiler bir millet değildir... Bizce yalnızca Türk milleti vardır... Türkler için milliyet her şeyden önce kan meselesidir. Yani Türküm diyecek adam Türk neslinden olmalıdır...*” sözleriyle ifade etmiştir (s.140).

Din konusunda ise Atsız milletlerin bir dini olması gerektiğini ifade etmiş fakat İslamiyet’in Türk milli kültürüne zarar verdiğini, Arap ve Acemleştirdiğini bu sebeple İslamiyet’in de Türkleştirilmesi gerektiğini savunmuştur. Barışı öğütleyen dinlerin Türklerin savaşçı ruhuna uymadığını, Türklerin asker millet geleneğine ters düştüğünü ifade etmiştir (Atsız, 1997, s. 458-463). Aleviliği ise Türklük üzerinden

kurgulayan Atsız Şamanizm'e büyük önem vermiştir. Atsız ve çevresi Aleviliği Şamanizm'e dayandırarak Orta Asya ile bağ kurmaya çalışmıştır (Atsız, 1992b, s. 104). Atsız'ın Aleviliği Türklük üzerine kurgulamasının sebebi ise Aleviliğin eski Türk ananelerini korumasıdır. Alevi Sünni ayrımına ve din ayrımına da karşı çıkan Atsız, asıl önemli olanın Türklük olduğunu belirtmiştir. Fakat 72 milleti bir gören Alevi anlayışı, Atsız'ın soytürkçü anlayışına uygun olmadığı için kabul edilmemiştir. Atsız Mecmua'da yayımlanan ve günümüzde de hala önemini koruyan, Abdülbaki Gölpınarlı'nın Alevilik Türklük bağlantısını konu edinen düşüncelerine de değinmek gerekmektedir. Abdülbaki Gölpınarlı bu çalışmalarında Alevilik içinde yer alan Melamilik, Bayramilik, Bektaşilik, Kalenderîlik gibi batını tarikatların Orta Asya menşeli ve Türk olduğunu savunmuştur. Bu düşüncelerini Gölpınarlı (1932):

“Yeseviyye ve Melametiyye dervişlerinin, Selçukilerin ilk akınlarından itibaren Horasan, Harezm ve Orta Asya'dan Anadolu'ya geldikleri ve Anadolu şehirlerinde medrese ve ulemanın tesiriyle gittikçe takarrür eden suni Müslümanlıkla beraber Arap ve bilhassa acem edebiyatına vakıf sofilerin otoritesine mukabil, Türkmen boyları arasında sazlarıyla, garip kıyafetleri ve kerametleriyle eski anane ve akideleri İslami bir şekilde yaşatan babaların, dedelerin mevcudiyeti malumdur. ... Menşeyini Horasan Melametilerinden alan Kalenderîlikle, onun bir şubesi sayabileceğimiz Haydarilik ve yine bu Bâtını zümrelerden olan Abdallık ve Babailik arasında bu asırlarda pek büyük ayniyet ve tedahüller vardır.” (s. 17) sözleriyle ifade etmiştir.

Bir diğer Türk milliyetçisi Rıza Nur, İslamiyet'e önem verir ve Türkçülüğü Atsız gibi kan üzerinden tanımlar. Nur (1942) *“Milliyet asla kültür meselesi değildir. Milliyet, ırk, kan meselesidir. Dil, zihniyet, edebiyat ve emsali gibi kültür unsurları milliyet binasının ikinci derece malzemelerindendir.”* (s. 4) sözleriyle bu düşüncesini açıkça ortaya koymaktadır. Tanrıdağ Dergisi'nde yazan yazarlar ve Rıza Nur da Aleviliği Türklük üzerinden tanımlamıştır. Genellikle Alevi-Bektaşî şiirleriyle ilgilenen Nur, bu şiirlerin sade ve yalın bir dille yazılmasını oldukça beğenmiştir. Hatta Nur (1942), Aleviler nezdinde ulu ozanlardan birisi olan Şah İsmail Hatâyî'yi şiirlerindeki sade dilinden ötürü *“Şiirler güzel, canlı ve bilhassa dikkati çeken şey, İran'daki bu Türkün dilinin adeta bir İstanbul dilinden farksız ve güzel olmasıdır”* (s. 5) sözleriyle övmüştür.

Anadolu'ya yaptığı gezilerden, şairlerin hayatlarından ve şiir çalışmalarından yola çıkarak, Aleviliği Sünnilik gibi meşru gören Ahmet Caferoğlu ve arkadaşları, Türk Amacı Dergisi'nde Alevilikle ilgili çeşitli yazılar yayınlamışlardır. Dergide yayınlanan bir yazıda Salcı (1942) Alevilerle ilgili düşüncelerini:

“Mezhepleri icabınca itikat ettikleri ve sevk olundukları tasavvufun tevilkar telakkileri onları hayli münevverleştirmiştir. Her şeyin gönülde biteceğine ve cennet ile cehennemin gönül istirahati ve azabında olduğuna inanmışlardır. Çalışkanlık onların en birinci vasıflarıdır. Çalışmadan Allah'ın vereceğine, yerden define çıkacağına kani değildirler. Onun için, kadınları bile çalışmakta erkekleri geçerler. Hariç kabileden olan civar halkı onların iki meziyetlerine hayrandırlar: çalışkanlık ve bütün hareketlerindeki doğruluk. Devletin rejimlerine bütün canlar ile sadıktırlar. Köylerinde vergi bakayas kalmaz. Vergi için hapis edilenleri yoktur.” (s. 314) söyleriyle belirtmiştir.

1930-1946 yılları arası milliyetçi kesimin, özellikle de bu dönemde baskın olan soytürkçü milliyetçi anlayışın Alevilere ve Alevi-Bektaşî inanç sistemine bakış açılarının genellikle olumlu yönde olduğu söylenebilir. Bu dönemle Alevilik Türklük üzerinden tanımlanmış ve Aleviler “öz Türkler” olarak görülmüştür. Hâkim olan anlayış dilsel, kültürel ve dinsel alanda tekliktir. Fakat Aleviliğin 72 milleti bir gören eşitlikçi anlayışı, birçok kaynaktan beslenen heterodoks karakteri soytürkçü milliyetçilerin teklik fikriyle örtüşmemektedir. Bu sebeple Alevilere Türk kimliği ön planda olduğu sürece olumlu bakılmıştır. Milliyetçiliğin teklik fikrine uyuşmayan Alevi-Bektaşî inanç sistemine ise olumsuz bir bakış açısı söz konusu olmuştur.

1944 yıllarına gelindiğinde ise Almanya'nın Ruslara yenilmesi sonucu Rusya ile bir yakınlaşma olmuş, Türkiye'de sol görüş güçlenmeye başlamıştır. Soytürkçü yazarlar tarafından dönemin en büyük tehlikesi komünizm olarak görülür. İlerleyen dönemlerde Nihal Atsız gibi soytürkçü yazarlara karşı Turancılık soytürkçülük davaları açılmış ve birçok yazar ve genç tutuklanmıştır. 1930'lu yıllarda hâkim olan soytürkçü milliyetçi anlayış 1940'lı yıllarda güç kaybetmeye başlayarak milliyetçi muhafazakâr anlayış güçlenmeye başlamıştır.

Sağ milliyetçi anlayış, soytürkçülüğün güç kaybetmesinden sonra kendini farklı kaynaklar üzerinden tanımlama ihtiyacı hissetmiş ve Ortodoks Sünnî İslam'la bütünleşmiştir. Nur'un (1942) meşhur “Tanrı Dağ'ı kadar Türk, Hira Dağ'ı kadar Müslüman” söylemi sağ milliyetçi görüşün söylemi haline gelmiştir (s. 1). Aleviliğin

Türklükle asimile edilememesi ve milliyetçiliğin Ortodoks Sünni İslam'la bütünleşmesi ise milliyetçi görüşün Aleviliğe bakış açısında önemli değişikliklere gitmesine sebep olmuştur.

Milliyetçi anlayışın İslam'la bütünleşme çabaları sonucu 1948 yılında Millet Partisi kurulmuştur. Parti programında hem Türkçülüğe hem de İslam'a vurgu yapılmıştır. 1954 yılında kapatılan parti aynı yıl Cumhuriyetçi Millet Partisi adıyla yeniden kurulmuştur. İlerleyen yıllarda Türkiye Köylü Partisi ile birleşerek Türkiye Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) adını almıştır. Daha sonra Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) ismiyle anılmıştır. 1950 yılında kurulan Türk Milliyetçiler Derneği'nin (TMD) kurultayında Ayasofya'nın ibadete açılması, cemaat çalışmalarına ve vakıflara kolaylık getirilmesi, milli İslami değerlerin korunması gibi konuların görüşülmesi milliyetçi muhafazakâr anlayışa geçildiğini açıkça ortaya koymaktadır (Telek, 2012, s. 98-99). Öznur'un (1999), bu dönemle ilgili *"Ben Türk'üm diyen ve kendini Türk sayan her Türk insanını kabul eder. Irkçılığı reddeder. Bizce Türk oluş, kendini Türk milletine mensup bilme şuuru, Türk kültürüne sevgi duygusu, Türk olarak yaşama iradesi ve Türk devletine sadakattir."* (s. 93) sözü, milliyetçi kesimde hâkim olan anlayışı ortaya koyması bakımından önemlidir. 1930'lu yıllarda etkili olan ve kan esasına dayanan milliyetçilikten vazgeçilmiş, Ziya Gökalp'in ortaya koyduğu kültür milliyetçiliğine geçiş yapılmıştır. Fakat Atsız'ın komünizm karşıtlığı, kültür, tarih ve dil alanındaki anlayışı (dine bakışı hariç) CKMP üzerinde etkisini göstermeye devam etmiştir. MHP'nin 1970'li yıllarda Anadolu'da kitleleşmesinde din en önemli rolü oynamıştır.

1961 yılında muhafazakâr, liberal kesimin önemli isimlerinden Başgil ve soytürkçü Atsız arasında Türklük üzerinden önemli tartışmalar yaşanmıştır. Başgil'in Türk Milleti'ni *"Biz, bilakis, İslam çemberiyle çevrilmiş bir ülkede, ırklar sentezi halinde, kendi başına yaşayan, nev'i şahsına münhasır bir milletiz."* sözleriyle açıklamasına karşılık Atsız (1992a), *"İslam kazanında kaynamayan ve sayıları 8-10 milyon tahmin edilen Kızılbaş Türkler bu millettendir. Ordinaryüsün iddialarından çıkan sonuç budur."* (s. 408) sözleriyle karşılık vermiştir. İslam'a dayalı Türklük tanımı, Alevileri Türklük dışında bırakması sebebiyle eleştirmiştir. 1960-1980 yılları arasında İslam üzerinden tanımlanan Türklük, Alevi-Bektaşî inanç sistemini ve bu guruba mensup olanlar dışlanmıştır. Milliyetçi muhafazakâr kesimde hâkim olan bu

anlayış, özellikle 1960'lardan itibaren Alevilerin sol siyasete yaklaşmasına sebep olmuştur.

Kendisini Bozkurtlar olarak tanımlayan, kana dayalı milliyetçiliği savunan kesim ile kültürel milliyetçiliği savunan muhafazakâr kesim arasındaki esas bölünme Adana Kongresi'nde yaşanmıştır. Tanrı Dağı'ndan koparak Hira Dağı'na giden yolda dönüm noktası olan bu kongre, muhafazakâr kesimin zaferiyle sonuçlanmıştır. Alparslan Türkeş'in başkan seçilmesiyle hem parti ismi değişmiş hem de parti ambleminde yer alan bozkurt çıkarılarak yerine İslam'ın önemli sembollerinden olan hilali temsilen üç hilal konmuştur (Telek, 2012, s. 101-102).

Ortodoks İslam'ın Sünni anlayışının kabul edilişiyle 1960-1980 yılları arasında MHP komünizm, mezhepçilik ve bölgecilik üzerinde oluşturduğu yeni düşünce tarzı Alevileri de olumsuz etkilemiştir. Bu yıllarda milliyetçi muhafazakâr kesimin Aleviliği komünizm ve mezhepçilik üzerinden tanımlamaları, Alevilerle milliyetçi kesimin arasının iyice açılmasına neden olmuştur. 1950'li yıllarda köyden kente göçün hızlanmasıyla birlikte 1960'lı yıllarda Alevilerin Alevi kimlikleriyle siyasi alanda görülmeleri, milliyetçilerin mezhepçilik yaklaşımını geliştirmelerine neden olmuştur (Telek, 2012, s. 108-110). Özellikle de muhafazakâr Türk milliyetçilerinin Alevi-Bektaşî inanç sistemine yönelik olumsuz bakış açısı uzun yıllar devam etmiş ve Aleviler ile milliyetçi görüşü benimseyenler arasında günümüze kadar devam eden problemler süre gelmiştir. Yaşanan problemler iki kesim arasında bir ön yargı oluşturmuştur.

Tarihsel problemler, toplumsal birlik ve beraberlik açısından tehdit teşkil etmiştir. Bu çalışma kapsamında yapılan görüşmelerle milliyetçi kesimin günümüzde Alevi-Bektaşî inanç sistemine bakış açılarının; toplumsal birlik, beraberlik ve milli değerler açısından önem arz ettiği söylenebilir. Nitekim Aleviler, Türkiye'nin sosyal dokusunun zenginliğine ve toplumsal barışın sağlanmasına yaptıkları katkılardan dolayı toplumsal birlik ve beraberlik açısından oldukça önem arz etmektedir. Aleviler kültürel çoğulculuk, hoşgörü, sosyal adalet, demokratik katılım ve sosyal entegrasyon gibi alanlardaki rolleri, Türkiye'nin toplumsal uyum ve birlikte yaşama kültürünün güçlenmesinde önemli katkılar sağlamaktadır.

1.1.2. Araştırmanın Problem Cümlesi

Bu araştırmanın problemi, *“Türk milliyetçilerinin Alevi-Bektaşî inanç sistemine bakış açılarıdır.”*

1.1.3. Araştırmanın Alt Problemleri

Araştırmanın problemi doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmaktadır.

- Türk milliyetçiliği görüşüne sahip toplumlar millet kavramını nasıl tanımlamaktadırlar?
- Türk milliyetçiliği görüşüne sahip toplumlar milliyetçilik kavramını nasıl tanımlamaktadırlar?
- Türk milliyetçiliği görüşüne sahip toplumların Türk milliyetçiliği hakkındaki görüşleri nelerdir?
- Türk milliyetçiliği görüşüne sahip toplumların milliyetçilik anlayışlarının dayandığı prensipler nelerdir?
- Türk milliyetçiliği görüşüne sahip toplumların milliyetçilik anlayışlarının sosyokültürel tercihlerine etkileri nelerdir?
- Türk milliyetçiliği görüşüne sahip toplumların biz ve öteki kavramlarına yönelik algılama şekillerine etki eden faktörler nelerdir?
- Türk milliyetçiliği görüşüne sahip toplumların Türkiye’de toplumsal birliğin sağlanmasına engel olan problemler hakkındaki görüşleri nelerdir?
- Türk milliyetçiliği görüşüne sahip toplumların Türkiye’de din ve inanç özgürlüğü konusunda yaşanan problemler hakkındaki görüşleri nelerdir?
- Türk milliyetçiliği görüşüne sahip toplumların İslam dairesi içerisinde teşekkül eden mezhepler ve inanç sistemleri hakkında görüşleri nelerdir?
- Türk milliyetçiliği görüşüne sahip toplumların Hacı Bektaş Veli hakkında düşünceleri nelerdir?
- Türk milliyetçiliği görüşüne sahip toplumların Türk kültürü açısından Alevi-Bektaşî inanç sistemine bakış açıları nasıldır?
- Türk milliyetçiliği görüşüne sahip toplumlar İslamiyet açısından Alevi-Bektaşî inanç sistemini nasıl konumlandırmaktadırlar?
- Türk milliyetçiliği görüşüne sahip toplumların Alevi-Bektaşî inanç sistemi hakkında bilgi düzeyleri nedir?
- Türk milliyetçiliği görüşüne sahip toplumların Alevi-Bektaşî inanç sisteminde yapılan dini ibadetlere yönelik bilgi düzeyleri nedir?
- Türk milliyetçiliği görüşüne sahip toplumların Alevi-Bektaşî inanç sisteminde yapılan dini ibadetlerden “*Cem*” ibadeti hakkında düşünceleri nelerdir?

- Türk milliyetçiliği görüşüne sahip toplulukların Alevi-Bektaşî inanç sistemini benimsemiş insanlar hakkındaki düşünceleri nelerdir?
- Türk milliyetçiliği görüşüne sahip toplulukların Alevi-Bektaşî inanç sistemini benimsemiş bir kişiyle etkileşimi sonucunda edindikleri deneyimlere dayanarak o kişi hakkındaki düşünceleri nelerdir?
- Türk milliyetçiliği görüşüne sahip toplulukların Alevi-Bektaşî inanç sistemini benimseyen kişilerin kamusal ve sosyal alanda yaşadıkları problemler hakkındaki düşünceleri nelerdir?
- Türk milliyetçiliği görüşüne sahip toplulukların milliyetçi camia içerisinde Alevilik-Bektaşîlik konusunda çalışmalar yapmış olan kişiler hakkındaki bilgi düzeyleri nedir?
- Türk milliyetçiliği görüşüne sahip toplulukların Türkiye’de toplumsal birliktelik açısından Alevi-Bektaşî inanç sistemi hakkındaki dilek ve temennileri nelerdir?

1.2. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmada Türk toplumunda manevi ilişkileri düzenleyen din kurumu üzerinde durulmuş, milliyetçi görüşüne sahip toplulukların Alevi Bektaşî inanç sistemine bakış açıları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu sayede toplumsal barışın ve birlikteliğin sağlanmasında engel teşkil eden problemlerin neler olduğunun ortaya çıkarılması amaçlanmıştır.

1.3. Araştırmanın Önemi ve Gerekçesi

Bir toplumu meydana getiren bütün bileşenler arasında barış ve uzlaşî olması, sosyal açıdan toplumun tüm dinamikleri ve kurumlarıyla işlevselliğini sürdürmesine katkı sağlamaktadır. Ortak akıl, duygu ve tutum sergilemek bu barış ve huzur ortamının inşa edilmesinde oldukça önemlidir. Toplumsal barışı ve birlikteliği sağlamış toplumlar gelişmiş ve ekonomik olarak refaha ulaşmış ülkelerdir. Toplumu meydana getiren bireyler aralarında ne kadar fazla iletişime dayalı sosyal ağlar oluşturuluyorsa, kendilerini birbirine bağlı hissediyorsa, birbirlerinin varlıklarından rahatsız olmayıp hoşnutluk duyuyorsa, empati kuruyorsa, farklılıklara karşı hoşgörü gösteriyorsa, ülkesini ilgilendiren konulara katılım konusunda gönüllü ve istekli davranıyorlarsa, o toplumda birliktelik sağlanmış demektir. Sebebi her ne olursa olsun toplumsal kutuplaşmalar, bölünmeler, kargaşalar, güvensizlikler, siyasal, etnik köken ve dinî inanç farklılıklarına dayalı çekişmeler toplumsal barışın ve birlikteliğin

oluşumu önündeki en büyük engellerdendir. Bu engeller toplumun refahı için kullanılması gereken ülke kaynaklarının boşa harcanmasına sebebiyet vermekte ve ülkelerin gelişmelerinin önüne geçmektedir. Bu sebeplere dayanarak yapılan bu çalışma ile hem Türkiye’de milli birlik ve beraberliğin sağlanmasına hem de Türkiye’nin ekonomik ve demokratik gelişimine katkı sağlanacağı düşünülmektedir.

Alevi-Bektaşî inanç sistemi üzerine yapılan araştırmalara bakıldığında Osmanlı’nın son döneminde ve Cumhuriyet’in ilk yıllarında özellikle Batılı, Rus ve Amerikalı misyonerler Alevi-Bektaşî inanç sistemini benimsemiş topluluklar üzerinde misyonerlik faaliyetleri yürütmek üzere çeşitli araştırmalar yaptığı görülmektedir. Özellikle Amerikan Missionary Herald Dergisi’nde Dunmore, Richardson, Ball, Taylor gibi isimler misyonerlik faaliyetleri kapsamında çeşitli makaleler, raporlar ve mektuplar yayınlamışlardır. Bu araştırmaların ortak noktası misyonerlik faaliyetleriyle ülkenin birlik ve beraberliğini bozmaktan başka bir şey değildir.

Ülkemizde ise İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin Milliyetçi duygularla bu alanda Baha Said Bey’e yaptırdığı Türkiye’de Alevi-Bektaşî, Ahi ve Nusayri Zümreleri isimli çalışması oldukça önem arz etmektedir. Franz Babinger ve Hasluck’un yaptığı çalışmalar ise ülkemizde bu alanda yapılacak çalışmalara ön ayak olmuştur. Bu alanda ilk ciddi çalışmalar Fuat Köprülü ile başlamış, Fuat Köprülü Franz Babinger’e cevap niteliğinde Anadolu’da İslamiyet isimli seri makaleler yayımlamış, ayrıca bu alanda önemli bir eser olan *“Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar”* isimli kitabını yayımlamıştır. Daha sonra bu alanda çalışmalar yapacak olan Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü’nü kurmuştur. Alevi-Bektaşî inanç sistemi üzerine yapılan çalışmalarda 1950’lere gelindiğinde köyden kente göçle birlikte azalma olmuşsa da 1980’li yıllardan sonra yeniden bir artış olmuştur.

Günümüzde toplumsal alanda birlik ve beraberliğin din kurumu ile ilişkileri üzerine yapılan çalışmalara bakıldığında genellikle Alevi Sünni ekseninde, Milliyetçilik ve Alevi-Bektaşî inanç sistemi üzerinde yapılan çalışmalarsa Milliyetçi muhafazakâr kesimlerle Aleviler-Bektaşîler arasındaki ilişkiler üzerine yoğunlaştığı ve genellikle kaynak tarama şeklinde yapıldığı görülmektedir. Bu çalışmayla sahaya inilmiş, toplumsal barış ve birlikteliğin sağlanması yolunda hem Milliyetçi muhafazakâr hem de Milliyetçi sol görüşü benimsemiş insanların görüşlerine başvurularak mevcut problemler ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda mevcut çalışmanın alan yazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

1.4. Araştırmaların Sayılıları

- Araştırmaya dâhil olan görüşmecilerin yarı yapılandırılmış görüşme formundaki soruları samimi ve gerçekçi bir şekilde yanıtladıkları,
- Araştırmada kullanılan kaynakların içerdği bilgilerin güvenilir ve geçerli olduğu,
- Çalışma grubunu oluşturan milliyetçi görüşe sahip toplulukların evreni temsil edecek nitelikte olduğu,
- Araştırma sorularının milliyetçi görüşe sahip toplulukların görüşlerini belirleyebilecek seviyede olduğu,
- Araştırmada kullanılan veri toplama araçlarının gerekli bilgilerin elde edilmesi bakımından yeterli olduğu varsayılmıştır.

1.5. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu araştırma:

2024 yılında, Nevşehir ili ve Nevşehir ilinde 22 Türk milliyetçisi katılımcıdan elde edilen verilerle sınırlıdır.

1.6. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmamızda, araştırma problemimize ilişkin sosyal gerçeklerin herhangi bir değişime uğramadan derinlemesine incelenmesi, çalışma gruplarının öznel görüşlerinin elde edilmesi amaçlandığından “*Nitel Yaklaşım*” benimsenmiştir. Nitel araştırma, ele aldığı problemin doğal ortamındaki biçimini anlamayı, sorgulamayı ve yorumlamayı amaçlamaktadır (Guba ve Lincoln, 1994, s. 167; Klenke, 2016). Nitel araştırmalar doğal olayların gerçekçi bir şekilde incelenmesine yönelik yorumlayıcı ve öznel süreçleri kapsar ve nitel araştırmalarda ele alınan problemin çözümüne yönelik olarak görüşme, gözlem, doküman analizi gibi veri toplama araçları kullanılmaktadır (Seale, 1999, s. 470). Nitel yaklaşım, sosyal yaşamın karmaşık ve çok yönlü doğasını açığa çıkarmak için kullanılan çeşitli bakış açılarını kapsamaktadır (Kitzinger, 1995, s. 300). Bu sebeple nitel araştırmalarda olgubilim (fenomenoloji), durum çalışmaları, kültür analizi, anlatı çalışması ve gömülü kuram gibi nitel araştırma desenleri kullanılmaktadır (Bogdan ve Biklen, 1997).

Nitel yaklaşımla yapılan araştırmamızda Alevi-Bektaşî inanç sistemine yönelik Türk milliyetçilerinin yaşantılarını, Alevi-Bektaşî inanç sistemine yükledikleri anlamları ve algıları ortaya çıkarmak amaçlandığından çalışmamız “*Olgubilim*” desenine

uygun olarak gerçekleştirilmiştir. En temel ifadeyle Olgubilim, bireyin anlık deneyimlerinin ve yaşantılarının tamamıdır (Edmons ve Kennedy, 2017). Olgubilim çalışma deseninde araştırmacı bir olgunun altında yatan ortak anlamları ortaya çıkarmak için katılımcıların deneyimleri ve yaşantılarını tanımlar. Bu yönüyle olgubilim, katılımcıların deneyim ve yaşantılarının metne dönüştürülmesine, tanımlanmasına ve bu yaşanmışlıkların ne anlama geldiğinin anlaşılmasına olanak sağlar (Oiler, 1982, aktaran Baker, Wuest ve Stern, 1992, s. 1355-1360). Olgubilim çalışmalarının başlangıç noktasını olguların kendisi oluşturur ve bu olguyu deneyimleyen kişilerin yaşadığı olgu ile bağlantısının olduğu vurgulanır. Bu sayede olgubilim çalışmalarında bireyin yaşantılarını yorumlamak ve tanımlamak için bireyin deneyimleri ödünç olarak alınır (Jasper, 1994, 309-314; Miller, 2003, s. 68-82). Olgubilim, kişilerin yaşamlarını ve deneyimlerini ne şekilde yorumladıklarını incelemek, bireylerin kendileri ve yaşantıları sonucunda elde ettikleri deneyimlerini nasıl anlamlandırdıkları arasında bağlantı kurmak ve kişiler arasındaki ortak noktaları incelemek isteyen araştırmacılar tarafından tercih edilir (Tekindal, 2021, Swanborn, 2010).

1.6.1. Araştırmanın Çalışma Grubu ve Örneklem Belirleme Yöntemi

Nitel araştırmaların gözlem ve görüşme tekniklerine dayanarak yürütülmesi, geniş ve büyük örneklem ihtiyacı duymaması, olgubilim çalışmalarında ise çalışma grubunu oluşturan bireylerin araştırılan olguyla ilgili deneyimleri bulunduğu varsayıldığından, araştırmamızda örneklem seçilirken nitel araştırma yöntemine ve olgubilim desenine uygun olarak “*Amaçlı örneklem*” ve amaçlı örneklem stratejilerinden “*Kartopu örneklem*” kullanılmıştır. Olgubilim çalışmalarında, araştırılan olguyu deneyimleyen birkaç kişiden veriler toplanması yoluyla olgu hakkında ayrıntılı şekilde veri elde edilmektedir. Bu sebeple çalışma grubu amaca yöneliktir ve 10-15 kişiden oluşmaktadır (Baker, Wuest ve Stern, 1992, s. 1355-1360; Starks ve Trinidad, 2007, s. 1372-1380).

Amaçlı örneklemede, olasılığa yer verilmez ve araştırmanın amacı doğrultusunda bilgi açısından zengin durumlar seçilerek derinlemesine araştırılır. Amaçlı örnekleme, genel olarak belirli özelliklere sahip ve belirli ölçütleri karşılayan durumlarda çalışma yapılırken tercih edilir. Araştırmacı araştırdığı duruma bağlı olarak olayın iç yüzünü ve olguları anlamaya, olgular arasındaki ilişkileri açığa çıkarmaya ve bu olguları açıklamaya çalışır (Büyüköztürk vd., 2020, s. 92-93).

Amaçlı örneklemede, araştırmaların problem durumlarının cevaplanmasına olanak sağlayacak zengin bilgi içeren durumların seçilmesi amaçlanmaktadır (Tarhan, 2015, s. 649-669). Amaçlı örneklemin kartopu örnekleme (zincir örnekleme) de dâhil olmak üzere on dört alt stratejisi bulunmaktadır (Patton, 2014).

Kartopu örnekleme stratejisinde, araştırmanın yapılmasına uygun görülen bir katılımcıya veya bireye ulaşılarak örneklem oluşturma sürecine başlanır. Bu katılımcıdan araştırmanın amacı doğrultusunda veriler elde edildikten sonra o katılımcının önerdiği diğer bireylere ve onların da önerdiği başka bireylere ulaşılarak veriler elde edilir. Bu şekilde araştırmanın örneklemi oluşturulur (Şahin, 2014, s. 111-130). Kartopu örneklemede süreç tekrarlayıcıdır ve bu yöntem genel olarak ötekileştirmeden ve damgalanmadan zarar görmüş kişilere ulaşmak amacıyla kullanılır (Noy, 2008, s. 327-344).

Yapılan çalışmada, ilk önce amaçlı örneklemden yararlanılarak muhafazakâr Türk milliyetçiliği (milliyetçi sağ) ve sol Türk milliyetçiliği (Atatürk milliyetçiliği, seküler milliyetçilik vb.) görüşüne sahip olduğu bilinen kişilerle görüşülmüştür. Daha sonra kartopu örneklem stratejisinden yararlanılarak görüşme gerçekleştirilen katılımcılardan elde edilen öneriler doğrultusunda görüşmeye katılması uygun görülen Türk milliyetçisi görüşüne sahip diğer katılımcılara ulaşılmıştır. Bu sayede araştırmanın güvenilirliği ve elde edilen verilerin tarafsızlığına da katkı sağlanılmıştır.

Araştırmamızın çalışma grubunu Nevşehir ilinde yaşayan 22 Türk milliyetçiliği görüşüne sahip, değişik meslek gruplarından katılımcılar oluşturmaktadır. Araştırmanın etik boyutu da göz önüne alınarak yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilen katılımcılar K1, K2, ..., K22 şeklinde kodlanmıştır. Çalışmamızın bağımsız değişkenlerini oluşturan demografik veriler: öğrenim durumu, yaş, meslek, cinsiyet ve katılımcıların Türk milliyetçiliği görüş biçimidir. Ayrıca araştırmamızın örneklem grubunu sadece Sünni Türk milliyetçileri oluşturmamış olup, katılımcılar içerisinde Başta Alevi ve Sünni olmak üzere farklı inanç grubuna mensup Türk milliyetçisi katılımcılar oluşturmaktadır. Araştırmamızın etik boyutu göz önüne alınarak katılımcıların dini inanış biçimleri dikkate alınmamıştır.

Türk milliyetçiliği görüşünü benimseyen katılımcıların öğrenim durumlarına göre dağılımı şu şekildedir:

Tablo 1.1. Katılımcıların Öğrenim Durumları

Öğrenim Durumu	Sayı
Doktora	1
Yüksek Lisans	4
Lisans	16
Ön Lisans	1

Yukarıdaki tabloda görüldüğü şekilde araştırmamızın çalışma grubunu oluşturan katılımcıların 1 tanesi doktora, 4 tanesi yüksek lisans, 16 tanesi lisans ve 1 tanesi de ön lisans mezunudur. Çalışmamızın örneklem grubunu ön lisans ve üstü eğitim almış, eğitim seviyesi yüksek Türk milliyetçileri oluşturmaktadır.

Çalışmamıza katılan katılımcıların yaş aralığı ise şu şekildedir:

Tablo 1.2. Katılımcıların Yaş Aralığı

Yaş Aralığı	Sayı
55-60	3
50-55	3
45-50	5
40-45	4
35-40	5
30-35	0
25-30	2

Tablo 1.2. incelendiğinde araştırmaya katılan katılımcıların 3 tanesi 55-60, 3 tanesi 50-55, 5 tanesi 45-50, 4 tanesi 40-45, 5 tanesi 35-40 ve 2 tanesi de 25-30 yaş aralığında olup, 30-35 yaş aralığında katılımcı sayısı ise sıfırdır. Yukarıdaki tabloda da görüldüğü üzere araştırmamızın örneklem grubunu 25 yaş ve üzeri Türk milliyetçileri oluşturmaktadır.

Araştırmamızın çalışma grubunu oluşturan katılımcıların meslekleri şu şekildedir:

Tablo 1.3. Katılımcıların Mesleklere Göre Dağılımı

Katılımcıların Meslekleri	Sayı
Öğretmen	8
Sağlık Personeli	2
Din Görevlisi	2
Jeoloji Mühendisi	2
Avukat	1
Emniyet Personeli	1
Bankacı	1
Emekli	1

Psikolojik Danışman	1
Ev Hanımı	1
Sendika İl Başkanı	1
Öğrenci	1

Tablo 1.3.'e göre araştırmamızın çalışma grubunu oluşturan katılımcıların; 8 tanesi öğretmen, 2 tanesi sağlık personeli, 2 tanesi din görevlisi, 2 tanesi jeoloji mühendisi, 1 tanesi avukat, 1 tanesi emniyet personeli, 1 tanesi bankacı, 1 tanesi emekli, 1 tanesi psikolojik danışman, 1 tanesi ev hanımı, 1 tanesi sendika il başkanı ve 1 tanesi de öğrencidir.

Çalışmamıza katılan katılımcıların cinsiyetlere göre dağılımı ise aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 1.4. Katılımcıların Cinsiyete Göre Dağılımı

Cinsiyet	Sayı
Bayan Katılımcı Sayısı	10
Erkek Katılımcı Sayısı	12

Tablo 1.4. incelendiğinde araştırmamızın katılımcılarının 10 tanesinin bayan, 12 tanesinin ise erkek olduğu görülmektedir.

Katılımcılarımızın Türk milliyetçili görüş biçimleri ise şu şekildedir:

Tablo 1.5. Katılımcıların Türk Milliyetçiliği Görüşleri

Milliyetçi Görüşü	Sayı
Atatürk Milliyetçisi	10
Milliyetçi Muhafazakâr	6
Milliyetçi Sağ Görüş	1
Milliyetçi Sol Görüş	1
Herhangi Bir Sınıflama Yapmayan	4

Araştırmamıza katılan katılımcılardan 10 tanesi Atatürk milliyetçisi, 6 tanesi milliyetçi muhafazakâr, 1 tanesi milliyetçi sağ görüş ve 1 tanesi de milliyetçi sol görüşü benimsediğini belirtmiştir. Milliyetçi görüşünü herhangi bir sınıflamaya katmak istemeyen katılımcı sayısı ise 4'tür.

1.6.2. Araştırmanın Veri Toplama Süreci

Olgubilim çalışmalarında, insan deneyimlerinin anlamı ve içeriği ile ilgili bilgiler toplandığı için araştırmacılar bu çalışmalarda gözlem, görüşme ve yazılı metin

incelemesi gibi tekniklerden faydalanırlar (Van Manen, 1984, aktaran Baker, Wuest ve Stern, 1992, s. 1355-1360). Olgubilim çalışmalarında görüşmeler uzun sürer ve katılımcı ile araştırmacı arasında yoğun bir etkileşim söz konusudur. Araştırmacı, veri doygunluğuna ulaşana kadar bu görüşmeleri devam ettirir (Ceylan Çapar ve Ceylan, 2022, s. 303). Olgubilim çalışmalarında, araştırılan olgu hakkında veri elde etmek amacıyla yapılandırılmamış, yapılandırılmış ya da yarı yapılandırılmış görüşme teknikleri kullanılır. Bu çalışmalarda araştırmanın güvenliği açısından veri elde etme süreci beklentisiz ve önyargısız şekilde gerçekleştirilir. Bu sebeple katılımcılara sorulan görüşme soruları açık uçlu, genel ve verilen cevapları herhangi bir tesir altında bırakmayacak şekilde hazırlanır (Baker, Wuest ve Stern, 1992, s. 1355-1360).

Yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılandırılmış görüşmelere nazaran daha esnektir ve bu teknikte araştırmacılar elde etmek istediği veriler doğrultusunda hazırladığı soruları içeren yarı yapılandırılmış görüşme formunu önceden hazırlamaktadır. Yarı yapılandırılmış görüşmeler araştırmacılara, araştırılan olgu ile ilgili veri toplanılması amacıyla ek sorular sorma avantajı sağlamaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2013. s. 134-145).

Yarı yapılandırılmış görüşmelerde, ele alınan olgu üzerinde derinlemesine bilgi toplamak ve sabit seçenekli yanıtlamayı sağlamak amaçlandığından araştırmamızda “*yarı yapılandırılmış görüşmeler*” gerçekleştirilmiştir. Elde edilen veriler ise “*yarı yapılandırılmış görüşme formuyla*” toplanmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme formunun kapsamı, ilgili literatür taraması yapılarak belirlenmiştir. Dil geçerliliği açısından da yarı yapılandırılmış görüşme sorularındaki sorular bir Türkçe öğretmeni ve edebiyat alanından iki akademisyen tarafından incelenmiş ve görüşme formunun kapsam geçerliliği açısından da uzman görüşüne başvurulmuştur. Hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formu, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Hacı Bektaş Veli Araştırma ve Uygulama Enstitüsü, Alevi Bektaş Kültürü Anabilim Dalı’nda görev yapan tez danışmanı ve bu alanda çalışmalar yapan akademisyenler tarafından incelenmiş ve alınan görüşler doğrultusunda yeniden düzenlenmiştir. Daha sonra görüşme formunun güvenilirliği açısından 2 katılımcı ile pilot görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Yapılan görüşmelerde katılımcıların bazı soruları tam olarak anlamadıkları ve ölçmek istenilen veri haricinde bilgiler verdikleri tespit edilmiş ve soruların daha anlaşılır hale getirilebilmesi amacıyla bazı sorulara sonda soruları

eklenmiştir. Sonda soruları, araştırmacıların derinlemesine bilgi edinmeyi ve verilen cevabın peşine düştüğü sorulardır (Kvale, 1994, s. 150). Sonda sorularının denenmesi amacıyla bir katılımcıyla daha görüşülerek yarı yapılandırılmış görüşme formuna son şekli verilmiştir. Katılımcılara uygulanan yarı yapılandırılmış görüşme formunda yer alan sorular aşağıda verilmiştir.

Tablo 1.6. Araştırmanın Görüşme Soruları

A) Demografik Sorular:
1- Öğrenim durumunuz nedir? 2- Kaç yaşındasınız? 3- Mesleğiniz nedir? 4- Cinsiyet Bayan () Erkek () 5- Milliyetçi görüşünüz nedir?
B) Milliyetçilik Tanımını ve Algısını Tespit Etmek Amaçlı Sorular:
6- Milleti nasıl tanımlarsınız? 7- Milliyetçiliği nasıl tanımlarsınız? 8- Türk milliyetçiliği ne demektir? 9- Milliyetçilik anlayışınızın dayandığı prensipler nelerdir? (İrk, kültür, din, dil, vatan vb.) S. Sizce milliyetçilik hangi unsurlardan meydana gelir? S. Milliyetçiliği birkaç kelime ile ifade etmek isterseniz hangi kelimeleri kullanırdınız? 10- Milliyetçilik anlayışınız sosyokültürel tercihlerinizde etkili midir? Etkili ise bu etkinin boyutları hakkında bilgi verir misiniz? S. Gündelik hayatta milliyetçi duygularınız hangi işleri yaparken sizi etkiler? 11- Milliyetçilik anlayışınıza göre biz ve ötekiyi nasıl tanımlarsınız? S. Bizden dediğiniz kişilerin hangi özelliklere sahip olması gerekmektedir?
C) Milliyetçi Grupların Alevi Bektaşî İnanç Sistemine Yaklaşımlarını Ölçmeye Yönelik Sorular:
12- Türkiye’de toplumsal birliğin sağlanmasında yaşanan problemler hakkında ne düşünüyorsunuz? S. Türkiye’de toplumsal birliğin sağlanmasına engel olan faktörler nelerdir? 13- Türkiye’de din ve inanç özgürlüğü konusunda problemler var mıdır? Varsa hangi problemlerden bahsedebilirsiniz? 14- Bir milliyetçi olarak İslam dairesi çerçevesinde teşekkül eden mezhepler ve inanç sistemleri hakkında düşünceleriniz nelerdir? S. Bu mezhepler ve inanç sistemlerinin olumlu veya olumsuz etkileri hakkında bilgi verebilir misiniz? 15- Hacı Bektaş Veli hakkında düşünceleriniz nelerdir? 16- Türk Kültürü açısından Alevi Bektaşî inanç sistemini nasıl değerlendirirsiniz? S. Alevilik Bektaşîlik Türk kültürünü yansıtmakta mıdır? Yansıtıyorsa hangi özellikleri Türk kültürünü yansıtmaktadır? 17- İslamiyet açısından Alevi Bektaşî inanç sistemini nasıl konumlandırırsınız? S. Sizce Alevilik Bektaşîlik İslam dairesi içerisinde midir? İçerisinde ise hangi yönden İslam diniyle benzerlikleri vardır? Dışarısında ise hangi yönden İslam’a ters düşmektedir? 18- Alevilik Bektaşîlik ne demektir? S. Alevi Bektaşî inanç sistemi hakkında bilgi verebilir misiniz? 19- Alevi Bektaşî inanç sisteminde yapılan dini ibadetler hakkında bilgi verebilir misiniz? 20- Alevi-Bektaşî inanç sistemindeki dini ibadetlerden olan “Cem” ibadeti hakkında düşünceleriniz nelerdir? 21- Bir milliyetçi olarak Alevi Bektaşî inancına sahip kişiler hakkında düşünceleriniz nelerdir? 22- Alevi Bektaşî inanç sistemini benimsemiş bir kişiyle arkadaşlığınız oldu mu? Olduysa sizde oluşan olumlu ya da olumsuz düşünceler hakkında bilgi verebilir misiniz? 23- Sizce Aleviler inanç kimliklerini toplumsal ve kamusal alanda paylaşma noktasında zorluklar yaşıyorlar mı? Yaşıyorlarsa ne gibi zorluklar yaşamaktadır?

24- Milliyetçi entelektüel camia içinde Alevilik Bektaşilik konusunda çalışmalar yapmış olan kişiler hakkında bilgi verebilir misiniz?

D) Dilek, İstek, Temenni Noktasında İlave Düşünceleri Tespit Etmeye Yönelik Sorular:

25- Bir milliyetçi olarak toplumsal birliktelik için Alevi Bektaşi inanç sistemi hakkında ilave etmek istediğiniz düşünceleriniz nelerdir?

Veri toplama aracının uygulanmasından önce araştırma hakkında bilgi veren araştırma önerisi hazırlanarak Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi etik kurulundan gerekli izinler alınmıştır.

1.6.3. Araştırmanın Veri Analiz Tekniği

Araştırmamızda yarı yapılandırılmış görüşmelerden elde edilen veriler içerik analizi ve betimsel analiz yöntemleriyle analiz edilmiştir. İçerik analizinin tanımını Tavşancıl ve Arslan (2001) şu şekilde yapmaktadırlar:

“Sosyal gerçekliği araştıran nesnel, sistematik, tümdengeliye dayalı okuma aracı olarak önceden belirlenen ölçütlere göre kavramlardan, metinlerden, sözlü veya yazılı materyallerden anlamlar çıkarmayı amaçlayan metodolojik araç ve teknikler bütünüdür. Planlama aşamasında zayıf olarak görülse bile uygulamada etkili ve ilginç sonuçlar vermektedir. Niceli nitele dönüştürebilmeyi, yazılı metinden hareketle yazılı olmayan mesajlara ulaşabilmeyi sağlayan çok işlevli ve giderek gelişen bir tekniktir” (s. 21-22).

İçerik analizinde, zorlanmadan algılanan ve ilk bakışta fark edilen unsurlara erişmek yerine üstü kapalı, kolay kolay fark edilmeyen verilere erişmek amaçlanmaktadır. Bu amacı gerçekleştirmek isteyen araştırmacılar sezgilerini, bilgi birikimini, tutumlarını, değerlerini bir kenara bırakarak nesnel okuma ilkelerine bağlı kalmalı ve gerekirse tekrar okuma yapmalıdır. Analizler gerçekleştirilirken de belirli ilkelere bağlı kalınmalı ve bir düzen içerisinde analizler gerçekleştirilmelidir. Bunu gerçekleştirmek için de mutlaka kategoriler oluşturularak sınıflandırmalar yapılmalıdır (Bilgin, 2006, s. 1).

İçerik analizinde gözlem, görüşme ve dokümanlar yoluyla elde edilen verilerden kodlar oluşturulur, bu kodlardan kategorilere ve temalara ulaşılır. Kodlar, kategoriler ve temalar düzenlenir ve elde edilen bulgular tanımlanarak yorumlanır (Eysenbach ve Köhler, 2002, s. 573-577; Miles ve Huberman, 1994, s. 50-88). Elde edilen veriler içerisinde anlamlı gelen bölümlere ve olaylara (paragraf, cümle veya sözcük) kavram, anlamlı bulunan bölümlerin araştırmacı tarafından isimlendirilmesine ise

kodlama denilmektedir. Elde edilen kavramlar içerik analizinin temelini oluşturur ve bu kavramların birbiriyle ilişkili olarak görülenlerinin sınıflandırılmasıyla da kategoriler oluşturulur. Birbiriyle ilişkili olarak görülen kategoriler var ise bu kategoriler bir tema altında toplanır. Temalar kavramlara göre daha genel ve soyuttur (Merriam ve Grenier, 2019; Miles ve Huberman, 1994, s. 50-88; Patton, 1990).

Betimsel analizde ise gözlem ve görüşmeler sonucunda elde edilen verilerin bir düzen içerisinde yorumlanarak okuyucularla buluşturulması amaçlanır. Genel olarak betimsel analizde araştırmacılar önceden belirledikleri temalara göre elde ettikleri verileri sınıflara ayırır, bu bölümlere ait verileri kendi öznel birikimine göre özetler ve yorumlar. Araştırmacılar elde ettikleri bulgular arasında neden sonuç ilişkisi kurmaya çalışır, karşılaştırmalar yapar ve düzenlenen bulguları desteklemek amacıyla gerekli yerlerde doğrudan alıntılar yapar (Kitzinger, 1995; Kvale, 1994).

Araştırmamızda yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiş ve katılımcılara yarı yapılandırılmış görüşme formundaki sorular yöneltilmiştir. Aynı zamanda katılımcılardan izin almak kaydıyla da ses kayıtları alınmıştır. Görüşmelerden elde edilen ses kayıtları bilgisayar programı yardımıyla yazıya çevrilmiştir. Yazı ile ses kayıtları arasındaki uyumun sağlanması amacıyla ses kayıtları tekrar dinlenerek yazılı metnin kontrolü gerçekleştirilmiştir. Katılımcılardan hiçbir şekilde kimliğini belirgin edecek bilgiler talep edilmemiş ve katılımcılar K1, K2, ..., K22 şeklinde kodlanmıştır. Yazılar metne çevrildikten sonra da ses kayıtları kalıcı olarak imha edilmiştir. Katılımcılardan elde edilen veriler içerisinde en sık olarak belirtilen ve üzerinde durulan kavramlardan kodlar oluşturulmuştur. Aralarında anlam bütünlüğü bulunan, birbirleriyle ilişkili kodlardan ise kategoriler oluşturulmuştur. Anlam bütünlüğü oluşturulan kategorilerin sınıflandırılması mümkün olan durumlarda ise temalara ulaşılmıştır. Fakat çalışmamızda katılımcılara yöneltilen her bir soru tek bir temayı ölçmek amacıyla sorulduğundan, genellikle toplanan veriler kodlar ve o kodların sınıflandırılmasıyla oluşan kategoriler şeklinde analiz edilmiştir. Katılımcılardan elde edilen bulguları desteklemek amacıyla da katılımcıların sorulara verdikleri cevaplardan bazıları olduğu gibi aktarılmıştır. Yapılan görüşmelerde katılımcılardan çoğu kendilerine yöneltilen sorulara birden çok görüş belirtmişler, bazıları ise hiç görüş belirtmemişlerdir. Bu sebeple çalışmamızda verilen frekans değerleri, ilgili soru ile ilgili olarak katılımcıların belirttiği görüş sayısını; yüzdelik

değerler ise görüşmeler sonunda ilgili soru ile ilişkili elde edilen toplam görüş sayısı içerisindeki o soruya ait kodların yüzdelik değerleri ifade etmektedir.

1.7. Kavramsal Çerçeve

1.7.1. Alevilik

Şeyh Haydar döneminden itibaren Kızılbaş olarak tanımlanan zümre aynı zamanda Alevi olarak da tanımlanmış ve tarih kaynaklarında kullanıldığı da görülmüştür. Dönemin şiirlerinde ve arşiv kaynaklarında Kızılbaş gruplar için Alevi kavramı sık sık kullanılmıştır. Alevi kavramı zamanla batını grupları da ifade etmek için tercih edilmiştir. “*Sünnî ve Şîî grupların dışında batını bir İslam yorumu ya da heterodoks⁸ toplulukların mensup olduğu inanç sistemi*” şeklindeki muhtevasını oluşturmuş ve bu muhtevanın kapsamı zaman içerisinde genişleyerek Nusayrî, Caferî ve Şîî grupları içerisine alan bir hipernim kavram haline gelmiştir (Akın, 2020, 50; Artan Ok, 2024, 38).

Alevi kelimesi sözlükte “*Ali’ye mensup*” anlamına gelmektedir. Alevi kelimesi siyasi, itikadi, tasavvufi anlamlarının yanı sıra İslam kültür tarihinde Hz. Ali’nin neslinden Hz. Hüseyin, Hz. Hasan, Muhammed b. Hanefiyye, Ömer ve Abbas vasıtasıyla gelenler hakkında kullanılmıştır. İslam’ın siyasi tarihinde ise Alevi kelimesi hilafetle ilgili anlaşmazlıkların yaşandığı dönemde Hz. Ali taraftarı olan kişiler hakkında kullanılmıştır (Ocak, 1989, s. 368-369).

Kamus-ı Türkî’de Şemsettin Sami (2010) Alevi kelimesini “*Hazreti Ali bin Ebi Talip ile Fatizmetü’z-zehra binti Resuli’llah sülale-i tahiresinden olan sadat ve şerefaye vasıf olur. Hz. Ali efendimize intisap ve tarafgirlik edip ashab-ı kiramasuver ve derecat-ı muhtelifede tercih edenlere ve turuk-ı aliyeye tabi olup Hazreti müşarünileyhin intisabıyla müftechir bulunanlara vasıf olur*” (s. 48) şeklinde ifade etmiştir. Süleyman Uludağ (2012) ise Alevi kelimesini tasavvuf sözlüğünde “*Ali’ye bağlı, Hz. Ali’nin soyundan gelen, seyit, şerif, Hz. Ali’ye varan tarikat silsilesi, Kızılbaş.*” (s. 36) olarak ifade etmiştir.

Alevi kelimesi, Hz. Ali’nin neslinden gelenler, Hz. Ali’yi sevenler ve ona bağlı olanlar anlamlarında kullanılmaktadır. Tasavvufi tarikatlarda ise Alevi kelimesi,

⁸ XII. yüzyıldan başlayarak genel kabule uymayan inanç sistemlerini benimsemiş topluluklar Kalenderi, Haydari, Cavlaki, Şemsi, Abdal, Babai, Vefai, Torlak, Işık, Kızılbaş, Bektaşî, Rafizî gibi isimlerle adlandırılan topluluklardır ve bu toplulukların Alevi Bektaşî inanç sisteminin ortaya çıkışında katkıları olmuştur. Fakat XV. yüzyıldan itibaren bu toplulukların çoğunlukla Kızılbaş, Alevi, Bektaşî olarak isimlendirildikleri görülmektedir (Akın, 2020, s. 14-32).

silsile olarak Hz. Ali yoluyla Hz. Muhammed'e ulaşan tarikatlara verilen isimdir. Emevî zulmünden kurtulmak için Türkistan bölgesine gelen Zeyd b. Ali'nin oğlu Yahya'nın soyundan gelenler için de Alevi kelimesi kullanılmaktadır. Allah ve Hz. Muhammed tarafından, Hz. Ali'nin Hz. Muhammed'den sonra devlet başkanlığına getirildiğine ve imametin Hz. Ali ve Hz. Fatıma'nın soyundan süreceğine inanan topluluklara da Alevi denilmiştir (Kutlu, 2008, s. 16, 151). Yörükân'a (2006) göre Hz. Ali döneminde onun halifeliğini uygun gören ve Hz. Ali'ye imamlığın verildiğine inananlara Alevi denilmiştir (s. 443-444).

Arşiv belgeleri üzerinde yapılan araştırmalarda Alevi kelimesinin günümüz muhtevasıyla XV. yüzyıldan beri kullanıldığını göstermektedir. Gülten (2016) Tapu Tahrir Defterleri üzerinden yapmış olduğu araştırmasında, Alevi kelimesinin kullanıldığı ilk Osmanlı arşiv belgesinin 1455 yılında düzenlenen ve Çepnilerin çoğunluk olarak yaşadığı Ordu iline ait bir Tahrir Defteri olduğunu ileri sürmüştür. Gülten (2016), Ordu'nun XIX. yüzyıla kadar merkezi olan Bayramlı'nın isminin Tahrir Defterlerinde, "*Bölük-i Niyabet-i Ordu bi-ismi Alevî*" ve 1455 yılından 1485 yılına kadar ise "*Bölük-i Niyabet-i Ordu nam-ı diğer Alevî*" olarak geçtiğini; bölgede yaşayanların ise "*Cemaat-ı Alevî*" olarak isimlendirildiğini belirtmiştir. Sivas'ta yaşayan Ulu Yörük Türkmenlerinden olan Tatlılar hakkında da "*Kışlak-ı Çakalcalu tabi-i Tat Alevî*" ve "*Kışlak-ı Hacılar tabi-i Tat Alevî der-hududu karye-i Karacaöz*" tabirlerinin Yörük defterlerinde kullanıldığını belirtmiştir (s. 11-38).

1528 yıllarında kaleme alındığı düşünülen Celalzâde Salih Çelebi'nin "*Tarih-i Sultan Süleyman*" adlı eserinde de Alevi kelimesi Kızılbaş kelimesiyle aynı anlamda kullanılmıştır. Bu eserde Alevi kelimesinin anlamı, günümüz anlamına oldukça yakın olarak kullanılmış olup "*Ali soyundan gelenler*", "*Ali taraftarları*" anlamlarına gelmektedir. Bir şemsiye kavram olan Alevi kelimesi Haydari, Kalenderi, Torlak, Bektaşî gibi isimlerle anılan kalender meşrep Türkmen topluluklarını ifade eden genel bir kavram niteliğinde kullanılmıştır (Topal, 2008, s. 80; Akın, 2020, s. 57). XV. veya XVI. yüzyıllarda kaleme alındığı düşünülen Hayâlî Bey'in aşağıdaki beyiti de Alevi kelimesinin Işık ve Kalender kelimeleriyle aynı anlamlarda kullanıldığını ortaya koymaktadır.

"Çihresinde görüben lem'i nur-i Nebevî

Bir yalın yüzlü Işık şevkine oldum 'Alevî'

...

Dilden Hayâli suret-i idrâki kazıyıp

Divâne-meşreb oldu Kalenderlik eyledi.” (Kurnaz, 1987, s. 17).

XIX. yüzyıldan itibaren Haydari, Kalenderi, Abdal, Torlak, Işık, Rafizi, Bektaşî, Kızılbaş vb. isimlerle anılan grupları kapsayan genel bir ifade olarak Alevi kelimesi kullanılmaya başlanılmıştır. Yukarıdaki ifadelerin tarihte bu inanç sistemini kötülemek isteyenler tarafından kötü anlamlarda kullanılmasından dolayı, daha ılımlı bir anlam ifade eden Alevi kelimesi de bu gruplar tarafından benimsenmiştir. A. Yılmaz Soygyer tarafından gün ışığına çıkarılarak akademik literatüre kazandırılan ve II. Mahmut döneminde 2 Eylül 1826 tarihinde Rumeli Bektaşî tekkelerinin kapatılması hakkında çıkarılan Hatt-ı Hümayun’da yer alan “*Kezalik bu guruh-ı alevi ve revafız birer takrib arazi-i miriyeyi zapt ve birer zaviye ittihaz ve vakfiyeler tertib ile menafını kendülerine hasr ile ibadullahı idlal itmekliği itibar itmiş.*” ifadesi yer almaktadır. İfadede Alevi kelimesi günümüzde karşıladığı anlamda ve diğer kalender meşrep inanç sistemini benimsemiş toplulukları kapsayacak şekilde genel bir ifade olarak kullanılmıştır (aktaran, Ersal, 2016, s. 10).

1.7.2. Bektaşilik

Alevilik ve Bektaşilik çalışmalarında yaşanan en büyük problemlerden bir tanesi de terminoloji sorunudur. Alevilik ve Bektaşilik ile alakalı tarihsel süreç içerisinde oluşmuş birçok kavramın meydana geldiği zamanın kültürel, sosyal ve dini izlerinden uzaklaştırılarak günümüz koşullarında isimlendirilmesi bu kavramların asıllarında olmayan yeni anlamlara gelmesine sebebiyet vermektedir. Bu anlam kargaşasının yaşandığı en önemli kavramlardan bir tanesi de Alevilik ve Bektaşilik kavramlarıdır. Alevilik ve Bektaşilik ayrı kavramlar olsa da hitap ettikleri sosyal taban itibarıyla birçok bakımdan benzer inanç gruplarını ifade ettikleri için birçok kişi tarafından aynı anlamda kullanılmaktadır. Her iki kavram da farklı anlamlara gelmelerine karşın gerek tarihsel süreç içerisinde ortaya çıkışları, yine aynı süreç içerisinde yollarının kesişmesi ve aynı sosyal tabandan ve inanç yapısından beslenmeleri sebebiyle birbirinden ayrı düşünölmeleri de imkansızdır. Nitekim bu benzerlik Köprölü’nün araştırmalarında da mevcut olup; Köprölü (1925), Aleviler ve Bektaşiler arasında ritüel ve inanç açısından pek bir fark olmadığını ve Alevilerin kır Bektaşileri olduğunu ifade etmiştir (aktaran, Yıldırım, 2010, s. 25). Ocak ise Alevilik ve Bektaşiliğin farkını açık bir şekilde ortaya koymuştur. Ocak’a (1994) göre Bektaşilik, tarihsel süreç içerisinde bir tarikat olarak ortaya çıkmış ve bu özelliğini

devam ettirmiştir. Alevilik ise bir tarikat olmamakla birlikte mistik bir gelenekten gelmektedir.

Her iki kavramın da tarihsel süreç içerisinde ortaya çıkışı ve gelişimine araştırmamızın üçüncü bölümünde genişçe yer verdiğimizden, burada Bektaşiliğin kısaca tarihsel gelişiminden ve Bektaşilik kavramından bahsetmeyi uygun gördük.

Genel kabule göre Hacı Bektaş Veli kültü etrafında toplanan heteredoks toplulukların Hacı Bektaş Veli'den sona kurdukları bir tarikat ve inanç sistemi olan Bektaşiliğin sistemli bir hale getirilmesi XVI. yüzyılda Balım Sultan tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu tarihten önce Bektaşilik içerisinde yer heteredoks topluluklar Abdal, Kalenderi, Torlak, Işık gibi isimlerle anılmışlardır (Akın, 2020, s. 32). Ocak'a (1992a) göre Bektaşilik, Kalenderîlik bünyesinde XIII. yüzyılda oluşuma başlayan, Hacı Bektaş Veli kültü etrafında toplanan Abdal Musa ve Seyyid Ali Sultan gibi abdallar tarafından birçok coğrafyaya yayılan ve XV. yüzyılda Balım Sultan tarafından sistemleştirilen bir Anadolu tarikatıdır (s. 373-379).

Velayetnameye göre Haydari, Kalenderi, Vefai, Abdalan-ı Rum, Torlak, Işık vb. isimlerle adlandırılan heteredoks toplulukların Hacı Bektaş Veli'den itibaren Seyyid Gazi Ocağı'nda yılda bir kez "*Mahya*" ritüelini yerine getirdikleri anlaşılmaktadır. Bu ritüele Hacı Bektaş Veli'nin yanı sıra Otman Baba, Şücaeddin Veli, Hacım Sultan, Abdal Musa gibi şahsiyetlerin de katılmış olması, o dönemlerde veli kültü merkezli bu toplulukların üst ocak olarak Seyyid Gazi Ocağı'nı kabul ettiklerini ortaya koymaktadır (Ocak, 1999, s.170). Bektaşiliğin mevcut diğer ocaklar içerisinde ön plana çıkması ise ancak Balım Sultan zamanında gerçekleşmiştir.

Rivayete göre Sultan II. Bayezid Anadolu'daki Safevi tehlikesinin önüne geçmek amacıyla Dimetoka'daki Bektaşî tekkesinde (Seyyid Ali Sultan Tekkesi) bulunan Balım Sultan'ı Hacı Bektaş Veli dergahının başına getirmiştir (Ocak, 1992b, s. 17-18). Balım Sultan'ın dergâhın başına geçmesi ile birlikte dergâhta ayrışmalar başlamış ve dergâh Babaganlar (Yol evladı) ve Dedeganlar (Çelebiler-Bel evladı) olmak üzere iki farklı grup ortaya çıkmıştır (Fığlalı, 1996, 328-330; Yaman, 2022, s. 62-63). II. Mahmut zamanına kadar varlığını devam ettiren Bektaşî tekkeleri bu tarihten sonra kapatılmış ve merkez tekke ise Nakşibendî tarikatına devredilmiştir (Maden, 2020, s. 53-73). Daha sonra tekrar faaliyete başlayan tekke 2 Kasım 1925 yılında çıkarılan Tekke ve Zaviyelerin kapatılması hakkındaki kanunla birlikte de kalıcı olarak kapatılmıştır (Jascheke, 1972, s. 35).

Tarihsel sürecinden kısaca bahsettiğimiz Bektaşiliğin tanımı ve Alevilik ile ilişkisi hakkında ise Melikoff önemli açıklamalarda bulunmuştur. Melikoff'un da bu konu hakkındaki fikirleri Köprülü ile benzerlik göstermektedir. Melikoff'a göre Alevilik ve Bektaşilik tarihsel süreç içerisinde halk İslam'ı olarak ortaya çıkmış, XV. yüzyılın sonlarından itibaren ise aralarında bölünme yaşanmıştır. Bir kolu Hacı Bektaş Veli'ye bağlılığını devam ettirmiş, diğer kol ise Safevilere bağlanarak Kızılbaş olmuştur. Hacı Bektaş Veli'ye bağlı olan kol tekkelerde ve şehirlerde yerleşik hayat içerisinde varlığını devam ettirmiş, diğer kol ise kırsal kesimlerde göçebe ya da yarı göçebe olarak varlığını sürdürmüştür (Melikoff, 1999a, s. 17-23).

Kelime anlamı olarak güncel tanımlamalara baktığımızda ise Kutlu'ya (2008) göre Bektaşilik, Hacı Bektaş Veli'nin isminden esinlenilerek isimlendirilmiş ve onun tasavvufi fikirleri çerçevesinde oluşmuş, dört kapı ve kırk makam anlayışını merkeze alan, Ahmed Yesevi'nin tasavvuf anlayışını benimsemiş ve Balım Sultan tarafında da sistemleştirilmiş bir tarikattir (s. 152). Bektaşilik, müritlerini zorlamayla değil gönüllülük esasına kazanan ve müritlerini tarikat içerisinde yol ismi verilen bir eğitimden geçiren, Osmanlı Devleti'nin ilk zamanlarından beri var olan, XVI. yüzyılda II. Bayezid'in Balım Sultanı getirmesiyle resmîyet kazanmıştır. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin merkez ordusu olan yeniçerilerle⁹ ilişkisi bulunan resmi bir tarikattir (Bozkurt, 2006, s. 164; Onat, 2003, s. 125).

1.7.3. Milliyetçilik

Milliyetçilik kavramı yaygın olarak milletlerin gelişim ve oluşum süreci, birey olarak bir millete ait olma bilinci, bir milletin simgeler ve dil aracılığıyla temsili, bir milleti temsil eden siyasal ve toplumsal hareket, özel ve genel bir millet ideolojisi anlamlarında kullanılmaktadır (Smith, 2013, s. 15). Milliyetçilik,¹⁰ her şeyden önce düşüncelerimize şekil veren, dünyayı anlamlandırmada başvurulan bir söylemdir. Milliyetçilik, tutum ve davranışlarımızı, konuşmalarımızı yönlendiren; bir görme, algılama ve yorumlama biçimi olup toplu kimliklerimizi belirler (Jordan ve Weedon, 1995, s. 14). Milliyetçilik Kellas'a (1991) göre bir davranış biçimi ve bir ideoloji (s.

⁹ Bektaşiler ile Yeniçeriler arasındaki ilişki hakkında ayrıntılı bilgi için bk., (Köse, 2009, s. 195-207).

¹⁰ Milliyetçiliğin ortaya çıkışıyla ilgili kesin bir bilgi bulunmamakla birlikte, alanın uzmanları milliyetçiliğin ortaya çıkışıyla ilgili çeşitli kuramlar öne sürmüşlerdir. Genel olarak milliyetçiliğin kökeninin 1800'lü yıllarda Almanlardan ve Alman Romantik akımından ortaya çıktığı, sosyal bilimlerde konu edilmesi ise 1920'li yılları bulduğu kabul edilen görüştür. Alman olma bilincinin ortaya çıkışında, Alman düşünce biçiminin kendine haslığına yaptıkları vurgu önemli rol oynamıştır (Özkırımlı, 2015, s. 32-33).

3-4), Kedouri'ye (1994) göre bir doktrin (s. 1), Smith'e (1991) göre bir İdeolojik hareket (s. 51), Geller'e (1983) göre bir siyasi ilkedir (s. 1). Ertan'a (2014) göre milliyetçilik, kendilerini aynı millettten sayan bireylerin aynı sınırlar içerisinde ve bir arada bağımsız bir şekilde hayatlarını devam ettirme ve üyesi olduğu toplumun refahı için onu yüceltme isteğidir (s. 239). Özcan (2020) ise milliyetçiliği, belirli bir coğrafyada yaşayan, ortak etnik ve kültürel kökene sahip toplulukların tarihi ve siyasi meşruiyetiyle yüceltilmesini amaç edinen kültürel, dinsel, sosyal ve siyasal yaklaşım ve düşüncelerle ideolojik boyutta milli devletin güçlenmesini en önemli amaç olarak gören bir anlayış olarak tanımlamıştır (s. 84-87). Görüldüğü gibi millet ve milliyetçilikle ilgili alanın uzmanları çeşitli tanımlamalar yapmışlardır. Bu araştırmada kuramcıların milliyetçilik ve millet kavramıyla ilgili tanımlamalarını ayrı başlık altında vermek yerine, bazı kuramlara değinmiş, kuramı öne süren düşünürün milliyetçilik ve millet kavramıyla ilgili tanımlarından kısaca bahsetmek uygun görülmüştür. Bu bağlamda Özkırımlı'nın (2015) eserlerinde de belirtilen ilkçi yaklaşım, modernist yaklaşım, etnosembolcü yaklaşım ve yeni yaklaşımlara açıklık getirilmiştir.

İlkçi Yaklaşımı benimseyen düşünürler milletleri doğal yapılar olarak görür ve eski çağlardan beri var olduğunu savunurlar. Bu yaklaşımda doğalcı,¹¹ biyolojik¹² ve kültürel¹³ olmak üzere üç farklı bakış açısı vardır.

¹¹ Bu bakış açısına göre kişiler nasıl bir aile içerisinde doğuyorlarsa aynı şekilde bir toplum içerisinde de doğarlar ve kişilerin ait olduğu etnik topluluk önceden belirlidir. Kişilerin etnik kimlikleri yemek yeme, konuşma, görme kadar onların doğal bir parçasıdır. İnsanlar doğal düzen gereği etnik guruplara ayrılırlar, kendi guruplarından olmayanları dışlama eğilimindedirler (Lieven, 1997, s. 12). Bu sebeple milletlerin doğal bir sınırı vardır. Smith (1984), doğalcı yaklaşım içerisinde eskilci olarak isimlendirilen farklı yaklaşımdan da bahseder. Bu yaklaşıma göre millet, ortak bir toprağı, tarihi ve kültürü paylaşan insanlardan meydana gelmiş bir topluluk olup eski çağlardan beri varlığını sürdürmektedir. Milletlerin biçimleri zaman içerisinde değişiklik gösterse de milli öz hep aynı kalır. Milletler zaman içerisinde gerileme gösterebilir fakat kötü talih milli özü ortadan kaldıramaz. Milletlerin gelişimi için yapılması gereken, milletlerin uyandırılması ve milliyetçilik ateşinin tekrardan yakılmasıdır.

¹² Biyolojik bakış açısı, genetik özellikleri ve içgüdüleri etnik bağlılıkların kökeni olarak öne sürer. Üreme ve çoğalma bu yaklaşımın temelini oluşturur. İnsanlar üreme eyleminde başarılı olmak için tanıdıkları bildikleri yakınlarla eşleşirler. Bu yakınlığı meydana getiren öğeler ise kültürel öğeler, mitler, söylencelerdir. İnsanların milletlerine ve etnik guruplarına karşı güçlü duygular beslemesinin sebebi budur. Yakınlığın yanı sıra insan içgüdülerinde karşılıklık ve zorlama da etkilidir. İnsanlar karşılıklı yarar sağlama için iş birliğine, tek taraflı yarar içinse zorlamaya başvurur (Kellas, 1991; Bergh, 1979, aktaran, Özkırımlı, 2015, s. 87-88).

¹³ Bu bakış açısını iki önemli temsilcisi Shils ve Geertz'dir. Shils'e (1957) göre aile içindeki bağlar, kan bağına yüklenen kelimelerle ifade edilmesi zor olan anlamdan ileri gelir. Bu bağ hep varmış, her şeyden önce yaratılmış gibi algılanır ve ilk olma niteliği taşır (s. 130-145). Geertz (1973) ise ilkçi bağların, toplumsal yaşamın verili bağlarından meydana geldiğini ileri sürer. Bu bağları ise belirli toplumsal alışkanlıklar, dil, din, kan bağı olarak ifade eder. Bu bağlara kişisel çıkarlar olmadan, bağın

Modernist Yaklaşımına göre eski çağlarda milliyetçiliğin ortaya çıkmasına ortam hazırlayacak ekonomik, siyasi ve toplumsal koşullar yoktu. Bu sebeple milliyetçilik ve milletler günümüz koşullarının (modern çağın) ürünü olarak düşünülebilir. Milliyetçilik ve milletler merkezi devletlerin kurulması, kentleşme, sanayileşme, kapitalizm, laikleşme gibi modern çağda ortaya çıkan süreçlerin ürünü olup milletleri inşa etmektedir. Modernist yaklaşımları öne çıkardıkları etkenlere göre ekonomik dönüşüm,¹⁴ siyasi dönüşüm¹⁵ ve toplumsal-kültürel dönüşüm¹⁶ olmak üzere üç kategoride ele almak mümkündür (Özkırımlı, 2015, s. 102-103).

kendisi önemli olduğu için uyulur. Toplumsal etkileşimin önemi olmayıp, önemli olan doğal yakınlıktır (aktaran, Tilley, 1997, s. 497-522).

¹⁴ Ekonomik dönüşümü ortaya çıkaranlar genellikle neo-marksist kuramcılardır. Bunlardan ilki Tom Nairn ve dengesiz kalkınma kuramıydı. Nairn'e (1993) göre milliyetçiliğin kökenleri dünyanın tarihsel gelişim sürecinde aranmalıydı. Milliyetçilik siyasi ekonomi modelinin nitelikleri tarafından belirlenir ve bu da sanayi devrimi ve Fransız ihtilali ile başlar. Milliyetçiliğin ortaya çıkmasına kapitalist ekonominin XVIII. yüzyıldan beri dengesiz gelişimi sebep olmuştur. İlerlemeci düşünceye göre bazı Avrupalı ülkeler modern kapitalist süreci başlatmış ve bunu devan ettirecek sermayeye sahip olmuşlardı. Gelişmemiş ülkeler de bu süreci kopya ederek gelişimlerini tamamlayacaklardı. Fakat durum, bunun tam tersi yönde gerçekleşti. Gelişmiş merkez ülkeler geri kalmış çevre ülkeler üzerinde üstünlük kurdular. Çevre ülkelerin seçkinlerinin ise merkez ülkelerin boyunduruğundan kurtulmak için işleri kendi üstlerine almaktan başka çareleri yoktu. Bu da milliyetçiliğin ortaya çıkışında etkili oldu (s. 155). Merkez ülkelerin gelişmişlik düzeyine ulaşmanın yolu, dış güçlere karşı kendi kimliğinin farkında olan topluluklar yaratmaktan geçiyordu. Toplumlar kalkınma, sanayileşme gibi hedeflere ulaşmak için milliyetçiliği kullanıyor, bunu da kendi içlerine yönelerek, tarihlerindeki kahramanlık öykülerini, mitlerini tekrar gündeme getirerek yapıyorlardı (Nairn, 1981, s. 340-353). Ekonomik yaklaşımın bir diğer temsilcisi ise Michael Hechter olup iç sömürgecilik kuramını ileri sürmüştür. Hechter'e göre çevre bölgeyi temsil eden sömürülen toplulukların milli toplumla bütünleşmesinin önünde engel olan sebepler, ekonomik eşitsizliklerin kültürel farklılıklarla birleşip kültürel iş bölümüne yol açması ve grup içi iletişimin yeterli düzeyde olmasıdır. Sömürülen çevre grup zamanla kendi kültürünün merkez kültürden daha üstün olabileceğini düşünmeye başlayabilir. Bu da çevre toplulukların kendisini farklı bir millet olarak algılamasına bağımsızlık istemesine sebep olabilir (aktaran, Özkırımlı, 2015, s. 119-122).

¹⁵ Bu alanda yapılan çalışmalardan biri milliyetçiliği bir siyaset bilimi olarak gören ve karşılaştırmalı tarih yöntemiyle açıklamaya çalışan John Breuilly'e aittir. Breuilly'e (1993) göre milliyetçilik, milliyetçi savları kullanarak gücü ve iktidarı ele geçirmeye çalışan siyasi hareketlerdir. Bu siyasi hareket milletlerin kendine özgü bir karakteri olduğu, milletin çıkarlarının bireysel çıkarlardan ve tüm çıkarlardan üstün olduğu ve milletin bağımsız olması gerektiği savını ileri sürer. Bireysel çıkarlar ile kamusal çıkarların birbiriyle uyum içinde olmasını milliyetçilik sağlayabilir. Milliyetçilik, mantıksal olarak çelişen kültürel ve vatandaşlar topluluğunu temsil eden iki milleti el çabukluğuyla bir araya getirebilir ve seçkinlerin işini kolaylaştırır. Milliyetçi siyasetin iş birliği, meşrutiyet ve harekete geçirme olarak üç temel işlevi vardır (s. 2). Bir diğer kuramcı ise Paul R. Brass'tır. Brass (1979), milliyetçiliğin seçkinlerce kullanımı kuramında milliyetçiliği, seçkinlerin siyasi iktidarı ele geçirmek ve çıkarlarını korumak için kullandıkları bir araç olarak ifade eder. Ayrıca milliyetçiliği yaratan etnik kimlik gelişimi ekonomik ve siyasi koşullara bağlı olarak geriye döndürülebilir. Seçkinler, zaman zaman ekonomik ve siyasi koşullara göre etnik farklılıkları ve milliyetçiliği ön plana çıkarmayı bırakıp gruplar arası iş birliğini ve çıkar ortaklıklarını da ön plana koyabilirler (s. 40-41). Hobsbawn'a (1983) göre toplumsal mühendisliğin ürünleri milliyetçilik ve milletlerdir. Önemli olan ve araştırılması gereken ise icat edilmiş geleneklerdir. İcat edilmiş geleneklere en güzel örnek milli bilinçtir. Bu geleneklerin amacı toplumda var olan guruplar arasında dayanışma ve birliği sağlamaktır. Hızlı sanayileşmenin sebep olduğu ayrışmaların önüne geçebilmek için modern toplumlarda eski geleneklerin yanında birçok yeni gelenek de icat edilmiştir. 1870 yıllarından sonra toplumsal alanda meydana gelen siyasi hareketlenmeler ve halk kitlelerinin siyasete katılması var olan düzeni ve bu düzenden fayda sağlayanları tehdit etmeye başlamıştı. Yönetimde bulunan seçkin sınıf halkın

Etno Sembolcü Yaklaşımına göre milliyetçilik araştırmalarında kültür ve etnik geçmiş ön plana çıkmaktadır. Bu yaklaşım, milli kimliklerin toplumların geçmişten günümüze taşıdığı semboller, değerler ve mitlerin etkisiyle oluştuğunu ve milletlerin yoktan var edilemeyeceğini savunmaktadır (Conversi, 1995, s. 73-75). Modern milletlerin ortaya çıkışını etnik geçmişlerini incelemeyi açıklamak doğru değildir. Etnik kimlikler karşılaştıkları bütün zorluklara rağmen özlerini yüzyıllarca devam ettirirler. Etno sembolcüler de milliyetçiliğin modern çağın ürünü olduğunu kabul ederek modernist yaklaşımın bu savını benimser ve ilkçilerden farklılıklarını ortaya koyarlar. Bu alanda araştırma yapan düşünürler arasında kanımızca en önde gelenlerden biri Anthony D. Smith'tir. Smith, otuz yıldan fazla milliyetçilik alanında

yönetime katılmasının doğuracağı tehdidin önüne geçebilmek amacıyla halkın enerjisini ritüeller, törenlere, alışkanlıklara yönlendirdiler. Bu sebeple milliyetçiliğin kendisi de icat edilmiş bir gelenektir. Hobsbawn da Geller (1983) gibi milliyetçiliğin milli ve siyasi birimlerin birbirleriyle uyumlu olması gerektiğini savunan ilkeleri olduğunu kabul eder ve bu ilkelere siyasi birliğe ait ödevlerin kamuyla ilgili ödevlerden önce gelmesi gerektiğini ekler (s. 1-14).

¹⁶ Modernist kuramcılar arasında kültürel dönüşümü savunan kuramcılardan Ernest Geller'in Yüksek Kültürler kuramı oldukça önemlidir. Geller'e (1983) göre milliyetçilik, yukarıda da belirttiğimiz gibi modern çağın ürünü olup milli ve siyasi birimin birbiriyle uyumlu olmasını ileri süren ilkelerdir (s. 1). Yönetenlerin ait oldukları etnisitenin modern çağdan önce bir önemi yoktu. Önemli olan yönetenlerin dürüst, adil ve merhametli olmasıydı. Günümüzün endüstrileşmiş toplumlarında ise milliyetçilik ve milletlere gereksinim vardır. Çünkü sanayileşmeyle toplumlarda var olan siyaset, toplumsal yapı ve kültür arasındaki ilişki de değişmişti. Bu sistemde herkes işçiydi ve bu işçiler iyi bir vatandaş olmak için gerekli şartları taşımalıydı. Bu şartları taşımak ise iyi bir eğitim almakla mümkündü. Bireyler iyi bir eğitimle kimlik kazanabilirdi. Kısaca, modern toplumun bireyleri bir kültüre sadakat besliyordu. Endüstri toplumunun ihtiyaç duyduğu eğitimi ancak devlet verebilirdi ve devletle kültürü bir araya getiren de buydu. Milliyetçiliğin ortaya çıkışı da bu ilişkinin sonucuydu. Geller, modern çağ öncesi toplumların sahip oldukları kültürleri vahşi, modern çağda sahip oldukları yüksek kültürü ise devlet tarafından özenle beslenen bahçe kültürü şeklinde isimlendirir. Daha önce pek çok alt kültüre sahip topluluklara yüksek kültürün dayatılması milliyetçiliğin özünü oluşturmuyordu (s. 36-57).

Bir diğer çalışma ise Benedict Anderson'un Hayali Cemaatler isimli eseridir. Anderson (1991), milliyetçilik ve milliyetin özel bir kültürel inşa türü olduğu fikrinden yola çıkmıştır. Milliyetçilik, birbiriyle ilişkisi olmayan tarihi süreçlerin kesişim noktasında, XVIII. yüzyılda ortaya çıkar. Milliyetçilik ortaya çıktıktan sonra kopya edilerek farklı coğrafyalarda yaşayan toplumlara uygulanabilir. Anderson'a göre milliyetçilik bir ideoloji değildir ve milliyetçiliği akrabalık, din gibi olgularda aramak gerekir. Millet ise hem egemen hem de sınırlı olacak şekilde hayal edilmiş siyasi bir topluluktur. Modern milletlerin ortaya çıkışına kapitalizm ve yayın teknolojilerinin insanlığın dil çeşitliliğiyle birleşmesi sebep olmuştur. Avrupa'da milliyetçilik, milliyetçi küçük bir aydın sınıfının halk dillerini kullanarak büyük insan topluluklarını harekete geçirmesi ile başlar. Bu hareketi sağlayan birinci etken coğrafi keşifler, ikincisi ise Avrupa insanının dile bakışında meydana gelen değişimdir (s. 6-12).

Avrupa'da dil birliğinin sağlanmasına, okuma yazma oranındaki artış ile iletişim, endüstri ve ticaret alanlarındaki gelişmelerin birleşmesi sebep olmuştur. Bu durum hiç şüphesiz milliyetçiliği desteklemişti. XIX. yüzyılda yaşanan bu gelişmeler kralları, hanedanları ve aristokratları dil birliğine dayalı hayali cemaatlerden soyutlanma tehlikesiyle karşı karşıya bıraktı. Bu tehlike karşısında seçkinler halkın dilini ve kültürünü sahiplenerek milliyetçiliğe sarıldı. Halkla milliyetçiliği benimseyen merkez yönetimler kendi dil ve kültürlerini sömürgelerine dayatma yoluna gittiler. Bu dayatmalar sonucu sömürgelerde egemen kültürü benimsemiş eğitimli ve yerli insanlar ortaya çıktı. Fakat bu insanların egemen devlet içerisinde önemli görevlerde bulunma şansı yoktu. Bu sebeple iyi eğitimli ve yerli bu insanlar kendi farklılıklarını keşfedecekler ve git gide kendilerini yerli olarak değil farklı bir millet olarak görmeye başlayacaklardı (Anderson, 1991, s. 12-36).

araştırma yapmış ve “*Milletlerin Kökeni*” kuramını ileri sürmüştür. Smith’e (1991) göre millet, belirli bir toprak parçası üzerinde yaşayan, belirli bir ismi olan, çok boyutlu ve ortak tarihe dayalı anıları, mitleri, ekonomisi, kitlesel bir kamu kültürü, tüm üyelerini kapsayan hak ve ödevleri olan bir insan topluluğudur (s. 14). Günümüzün milletlerinin çoğu belirli bir etnik topluluğun devamı olduğundan millet kavramı, milletlerin etnik kökeninde aranmalıdır. Bir etnik topluluğun belirli bir anavatana duyulan bağ, kolektif bir isim, paylaşılan tarihsel anılar, bir ortak soy miti, ortak kültür, dayanışma duygusu olmak üzere temel özellikleri vardır. Etnik topluluklar birleşme veya bölünmeyle oluşurlar.

Smith, tarihte yaşanan savaş, sürgün, göç, din değiştirme gibi bazı olayların etnik kültürde değişime sebep olabileceği fakat etnik kimliklerin oldukça dayanıklı olup kendini yenileyerek özünü koruduğunu belirtir. Bu yenileme dini reform, kültürel ödünç alma, halk katılımı ve etnik seçilmişlik mitleri şeklinde gerçekleşir. Toplumda farklılıkların bilincinde olan ve birbirine son derece bağlı bireylerden oluşan çekirdek yapılar vardır. Bu yapı milli özü gelecek nesillere taşıyarak ileride kurulacak devletlerin temelini oluşturur. Bu yapı aynı zamanda “*Millet kimdir*” sorusunun da cevabıdır (Smith, 1991, s. 14-73). Smith (1991), milliyetçilikle ilgili değerlendirmeleri sonucunda milliyetçiliği, potansiyel bir millet olarak gördükleri topluluk adına, toplumun bazı milliyetçi üyelerinin birlik, özdeşlik, özerklik isteyen ve bunu korumaya çaba gösteren ideolojik bir hareket olarak tanımlamaktadır. Milliyetçilik türlerini ise Toprağa Bağlı Milliyetçilikler¹⁷ ve Etnik Milliyetçilikler¹⁸ olmak üzere iki bölümde ele almıştır.

Yeni yaklaşımlar bağlamında milliyetçilik çalışmalarında özellikle sosyal bilimlerin alanında meydana gelen değişimler etkili olmuştur. Sosyal bilimlerde etkisini gösteren postmodernizm, feminizm gibi epistemolojik yaklaşımlar milliyetçilik

¹⁷ Smith (1991), Toprağa Bağlı Milliyetçilikleri “*bağımsızlıktan önce*” ve “*bağımsızlıktan sonra*” şeklinde tanımlamıştır. Bu tanımlamalara göre Toprağa Bağlı Milliyetçilikler şöyledir; Bağımsızlıktan önce: Bu tür milliyetçilikler, sömürge karşıtı olup önce yabancı yönetimden kurtulmaya çalışacak sonra kendi toprakları üzerinde bir ulus devlet kurmayı hedefleyecektir.

Bağımsızlık Sonrası: Bu tür milliyetçilik, bütüleştirici bir milliyetçilik türü olup dağınık halde yaşayan, kendisine ait etnik gurupları ülke toprakları içerisinde birleştirmeyi amaçlar (s. 82-83).

¹⁸ Smith (1991), Etnik Milliyetçilikleri “*bağımsızlıktan önce*” ve “*bağımsızlıktan sonra*” şeklinde tanımlamıştır. Bu tanımlamalara göre Etnik Milliyetçilikler şöyledir; Bağımsızlıktan önce: Bu tür milliyetçilikler, ayrılıkçı milliyetçilik olup büyük bir siyasi birimden ayrılarak etnisiteye dayalı bir millet kurmayı amaçlar.

Bağımsızlık Sonrası: Bunlar genişlemeci ve pan milliyetçilikler olup, etnisiteye dayalı oluşturulan milletin sınırları dışında yaşayan soydaşlarını ve onların hayatlarını sürdürdüğü toprakları içine alacak şekilde daha büyük bir millet kurmayı hedeflerler (s. 82-83).

alışmalarına da yansımıştır. Bu yaklaşımların ilk etkisi batı merkezli, erkek egemen, gündeliği unutan, toplumdaki ayrılıkları göz ardı eden klasik milliyetçilik çalışmalarında görölmüştür. İkincisi ise milliyetçilik çalışmalarının disiplinler arası bir yaklaşımla ele alınması şeklinde olmuştur.

Daha önceki yapılan milliyetçilik araştırmalarında ezilen kesimlerin, kadınların, siyahların, işçi sınıfının, etnik azınlıkların bakış açılarına yer verilmiyordu. Afrika ve Asya'daki düzinelerce sömürgelerin yaşadıklarına değinilmiyor, Avrupa merkezli bir tutum benimseniyordu. Bazı araştırmacılar milliyetçilik çalışmalarındaki bu eksikleri masaya yatırarak yeni yaklaşımlar geliştirdiler. Bunlardan birisi yukarıda anlatılanları konu edinen postmodernizmdir. Yeni yaklaşımların gündeme getirdiği bir diğer konu ise gündelik hayattır. Kimlikler, düşünceler, yaşam biçimleri her gün yeniden üretilmektedir. Milliyetçiliğin de varlığını devam ettirebilmesi için her gün yeniden üretilmesi gerekmektedir. Batıl inançlar, töreler, şarkılar, danslar, lehçeler yardımıyla millete var olduğu hatırlatılmalıdır. Toplum üyelerine doğal gelen bu hatırlatmalar milletin varlığını güvence altına almalıydı (Özkırımlı, 2015, s. 232-239). Yeni yaklaşımlar bağlamında Banal Milliyetilik¹⁹ ve Toplumsal Cinsiyet ve Milliyetilik²⁰ olmak üzere yeni milliyetçi yaklaşımlar oluşmuştur.

¹⁹ Bu yaklaşım, milliyetçiliğin kökenini yayılmacı ideolojilerde ve ayrılıkçı hareketlerde arayan anlayışa tepki olarak doğmuştur. Michael Billig, bu yaklaşımın önde gelen temsilcisi olup Billig'e (1995) göre daha önceden oluşturulmuş ideolojiler krizlerin dayanak noktasıdır fakat bu krizler ulus devletleri ortaya çıkarmaz. Onu ilgilendiren konu, ulus devletler kurulduktan sonra milliyetçiliğe ne olduğudur. Billig, milliyetçiliğin egemenlik sağlanınca ortadan kalkmadığını, milli semboller gibi gündelik hayatın alışkanlıklarına, tepkilere ve düşüncelere yerleştini, yaşanan tanıdık ortamlar tarafından emildiğini ve rutinleştini belirtir. Milli kimlik, minik rutinlerde her gün yeniden üretilir ve bu süreç oldukça doğal olduğundan hiç dikkat çekmez (s. 6).

²⁰ Sosyal bilimlerde yaşanan değışimle birlikte, postmodernizm ve feminizm gibi akımların etkisiyle kadınlar da milliyetçilik araştırmalarında konu edinilmeye başladı. Kumari Jayawardena, Floya Anthias, Nira Yuval-Davis gibi araştırmacılar milliyetçilik araştırmalarında kadınların üzerinde duran ilk araştırmacılarıdır. Yuval-Davis ve Anthias (1989), kadınların millet ve milliyetçilik üzerindeki etkilerini şöyle sıralamıştır: *"Etnik topluluğun oluşmasını sağlayan bireyleri doğurarak, Milli-etnik grupların farklılıklarını ortaya koyan sınırları tekrar üreterek, Milli kültürün kuşaklar arasında aktarılmasını ve milletin ideolojik anlamda yeniden üretilmesini sağlayarak, Üyesi olduğu etnik topluluğun diğer milletlerden farklılıklarını ortaya koyan bir simge olarak, Askeri, ekonomik ve milli mücadelelere bizzat katılarak"* (s. 92-103). Yuval Davis'e (1997) göre toplumu meydana getiren bireylerin millet kurguları farklı olup bu sebeple farklı amaçlar peşinde giderler. Bir milliyetçi hareketin temel boyutlarını ortaya çıkarabilmek için o harekette hangi boyutların ne ölçüde etki ettiğinin ve bu boyutların birbirleriyle etkileşimlerinin araştırılması gerekir. Yuval Davis (1997), milliyetçi hareketlerde topluluğun kökenini temel alan *"şecereci"*, kültürünü temel alan *"kültürel"* ve siyasi üyeliğini temel alan *"vatandaşlığa dayalı"* olmak üzere üç boyut olduğunu belirtir. Her milliyetçi hareket bu üç boyutu belirli ölçülerde taşır (s. 20-21).

1.7.4. Türk Milliyetçiliği

Çalışmanın ikinci bölümünde detaylı olarak bahsedilen Türk milliyetçiliği, XIX. ve XX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde meydana gelen milliyetçi ayrılıklara ve Rusların Panslavizm hareketine tepki olarak ortaya çıkmış, başlangıçta dilde milliyetçilik hareketiyle başlayan ve ilerleyen zamanlarda Türkçülük-Turancılık, Türk-İslam sentezi, Anadoluçuluk ve Atatürk milliyetçiliği olmak üzere çeşitli ideolojilere ayrılan ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna temel oluşturan bir hareket olarak tanımlamak mümkündür. Türk milliyetçiliği Türk milletinin gelişmesini, ilerlemesini hedefleyen siyasi bir görüş olup Atatürk'e göre Türk milliyetçiliği, *"İlerleme ve gelişme yolunda ve milletlerarası temas ve ilişkilerde, bütün çağdaş milletlere paralel ve onlarla uyum içinde yürümekle beraber, Türk milletinin özel karakterini ve başlı başına bağımsız kimliğini korumaktır."* (İnan, 2000, s. 64).

Bir milletin yurt edindiği topraklarda varlığını devam ettirebilmesi için örgütlü bir siyasi otorite ile ortak duygulara sahip vatandaşlara ihtiyacı vardır. Bir milletin bağımsızlığını devam ettirebilmesi için de toplumsal bilince sahip olması gerekir. Esir düşme, yok olma kaygısı milletlerin ortak savunma mekanizmaları geliştirmelerine sebep olur. İşte Türk milliyetçiliği de XIX. ve XX. yüzyılda ortaya çıkan ayrılıkçı milliyetçi hareketlere ve Türk'ün emperyalist güçlere karşı ortaya koyduğu var olma, istiklal ve istikbal mücadelesinden başka bir şey değildir.

Fransız ihtilali sonrası ortaya çıkan hürriyet, eşitlik, milliyetçilik gibi hareketler toplumları bir virüs gibi sarmış; Osmanlı Devleti, Avusturya Macaristan gibi çok uluslu devletlerin parçalanmasına sebep olmuş ve bu devletleri yok olmanın eşiğine getirmişti. Şüphesiz Osmanlı Devleti milliyetçilik hareketlerinden en çok etkilenen devletlerden birisi olup Tanzimat ve Islahat Fermanları ile milliyetçiliğin önüne geçmek ve devletin dağılmasına engel olmayı amaçlamıştı. Fakat yapılan yenilikler devletin yıkımına engel olmayıp aksine Rusya, İngiltere, Fransa gibi ülkelerin Osmanlı topraklarında yaşayan yabancı milletleri kışkırtmasına zemin hazırlamıştı (Yeniçeri, 2017, s. 264-265; Sarımay, 2002, s.819). Bu doğrultuda hem Osmanlı Devleti'nde yaşayan Müslüman olmayan milletler hem de Müslüman milletler ayrılıkçı hareketlere başvurmuşlardır. İstanbul'un Bab-ı Ali caddesinde Arnavut Baskın kulübü, Kürt Teavün Cemiyeti, Arap Birliği gibi Müslümanlara ait ayrılıkçı derneklerde, okumuş Müslümanlar toplanarak etnik milliyetçilik faaliyetleri yürütmüş, Türk düşmanlığı yapmışlardı (Köseoğlu, 2000, s. 39). Türkler ise

Türklüğünü ifade etmekten çekinmişlerdi. Nitekim Osmanlı Devleti'nde ilk milliyetçi ayrılıkçı hareketi Arnavutlar gerçekleştirmiş olup Arnavut milliyetçiliği Türk milliyetçiliğinin ortaya çıkışında da etkili olmuştur (Berkes, 2007, s.155).

Türk milliyetçiliğinin ortaya çıkışının gecikmesinde Osmanlı Devleti'nin millet sistemiyle Türklüğü entegre etmesi ve Türk kelimesine o zamanlarda yüklenilen kötü anlamlar da etkili olmuştur. Osmanlı'da da Selçuklular gibi devlet yönetiminde Arap ve Fars asıllı yöneticilerin etkili olması, Türklüğün ve Türklerin ikinci plana atılmasına sebep olmuştur. Nitekim Selçuklularda *“Türk iti şehre gelince Farsça ürer.”* söylemi çok kullanılırdı. Resmi dilin Farsça olduğu dönemde de farklı bir söylem beklemek zaten doğru olmazdı. Mevlâna Şemseddin isminde bir hekim bilgin, Fatih zamanında yazdığı *“Tehsil”* adlı kitabında Türk kelimesini asalak, cimri ve köylü anlamlarında kullanmıştır. Fatih Kanunnamesinde geçen *“Eğer biregü hamr içse, Türk veya şehirli olsa kadı ta'zir ura; iki ağaca bir akça çerim ola.”* ifadesinde de Türk kelimesinin kentlinin zıddı olarak kullanıldığı görülmektedir. Sultan II. Beyazıt'ın Adli mahlasıyla yazdığı *“Değme etrak ne bilsün gam-ı aşkı Adli/ Sırr-ı aşk anlamaya haylice idrak gerek”* şiirinde de bu söylem açıkça kendini göstermektedir. XVII. yüzyıl tarihçilerinden Naima ise bu sözü bir adım daha ileri taşıyarak Türk kelimesini *“etrak-i bi-idrak”* tamlaması şeklinde vermiş ve Türkleri başıbozuk, saldırgan bir halk olarak göstermiştir. Baki ise Türkleri *“her tâc olimaz fakr u fenâ ehline sertâc/ Türk ehlinün ey hâce biraz başı kabadur”* şiiriyle tanımlamıştır (Eyüpoğlu, 1973, s. 26-32).

Türkler hakkında kullanılan bu aşağılayıcı sözlere en güzel cevabı Mehmet Emin Yurdakul:

“Ben bir Türküm dinim, cinsim uludur,

Sinem göğsüm ateş ile doludur,

İnsan olan vatanının kuludur,

Türk evladı evde durmaz; giderim!” (Tansel, 1969, s.15).

dizeleriyle cevap vermiştir. Birilerinin Türk köylüsü için *“tabanı yarık Türk”* tabiri kullanmasına karşılık olarak başka birinin *“köylü milletin efendisidir”* demesi, milli şuurunu ve aslını unutanlara verilen en güzel cevaplardan birisi olmuştur (Yeniçeri, 2017, s. 269).

Türk milliyetçiliğinin ortaya çıkışında etkili olan en önemli etkenlerden birisi de Rusya'nın Panslavizm hareketidir. Rusya bu hareket ile Slav ırkını bir araya

toplayarak onları diğer devletlerin hâkimiyetinden kurtarmayı amaçlamıştır. Panslavizm'in etkisi ile Bulgarlar, Sırlar, Arnavutlar gibi Balkan ülkeleri Osmanlı'ya karşı ayaklanış ve bağımsızlıklarını kazanmışlardır. Bu ülkelerin topraklarında kalan Türkler baskı ve zulüm ile asimile edilmeye çalışılmıştır. Bu Türklerin bir bölümü ana vatana göç ederek uğradıkları zulümleri dile getirerek Türk milliyetçiliğinin oluşumuna katkı sağlamışlardır. Ayrıca Avrupa'da Avrupalı bilim adamlarının yaptığı çalışmalar ve Macarların Türkoloji çalışmaları da Türk milliyetçiliğinin doğuşuna önemli katkı sağlamıştır (Bogdan, 1966, s.128; Oba, 1995, s. 49-121). XIX. yüzyılda ve XX. Yüzyılın başlarında Rus baskısından kaçan Türkler Anadolu'ya gelmeye başlamıştı. Bunlar içerisinde Rus üniversitelerinde eğitim almış Gaspıralı İsmail Bey, Yusuf Akçura, Hüseyinzade Ali, Ağaoğlu Ahmet gibi eğitimli kişiler de mevcuttu. Bu isimler Anadolu'daki aydın Türk çevrelerinde ve Rusya'da Türk milliyetçiliğinin yayılmasında önemli roller üstlenmişlerdi (Kurat, 2011, s. 497).

Türk milliyetçiliğinin inşasında en önemli etkenlerden biri Tanzimat ile gelişen dilde milliyetçilik fikridir. Ali Canip Yöntem 1910 yılında Selanik'te yayınladığı Genç Kalemler Dergisi ve önderlik ettiği Yeni Lisan Hareketi dilde milliyetçilik akımının öncülüğünü yapmıştır. Ali Canip bu akımı ile Ömer Seyfettin, Ziya Gökalp gibi isimleri harekete geçirmiş, birçok Türk milliyetçisi genci dergi etrafında toplamış ve bu hareketin geniş kitlelere ulaşmasını sağlamıştır (Banarlı, 1983, s. 1108, Alangu, 1968, s. 168; Yöntem, 1947, s. 12). Başta eleştirilere maruz kalan hareket Köprülü ve Gökalp gibi isimlerin ve İttihat ve Terakki Partisi'nin desteğiyle güç kazanmıştır (Alangu, 1968, s. 165-166). Yeni Lisan Hareketi harf inkılabının yapılmasında da etkili olmuştur.

Türklüğün en önemli teşkilatlarından biri olan Türk Ocakları 25 Mart 1912 yılında Yusuf Akçura, Fuad Sabit, Ahmet Ferit, Mehmet Ali Tevfik gibi isimlerin liderliğinde kurulmuş ve geniş kitlelere hitap etmiştir. Mehmet Emin Yurdakul, Ahmet Ferit ve Hamdullah Suphi gibi isimler ocakta başkanlık yapmıştır. Ocak sayesinde Osmanlıcılık akımı ile Türk Milleti'nin içine düştüğü kimlik bunalımı son bulmuştur (Sarınay, 2005, s.141-146; Akçura, 1981, s. 204). Türk Ocakları, Yusuf Akçura'nın başında bulunduğu Türk Yurdu dergisini bünyesine katarak yayın organı haline getirmiştir. Dergide Ziya Gökalp, Ömer Seyfettin, Afet İnan, Halide Edip Yakup Kadri, Halit Ziya, Mehmet Emin gibi önemli isimler yazılar yazarak Türk

milliyetçiliği fikri tahrik edilmeye çalışılmıştır. Sade bir dille kaleme alınan dergide milli bilinci uyandırmak hedeflenmiştir. Osmanlıcılar, İslamcılar ve Türkçüler arasında tartışmada dergi Türkçülerin kalkanı olmuştur (Oba, 1995, s. 230-233). İngilizlerin İstanbul'u işgali ile birlikte Türk Ocakları 1923'e kadar kapalı kapmış, 1927 yılındaki kurultayla birlikte Cumhuriyet Halk Partisi'ne (CHP) bağlanmış, 1931 yılında ise feshedilmiş ve bütün varlıkları CHP'ye devredilmiştir (Sarınay, 2005, s. 256).

Türkiye Cumhuriyeti'nde de Atatürk önderliğinde başlatılan modernleşme çalışmalarında Türk milliyetçiliği ön planda tutulmuştur. Yeni kurulan Cumhuriyet'in esas ideolojisi Türk milliyetçiliği olup bu ideoloji temel alınarak milli dil, tarih, kültür, devlet ve ekonomi alanlarında modernleşme kapsamında yenilikler yapılmıştır (Türkdoğan, 1981, s.140).

1.7.5. Toplumsal Bütünleşme

İnsan toplumsal bir varlık olduğundan içinde yaşadığı toplumdaki diğer bireylerle olan ilişkileri büyük önem taşımaktadır. Toplumu oluşturan bireylerin davranışları şüphesiz ki toplumdaki diğer bireyleri de doğrudan veya dolaylı olarak etkilemektedir. Bu sebeple toplumdaki bireylerin o topluluğu meydana getiren diğer bireylerle yaşamını devam ettirebilmeleri için toplumun ahengini bozmadan mevcut düzene uyum sağlaması gerekmektedir. Fakat insanlar doğumundan itibaren zekâ, yetenek, gelişim düzeyi, etnik köken gibi yönlerden çeşitli farklılıklar göstermektedir. Yaşadığı çevrenin de etkisiyle bu farklılıklara kültür, yaşam tarzı, tutumlar, din, dil, düşünce yapısı gibi farklılıklar da eklenmektedir. Farklılıklar, insanların doğumundan itibaren hayatına yön veren onlara bir dünya görüşü sunan olgulardır. Toplamların ve toplumu meydana getiren bireylerin sahip oldukları bu farklılıklar insan ilişkileri açısından bir kopuşu ifade etmez. Aksine bu farklılıklar toplumsal bütünleşme, gelişme, zenginlik açısından bir araçtır. Bu açıdan toplumsal bütünleşme, bir toplumda var olan dillerin, dinlerin, inanç sistemlerinin, dünya görüşlerinin, gelenek ve göreneklerin, etnik kökenlerin bir ahenk ve birlik içerisinde hareket etmesidir. Toplumsal bütünleşme, toplumu oluşturan bireylerin, toplumdaki farklı grupların ve muhalif ünitelerin karşılıklı ahenk ve bağlılıkla bir düzen oluşturacak şekilde bir araya gelme sürecidir (Günay, 2014, s. 343). Diğer bir söylemle toplumsal bütünleşme, toplumu oluşturan grupların kendini birliği konusunda sahip olduğu bilinç düzeyinin toplumun tamamının bütünleşmesine zarar

vermeyecek düzeyde olması gerektiğidir (Erkal, 1991, s. 226). Türkdoğan'a (1996) göre ise toplumsal bütünleşme, millet olma sürecidir ve bir sosyal sistemde var olan unsurlar veya bir milleti oluşturan bireyler arasında ortak bir davranış ve tavır ortaya konulmasını sağlayan karşılıklı bağımlılıktır. Kısaca toplumda farklı grupların bir topluluk oluşturmak amacıyla ortak bir çatı altında buluşmasıdır (s. 51-52).

Toplumsal bütünleşme insan tabiatına uygun bir olgu olup insanların yaşamlarını bir düzen içerisinde sürdürebilmeleri için kaçınılmaz bir şarttır. Toplumsal bütünleşme, bir anda ortaya çıkan bir olgu olmayıp bir süreç içerisinde ortaya çıkar ve toplumu meydana getiren bireylerin ortak bir kültür etrafında toplanarak sahip oldukları farklılıkları minimum seviyeye indirmesi ile gerçekleştirilebilir. Bu tanımlamalardan yola çıkarak toplumsal bütünleşmeyi, toplumu meydana getiren ve birbirine muhtaç olan küçük grupların toplumsal değerler rehberliğinde bir araya gelerek bir bütün oluşturması olarak tanımlamak mümkündür.

Toplumsal bütünleşme ve birliktelik, belirli bir coğrafi bölgede yaşayan insanların bir araya geldikleri sosyal yapıda birlik, beraberlik ve dayanışma duyguları ile farklı inançlara, sosyal ve kültürel statülerine rağmen bir arada yaşama ve birbirlerini destekleme arzusudur. Bireylerin ortak değerler, amaçlar ve çıkarlar doğrultusunda bir araya gelerek kurdukları bağlantılar toplumsal birlikteliği oluşturur. İnsanların birbirleriyle iletişim kurmaları, iş birliği yapmaları ve fikir alışverişinde bulunmaları kurulan bu bağlantılar sayesinde mümkündür. Toplumsal birliktelik ve bütünleşme insanların bir arada yaşama ihtiyacının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bireylerin yalnız başlarına başarılı olmaları, hayatta kalmaları oldukça zordur ve bireyler ancak birliktelikler oluşturup güçlerini birleştirdiklerinde daha büyük hedeflere ulaşabilirler. Bu sebeple toplumu meydana getiren bireylerin hayat kalitesinin yükseltilmesinde ve ülkelerin ekonomik olarak kalkınmasında toplumsal birliktelik oldukça önemli rol oynar. Toplumsal bütünleşme, bireylerin farklı birikimlerini paylaşarak ülke yönetiminde ortak ve doğru kararlar alınmasına da katkı sağlar. Ülkelerin demokratiklik düzeylerinin önemli bir göstergesi olan toplumsal birliktelik, aynı zamanda ülkedeki barış ve hoşgörü ortamının da aynasıdır.

Günümüz Türkçe'sinde "*birlikte yaşama, bir arada yaşama*" olarak kullandığımız kavram İspanyolca "*convivencia*" kelimesinin tercümesi olup İngilizce'de "*coexistence, cohabitance*" kelimeleriyle ifade edilir. Toplumda bir arada yaşama kelimesi farklı dinler, mezhepler, inanç sistemleri, etnik unsurlar ve kültürler

arasındaki ilişkileri de kapsamaktadır. İnsanlık tarihinde baktığımızda çeşitli dinlerin ve dini inançların bir arada yaşadığı farklı toplumsal tecrübelerin mevcut olduğu görülür (Ünal, Özdemir ve Yazıcı, 2015, s. 19-20). Farklı inançlar zaman zaman çatışmalara ve gözyaşlarına sebep olsa da gerek modernleşme gerekse bilim ve teknolojideki gelişmeler toplum içinde farklı dini inançlara saygı ve hoşgörü göstererek barış içinde birlikte yaşamayı zorunlu kılmaktadır. Günümüz iletişim ve ulaşım imkânları sayesinde insanlar farklı kültürlerden ve farklı dinlerden insanlarla sürekli iletişim halindedirler ve artık dünyamız küresel bir köy haline gelmiştir. Farklı kültürler ve dinî inançlar arasındaki etkileşimin giderek artırması insanların yaşam tarzının, dinî inançlarının ve manevî değerlerinin de değişmesine ve toplumun giderek heterojen bir yapıya bürünmesine sebep olmuştur. Artık toplumu oluşturan bireylerin her birinin öteki ile barış ve huzur ortamında yaşayabilmeleri bu farklılıklara hoşgörü göstermesine bağlıdır. Toplumda farklı inançları benimsemiş bireylerin toplumsal birliktelik ve barış içinde yaşamak için tarihte yaşanmış olumsuz olaylara ön yargılı yaklaşmaması, bu olayları sürekli dillendirilmemesi gerekmektedir.

Toplumsal bütünleşme, bir toplumun farklı gruplarının, bireylerinin ve sosyal katmanlarının bir arada uyum içinde yaşamasını ifade etmektedir. Bu kavram, sosyal, kültürel, ekonomik ve politik farklılıkların bir arada barış ve uyum içinde var olabilmesini ve toplumun bir bütün olarak işlevsel olmasını sağlamaktadır. Toplumsal bütünleşme, sosyal uyum, birlik ve beraberlik gibi kavramlarla da yakından ilişkilidir. Toplumsal bütünleşme, bir toplumun sürdürülebilirliği ve istikrarı için kritik öneme sahiptir. Farklılıkların bir arada barış içinde yaşaması, toplumsal uyum ve dayanışmanın sağlanması, kültürel zenginliğin korunması ve ekonomik fırsatların adil dağılımı, toplumsal bütünleşmenin temel unsurlarını oluşturur. Eğitim, diyalog, adalet, sosyal politikalar ve ekonomik fırsatlar yoluyla toplumsal bütünleşmenin sağlanması, uzun vadede barışçıl ve güçlü bir toplumun inşasına katkıda bulunur. Bu bağlamda bu çalışmada önemli bir kavram olan toplumsal bütünleşme, birlik ve beraberlik açısından oldukça önemlidir. Özellikle çalışmanın kapsamı olan Alevilik-Bektaşilik bağlamında üzerinde durulması gereken bir husustur. Toplumsal birlik ve beraberlik açısından Alevilik-Bektaşilik, hoşgörü, barış, adalet ve dayanışma gibi değerleriyle önemli bir rol oynamaktadır. Eğitim, iletişim ve devlet politikaları vasıtasıyla Alevi-Bektaşî inanç sisteminin doğru

anlaşılması ve kabul edilmesi, toplumsal bütünleşmeyi ve uyumu artıracaktır. Nitekim Aleviliğin-Bektaşiliğin kültürel ve dinî zenginliği, Türkiye'nin toplumsal mozağinde önemli bir yer tutar ve bu çeşitliliğin kabulü ve desteklenmesi, toplumsal barışın ve birlikteliğin temel taşlarından biridir.

Mehmet Eröz, toplumsal bütünleşmeyle ilgili kültürel zenginlik ve çeşitliliğin kabul edilmesini, ortak tarih ve kimliğin vurgulanması, hoşgörü ve barışçıl yaklaşımların benimsenmesi, doğru bilgilendirme ve bilinçlendirme faaliyetlerinin yapılmasını, devletin eşitlikçi politikalar izlemesini ve farklı inanç grupları arasında diyalog ve iş birliğinin artırılması gerektiğini söylemektedir. Böylece Türkiye'de farklı inanç ve kültürlerin barış içinde bir arada yaşaması ve toplumsal bütünleşmeye önemli katkılar sağlanması teşvik edilmiş olur (Eröz, 1996). Eröz, Alevi-Bektaşî inanç sisteminin Türk tarihi ve kültürüyle derin bağlara sahip olduğunu ifade ederek kökleri çok eskiye dayanan Alevi-Bektaşî zümrelerini, Türkiye'nin ortak tarihinin bir parçası olarak görmektedir. Eröz, bu ortak tarih ve kimliğin vurgulanmasıyla toplumda birlik duygusunun pekiştirileceğini ileri sürmektedir (Eröz, 1990, s. 257-418). Mehmet Eröz'ün bu konudaki fikirleri, toplumsal bütünleşme ve uyumun sağlanmasında kültürel çeşitliliğin ve hoşgörünün önemli rol oynadığını, eğitimin ve devlet politikalarının bu süreci desteklemesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

1.8. Literatür Değerlendirme

Türk milliyetçilerinin Alevi-Bektaşî zümrelerine ve inanç sistemine bakış açılarını konu ettiğimiz çalışmamızda, akademik bir çalışma literatürü oluşturma açısından sıkıntılar yaşanmıştır. Alevi-Bektaşî zümrelerine ve inanç sistemine bakış açılarını konu edinen çalışmalar genellikle konuyu Alevi Sünni ekseninde ele almış olup Sünni kesimin Alevilere bakış açılarını incelemiştir. Türk milliyetçilerinin Alevi Bektaşî zümrelerine ve inanç sistemine bakış açılarını konu edinen araştırmalar ise birkaç tez çalışmasından oluşmakta olup bu çalışmalar da dönemin aydınlarının, yazarların veya siyasilerin Alevi-Bektaşî zümrelerine bakış açılarını yansıtan çalışmalardan oluşmaktadır. Türk milliyetçiliğini benimseyen halkın görüşlerini içeren araştırmalara ise yapılan literatür taramasında rastlanılmamıştır. Bu sebeple yapmış olduğumuz çalışmada bu konu üzerinde durulmuştur.

Milliyetçilik ve Alevi Bektaşîlik bağlamında yapılan üç tez ve bir makale çalışması tezimiz açısından önem arz etmektedir. Konu hakkında yapılan önemli çalışmalardan biri Kazım Ateş'in (2010) *"Türkiye'de milliyetçilik, yurttaşlık ve Aleviler: Heretik*

ötekiler” başlıklı doktora tez çalışmasıdır. Ateş, doküman analizi yöntemiyle yaptığı çalışmada konuyu Osmanlı Devleti’nde ve Türkiye Cumhuriyeti’nde modernleşme çalışmaları, modern yurttaşlık ve milliyetçilik bağlamında ele almıştır. Türk milliyetçilerinin Alevi-Bektaşî zümrelerine bakış açılarına yer verdiği bölümünde ise dönemin milliyetçi aydınları ve siyasilerinin görüşlerine yer vermiştir. Ateş (2010) yaptığı çalışmada, Türk milliyetçilerinin Alevi Bektaşî zümreleri ve inanç sistemine bakış açıları konusunda Cumhuriyet’in ilk dönemlerinde Türk milliyetçilerinin milliyetçiliğin seküler ve kültürel yorumuyla hareket ettiğini söylemiştir. Bu anlayışla Alevi-Bektaşî zümrelerin Türk kültürünü yansıttığı ölçüde eski Türk inançları ve kültürünün devamı olarak görüldüğünü belirtmiştir. Teolojik açıdan ise Türk milliyetçilerine göre Alevilerin cahil, Alevi-Bektaşî inanç sisteminin ise hurafat olduğunu ileri sürmüştür. Ayrıca Alevilerin kandırılmaya müsait, şüpheli topluluklar olarak görüldüğünü söylemiştir. İslam’ın Sünni yorumunun kabulü, muhafazakâr milliyetçiliğin benimsenmesi ve sosyalizmin Türkiye’deki faaliyetleriyle birlikte Alevi-Bektaşî zümrelerin Türk milliyetçileri tarafından Komünizm’in beşinci ayağı ya da İslam kazanında kaynamayan heretik ötekiler olarak görüldüğü sonucuna ulaşmıştır.

Diğer önemli bir çalışma ise Gönül Telek’in (2012) yapmış olduğu *“Soytürkçülerden milliyetçi muhafazakârlığa Türkiye’de milliyetçi siyasilerin Aleviliğe bakışı”* yüksek lisans tez çalışmasıdır. Türk milliyetçilerinin Alevilere bakış açılarını doküman analiziyle ele aldığı çalışmada Telek, döneminin aydın ve siyasilerinin görüşlerine yer vermiştir. Yaptığı çalışmada Telek (2012), Cumhuriyet döneminden önce Aleviler üzerinde İttihat ve Terakki’nin Baha Said Bey aracılığıyla çeşitli araştırmalar yaptığını ve bu araştırmalar neticesinde Aleviliğin Şamanizm üzerinden kurgulanarak Türk kimlikleri üzerinde durulduğunu belirtmiştir. Cumhuriyet’in ilanından sonra ise devletin resmi milliyetçilik anlayışıyla Aleviler üzerinde çalışmalar yaptırıldığını ve asıl amacın onları Türk kimliği içerisinde asimile etmek olduğunu söylemiştir. Her iki araştırmada da Türk milliyetçilerinin Alevileri olduğu gibi değil, Alevilerin Türklükle bağ kurabildiği ölçüde kabul gördüğünü ileri sürmüştür. Aleviliğin senkretik ve eklektik yapısının ise görmezden gelindiğini belirtmiştir. Milliyetçiler açısından Aleviliğin-Bektaşiliğin Türklerin İslam’ı yorumlayışı olarak görüldüğünü; onları kendi kimlikleriyle değil Türk kimliğiyle tanımlandığını söylemiştir. Bu anlayışın soytürkçüler tarafından da devam ettirildiği

belirten Telek, soytürkçülerin Alevi-Bektaşî zümreleri eski Türk gelenek, örf ve adetlerini devam ettiren saf Türkler olarak gördüğünü fakat onların da Alevilerin-Bektaşîlerin senkretik ve heteredoks yapısını görmezden geldiklerini söylemiştir. Telek, milliyetçi muhafazakâr söylemin kabulüyle birlikte milliyetçilerin düşman algısının, komünizm, bölgecilik ve mezhepçilik üzerinden şekillendiğini, İslam'ın Sünni yorumunun kabulüyle birlikte “*Asıl Türk Kızılbaş*” söylemi yerine “*Komünist Kızılbaş*” söyleminin benimsendiğini belirtmiştir. Telek, tek millet anlayışın yanında tek din söylemini benimseyen dönemin milliyetçilerinin “*komünist mezhepçi*” olarak gördüğü Alevi düşman algısının halka “*komünist dinsiz Alevi*” olarak yansıdığını ve Alevilerin “*sapkın*” olarak görüldüğünü sonucuna ulaşmıştır.

Ceylan Karaca Aykutalp (2019) ise “*Türk sağının Alevi algısı (1960-1980)*” başlıklı yüksek lisans tez çalışmasında Türk sağının ve milliyetçi muhafazakâr kesimin Alevilere bakış açılarını ele almıştır. Aykutalp, çalışmasında erken Cumhuriyet dönemi Türk milliyetçilerinin Alevileri; Alevi kimliğine uzak, Türk kimliğine yakın olarak gördüklerini ve Alevilerin etnik köken olarak Türk kabul edilmekle birlikte dinsel bir topluluk olarak değerlendirilmediklerini söylemiştir. Ayrıca Alevilerin Türklükleri olmasa da Müslümanlıkları şüpheli olarak görüldüğünü söylemiştir. 1960 ile 1980 yıllarında ise Aleviliğin Kızılbaşlık olarak görüldüğünü ve Kızılbaşlığın ise İslami değerler dışında kalan dinsizlik olarak değerlendirildiğini belirtmiştir. Türk sağının Alevileri işbirlikçi ve hain, siyasi anlamda komünist, devlet düşmanı, ahlaken de dinsiz olarak görüldüğünü söylemiştir. Aykutalp, milliyetçi muhafazakâr kesimin ise Alevileri komünizme destek veren yedek güç, milletin ve devletin bekasına tehdit, bölgecilik ve mezhepçilik yapan grup, komünistler tarafından kandırılan ve kışkırtılan topluluk olarak gördükleri sonucuna ulaşmıştır.

Selahaddin Bakan ve Ramazan Levent (2018), “*Tek parti döneminde (1923-1950) Türkiye'nin Alevi politikası*” başlıklı makalelerinde Şamanizm ve Alevilik arasındaki benzerlikler sebebiyle Aleviliğin Şamanizm'in devamı ve eski Türk kültürünün yansımaları olarak görüldüğünü belirtmiştir. Ayrıca Alevilerin Cem ibadetlerini Türkçe icra etmeleri, nefes ve deyişlerin Türkçe olmasını işlevsel ve anlamlı olarak görüldüğünü söylemişlerdir. Diğer yandan ise Aleviliği illellik olarak görüp Türk modernleşmesi önünde engel olarak kabul edildiğini belirtmişlerdir. Bakan ve Levent (2018) makalelerinde ulaştıkları sonucu şu sözlerle ifade etmişlerdir:

“Cem törenlerinde ibadet dili olarak Türkçenin kullanılması, kadın ve erkeklerin beraber bulunması, içki içilmesi ve hareketli semah yapılması Aleviliğin Kemalistlerin düşündüğü modernliğe elverişli Milli Din kalıbına uygun düşmekteydi. Aleviliğin Kemalistler için kıymet verilen tarafı, Aleviliğin eski Türk inancı olarak Şamanizm’e benzeyen içerikleriyle Türklüğün otantik dininin günümüze kadar kendini koruyabilmiş hali olarak kabul edilmesiydi. Kemalistler için Alevilik; ‘İslam ile bağlantısından ve totem inanışlarından dolayı’ cephe alınan, fakat ‘Türklüğe ait inanç öğelerinin günümüze kadar ulaşmasını sağlayan bir platform olmasından dolayı’ ittifak kurulan bir inanç ögesi olmuştur.” (s. 14).

Araştırmamızın birinci bölümünde tezimizin kapsamını ortaya koyarken toplum kavramı, kavramın ortaya çıkışı, toplumda insanlar arasındaki ilişkileri düzenleyen toplumsal kurumlardan olan din kurumu hakkında açıklamalarda bulunduk. Yaptığımız açıklamalarda daha çok sosyal alanda ilk sayılabilecek önemli eserler vermiş olan bilim insanları, felsefeciler, toplum bilimcilerin eserlerinden faydalandık. Bu bağlamda tezimizin kapsamını oluştururken Aristoteles’in Politika, Rousseau’un Toplum Sözleşmesi, Hobbes’un Leviathan, Montesquieu’nin İran Mektupları gibi önemli eserlerden yararlandık.

Tezimizin problem durumunu ortaya koyarken de problem durumumuzu; İslamiyet’le birlikte tarihi Horasan’da ortaya çıkan tasavvufi akımlar ve inanç şekilleri, bu inanç biçimlerini benimsemiş Türkler ve bu Türklerin yaşam biçimleri, heteredoks inanç sistemine sahip Türklerin Anadolu’ya gelişi ve Osmanlı Devleti’nin kuruluşundaki rolleri ile ilerleyen zamanlarda devletin bu topluluklara yaklaşımı bağlamında ele aldık. Bu bağlamda alanda önemli eserler vermiş olan Ömer Lütfi Barkan’ın İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri, Ahmet Yaşar Ocak’ın Alevi Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri ve Kalenderiler, Yıldırım’ın Aleviliğin Doğuşu Kızılbaş Sufiliğin Toplumsal ve Siyasal Temelleri (1300-1501) ile Aşıkpaşazade’nin Tevârih-i Âl-i Osman gibi önemli eserlerden faydalanılmıştır. Çalışmamızda Osmanlı Devleti’nde ve Cumhuriyet döneminde devletin Alevi Bektaşî inanç sistemine bakış açıları ortaya konulurken de Ateş’in doktora tez çalışması ve Telek’in yüksek lisans tez çalışmalarından yararlanılmıştır. Araştırmamızın kuramsal çerçevesi olan Liberal Kuram’ın din kurumu hakkındaki görüşleri ortaya konulurken de Kymlicka’nın Çok Kültürlü Yurttaşlık ve Locke’un Hoşgörü Üzerine Bir Mektup başlıklı çalışmaları esas alınmıştır.

Araştırmamızın kavramsal çerçevesinde ise Alevilik, Bektaşilik, milliyetçilik, Türk milliyetçiliği ve toplumsal bütünleşme kelimelerine yer verdik. Aleviliğin kelime anlamı ortaya konulurken Bülent Akın'ın Kızılbaş Oğuzlar ve Şah İsmail'in Ana Yurdu Diyarbakır, Mihriban Artan Ok'un Mehdilik ve Şahkulu Ayaklanması, Ocak'ın Alevî, Şemseddin Sami'nin Kamus-ı Türkî, Gülten'in Osmanlı Devleti'nde Alevî Sözcüğünün Kullanımına Dair Bazı Değerlendirmeler, Celalzâde Salih Çelebi'nin Tarih-i Sultan Süleyman, Ersal'ın Alevilik Kavramlar ve Ocak Sistemi Çubuk Havzası Örneği gibi alanında önemli olan çeşitli kaynaklardan alıntılar yapılmıştır. Milliyetçilik kavramının ortaya çıkışı, tarihsel süreç içerisinde gelişimi ve milliyetçilik kuramları ile ilgili bilgiler verilirken de Özkırmı'ın Milliyetçilik Kuramları isimli eseri çalışmamıza önemli katkılar sunmuştur.

Araştırmamızın ikinci bölümünde ise Türk milliyetçiliğinin tarihsel süreç içerisinde ortaya çıkışı ve gelişimine yer verilmiştir. Bu bağlamda tezimizde Ali Engin Oba'nın Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu, Karpat'ın The transformatin of the Ottoman state, Berkes'in Batıcılık, Ulusçuluk, Toplumsal devrimler ve Türkiye'de Çağdaşlaşma, Gökalp'in Türkçülüğün Esasları, Banarlı'nın Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, Akçura'nın Yeni Türk Devletinin Öncüleri, Alngu'nun Ömer Seyfettin Ülkücü Bir Yazarın Romanı, Sarımay'ın Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları, Parla'nın Türkiye'de siyasal kültürün resmi kaynakları: Kemalist tek-parti ideolojisi ve CHP'nin altı oku, Eröz'ün Atatürk, Milliyetçilik, Doğu Anadolu; Türkdogan'ın İslam değerler sistemi ve Max Weber isimli çalışmaları ile Duran'ın kuramsal ve dönemsel bağlamda Türk milliyetçiliğinin analizi başlıklı doktora tez çalışması esas alınmıştır.

Tezimizin üçüncü bölümünde ise Aleviliğin ve Bektaşiliğin ortaya çıkışına, ortaya çıkışında etkili olan etmenlere ve günümüze kadar tarihsel süreç içerisindeki gelişimine yer verilmiştir. Bu bölümde ulaşabildiğimiz kadar döneme ışık tutan ve tanık olan ana kaynaklar başta olmak üzere Alevilik ve Bektaşilik konusunda son dönemlerde ortaya konulmuş güncel kaynaklara da yer verdik. Bu bağlamda tezimizin bu bölümünde ana kaynaklar olarak:

Ahmet Eflaki'nin Ariflerin menkıbeleri, Aşıkpâşazâde'nin Tevârih-i Âl-i Osman, Evliya Çelebi'nin Seyahatname, Ebu'l-Hayr-ı Rumî'nin Saltuk-nâme, Edirneli Oruç Bey'in Oruç Bey tarihi, Elvan Çelebi'nin Menâkıbu'l-kudsiyye fi menâsibi'l-ünsiyye, Gelibolulu Mustafa Âli'nin Kühü'l-Ahbâr, Tevârih-i Âl-i Osman (Giese

Neşri), Gö'çek Abdal'ın Odman Baba Vilâyetnamesi: Vilayetnâme-i Şâhî, Hasan Bey Rûmlû'nün Ahsen'üt- Tevarih, Hoca Sadreddin Efendi'nin Tacü't-Tevarih, Hucvirî'nin Keşfu'l-mahcûb-hakikat bilgisi, İbn Battuta'nın Rihlat İbn Battûta, İbn Kesir'in El-Bidaye ve'n-Nihaye, Kemalpaşazâde'nin Tevârih-i Al-i Osman, Reşîdü'd-dîn'in Cami'ü't-Tevârih ve Suhreverdî'nin Avarifu'l-Ma'arif, Kuşeyrî'nin Kuşeyrî Risâlesi, Neşri'nin Cihannüma gibi eserlerinden yararlanılmıştır.

Ayrıca bu bölümde alanda önemi çalışmalar yapmış olan Köprülü'nün Türk edebiyatında ilk mutasavvıflar, Anadolu'da İslamiyet, The origins of the Ottoman Empire; Ocak'ın Ortaçağ Anadolu'sunda iki büyük yerleşimci (Kolonizatör) derviş yahut Vefâiyye ve Yeseviyye gerçeği: Dede Garkın & Emîrci Sultan (13. Yüzyıl), Turan'ın Selçuklular tarihi ve Türk-İslâm medeniyeti ve Selçuklular ve İslamiyet, Sümer'in Safevi Devleti'nin kuruluş ve gelişmesinde Anadolu Türklerinin rolü, Barkan'ın İstila devirlerinin kolonizatör Türk dervişleri, Hacluck'un Bektaşiliğin coğrafi dağılımı, Melikoff'un L'Origine sociale des premiers Ottomans, Les fondements de l'Alevisme, Bektashi/Kızılbaş, historical bipartition and consequences; Minorsky'nin A manuel of Safavid administration, Uzunçarşılı'nın Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri; Yörükân'ın Anadolu'da Aleviler ve Tahtacılar, Zelyut'un Türk Aleviliği gibi çalışmalardan da faydalanılmıştır.

Konu ile ilgili alanda son dönemlerde yapılmış güncel çalışmalar olan Baharlu'nun Şah'ın Bahçesinde; Şah İsmail öncesi ve sonrası Kızılbaşlık; Artan'ın Mehdilik ve Şahkulu ayaklanması, Bület Akın'ın Kızılbaş Oğuzlar ve Şah İsmail'in ana yurdu Diyarbakır; Eröz'ün Türkiye'de Alevîlik ve Bektâşîlik; Yörükler; Ersal'ın Alevilik kavramlar ve ocak sistemi Çubuk havzası örneği, Maden'in Bektaşî tekkelerinin kapatılması (1826) ve Bektaşiliğin yasaklı yılları, Yaman'ın Alevilik ve Kızılbaşlık tarihi, Yıldırım'ın Hacı Bektaş Veli'den Balım Sultan'a Bektaşiliğin doğuşu ve Aleviliğin doğuşu Kızılbaş sufiliğin toplumsal ve siyasal temelleri (1300-1501), Duran'ın Velâyetnâme, Duran ve Gümüşoğlu'nun Hünkâr Hacı Bektaş Veli Velâyetnâmesi, Güzel'in Abdal Musa Velâyetnâmesi, Khwandamir'in Habibu's siyar gibi önemli çalışmalardan da alıntılar yapılmıştır.

Günümüzde toplumsal birliktelik bağlamında Alevi Bektaşiliği konu edinen çalışmalara bakıldığında genellikle Alevi Sünni ekseninde çalışmalar yapıldığı görülmektedir. Milliyetçilik ve Alevi Bektaşî inanç sistemini konu edinen çalışmalar

ise genellikle milliyetçi muhafazakâr kesim ile Alevi Bektaşiler arasındaki ilişkileri ele almaktadır. Yapılan bu çalışmaların ise genellikle sahaya inilmeden kaynak tarama yöntemiyle veya dönemin aydın kesimlerinin fikirlerini yansıtarak yapıldığı görülmektedir. Yaptığımız çalışma ile sahaya inilmiş, toplumsal birlikteliğin ve barışın sağlanması amacıyla hem milliyetçi muhafazakâr hem de milliyetçi seküler görüş gibi birçok milliyetçi görüşe sahip katılımcılardan veriler elde edilerek mevcut problemler ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda çalışmamızın alan yazına önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİ

2.1. Türk Milliyetçiliğinin Ortaya Çıkışı ve Tarihsel Gelişimi

Her ne kadar Türk milliyetçiliğinin başlangıç tarihi Osmanlı Devleti'nde modernleşme hareketleri ve Tanzimat'la ilişkilendirilse de Türk kavramı ve Türk milliyetçiliği, Türk tarihinde açık bir şekilde her zaman varlığını hissettirmiştir diyebiliriz. VIII. yüzyıldan kalma Orhon Abideleri'nde saf bir Türkçe'nin kullanılmış olması ve bütün Türklerin tek bayrak altında birleştirilmek istenilmesi bu devirde yaşayan Türklerin gayet koyu bir milliyet duygusuna sahip olduklarını gösterir²¹. Ayrıca Kaşgarlı Mahmut tarafından yazılan *Dîvânu Lugâti't-Türk* adlı eser de Türkçülüğün eski tarihlere dayandığının önemli bir kanıtıdır.²² Bunlar gibi Türk milliyetçilik tarihinin XVIII. yüzyıldan çok eskilere dayandığını ortaya koyan birçok örnek vardır.

Karpat (1972), Türk milliyetçiliğinin ortaya çıkışını Osmanlı'nın modernleşme çalışmalarıyla açıklamaktadır (s. 245). Avrupa modernleşmesi, toplumsal ve ekonomik yapının aynı anda dönüşümü şeklinde gerçekleşmişken Türk modernleşmesi Avrupa'nın aksine devlet merkezli, yukarıdan aşağıya, bürokratik, toplumsal refahı göz ardı eden, devleti kurtarma misyonunu benimseyen bir süreç şeklinde ortaya çıkmıştır. Modernleşme adına yapılan yeniliklerin amacı geleneksel olanla bütünleşmektir (Kahraman, 2008, s. 3-33).

Türk milliyetçiliğın doğuşu belirli şartlar altında meydana gelmiştir. Türk milliyetçiliği başlangıçta Türkçülük, Birinci Dünya Savaşı sonrası Çarlık Rusya'nın yıkılışıyla Turancılık isimlerini alarak milliyetçilik akımlarına dönüşmüş, Anadolu'da milli bir Türk devleti olan Atatürk Türkiye'sinin kuruluşunda etkili olan

²¹ Ayrıntılı bilgi için bk. Ergin M. (1973). *Orhun Abideleri*. Boğaziçi Yayınları.

²² Ayrıntılı bilgi için bk. Caferoğlu A. (1970). *Kaşgarlı Mahmut*. Milli Eğitim Yayınevi.

en önemli ilkelerden biri haline gelmiştir. 1992’de Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nin (SSCB) dağılmasıyla yeni bağımsız Türk devletlerinin kurulması, Türk milliyetçiliğine yeni bir boyut kazandırmıştır (Oba, 1995, s. 8).

2.1.1. Osmanlı Dönemi Türk Milliyetçiliği ve Milliyetçilik Hareketleri

Türk milliyetçiliğinin ortaya çıkışını Yusuf Akçura, 1911 tarihli Türk Yurdu Dergisi’nin XIV. sayısında “*Vatan ve milliyet idealini biz mekteplerimizden değil, tesadüfen elimize geçen ecnebi kitaplardan yahut etrafımızda, içimizde yaşayan yabancı milletlerin faaliyetlerinden öğrendik. Şu söylediklerim acı ise bile hakikat değil midir?*” sözleriyle ifade etmiştir (s. 488, aktaran Oba, 1995, s. 11). Akçura’nın sarf ettiği bu sözler Osmanlı Devleti’nde Türk milleti bilincinin ve Türk milliyetçiliğinin durumunu ortaya koymasından bakımından oldukça önemlidir.

Osmanlı Devleti’nde Müslümanlar, Yahudiler, Ermeniler ve Rumlar olmak üzere dört büyük halk yaşamaktaydı. Türk kavramı o dönemde tarım ve hayvancılıkla uğraşan, çoğunluğu göçebe hayat süren, eğitimsiz kesimi tanımlamak için kullanıldığı için Osmanlı elitleri, kendilerini Türk olarak değil Osmanlı olarak tanımlamışlardır (Poulton, 2006, s. 43). XIX. yüzyıla gelindiğinde Osmanlı’da uygulanan millet sistemi sonucu Osmanlı topraklarında yaşayan gayrimüslimler kimliklerini muhafaza etmiş, ticaretle uğraşarak zenginleşmiş ve milliyetçi fikirlere açık hale gelmişlerdir. İlerleyen dönemlerde de milliyetçilik akımlarının etkisiyle bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir (Karpas, 1972, s. 4). Osmanlı Devleti’nde ilk milliyetçi hareketi Arnavutlar gerçekleştirmiş olup, Arnavut milliyetçiliği Türk milliyetçiliği açısından Türklerde millet bilincinin oluşmasında etkili olmuştur (Berkes, 2007, s. 155).

Osmanlı’da modernleşme çerçevesinde birçok yenilik yapılmıştır. Özellikle Tanzimat ve Islahat Fermanları modernleşmenin önemli bir adımıdır. Tanzimat ve Islahat dönemlerinde yapılan yeniliklerin Türk milliyetçiliği ve toplumsal yapı üzerinde etkili olan tarafına baktığımızda artık Osmanlı’da millet anlayışının terkedildiği, vatandaşlık anlayışını temel alan Osmanlıcılığın benimsendiği söylenebilir (Lewis, 2008, s. 8-11). Uygulanan bu politikalarla gayrimüslimlerin devlete olan bağlılıkları sağlamlaştırılmaya çalışılmıştır. Çünkü Osmanlı’nın siyasal yapısının temeli düzen üzerine kurulmuş olup milliyetçi hareketlerin devlette düzenin bozulmasına sebep olacağı düşünülmüştür. Ancak uygulanan sistem başarılı olmamış, yapılan yenilikler bir Osmanlı ulusunun inşasını gerçekleştirememiştir.

Yenilikler, Osmanlı topraklarında yaşayan muhafazakâr millet liderlerinin sosyal konumlarına zarar verdiğinden milliyetçi ayaklanmaların artmasına sebep olmuştur (Öğün, 1992, s. 102-104; Poulton, 2006, s. 84-85).

Osmanlı'da milliyetçilik hareketlerinin geç görülmesinin başlıca sebeplerinden biri devletin yönetim sistemidir. Osmanlı'nın kuruluş devrinde büyük katkısı olan Türkler, Orhan Bey zamanından başlayarak devlet idaresinden uzaklaştırılmıştır. Yeniçeri ocağı kurularak merkezileşme hareketlerine ağırlık verilmiş, Fatih dönemine kadar devlet yönetiminin önemli mevkilerinde devşirmelerin etkisi görülmüştür. Fatih döneminden sonra özellikle Yavuz döneminde hilafetin de kazanılmasıyla devlet yönetiminde İran ve Arap kökenli yöneticilerin etkileri görülmüştür. Bu durum Osmanlı Devleti'nin kozmopolitleşmesine ve Türklere yabancılaşmasına sebep olmuştur. Milliyetçilik hareketlerini geciktiren bir diğer sebep ise dinsel yapıdır. Osmanlı Devleti'nde halk Müslim ve gayrimüslim şeklinde ayrılarak milliyet ayrımı ortadan kaldırılmış, Türk olmak veya olmamak bir anlam ifade etmemiştir. Bu duruma medreselerde verilen Arapça eğitimler de büyük katkı sağlamış, burada verilen eğitimler Türklere kimliklerini unutturmuştur. Gayrimüslim tebaa ise dinî önderleri altında kimliklerini muhafaza etmiş, bu durum ilerideki ayrılıkçı milliyetçi ayaklanmalara sebep olmuştur. Ayrıca Gayrimüslimler ticaretle uğraşmış, önemli ölçüde sermaye biriktirerek bir burjuva sınıfı meydana getirmişlerdir. Bu durum da Osmanlı'da ayrılıkçı ayaklanmaları ortaya çıkaran önemli bir unsurdur. Fakat Osmanlı'daki sınıfsal ve kültürel yapı Türklere burjuva sınıfı oluşumuna müsaade etmemiş ve milliyetçilik hareketlerinin gecikmesine sebep olmuştur (Oba, 1995, s. 31-48).

1912 tarihli Türk Yurdu Dergisi'nde yayınlanan Vakıf Gazetesi başyazarının yazısını Oba (1995) şu şekilde aktarmıştır:

“Türkiye’de hürriyet, müsavat ve adalet istemeyen yalnız bir kavim vardır ki o da memleketin asıl sahibi olan Türklerdir. Bu zavallılar memleketi zapt ettiklerinden beri, bir gün bile rahat yüzü görmemişler. Genç ve dinç bulundukları zamanı asker ocağında geçirerek aileleri fakir, yer ve yurtları perişan kalmış, onlar orada hudut boylarında vatan bekçiliği ederken diğer kavimlerin aynı yaştaki evladı, ekin ekmişler, ticaret etmişler, sanatkârlıkta bulunmuşlar, böylece para kazanarak memleketin iktisaden sahibi, efendisi olmuşlar... Bu böyle olduğu halde onlar muttasıl hürriyet, adalet, müsavat olmamasından şikâyet, Türkler ise hürriyet,

adalet, müsavatin olup olmadığını düşünmeye bile vakit bulamıyorlar. Çünkü hudut-u vatani müdafaa ile meşguller.” (s.114).

Türk milliyetçiliğinin ortaya çıkışında en büyük etkenlerden birisi Panslavizm'dir. Rusya bu hareketle Slav ırkını Osmanlı Devleti ve diğer devletlerin hâkimiyetinden kurtarmayı, Türkleri Avrupa'dan çıkarmayı, İstanbul'da bulunan Ortodoks Patrikhane'sinin düzeyini yükseltmeyi amaçlamıştır. Bu sayede Rusya Avrupa'dan üstün hale gelecekti. Panslavizm'in etkisiyle Balkan milliyetçiliği ortaya çıkmış; Sırp, Bulgarlar, Arnavutlar gibi Balkan ulusları Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanmaya başlamışlardır. Yapılan savaşlar sonucu Osmanlı Devleti yenilmiş ve Balkan ülkeleri bağımsızlıklarını kazanmıştır. Bu ülkelerde yaşayan Türkler asimile edilmeye çalışılmış ve baskıya uğramışlardır. Yapılan baskılar sonucu burada yaşayan Türklerin çoğu anavatana göç etmiştir. Anavatana yerleşen Türkler, burada Balkan uluslarının kendilerine yaptıkları eziyetleri dile getirerek Türk milliyetçiliğinin oluşumuna katkıda bulunmuştur (Oba, 1995, s. 49-120).

Milletlerin tarihi, kültürü, edebiyatı ile ilgili eserlerin ulusal bilincin ortaya çıkışındaki etkisi oldukça önemlidir. Özellikle Avrupa'da, Avrupalı bilim adamları tarafından Türklerle ilgili yapılan bazı çalışmalar, Türk milliyetçiliğinin doğuşuna katkıda bulunmuştur. Bunlardan ilki Türkperestliktir. Türkiye'de üretilip Avrupa'ya gönderilen kilimler, çiniler, dokumalar gibi eşyalar Avrupalı sanatseverlerin dikkatini çekmiştir. Avrupa sanatseverler bu eşyaları evlerinde toplayarak bir Türk odası oluşturmuşlardır. Avrupa'da Türk milliyetçiliğinin doğuşuna etki eden ikinci unsur ise XIX. yüzyılın ikinci yarısında başlayan Türkoloji çalışmalarıdır. Avrupa'da eski Türkler üzerine yapılan bilimsel çalışmalar, Türklerin geniş bir sahada devletler kurmuş, medeniyetler oluşturmuş çok eski bir millet olduğunu ortaya çıkarmıştır. Özellikle belirtmek gerekirse Leon Cahun'un "*Introduction a l'Histoire de l'Asie, Turcs et Mongols, des Origines a 1405*" adlı eseri İttihat ve Terakki Cemiyeti üyeleri üzerinde oldukça etkili olmuştur. Slav ve Germen milletleri arasında sıkışıp kalan Macarlar kendi soylarını ve tarihlerini araştırma ihtiyacı hissetmişlerdir. Macarlar, 1870 yılında Budapeşte Üniversitesi'nde Türkoloji Disiplin Bölümü'nü kurmuşlardır. Yaptıkları araştırmalar sonucu Atilla Hunları ile aynı soydan geldiklerini ve Türk olduklarını öğrenmişlerdir. Uzaktaki vatanlarına "*Turan*" ismini veren Macarlar, 1910 yılında Turan Cemiyeti'ni kurmuşlardır. 1913'te ise aynı isimle bir dergi çıkarmışlardır. Macar Türkolog'u olan Armin Vambery, Türk

aydınlarıyla kurduğu irtibat neticesinde onların kendi milletleriyle ilgilenmelerine sevk etmiş ve Türk milliyetçiliğinin inşasında önemli rol oynamıştır (Bogdan, 1966, s.128; Oba, 1995, s. 121-140).

Osmanlı Devleti'nde tartışmalı da olsa milliyetçiliğin öncüleri sayabileceğimiz Yeni Osmanlılar Derneği 1865 yılında kurulmuştur. Grubun amacı modernleşme ve İslam'ı bir araya getirerek anayasal monarşiyi kurmaktır (Poulton, 2006, s.55). Yeni Osmanlılar Fransız romantizminden etkilenmiş, yerli kaynaklarla yabancı düşünceleri kaynaştırmışlardır. İktidar mücadelelerini bilgi temeline dayandırmışlardır (Karaman, 2008, s.15-23). Grubun önde gelenleri Şinasi, Namık Kemal, Ziya Paşa, Ahmet Vefik Paşa, Ali Suavi gibi isimlerdir. Dönemin ünlü yazarları olan bu isimler, Batı'nın etkisiyle Osmanlı aydınlarında oluşan halkçılık fikrinin tesiri altında kalmışlardır. Halkın anlayabileceği bir dil oluşturabilmek amacıyla dilde sadeleşme hareketi başlatmışlar, ortaya koyduğu eserlerde sade Türkçe kullanmayı tercih etmişlerdir (Oba, 1995, s.179).

Ahmet Vefik Paşa, tarih ve dil alanında ilk bilimsel Türkçülük hareketini başlatan kişidir (Gökalp, 2014, s. 6). Lehçe'i Osmani ismiyle Anadolu Türkçe'sinin ilk sözlüğünü meydana getirmiş ve Türkçe kelimeleri bir araya toplamıştır. Bu eser ileride yapılan milli dil çalışmalarına da yol göstermiştir. Atalar sözü isimli eserinde 6-7 bin civarı atasözünü bir araya toplamıştır. Türk tarihinin Osmanlı ile başlamadığını ortaya koymak amacı ile Ebü'l Gazi'nin Türk Secere'sini tercüme etmiştir. İstanbul'da Ali Şir Nevai'nin Mahbubü'l Kulup adlı eserini bastırmıştır (Tansel, 1965, s.141).

Şemsettin Sami, Türkçe'de sadeleşme akımının en önemli temsilcilerinden biridir. En önemli eseri Kamus-i Türki isimli Türkçe sözlüğüdür. Şemsettin Sami, Avrupa'da Türkologların çalışmalarını yakından takip etmiş ve yapılan çalışmaları Türkçeye çevirmiştir. Bu çeviriler arasında en önemlileri Vambéry'den Kutadgu Bilig, Radloff'tan Orhun Abideleri'dir (Banarlı, 1983, s.1074-1077).

Türk milliyetçisi olduğu tartışmalı olan Namık Kemal, genellikle Osmanlı milliyetçiliğini yaratan kişi olarak bilinip ve hürriyet-aydınlanma fikirlerini savunmuştur. Namık Kemal, Eğitim ve anayasayla gelişmiş medeniyetler seviyesine ulaşabileceğimizi söyler. Namık Kemal'e göre biz kavramı, Müslüman halka karşılık gelir ve içerisinde sınıf anlayışını barındırmaz (Berkes, 2007, s. 50-58). Namık Kemal'e göre batılılaşma Türk milli kimliğine büyük zarar vermektedir bu nedenle

İslam ile modernleşmenin sentezlenmesi gerekmektedir. Osmanlı'nın Balkanlar'da yaşadığı toprak kayıpları ve yükselen Panslavizm, ileri dönemlerde Namık Kemal'in Osmanlılık fikrinden uzaklaşmasına neden olmuştur (Poulton, 2006, s. 55-56). Namık Kemal vatanı valide olarak tanımlamış; vatanın ortak düşünce, çıkar, sevgi ve dil ile ifade edilebileceğini, Türkçe'nin sadeleştirilmesi gerektiğini ileri sürmüştür (Oba, 1995, s.183-189).

Ali Suavi, ilk Türkçü olarak kabul edilmektedir. Suavi'nin en önemli eserlerinden biri Hive'dir. Türk kelimesini birçok defa kullanmış ve Orta Asya'daki Türkleri kardeş olarak görmüştür. Gündelik hayatta, okullarda ve İslam yasalarında tek dil olarak Türkçe'nin kullanılması gerektiğini belirtmiştir. Suavi laikliği benimsemiş, ibadetin Türkçe yapılması gerektiğini savunmuştur. Ona göre Türkçe dünyanın en güzel dilidir. Türkler sadece asker ve savaşçı değildir aynı zamanda dünya üzerinde medeniyetler kurmuş büyük bir etnik gruptur ve birçok kavim Türklerden türemiştir (Poulton, 2006, s. 57; Banarlı, 1983, s. 1072-1074).

Şinasi ise laikliğin ve milliyetçiliğin sembolü olarak kabul edilir ve Jön Türk olarak isimlendirilir. Ayrıca Şinasi, din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması gerektiğini belirtmiştir (Berkes, 2006, s. 282).

Osmanlı'da burjuva sınıfının yokluğu modernist yaklaşım açısından Yeni Osmanlıların milliyetçiliklerini tartışmalı hale getirmiştir. Osmanlı ve Alman milliyetçiliğini karşılaştırdığımızda Alman milliyetçiliği, saf etnik kökeni önemsemektedir. Herder, farklılıkların ve toplulukların ayrılmasının Tanrı'nın isteği olduğunu belirtmiştir. Osmanlı milliyetçiliği ise Osmanlı topraklarında yaşayan bütün Müslümanları kapsar ve Osmanlılık fikrine dayanmaktadır (Kedourie, 1996, s. 48-50). Gellere'e (2006) göre milliyetçiliğin ön şartı sanayileşmedir. Avrupa'da sanayileşme sayesinde tüccarlar zenginleşmiş, burjuva sınıfı ortaya çıkmış ve milliyetçilik fikri doğmuştur. Osmanlı'da ise ekonomi tarım ve hayvancılığa dayandığından sanayileşme gerçekleşmemiş ve burjuva sınıfı oluşmamıştır (aktaran Yesevi, 2018, s. 105). Ayrıca Osmanlı'da feodal sistemin olmayışı ve toprakların devlete ait olması, burjuva sınıfının oluşmasını engellemiş ve milliyetçilik düşüncesinin ortaya çıkışını geciktirmiştir (Lewis, 2008, s.44-45).

XVIII. yüzyılda Türk dili çoğunlukla halk dili olarak kullanılmıştır. Medrese dili ise Arapça ve Farsçadır. Bu sebeple medrese Türk diline yabancılaşmış, Kuran'ın Türkçeye tercümesine karşı çıkmıştır. Bu durum Kuran'da gizli anlamlar şifresi

olduğunu ileri süren tarikat ve cemaatlere hizmet etmiştir (Berkes, 2006, s. 254-255). XVIII. yüzyılın ikinci yarısından sonra eğitim dili olarak Türkçe, Mühendishane-i Bahr-i Humayun ve Mühendishane-i Berr-i Humayun'da kullanılmıştır. Ahmet Cevdet Paşa, Dar'ül Muallimin'de Türk eğitim müfredatı oluşturmuştur. Türkçe'nin geliştirilmesi için Encümen-i Daniş kurulmuş, Kavaid-i Osmaniye ismiyle Türkçe gramer kitabı basılmıştır. Tercüman-ı Ahval ismiyle Şinasi ve Ağâh Efendi tarafından ilk Türk gazetesi yayınlanmıştır (Turan, 1998, s. 171,172). Suavi, Arapça ve Farsça gibi yabancı dillerden Türkçe'ye giren kelimelerden arındırılmış bir Türkçe'yi savunmuştur. İbadet dilinin de Türkçe olması gerektiğini söylemiştir (Danişment, 1942, 38-39).

XIX. yüzyılın ikinci yarısı ve XX. yüzyılın başlarında Rus baskısından kaçan Türkler ana vatana yerleşmeye başlamışlardır. Türkistan, Volga, Azerbaycan ve Kırım'dan gelen bu Türkler Rus lise ve üniversitelerini bitirmiş, eğitilmiş kişilerden oluşmaktaydı. Bu Türkler Panslavizm baskısı altında kalmış ve ona tepki göstermiş kişilerdi (Lewis, 2008, s. 345-346). Rusya'dan gelen veya hala Rus egemenliği altındaki Türk topraklarında yaşayan Türklerin sahip olduğu Türkçülük ve milliyetçilik fikirleri, Anadolu'da yaşayan aydın çevrelerle olan temasları sonucu onları da etkisi altına almıştır. Gaspıralı İsmail Bey, Yusuf Akçura, Siyasal ve Kültürel Türkçülüğün Azerbaycan'da ilk yayıcısı olup Ziya Gökalp, arkadaşlarını fikirleri ile etkisi altında bırakmış Hüseyinzade Ali, Ağaoğlu Ahmet gibi isimler Rusya'da yaşayan Türklerde ve Anadolu'daki aydın Türk çevrelerinde Türkçülük ve Türk milliyetçiliği fikrinin yayılmasında önemli roller oynamışlardır (Kurat, 2011, s. 497). Özellikle Gaspıralı İsmail Bey'in Tercüman Gazetesi ve Usul-i Cedit mektepleri, Ağaoğlu Ahmet Bey'in Bakü ve Kafkasya'nın ilk Türkçe gazetesi olan Hayat Gazetesi ve Fedayi Derneği Türk milliyetçiliğinin ortaya çıkışında önemli roller oynamıştır (Akçura, 1981, s. 69-70). Ayrıca bu isimler Türk Yurdu Dergisi'nde de Türk milliyetçiliği üzerine önemli yazılar kaleme almışlardır.

Bu dönemde Türk milliyetçiliği açısından kurulan dernek ve yayınlar da oldukça önemlidir. 1908 sonrasında Rus zulmünden kaçarak Türkiye'ye gelen yazarlar Türk milliyetçiliğinin ortaya çıkışında önemli rol oynamışlardır. Bu dönemde hâkim olan düşünce dilde Türkçülüktür. Bu amaçla 1908 yılında İstanbul'da kurulan Türk Derneği ve yayın organı olan Türk Derneği Dergisi dilde Türkçülük açısından önemli çalışmalar ortaya koymuştur (Oba, 1995, s. 207). Türk Derneği Yusuf Akçura, Necip

Asım Bey, Veled Çelebi ve Celal Bey gibi isimlerin katkılarıyla Türk milliyetçiliği esasına dayanılarak kurulan ilk örgüttür (Akçura, 1981, s. 188).

1889 yılında Ahmet Rıza Bey tarafından Fransa’da üyelerinin çoğunluğu Makedon Türklerinden oluşan İttihad-ı Osmani Cemiyeti kurulmuş, cemiyet daha sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti ismini almıştır. Cemiyet 1906 yılında Selanik’te devlet memuru ve ordu mensuplarının üye olduğu Osmanlı Hürriyet Cemiyeti ile birleşmiştir (Tunaya, 1998, s. 51; Tunaya, 2000, s. 38). İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin amacı tüm devlet mekanizmasının ve ekonominin Türkleştirilmesi ve anayasal rejimin ilan edilmesidir (Dündar, 2006, s. 37). Cemiyetin resmi yayın organı “*Meşveret*” gazetesidir. 1908 yılına gelindiğinde Yusuf Akçura ve Ahmet Ağaoğlu gibi isimler İttihat ve Terakki Partisi’ne (İTP) ve Jön Türk hareketine yön vermişlerdir. Dönemler itibariyle İslamcılık, Osmanlıcılık, Batıcılık gibi ideolojileri kabullenen İTP’nin 1912-1913 yıllarından sonra ana ideolojisi Türkçülük olmuştur (Kahraman, 2008, s.130-138). I. Dünya Savaşı’nın kaybedilmesi sonucu 1 Kasım 1918 tarihinde yapılan kongrede alınan karar sonucu parti kendisini fesih etmiştir.

Türk milliyetçiliği açısından dönemin önemli yayın organlarından biri 1910 yılında Selanik’te yayınlanmaya başlayan Genç Kalemler Dergisi ve Yeni Lisan Hareketi’dir. Ali Canip Yöntem’in dergi genel müdürlüğüne getirilmesiyle Türkçülük ve Yeni Lisan konularında geniş kitlelere ulaşabilen önemli yayınlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Ali Canip, XVIII. yüzyıl Türk edebiyatında araştırmalar yapan önemli şahsiyetlerden biridir. Ali Canip Türk dilinin sadeleştirilmesi ve Türk milli değerinin ortaya konulması için dinlenmeden çalışmalar yapmış, Yeni Lisan hareketinin kitlelere mal edilmesinde önemli rol üstlenmiştir. Genç Kalemler Dergisi, Yeni Lisan davasına hizmet etmiş ve etrafında Türk milliyetçisi birçok genci toplamayı başarmıştır (Banarlı, 1983, s. 1108). Ömer Seyfettin, Ziya Gökalp gibi isimleri harekete geçiren etkenlerin başında Ali Canip ve Yeni Lisan hareketi gelmektedir. Ömer Seyfettin ordudan ayrılarak derginin yazı heyetine katılmış ve derginin ilk sayısının baş makalesini yazmıştır. Ziya Gökalp, Selanik’te birçok genci ve aydın kesimi dergi etrafında bir araya getirmiştir. Ayrıca kendisinin İttihat ve Terakki Partisi’nin yönetim kurulu üyesi olması sebebiyle bu partinin dergiye maddi manevi büyük desteği olmuştur (Alangu, 1968, s. 168; Yöntem, 1947, s. 12).

Yeni Lisan hareketi Tanzimat ile gelişen dilde milliyetçilik anlayışının bir devamı niteliğindedir. Bu akım başta büyük itirazlara maruz kalmasına rağmen Köprülü ve

Gökalp gibi büyük yazarların desteğiyle güç kazanmıştır. Ayrıca İttihat ve Terakki genel merkezinde Yeni Lisan konusunda seminer niteliğinde toplantılar yapılmış, Millî Eğitim Bakanlığı'nda okutulmak üzere okul kitapları hazırlanmış, batı klasikleri Yeni Lisan ile Türkçe'ye çevrilmiştir (Alangu, 1968, s. 165-166).

Genç Kalemler Dergisi'nin ikinci sayısı Cenap Şahabettin'in "*Eski şeylerle ancak güzel bir harabe yapılır*" vecizesiyle yayınlanmaya başlamıştır. Bu sayıda Anadolu'nun harap durumundan bahsederek vatanı kurtarmak için yeni bir lisanın benimsenmesi gerektiği "*Birleşiniz, sizi ve vatanınızı kurtaracak yeni lisanı kabul ediniz. Çünkü yaşamak isteyen bir millet içinde maziye merbut kalmak kadar büyük bir cürüm, büyük bir cinayet olamaz.*" sözleriyle ifade edilir (aktaran, Oba, 1995, s. 218-219). Yeni Lisan hareketi hem Anadolu'da hem de Balkanlarda Türk milliyetçiliğinin inkişafında önemli rol oynamıştır. Cumhuriyetin ilanından sonra gerçekleştirilen harf inkılabında da Yeni Lisan hareketinin etkisi olmuştur.

Askeri Tıbbiye öğrencilerin talebi ve aydınlarla görüşmeleri sonucu 25 Mart 1912'de Yusuf Akçura, Ahmet Ferit, Fuad Sabit, Mehmet Ali Tevfik gibi isimlerin önderliğinde, Türklüğün en önemli teşkilatlanma birimi olan ve geniş kitlelere hitap eden Türk Ocakları kurulmuştur (Sarınay, 2005, s.141). Dergide Mehmet Emin Yurdakul, Ahmet Ferit Tek, Hamdullah Suphi gibi isimler başkanlık yapmışlardır. Hamdullah Suphi'nin başkan olması ile birlikte ocağın faaliyetleri canlanmış, Türklük fikri gençler ve aydınlar arasında yayılmaya başlamış ve Türklerin Osmanlılık fikri sebebiyle içine düştüğü kimlik bunalımı son bulmuştur (Sarınay, 2005, s. 145-146; Akçura, 1981, s.204). Cumhuriyet döneminden önce Ocağın üzerine durduğu konular dilde sadeleşme, dünyadaki diğer Türkler, kadının konumu sosyal ve siyasal hayata katılması gibi konulardır. Bu konularla alakalı toplantılar düzenlenmiş, yayınlar yapılmış, tiyatro ve piyesler sergilenmiştir. Türk Ocaklarında Osmanlı, İslam ve Türk kültürü, tarihi ve edebiyatı konularında halkın bilgi düzeyini artırmak amacıyla Darülfünun hocaları tarafından dersler verilmiştir (Karaer, 1992, s. 81-173; Üstel, 2004, s. 88). Türk Ocakları, Türk Yurdu dergisini bünyesine katmış ve yayın organı haline getirmiştir. İstanbul'un işgali ve İngilizlerin Ocağın binasını zapt etmesi sonucu Türk Ocakları 1923 yılına kadar kapalı kalmış, 1927 yılında yapılan kurultayla CHP'ye bağlanmış, 1931 yılında da feshedilerek tüm varlıkları CHP'ye devredilmiştir (Sarınay, 2005, s. 256).

Diğer bir önemli yayın organı ise Yusuf Akçura'nın başında bulunduğu, Osmanlı Devleti tarihinde ilk defa Türk unsuruna açık bir şekilde hitap eden Türk Yurdu Dergisi'dir. Dergi ilk sayısını 8 Kasım 1911 tarihinde yayınlamıştır. Ziya Gökalp Türk Yurdu Dergisi'nde Türkçülüğü sistemleştirmeye çalışmış, *“Türkleşmek, İslamlaşmak, muasırlaşmak”* başlıklı önemli bir yazı kaleme almıştır. Dergide şimdiye kadar hiçbir yayın organında bahsedilmeyen konular ele alınarak Türk milliyetçiliği fikri tahrik edilmeye çalışılmıştır. Sade bir dille yazılan dergi, milli bilinci uyandırmak amacı ile milli hikâye ve şiirleri, Anadolu dışında yaşayan Türkler hakkındaki bilgileri, Türkoloji ile ilgili haberleri, Türklerin yaşadıkları sorunları ve İktisadi meseleleri sistematik bir biçimde konu edinmiştir. Dergide ele alınan konular Türk milliyetçiliğinin ortaya çıkışında ve 1913'ten sonra da İttihat ve Terakki Partisi aracılığı ile devletin ideolojisi haline gelmesinde önemli rol oynamıştır. Dergi 1911 tarihli, Maksat ve Meslek başlıklı birinci sayısında amacını *“Türklüğe hizmet etmek, Türklere faide dokundurmak istiyoruz. Maksadımız işte budur... Tanrı yardımcımız olsun.”* sözleriyle ifade etmektedir. İslamcılar, Osmanlıcılar, Türkçüler arasındaki sözlü tartışmalarda Türk Yurdu Dergisi, Türklüğün kalkanı vazifesi görmüştür. Derginin başında Yusuf Akçura'nın buluşu sebebiyle derginin ilgi alanı bütün Türk Âlemi olmuştur (Oba, 1995, s. 230-233).

Türk Yurdu Dergisinde Yusuf Akçura, Ziya Gökalp, Ömer Seyfettin, Halide Edip, Afet İnan, Yakup Kadri, Ahmet Ağaoğlu, Halit Ziya, Rıza Tevfik, Ahmet Cevdet, Ahmet Hikmet, Parvus ve Mehmet Emin gibi önemli yazarlar çeşitli yazılar kaleme almıştır (Erkan, 2016, s. 134). Edebiyatımızda halkçı ve milliyetçi duygularla açık Türkçülüğü bir sanat ideali haline getiren ilk yazar Mehmet Emin Yurdakul'dur. Selanik'te 1897 yılında Asır Gazetesi'nde yayınlanan *“Cenge giderken (Anadolu'dan bir ses)”* başlıklı şiirinde Türklük heyecanını şu sözlerle ifade etmiştir:

“Ben bir Türküm dinim, cinsim uludur,

Sinem göğsüm ateş ile doludur,

İnsan olan vatanının kuludur,

Türk evladı evde durmaz; giderim!” (Tansel, 1969, s.15).

Bir diğer önemli yazar ise Ahmet Hikmet Müftüoğlu'dur. Milli hikâyeler ve nesirlerle yazılmış olan *“Çağlayan”* adlı eserinin Türkçülüğün gelişimde önemli bir yeri vardır. Yurdakul'un şiirleriyle yaptığı işi Müftüoğlu nesir ve hikâyeleriyle yapmıştır (Banarlı,1983, s. 1099- 1101). Türk Yurdu Dergisi'nin birinci sayısında

“Üzümcü” adlı hikâyesi ile milli duygulara tercüman olmuştur (Müftüoğlu, 1911, s. 2-7).

İktisadi konularda ise Marksist Parvus önemli değerlendirmelerde bulunmuştur. Yazdığı yazılarında Osmanlı malî ve iktisadî sisteminin içinde bulunduğu kötü durumu ortaya koymuş, Avrupa emperyalizminin durumunu anlatarak iktisadi milliyetçiliğin gelişimine katkı sunmuştur. Duyun-u Umumiye’nin devlet içinde devlet şeklinde hareket ettiğini, Anadolu demiryollarının Alman sermayesi tarafından ele geçirildiğini ve bu durumun Anadolu’yu Alman vilayeti durumuna düşürdüğünü ifade etmiştir. Osmanlı Devleti’nin yarı sömürgeleşme sürecini anlatarak Türk halkına uyarılarda bulunmuştur (Parvus, 1912a, s. 16-24). Köy sorunları hakkında ise şu sözleri oldukça önemlidir:

“Devlet-i Osmaniye’nin iktisaden ve ticareten tamamen Avrupa’nın tabiyetinde bulunduğu tahakkuk edildiğinden beri köylüler seri bir surette fakir ve sefaletle düçar olmaya başlamışlardır... Askere lüzum olduğu zaman köylüden alınıyor, vergi toplama iktiza ettiği zaman yine köylüden toplanıyor... Bütün devleti köylüler beslediği halde, devlet, köylülere muavenet hususunda hiç düşünmemiş ve onlara hiçbir muavenette bulunmamıştır.” (Parvus, 1912, s. 83-84).

Osmanlı Devleti’nde Türk milliyetçiliğinin gelişimine genel olarak bakıldığında Türk milleti kavramının yabancı milletlerin ayrılıkçı hareketlerine, özellikle de Panslavizm’e karşı bir tepki olarak ortaya çıktığı söylenilebilir. Osmanlı Devleti’nde Türk burjuva sınıfı gelişmediğinden Türk milliyetçiliğinin genellikle aydınlar, ordu mensupları ve sivillerin katkılarıyla oluşturulduğu bir gerçektir. Türk milliyetçiliği hareketleri genellikle dilde sadeleşmeyi amaçlamış, dil ve edebiyat alanında kendini göstermiş, çeşitli derneklerle de örgütlenmeye çalışmıştır. İTP’ye kadar da herhangi bir siyasi faaliyet göstermediği, milli bir devlet kurmayı amaçlamadığı söylenilebilir.

2.1.2. Cumhuriyet Dönemi Türk Milliyetçiliği

Atatürk, ulus devlet esasına göre kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nde muasır medeniyetler seviyesine ulaşmak amacıyla modernleşme çalışmalarına başlamış ve bu amaçla gerçekleştirilen bütün faaliyetlerde Türk kimliğini ön planda tutmaya gayret göstermiştir. Atatürk sonrası dönemde ise Türk kimliğine gereken önem gösterilmemiş hatta varlığı tartışmalı hale getirilmiştir. Atatürk sonrası aydınlar Türk milliyetçiliği görüşünden saparak, altı oku temel alıp Kemalizm, Atatürkçülük,

Ulusalçılık gibi yeni milliyetçi ideolojiler yaratarak siyaset yapmaya başlamışlardır (Karpas, 2017, s. 140).

Bu sebeple Cumhuriyet döneminde Türk milliyetçiliğini; Atatürk dönemi Türk milliyetçiliği ve Atatürk'ün Türk milliyetçiliği hakkındaki düşünceleri, 1938 Atatürk sonrası tek parti dönemi Türk milliyetçiliği ve 1950 çok partili dönem ve günümüze kadar Türk milliyetçiliği olarak üç bölümde ele alınması, konunun daha iyi anlaşılması açısından elzemdir.

2.1.2.1. Atatürk Dönemi Türk Milliyetçiliği ve Atatürk'ün Türk Milliyetçiliği Hakkındaki Düşünceleri

Göktürk Devleti'nden sonra Türk adıyla ve ulus devlet esasına göre kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin ideolojisi Türk milliyetçiliği olup milli devlet, dil, kültür, tarih ve iktisat alanlarında çeşitli çalışmalar yapılmıştır (Türkdoğan, 1881, s.140). Yapılan çalışmaların daha iyi anlaşılabilmesi için Atatürk'ün milliyetçilik hakkındaki görüşlerinin bilinmesi oldukça önemlidir.

Atatürk, Türk milliyetçisi olduğunu her yerde ifade etmiş ve millet sevgisini, varlığını Türk varlığına armağan ederek göstermiştir. 1926 tarihinde gerçekleştirilen Türk Ocakları kurultayına gönderdiği telgrafta şu cümleleri kullanmıştır; “*Biz doğrudan doğruya millet perveriz ve Türk milliyetçisiyiz; Cumhuriyetimizin mesnedi Türk camiasıdır. Bu camianın efradı ne kadar Türk harsiyle meşbu olursa o camiaya isnat eden cumhuriyet de kuvvetli olur.*” (Parla, 2008, s. 173).

Atatürk'ün millet tanımı Ziya Gökalp'in millet tanımı ile örtüşmekte olup her ikisi de kültür ve dil birlikteliğini ön planda tutmuşlardır. Atatürk milleti “*Dil, kültür ve ülkü birliği ile birbirine bağlı vatandaşların teşkil ettiği siyasi ve içtimai heyet*” olarak ifade etmiştir (Keskin, 1999, s. 105; İnan, 2000, s. 35). 1930'lu yıllarda ise Türk milletini “*Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran Türk halkına Türk milleti denir*” şeklinde tanımlayarak Türk milletini vatandaşlıkla ilişkilendirmiştir (Keskin, 1999, s. 105). Yine milleti “*Millet, aynı toprak parçası üzerinde oturan, aynı kanunlara tabi, ahlak ve dil birliği halinde yaşayan insan topluluğuna denir*” şeklinde tanımlamıştır (Parla, 2008, 180).

Atatürk Türk milletinin Türkistan kökenli olduğunu:

“*Bizim Türk milletimiz eski ve şerefli bir millettir. Zaten Orta Asya'nın Altay yaylasında yetiştiği için kartalın meziyetlerini daha gençliğinde kazanmıştır. Ta uzakları görüş, hızlı bir uçuşu vardır ve ruhunu barındıracak kuvvetli bir beden*

sahibidir. Zaten maddi olsun, dimağı olsun hiçbir sıkıcı kuvvet içinde durmaz. Yaratılıştan olduğundan yüksek ana yurdunun, dünyadan uzak vaziyetine karşı isyan etmiştir. İşte o zaman bu ilk Türkler başlarını alarak dünyanın hem Doğusuna hem Batısına yayıldılar” sözleriyle açıklamıştır (Türkdoğan, 1881, s. 86).

Türk milleti, atalarından kalan kültürel mirası, milli şahsiyetini zedelendirmeden günümüze kadar gelmişlerdir. Bu yolda atılan adımlar, her yönüyle güçlü bir millet olmak için atılmıştır. Atatürk de bunu inanmış ve bu yönde adımlar atmıştır. Türk milletinin milli istiklalini kaybetmeyeceğini, onun yükselmeye istidatlı ve lâıyk bir millet olduğunu, şu sözleriyle belirtir:

“Türk esaret kabul etmeyen bir millettir. Türk milleti esir olmamıştır. Türkiye Cumhuriyeti ve onun bugünkü sahipleri olan Türkler, bütün dünya medeniyet ve insanlığı için, benzemeye çalışılacak bir örnektir. Yalnız bu kadar değil, Türkler tarihin çok eski devirlerinde beşeriyete karşı yaptıkları kültürel vazifeleri yeniden ve fakat bu sefer daha üstün şekilde yapmaya hazırlanan yüksek bir varlıktır” (aktaran, Eröz, 1987, s. 61).

Atatürk Osmanlı Devleti’nde Türklerin ikinci sınıf vatandaş olarak görülmesi sonucu onlarda meydana gelen eziklik duygusuna ve orduda Türk askerlerine diğer Müslüman askerlerden daha sert muamele yapılmasına şahit olmuş ve bu durumun kendisini çok etkilediğini belirtmiştir. Bu olaylardan sonra en büyük övünç kaynağının Türklük olduğunu şu sözlerle ifade etmiştir:

“Bizim neslin gençlik yıllarına Osmanlılık telkin ve etkileri hâkimdi. İmparatorluk halkını meydana getiren Türk’ten başka uluslara, bu arada yanlış bir din anlayışıyla Araplara, sarayın, ordu ve devlet ileri gelenleri arasında bulunan ırktaşlarının etkisiyle Arnavutlara özel bir değer veriliyor, onlardan söz edilirken kavim-i necip deyimi ile sıfatlandırılarak bu duygunun belirtilmesine çalışılıyor, memleketin sahibi ve devletin kurucusu olan biz Türkler, ikinci planda gelen önemsiz halk yığınları sayılıyorduk.

Şair Mehmet Emin Yurdakul’un ilk defa Manastır Askeri İdadisinde öğrenci iken okuduğum ‘Ben bir Türküm, dinim cinsim uludur’ mısrasıyla başlayan manzumesinde, bana ulusal benliğimin gururunu tattıran ilk anlatımı bulmuştum. Fakat ben asıl bunu, orduya katıldığım ilk günlerde, bir Anadolu çocuğunun gözyaşlarında gördüm ve kuvvetle duydum. Ondan sonra Türklük, benim en derin güven kaynağım, en engin övünç dayanağım oldu. Kendimi hiçbir zaman

Osmanlılığın telkin ettiği başka ulusları öven ve Türkü aşağı gören eksiklik duygusuna kaptırmadım.

O erin bağlı olduğu kavim birçok bakımdan necip olabilirdi. Fakat çavuşun, yüzbaşının ve benim bağlı olduğumuz kavmin de tarihi şerefle dolduran büyük ve asil bir ulus olduğu da bir an şüphe götürmez gerçektir. Türklük hakkındaki o günkü görüş ise, doğrudan doğruya Türk aydınlarının kendi kendini bilmemesinden ve başka uluslarda şu veya bu sebeple üstünlük var sayarak kendini onlardan aşağı görüp nefsinde olan güveni yitirmesindendir. Artık bu yanlış görüşe son vermek, Türklüğümüzü bütün asalet ve necabeti ile tanımak ve tanıtmak gerekmektedir, dedim ve andan beri inandığım bu gerçeğe bütün Türklerin inanmasını, bununla övünüp kendine güvenmesini ülkü bildim.” (Parla, 2008, 178-179).

Atatürk Batı’nın Türkleri medeniyetten yoksun ve kendisinden aşağı görmesini ise kabul etmediğini “*Türkiye Cumhuriyeti’ni kurmuş olan halk medenidir. Tarihte medenidir, gerçekte medenidir*” sözleriyle ortaya koyar (Tunaya, 2002, s. 52). Kanımızca Atatürk’ün ileride yapacağı bazı inkılaplar ile özellikle “*Güneş Dil Teorisi ve Türk Tarih Tezi*” gibi araştırmaların yapılmasının altında yatan sebepleri anlamak bakımından yukarıda sarfettiği sözleri iyi anlamak, içinde bulunan sosyal durumun Türk Milleti üzerinde ve özellikle Atatürk üzerinde bıraktığı etkiyi bilmek gerekmektedir.

Atatürk’e göre Türklerde ideolojik milliyetçiliğin geç fark edilmesi Türkler açısından büyük bir kayıptır ve bu sebeple Türk milleti büyük acılar yaşamıştır (Türkdoğan, 2005, s.51). Atatürk Osmanlı’da yaşayan diğer milletlerin milliyetçilik sayesinde varlığını devam ettirdiğini, Türklerin ise milliyetçiliği acı bir şekilde geç kavradığını “*Biz ne olduğumuzu, sopa ile içlerinden kovulunca anladık. Kuvvetimiz zayıfladığında bizi hor ve hakir gördüler. Anladık ki, kabahatimiz kendimizi unutmuş olduğumuzmuş*” sözleriyle ifade etmiştir (Sarıay, 1990, s. 20-21).

Atatürk Osmanlı döneminde gelişim gösteren Panislamizm ve Pantürkçük gibi fikir akımlarının Türk milletinin başına uzun yıllardır sorun çıkardığını belirterek bu fikirleri kabul etmemiştir. Türklerin bu fikir akımlarının gereğini yapmadıkları halde yapacağımız demeleri yüzünden Türklere karşı diğer milletlerde düşmanlık hissi oluşturduğunu ve artık bu sözlemlerin geride kalması gerektiğini “*Biz böyle yapmadığımız ve yapamayacağımız kavramlar üzerinde konuşarak düşmanlarımızın sayısını ve üzerimizdeki baskıları artırmaktan ise, tabii sınıra meşru sınıra dönelim.*

Efendiler! Biz hayat ve bağımsızlık isteyen bir milletiz. Ve yalnız ve ancak bunun için hayatımızı esirgmeden harcarız” sözleriyle belirtmiştir. Atatürk yaşanan dönemin şartları gereği milli sınırlar içinde hareket ederek bu sınırlar içinde yaşayan Türk milletinin huzur ve kalkınması için çaba gösterilmesi gerektiğini belirtir (Tunaya, 2002, s. 118; Sarımay, 1990, s. 261-262). Tek bir bayrak altında bütün Türklerin bir araya getirilmesinin ulaşılması zor bir hedef olduğunu şu sözleriyle ifade etmiştir: *“Türlü milletleri ortak ve genel bir ad altında toplamak ve bu türlü unsur kütlelerini aynı hukuk ve şartlar altında bulundurarak güçlü bir devlet kurmak, parlak ve çekici bir siyasi görüşdür, ama aldatıcıdır. Hatta hiçbir sınır tanımayarak, dünyadaki bütün Türkleri dahi bir devlet olarak birleştirmek, ulaşılması mümkün olmayan hedeftir. Bu yüzyılların ve yüzyıllarca yaşamakta olan insanların çok acı, çok kanlı olaylarla ortaya koyduğu bir gerçektir.”* (Atatürk, 2006, s. 416).

Atatürk emperyalist Batı’nın sömürgesi durumunda olan milletler için *“Mazlum milletler”* diye bahsetmiş, onlarında er ya da geç bağımsızlıklarını elde edeceklerini söylemiştir (Karal, 1998, s. 77-81). Atatürk Anadolu toprakları dışında özellikle SSCB yönetimi altında yaşayan Türkleri kardeş olarak görmüş, onların da elbet bir gün bağımsızlıklarına kavuşacaklarını belirtmiştir. Onlarla tarih, dil ve inanç köprüleri kurularak iletişimin koparılmaması, siyasi birliktelik yerine kültür birlikteliği kurulması gerektiğini söylemiştir. Bu Türklerin meskûn bulundukları topraklar üzerinde bağımsızlıklarına ulaşmalarını, bu mümkün olmazsa bağlı bulundukları devletlerde eşit haklara sahip olmaları gerektiğini belirtmiştir (Türkdoğan, 2005, s. 77-78; Sarımay, 1990, s. 262; Keskin, 1999, s. 117).

Atatürk’ün Türk milliyetçiliğine bakış açısının iyi anlaşılması, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti’nde siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel alanda çağdaşlaşmak ve Batı’nın gelişmişlik düzeyine ulaşmak amacıyla gerçekleştirilen modernleşme çalışmalarının arka planının anlaşılması bakımından da oldukça önemlidir. Yeni Türkiye Cumhuriyeti Devleti Türk milliyetçiliği esas alınarak kurulmuş ve şekillendirilmiştir. Siyasi alanda modernleşme çalışmalarında milli devlet, laiklik ve pozitivizm temelli bir toplum düzeni kurmak amaçlanmıştır. Yeni yapılan anayasada Türk şu şekilde ifade edilmiştir:

“Türkiye ahalisine din ve ırk farkı olmaksızın vatandaşlık itibariyle Türk itrak olunur. Türkiye’de veya hariçte bir Türk babanın sulbünden doğan veyahut Türkiye’de mütemekkin bir ecnebi babanın sulbünden Türkiye’de doğup da memleket

dahilinde ikamet ve sinni rüşte vusulünde resmen Türklüğü ihtiyar eden veyahut Vatandaşlık kanunu mucibince Türklüğe kabul olunan herkes Türk'tür." (Kili ve Gözübüyük, 2000, s. 138).

Cumhuriyet sonrası dönemde modernleşme amacıyla gerçekleştirilen yenilikleri engelleyecekleri düşüncesiyle İttihatçılar, hilafet ve saltanat yanlısı olanlar, Cumhuriyet'e karşı olanlar ve SSCB yanlısı olanlar hem meclisten hem de devlet yönetiminden tasfiye edilerek homojen bir yapı oluşturulmaya çalışılmıştır (Tunaya, 2002, s. 78; Karpat, 2007, s. 32). Bu dönemde siyasi alanda ulus devlet kurmak yapılan yenilikleri sağlam temellere oturtmak amacıyla milliyetçilik, halkçılık ve laiklik ilkeleri benimsenmiştir.

Siyasi bağımsızlığın elde edilmesinden sonra Türk Milleti'nin ekonomik alanda da bağımsızlığını kazanması ve sanayileşme konusunda gelişmiş ülkeleri yakalaması yönünde adımlar atılmıştır. Bu dönemde Yusuf Akçura, Ziya Gökalp, İsmail Gaspıralı gibi isimler "*Milli İktisat*" adı altında ekonomik bağımsızlığı savunmuştur (Georgeon, 2005, s. 95). Cumhuriyet döneminde Milli İktisat politikası ile egemen yabancı şirketlerin tasfiye edilmesi, milli burjuva sınıfı yaratılması ve yeni milli kurumlarla ekonomi politikaları oluşturmak amaçlanmıştır. Lozan Antlaşması ile kapitülasyonların kaldırılması ekonomik bağımsızlığın sağlanması yönünde önemli bir adım teşkil etmiştir. Ekonomi alanında diğer bir önemli adım ise yabancıların sahip olduğu şirketlerin kamulaştırılmasıdır. 1924 yılında demiryolu, 1925 yılında ise Reji idaresinin kamulaştırılması buna örnek olarak gösterilebilir. 1923'te İzmir İktisat Kongresi yapılmış, Türk girişimcilerin teşvik edilmesi ve desteklenmesi yönünde kararlar alınmıştır. Bu amaçla Ziraat, İş ve Sanayi Maadin bankaları kurulmuştur. 1927 yılında Teşvik-i Sanayi Kanunu çıkarılmıştır. Maden Teknik Arama Enstitüsü, Etibank, Sümerbank gibi kurumlar ile şeker, un ve pamuk dokuma fabrikaları kurulmuştur (Kazgan, 2002, s.48-71).

Sosyal ve kültürel alanda da homojen bir toplum yapısı, ortak bir tarih, ortak bir dil ve ortak bir kültür bilinci oluşturmak hedeflenmiştir. Sosyal ve kültürel alanda yapılan yeniliklerde Türkçülüğü desteklemek amacıyla eğitim sistemi milliyetçilik esasına göre yeniden düzenlenmiş, Türkçe'nin yaygınlaştırılması ve yabancı dillerin etkisinden kurtulması amacıyla Türk Dil Kurumu (TDK), Türk milletinin tarihini araştırmak ve kültür birliği oluşturmak amacıyla Türk Ocağı bünyesinde Türk Tarih Kurumu (TTK) kurulmuştur. TTK Türklerin tarihi hakkında yaptığı araştırma

sonucunda Türk Tarih Tezini ortaya koymuş ve Türklerin Sümerler ve Etiler'in ataları olduğunu ileri sürmüştür (Türkdoğan, 1981, s. 113). Pozitif bilim kaynaklı bilgiler vermek, eğitimde ikiliği ortadan kaldırmak amacıyla Tevhid-i Tedrisat Kanunu çıkarılmıştır. 1928 yılında Latin alfabesi kabul edilmiştir. (Kazgan, 2002, 61).

2.1.2.2. 1938 Atatürk Sonrası Tek Parti Dönemi Türk Milliyetçiliği

Türk kimliğinin her zaman ön plana çıkarılarak canlılığının sürdürülmesi ve batıyla dengeli bir ilişki kurulması Atatürk döneminde modernleşme çalışmalarının ve yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin temelini oluştururken Atatürk sonrası dönemde toplumun her alanında her ne pahasına olursa olsun batılılaşma yolunda adımlar atılmıştır. Cumhuriyetin kuruluşundan Atatürk'ün vefatına kadar yapılan inkılapların temelini oluşturan Türk milliyetçiliğinin, tek parti döneminde devletin politikalarından tasfiye edilmesi yönünde çalışmalar yapılmıştır. Bunun sonucu olarak da Türk milliyetçiliği devlet dışında sivil alana kaymış, ilerleyen zamanlarda da Türk milliyetçiliği entelektüel bir kimliğe bürünmüştür (Eroğlu, 2018, s. 487-488; Türkdoğan, 2005, s.52-53).

Atatürk sonrası dönemde Türk milliyetçiliğinin yerini Türkiye milliyetçiliği almış ve Türkiye milliyetçiliği Türkçülükten ayrışma yoluna girmiştir. Daha sonra ise bu milliyetçilik akımı bütünüyle Türk milliyetçiliğinden ayrışarak “*Ulusalcılık*” adını almıştır. Ulusalcılık akımı sonucunda da Atatürkçülük, Kemalizm gibi yeni ideolojiler ortaya çıkmış, eğitim ve kültürde milliyetçi duygularının kaybedilmesiyle birlikte de Batı ve SSCB aşığı gençler yetiştirilmeye başlanmıştır (Çeçen, 2007, s. 17-20,18; Ercilasun, 2002, s.17; Durgun, 2010, s.109). Atatürk'ün milliyetçilik anlayışı Ziya Gökalp'in milliyetçilik anlayışıyla örtüşmekte olup kültürel milliyetçilik şeklinde adlandırılabilir ve bu tarz milliyetçilikte milli kimlik, milli ve manevi değerler, örf ve adetler ön plana çıkar. Oysaki Atatürk sonrası tek parti döneminde her ne pahasına olursa olsun batılılaşma uğruna bu değerler göz ardı edilmiş ve gericilik olarak görülmüştür. Takip edilen bu milliyetçilik karşıtı politikalar sonucunda da tepkici milliyetçi muhalefet ortaya çıkmıştır.

Yeni milliyetçilik anlayışına tepki olarak Turancı Türkçü bir hareket ortaya çıkmış, Hüseyin Nihat Atsız, Zeki Veli Togan gibi Türk milliyetçiliğinin önde gelen isimleri örgütlenme yoluna gitmişler ve düşüncelerini yayınlarıyla aktarmaya çalışmışlardır.

Dönemin Türk milliyetçilerinin toplanma yeri olarak da Milli Talebe Birliği (MTTB) kurulmuştur (Durgun, 2010, s. 117).

Türk milliyetçiliğinin devletten tasfiyesini kabullenemeyen Nihal Atsız, dönemin başvekiline çeşitli mektuplar yazarak bazı kişilerin kominizim propagandası yaptığını ve devletin bu kişiler hakkında acilen önlem alması gerektiğini belirtmiştir. Diğer taraftan SSCB'nin Almanya karşısında güç kazanması ile birlikte İnönü Hükümeti Türkçü Turancılara karşı Nihat Atsızın mektuplarını da bahane ederek baskı politikası yürütmüş ve 1944 olayları yaşanmıştır. Olaylar sonucunda Nihat Atsız, Reha Oğuz Türkan ve Alparslan Türkeş'in de arasında bulunduğu 57 Türk milliyetçisi hakkında dava açılmış, Türkçü Turancılara ait yayınlar yasaklanmış ve Türk milliyetçileri ile hükümet arsında uzun yıllar sürecektir güven bunalımı ortaya çıkmıştır. 1944 olayları Türk milliyetçiliği açısından önemli bir olay kabul edilerek 3 Mayıs günü, Türkçülük günü olarak kutlanmaktadır (Telek, 2012, s. 96; Türkeş, 2000; Erdem, 2014, s. 183; Dural, 2011, s. 286).

Osmanlı Devleti zamanında kurulan ve uzun zamandır Türk milliyetçiliğinin bayraktarlığını yapan Türk Ocakları, 1931 yılında siyasi baskılar nedeniyle kapatılmış ve mal varlığı CHP'ye devredilmişti. Yaşanılan bu olay Türk milliyetçilerinin hafızalarında olumsuz bir yer edinmiştir (Bayraktutan, 1996, s. 106-109). Fakat hükümetin politika değişikliği sonucu Türk Ocakları, İstanbul'da 1949 yılında Hamdullah Suphi Tanrıöver başkanlığında yeniden faaliyete başladı. Merkezini 1958 yılında Ankara'ya taşıyan Türk Ocakları, Ecevit Hükümeti zamanında tekrardan kısıtlanarak binasına el konulmuştur. 12 Eylül darbesi ile de faaliyetleri durdurulan Türk Ocakları, 1984 yılında yeniden faaliyetlerine başlamıştır. Türk Yurdu Dergisi de ancak 1988 yılında yayınlarına tekrardan başlama fırsatı bulabilmiştir (Duran, 2020, s. 177).

2.1.2.3. 1950 Çok Partili Dönem ve Günümüze Kadar Türk Milliyetçiliği

1946 yılında çok partili hayata geçişle birlikte 1950 yılında tek parti dönemin sona ermesi, Türk milliyetçiliği açısından da özgür bir ortam sağlanmıştır. Bu dönemde milliyetçi kuruluşlar Türk Milliyetçiler Derneği adı altında bir araya gelme fırsatı bulmuştur. Bu yıllarda Rus yayılcı politikası komünizmin ülkede yayılma fırsatı bulması ve Rus yayılcılığının ülkemizdeki uzantısı olarak görülen sol hareketin güç kazanması Türk milliyetçiliğini dine yaklaştırmaya başlamıştır. Böylelikle Türk İslam Sentezinin de temelleri oluşturulmuştur (Duran, 2020, s.178). TMD 1953

yılında irticacıların yuvası haline geldiği bahane edilerek kapatılmış, dernek aynı yıl Milliyetçiler Derneği adı altında tekrardan kurulmuştur. Peyami Safa, İsmail Hakkı Danişment, Nurettin Topçu, Mehmet Kaplan, Tarık Buğra gibi isimler derneğe fikirleriyle önemli katkıda bulunmuştur (Darendelioğlu, 1977, s.289; Kök, 2012, 86-98). 1964 tarihinde yapılan kongrede Nurettin Topçu ileri sürdüğü fikirlerinden ötürü eleştirilmiştir. Bunun üzerine Nurettin Topçu dergiden ayrılarak Anadolu Milliyetçilik Hareketini başlatmış, Türkiye Milliyetçiler Cemiyeti'ni kurmuştur (Kök, 2012, s. 94; Durgun, 2010, s.112).

1960 yılında yapılan darbe ile birlikte Demokrat Parti iktidarı sona ermiştir. Darbeyi yapan subaylar arasında Alparslan Türkeş, Dündar Taşer, Muzaffer Özdağ gibi çoğunluğu milliyetçi görüşe sahip subaylar bulunmaktadır. Darbe sonrası Alparslan Türkeş Milli Birlik Komitesi (MBK) tarafından Başbakanlık Müsteşarı olarak görevlendirilmiştir. Alparslan Türkeş ve arkadaşları iktidarın tekrardan CHP'nin eline geçmemesi için bir süre sivil demokrasiye geçmeme taraftarı olmuştur fakat İsmet İnönü'nün Cemal Gürsel'i sivil idareye geçilmesi yönünde ikna etmesi sonucu MBK üyesi 14 subay askerlikten emekli edilmiş ve yurt dışına gönderilmiştir. İlerleyen zamanlarda 14'ler olarak bilinen bu subaylar siyasete atılarak milliyetçi bir partinin kurulmasına katkı sağlayacaklardır (Sanlı, 2018, s. 244; Türkeş, 2018, s. 143; Duran, 2020, s. 183).

Darbe dönemi sonrası CHP'nin sol söylemi, Adalet Partisi'nin ise liberal görüşü desteklemesi sonucu milliyetçi görüşte olanlar yeni bir parti arayışına girmişlerdir. 1963 yılında yurda kesin dönüş yapan Alparslan Türkeş ve 14'ler grubu 1965 yılında milliyetçi görüşe yakın olan Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'ne katılmışlar ve Alparslan Türkeş genel başkanlığa seçilmiştir (Yalçın, 2017, s.115). Alparslan Türkeş'in genel başkan seçilmesiyle birlikte 1967 yılında yapılan 8. kongrede Türkeş partinin yeni programını ve "9 Işık" doktrinini açıklamıştır. Türkeş komünizm, liberalizm, kapitalizm gibi Türk milletinin yapısına uymayan söylemlerle ancak 9 Işık doktrini ile mücadele edilebileceğini belirtmiştir (Sanlı, 2018, s. 290). Alparslan Türkeş'in Dokuz Işık Doktrini milliyetçilik, ülkücülük, ahlakçılık, ilimcilik, toplumculuk, köylücülük, hürriyetçilik ve şahsiyetçilik, gelişmecilik, endüstri ve teknikçilikten oluşmaktadır (Türkeş, 2017, s. 18).

1969 yılı ise milliyetçi kanattaki Nihal Atsız'ın önderliğini yaptığı Türkçü-Turancı kesimlerle Alparslan Türkeş'in başını çektiği Türk-İslam Ülküsü'nü savunanlar

arasında ayrışmanın başladığı dönemdir. 1969 yılında Adana’da yapılan büyük kongre Türk-İslam Ülküsü taraftarlarının zaferiyle sonuçlanmış, partinin adı Milliyetçi Hareket Partisi olarak değiştirilmiş, amblemine ise Türkçü-Turancı kesimin bozkurt konulması ısrarına karşın, Türklüğü ve İslam’ı sembolize etmesi için üç hilal konulmuştur (Duran, 2020, s.187). Partinin yeni kimliğinde İslami değerler Türklükle eşit derecede önem kazanmıştır. Türkeş partinin yeni kimliğini şu sözlerle ifade etmiştir:

“Biz yeni bir ahlak, yeni bir maneviyat yeni bir iktisat davasını temsil ediyoruz. İçimizde Tanrı Dağı’ndan taşıdığımız Ergenekon settini eriten ateş, gönlümüzde, zihnimizde Hira Dağı’ndan doğan güneşin ışığı var. Biz Müslüman Türk’ün öz nizamını, milli nizamı temsil eden milli hareketiz. İslam imanı ve fazileti, Türklük şuur ve gururu, Türk harsı ile XXI. yüzyıl medeniyeti feza, atom, elektronik çağının yeni Müslüman Türk medeniyeti; davamız budur. Bu gaye ile iktidara talibiz. Bu amaçla Türk milletini yeniden teşkilatlandırmaya, devleti yeniden kurmaya kararlıyız.” (Öznur, 1999, s. 172).

Siyasilerin Türk halkını ayrıştırıcı söylemleri ve keskin siyasi fikirleri Türkiye’de 1970-1980 yılları arasında sağ sol çatışmalarının yaşandığı karanlık bir dönem yaşanmasına sebep olmuştur ve bu çatışmalar 1980 yılında yapılan askeri darbeye zemin hazırlamıştır. Yapılan askeri darbe Türkiye’deki bütün siyasi yapıları derinden etkilemiş, özellikle de Türk milliyetçiliğinin yeni bir değişimine girmesine neden olmuştur. 1970 yılında yapılan darbe Alparslan Türkeş gibi milliyetçi muhafazakâr görüşe sahip subaylar tarafından gerçekleştirilirken, 1980 darbesi Atatürk ilkelerine bağlı, cumhuriyetin kuruluş felsefesini benimsemiş subaylar tarafından gerçekleştirilmiştir. Darbeyi gerçekleştiren subaylar özellikle muhafazakâr söylemi benimseyen Türk milliyetçilerini ezmeyi ve ortadan kaldırmayı amaçlamışlardır. Darbeyle birlikte Türk milliyetçileri tutuklanarak cezaevlerine gönderilmiştir. Alparslan Türkeş cezaevinde kaldığı süre boyunca darbeci subayların benimsedikleri görüşleri iyi analiz etmiş ve darbe sonucunda muhafazakâr söylemden uzaklaşarak milliyetçiliği biraz daha seküler söylemlere yaklaştırmaya çalışmıştır. Fakat seküler söylemler, Muhsin Yazıcıoğlu gibi İslami söylemi ve Nizam-ı Âlem’i savunan Türk milliyetçilerinin partiden ayrılarak Büyük Birlik Partisini (BBP) kurmalarına sebep olmuştur (Duran, 2020, s. 227-230).

1980 darbesi sonrası 1983 yılına kadar bütün siyasi partiler kapalı kalmıştır. 1983 yılında ise Halkçı Parti, Milliyetçi Demokrasi Partisi ve Anavatan Partisi (ANAP) askerin izniyle kurulmuş ve seçimlere katılmıştır. Muhafazakâr Parti (MP) gibi siviller tarafından kurulan partilerin ise seçimlere katılmalarına izin verilmemiştir. MP Türk milliyetçileri tarafından kurulan bir parti olup daha sonra Milliyetçi Çalışma Partisi (MÇP) ismini almıştır (Yalçın, 2018, s.376; Kuzu, 2017, s. 195). 1987 yılında yapılan halkoylaması ile siyasi yasaklar kaldırılmış ve Alparslan Türkeş MÇP'ye katılarak genel başkan seçilmiştir. 1993 yılında ise eski parti isimlerinin yeniden kullanılmasına izin verilmesi ile MÇP yeniden MHP ismini almış ve üç hilal amblemini kullanmaya başlamıştır. Yeni MHP laiklik ve Atatürk ilkeleri konusunda uzlaşmacı bir tavır sergileyerek daha seküler bir muhafazakârlık anlayışını benimsemiştir. 1991 yılında SSCB'nin dağılması ile Türkistan'da yaşayan Türk Cumhuriyetleri bağımsızlıklarını kazanmışlardır. Bu olay Türk milliyetçileri tarafından sevinçle karşılanmış, Türkistan'da yaşayan Türklerle kültürel bağlar kurulması amacıyla Türk Kurultayları düzenlenmiştir. Türkistan'dan Türkiye'ye öğrenciler getirilmeye başlanmış ve 1992 yılında Türk İş Birliği ve Koordinasyon Ajansı (TİKA) kurulmuştur. Kazakistan'da 1993 yılında Ahmet Yesevi Üniversitesi, 1995'te de Kırgızistan'da Manas Üniversitesi açılmıştır. İsmail Gaspıralı'nın 150 yıl önceki hayali olan "*Dilde İşte Fikirde Birlik*" fikri, 2009 yılında Türk Dili Konuşan Ülkeler İş Birliği Konseyi'nin (Türk Konseyi/Keneşi) kuruluşuyla hayata geçmiştir (Duran, 2020, s. 238-239).

1997 yılında Alparslan Türkeş'in vefat etmesi ile birlikte parti başkanlığına Devlet Bahçeli seçilmiştir. 1999 yılında yapılan seçimlerde %18 oy oranı alan MHP, mecliste 129 milletvekili ile temsil edilmiştir. İlmli politikasını devam ettiren MHP Demokratik Sol Parti (DSP) ve ANAP ile koalisyon kurarak 57. Hükümet'te 11 bakanlık elde etmiştir. Fakat 1999 Marmara depremi ve yaşanan ekonomik krizler nedeniyle 2002 yılında yapılan erken seçimde MHP koalisyon ortaklarıyla birlikte baraj altında kalarak meclise girememiştir. Bir sonraki genel seçimde MHP meclise yeniden girmeyi başarsa da koalisyon ortaklarının siyasi alandaki etkileri oldukça azalmıştır. Bu dönemden sonra MHP Türk milliyetçiliği söylemlerini Türkiye ile sınırlandırma yolunu seçmiş, dış Türklere olan ilgisini gittikçe azaltmış, Türkeş zamanında düzenli bir şekilde gerçekleştirilen Türk Kurultayları da unutulmuştur (Duran, 2020, s. 240-241).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TARİHSEL SÜREÇ İÇERİSİNDE ALEVİLİĞİN-BEKTAŞİLİĞİN TEŞEKKÜLÜNDE ETKİLİ OLAN FAKTÖRLER

3.1. Tarihî Horasan Coğrafyası ve Bu Bölgede Teşekkül Eden Tasavvuf Hareketleri

Kadim bir Türk yurdu olan Tarihî Horasan coğrafyası, Türk nüfusunun ve kültürünün yaşadığı bir bölgedir. Kesin olmamakla birlikte kimi etimologlara göre Horasan ismi eski Farsça'da “*hur (güneş) ve âsân (âyân, gelen, doğan)*” kelimelerinden oluşmakta ve “*güneşin doğduğu yer, güneş ülkesi; doğu bölgesi*” manasını ihtiva etmektedir (Çetin, 1998, s. 234; Öztürk, 2001, s. 11).

Tarihî Horasan coğrafyası tarihi kaynaklarda geçtiği üzere “*Nişabur, Balh (Belh), Merv ve Herat*” çevresinde oluşan dört bölgeden müteşekkildi. Genel kanıya göre “*Horasan batıdan Taberistan ile Cürcân ve Deştikevîr'in batı kısmı; doğudan Huttel (Tacikistan'da Kul'ab çevresi), Gur (Orta Afganistan) ve kısmen Sicistan (Sistan); güneyden Deştîlût ve Kirman ile Rey arasındaki Fars toprakları; kuzeyden de Hârizm, Mâverâünnehir ve Türkmenistan'ın önemli bir bölümünü*” kapsayan geniş bir alanın adıdır (Baharlu, 2022, s. 52; Artan, 2023, s. 201). Görüldüğü üzere “*Tarihî Horasan coğrafyası sadece günümüzdeki İran'ın kuzeydoğu bölgesini ifade eden bir bölgeden ibaret değil ayrıca yukarıda da bahsedildiği üzere geçmişte genişçe bir alanı kapsayan önemli ilim beşiği idi.*” Tarihî Horasan, tarihsel süreç içerisinde farklı medeniyetlerin/devletlerin/kültürlerin hâkimiyeti altına girmiş önemli jeopolitik konuma sahip bir muhit olarak tanımlanabilir (Artan, 2023, s. 202).

Harita 3.1. Tarihî Horasan Coğrafyası²³

Jeopolitik konumundan dolayı birçok medeniyete ev sahipliği yapan tarihî Horasan'da İslamiyet'ten önce Elam, Med, Pers, Selevkos, Part ve Sâsânî gibi büyük medeniyetler/devletler yaşamıştır.²⁴ Ayrıca Horasan bölgesi Mitraizm, Zurvanizm, Zerdüştlük, Maniheizm, Mazdeizm, Budizm, Şamanizm, Musevilik ve Hristiyanlık gibi birçok inançlara/dine de ev sahipliği yapmıştır (McNeill, 2001, s. 324-325; Taraporewala, 2002, s. 92; Tıǧlı, 2004, s. 2004; Kahraman, 2009, s. 59). VII. yüzyılda Hz. Ebu Bekir zamanında Horasan bölgesine seferler düzenlemeye başlayan İslam orduları Hz. Ömer zamanında Sâsânî Devleti'ne ağır darbe vurarak bölgeyi fethetmeye başlamıştır. Fethedilen bu topraklarda Müslümanlar özellikle Türkler gibi farklı inançları benimsemiş topluluklarla karşılaşmışlardır (İbn Kesir, 1995, s. 65-81; Stepaniants, 2012, s. 90; Schimmel, 2016, s. 51-52).

²³ (Erişim Tarihi, 01.06.2024) Tarihî Horasan Haritasına <https://i0.wp.com/bilimdili.com/wp-content/uploads/2020/02/image001169.jpg?ssl=1> adresinden ulaşılmıştır.

²⁴ Ayrıntılı bilgi için bk. Herodotos (2012), Herodot Tarihi, 8. Baskı, Müntekim Ökmen (çev.), İş Bankası Kültür Yayınları; M. Şemseddin Günaltay (1948). İran Tarihi: En Eski Çağlardan İskender'in Asya Seferine Kadar, C. 1, TTK; Taberî (1991). Milletler ve Hükümdarlar Tarihi. Z. K. Ugan-A. Temir (çev.), C. 3, MEB Yayınları.

Tarihiyle kültürüyle kadim bir coğrafya olan Tarihî Horasan tasavvufun ve dinî ilimlerin tarihinde de çok önemli bir yere sahiptir. Özellikle “*Horasan tasavvuf tarihi*” açısından oldukça önemli bir konuma sahiptir. İslam’ın yayılmasıyla birlikte Tarihî Horasan coğrafyası İslam düşünce merkezi haline gelmiş ve bölge birçok büyük tasavvufî ekolün doğduğu yer olmuştur (Artan, 2023, s. 202; Artan, 2022, s. 127-138; Çetin, 1998, s. 237-239; Çalı, 2022, s. 10). Ortaya çıkan tasavvuf ekolleri dönemsel olarak “*zühhd dönemi*” (VII-VIII. yüzyıl), “*tasavvuf dönemi*” (IX-X. yüzyıl) ve “*tarikatlara (vahdet-i vücud) dönemi*” (XI-XII. yüzyıl) şeklinde ayrılmaktadır.

3.1.1. Zühhd Dönemi

İslam fetihleriyle birlikte çok geçmeden kısa bir sürede Tarihî Horasan coğrafyasında tasavvufî hareketler hızlıca yayılım göstermiştir. Bu da birçok sûfinin ortaya çıkmasına ve faaliyet göstermesine olanak sağlamıştır. O dönemde, VII. yüzyıldan itibaren ‘zühhd’ adı verilen Fudayl b. İyâz, Bîşr el-Hâfî, Şakîk-ı Belhî, Ahmed b. Harb, İbrâhim b. Edhem, Hâtim el-Esam, Muhammed b. Eslem et-Tûsî gibi sûfîlerin yoğun faaliyetlerine rastlanmaktadır (Çetin, 1998, s. 239). Bu dönem “*zühhd dönemi*” (VII-VIII. yüzyıl) olarak tanımlanmaktadır.

Tasavvufî zühhd; kelime anlamı olarak tasfiye-i kalb, güzel ahlâk, tezkiye-i nefis, istikamet, ihsan, Allah’a tam teslimiyet, ruh hayatı, bân ve ledün ilmi anlamlarına gelir (Kuşeyrî, 2009, s. 26; Suhreverdi, 1990, s. 27). Zühhd dönemi zühhdün bireysel olarak yaşandığı ve tabiin ile sahabeden büyük zahidlerin bulunduğu dönemdir. Dönemin zahidleri Basra, Bağdat, Kufe, Horasan gibi bölgelerde, Hasan-ı Basri gibi simaların etrafında toplanarak tasavvufî düşüncenin alt yapısını oluşturmuşlardır (Yılmaz, 2004, s. 104; Bilgin, 1995, s. 61-82; Güngör, 1993, s. 145, Majid, 2008, s.113).

Horasan bölgesinde ise tasavvuf ve zühhd hayatının öncüleri olarak İbrahim b. Edhem, Şakik Belhi, Fudayl b. İyaz, Abdullah b. Mübarek gibi isimler ön plana çıkmışlardır (Radtke, 2009, s. 360-361; Yılmaz, 2015, s. 71). Adı geçen isimler Bağdat ve Basra gibi zühhd anlayışının hâkim olduğu bölgeleri ziyaret ederek bölgenin ünlü zahidleriyle etkileşim içinde olmuşlar ve birikimlerini Horasan bölgesine taşıyarak burada yayma fırsatı bulmuşlardır (Attar, 1984, s. 125; Doğrul, 1950, s. 39; Yılmaz, 2015, s. 27-28).

3.1.2. Tasavvuf Dönemi

Tasavvuf; kelime anlamı olarak saf olmak, suffa ashabı gibi yaşamak, ilk safta bulunmak anlamına gelmektedir. Geniş anlamda ise edep, kötü huyları terk edip güzel huylar edinmek, kimseyi incitmemek kimseden incinmemek, herkesin yükünü çekmek fakat kimseye yük olmamak, nefse karşı girilen savaş, hak ile birlikte ve onun huzurunda olmak, temiz bir kalp ve pak bir gönül sahibi olmak kâmil insan olmak anlamlarını karşılamaktadır (Uludağ, 2012, s. 345).

IX ve X. asırlarda Zühhd dönemi etkililiğini yitirerek yerini mistik doktrinlerle beslenen sistemli bir tasavvuf anlayışına bırakmıştır (Güngör, 1993, s. 62). Bu dönem İslam dünyasında batını cereyanların, ameli ve kelâmi mezheplerin, siyasi teşekküllerin ortaya çıktığı siyasi, dinî ve kültürel açıdan oldukça hareketli bir dönem olmuştur. Zâhidler arasında nefsin eğitilmesi için riyâzet ve mücâhede gibi farklı pratik ve uygulamalar yer almaya başlamıştır (Yüce, 2000, s. 185). Değişen bu koşullarla birlikte Melâmetiyye, Tayfûriyye, Seyyâriyye, Hakîmiyye, Haffiyye, Harraziyye, Muhasibiyye, Cüneydiyye, Nuriyye, Sehliyye, Hallaciyye, Hulûliyye gibi birer tasavvuf mektebi olan ve kurucularının ismiyle adlandırılan ilk sufi tarikatları diyebileceğimiz yapılar ortaya çıkmıştır. Bu tarikatlar kurucularının mizacı, karakteri ve tasavvuf anlayışına göre farklılıklar göstermiştir (Hucvirî, 1982, s. 291-389, Yılmaz, 2015, s. 123-124; Sunar, 1978, s. 46; Öngören, 2011, s. 121).

IX. yüzyılda tasavvufun Horasan'daki merkezi Belh şehrinden Nişabur'a kaymıştır. Horasan tasavvufu Hallâc-ı Mansûr'un Bağdat'ta idam edilmesinden sonra Bağdat ekolünden ayrılmış, Beyazıd-ı Bistami'nin temsilciliğini yaptığı vecd ve cezbeyle önem veren "*sekr*" (kendinden geçme) anlayışını benimsemiştir. Bağdat ekolü ise Cüneyd-i Bağdadi'nin öncülüğünü yaptığı "*sahv*" (ayılma) anlayışını sürdürmüştür (Hucvirî, 1982, s. 295-296; Trimingham, 1971, s.185; Doğrul, 1950, s. 40-41; Yılmaz, 2004, s. 110). Çok kısa bir süre sonra da Horasan tasavvuf anlayışı Melâmet ve Fütüvvet fikirlerinin etkisi altında şekillenmeye başlamıştır.

"*Tevhid ve Marifet*" Bağdat ekolünün tasavvuf anlayışının merkezini oluştururken; fedakârlık, iyilik, civanmertlik, cömertlik ve nefesine söz geçirme gibi ahlakî ve insanî nitelikler anlamına gelen "*Fütüvvet*" ile kendi nefsinin kınamak, başkalarının kınamasına vesile olacak davranışlarda bulunmak ve iyi amelleri gizleyip, kötü amelleri açığa vurmak anlamlarına gelen "*Melâmet*" ise Horasan ekolünün ana tasavvuf anlayışı olmuştur (Yılmaz, 2015, s. 112, 113; Çetin, 1998, s. 239; Öztürk, 2001, s.38).

Bu dönemde Hatim-i Essam, Ahmed bin. Harb, Ahmed b. Hadreveyh el-Belhi, Ebû Tûrâb en-Nahşebî, Hamdûn Kassâr gibi sûfiler Horasan mektebinden yetişmiştir (Yılmaz, 2015, s. 73-112; Hucvirî, 1982, s. 214-243; Attar, 1984, s. 324). Tasavvuf döneminde Horasan bölgesinde oldukça önemli eserler de üretilmiştir. Hallâc-ı Mansûr'un Kitabü't-Tavasîn'i, Ebû Nasr es-Serrâc'ın el-Luma fi't-Tasavvuf'u, Hakîm Tirmizî'nin Hatemü'l-Evliya'sı, Hucvirî'nin Keşfu'l-Mahcup'u, Kuşeyrî'nin er- Risâletü'l-Kuşeyriyye'si, Ebû Abdîrrahmân es-Sülemî'nin el-Mukaddime fi't-tasavvuf'u, İmam Muhammed Gazâlî'nin İhya'ü u'lümid-din'i bunlardan başlıcalarıdır (Hucvirî, 1982, s. 244; Kara, 1994, s. 81-82, Yılmaz, 2015, s. 78-79).

3.1.3. Tarikatlar Dönemi

Horasan bölgesinde ilahî aşk ve muhabbetin ilk tohumlarını; “fena” (yok olma) kavramının ve “vahdet-i vücûd” anlayışının ilk örneklerini Bâyezîd-i Bistâmî’de görmek mümkündür. Bâyezîd-i Bistâmî sahip olduğu bu düşüncelerini aşk ve cezbe halindeyken söylediği “Kendimi tenzih ederim, benim şanım ne yücedir; ...cûbbemin içinde Allah’tan başkası yoktur.” sözleriyle ifade etmiştir (Schimmel, 2016, s. 67; Zerrinkub, 2014, s. 46, Yılmaz, 2015, s.73). Bâyezîd-i Bistâmî’den sonra Hallâc-ı Mansûr da aşkını ve cezbelerini “Enel hak” sözüyle ifade etmiştir. Fakat Hallâc-ı Mansûr bu sözlerinden dolayı Bağdat’ta idam edilmiştir (Sühreverdî, 1990, s. 100; Lapidus, 2005, s. 173; Zerrinkub, 2014, s. 46). Bâyezîd-i Bistâmî’nin ve Hallâc-ı Mansûr’un öncülüğünü ettiği bu tasavvufî bakış açısı Horasan sufileri ve mutasavvıfları arasında büyük ilgi çekmiş ve Horasan ekolünün oluşmasına öncülük etmiştir.

Horasan’da tarikatlar dönemi Büyük Selçuklu Devleti zamanına denk gelmektedir. Selçuklular zamanının en önemli ilim yuvası olan Nizamiye Medreselerini kurarak bölgede kültür ve ilmin gelişmesine büyük katkı sağlamışlardır. Bu dönemde İmam Gazâlî, Hâce Yûsuf Hemedânî, Ebû İshâk Şirazî gibi büyük fikir ve din âlimleri yetişmiştir. Büyük din adamlarının önderliğinde Mâverâünnehir’de Yeseviyye, Bağdat’ta Kadiriyye, Basra’da Rîfâiyye gibi ilk sistemi tarikatlar kurulmuştur. Kurulan bu tarikatlarla birlikte de yeni ritüeller de ortaya çıkmaya başlamıştır. Dergâh, tekke ve zaviyelerin sayısında da büyük bir artış meydana gelmiştir. Bu dönemde ortaya çıkan tarikatlardaki tasavvuf anlayışını ikiye ayırmak mümkündür. Bunlardan ilki takva ve zühd merkezli bir anlayışı benimseyen “Esma” yolu, diğeri ise aşk ve cezbeyi esas alan ve bugün “Horasan Ekolü” olarak isimlendirdiğimiz

“Müsemma” yoludur (Açıkgöz, 2019, s. 26-28). Horasan ekolünün başlıca özellikleri; cömertlik ve fütüvvet, melamet ve melâmetilik, Ehl-i Beyt muhabbeti ve zulme karşı durma, sema, ilm-i bâtın, hângâh âdâbı, şeyhin irşadı ve şiir olarak öne çıkmaktadır (Altunkaya, 2016, s. 136).

Horasan’da ortaya çıkan aşk ve cezbe merkezli tasavvuf anlayışı kısa sürede Buhara, Merv, Herat gibi şehirlerde yayılmıştır. XII. yüzyılın önemli din âlimlerinden Yûsuf Hemedânî, müritleriyle birlikte adı geçen şehirlerde tasavvuf hizmetlerini yürütmüştür. Yûsuf Hemedânî müridlerinden Abdullah Berkî, Hasan Andâkî, Hoca Ahmed Yesevî ve Abdü’l Halik Gücdüvânî’yi kendisinden sonra halife alarak tayin etmiştir (Kara, 2001, s. 10-11). Bunlar içerisinde konumuz açısından en önemli şahsiyet ise Türkler asarında İslam’ın yayılmasında önemli rol oynayan ve Yeseviyye Tarikatının kurucusu olan Hoca Ahmed Yesevî’dir. Görüldüğü üzere tarihî Horasan coğrafyası kısa sürede İslam medeniyetinin önemli eğitim ve öğrenim merkezi olmuştur. Orada kurulan medreseler İslam’a, İslam felsefesine, kelama, fıkha ve tasavvufa öne vermiş ve bu doğrultuda eğitim vererek tasavvufî düşüncenin yayılmasına ve derinleşmesine doğrudan katkıda bulunmuştur. Bu açıdan tarihî Horasan, İslam tasavvufunun yayılmasında öncü bir rol oynamıştır. Yukarıda da bahsedildiği üzere tarihî Horasan, çeşitli kültürlerin, inanç yapıların ve etnik grupların kesişim noktası halindeydi. Bu çeşitlilik, tasavvufun zenginleşmesine, etkileşim içinde olmasına imkân tanımıştır. Sonuç olarak tarihî Horasan, İslam tasavvufunun doğup geliştiği ve geniş coğrafyalara yayıldığı bir bölge olarak karşımıza çıkmaktadır (Artan, 2023, s. 202).

3.2. Piri Türkistan: Hoca Ahmed Yesevî

Hoca Ahmed Yesevî’nin doğum tarihi kesin olarak bilinmemekte olup Türkistan bölgesinin Sayram kasabasında doğmuştur. Hoca Ahmed Yesevî’nin babası dönemin ünlü şeyhlerinden Şeyh İbrahim, annesi ise Musa Şeyh’in kızı Ayşe Hatun’dur. Anne ve babasını kaybeden Hoca Ahmed Yesevî, ablası Gevher Şehnaz ile birlikte Yesi’ye göç etmiş orada söylentilere göre Hz. Muhammed’in ashabından olan Arslan Bab’dan himmet almıştır. Arslan Bab Hoca Ahmed Yesevî’ye Hz. Peygamberin kendisin emanet ettiği hurma tanesini verdikten sonra vefat etmiştir. Arslan Bab’ın ölümünden sonra ise Hoca Ahmed Yesevî Buhara’ya giderek orada Yûsuf Hemedânî’nin müridi olmuş ve ondan ilim ve tasavvuf öğrenmiştir. Hocası tarafından üçüncü halife ilan edilen Hoca Ahmed Yesevî tekrardan Yesi şehrine

dönerek irşad faaliyetlerini devam ettirmiştir. Hoca Ahmed Yesevî 63 yaşına geldiğinde ise Hz. Muhammed'in vefat yaşına hürmetinden dolayı yer altındaki bir odada inzivaya çekilerek orada vefat etmiştir. Timur tarafından yaptırıldığı bilinen türbesi bugün Türkistan (Yesi) şehrinde dir. Hoca Ahmed Yesevî'nin en önemli eserleri Fakrname ve Divan-ı Hikmet'tir. Eserlerinde halkın kolayca anlayabileceği bir dil kullanarak İslam'ı halka Hikmetler'i aracılığıyla anlatmaya çalışmıştır. Hoca Ahmed Yesevî'nin geniş bir coğrafyaya yayılmış sayısız halifesi bulunmaktadır. Bunlardan bazıları Türkler arasında İslam'ın yayılmasında büyük katkısı bulunan Mansur Ata, Süleyman Hâkim Ata ve Hacı Bektaş Veli olduğu düşünülmektedir (Kenjetay, 1999, s. 105-129; Köprülü, 2020, s. 119-266; Çelebi, 1984, s. 62; Tosun, 2000, 120-124). Bu çalışma bağlamında önemli bir şahsiyet olan Hacı Bektaş Veli, Horasan Erenleri'nden²⁵ olup Ahmed Yesevî'nin izinden gitmiş ve XIII. yüzyılda Anadolu'da yetişmiştir (Babinger ve Köprülü, 1996, s. 49-50; Köprülü, 1991, s. 48-54, 110-113, 337-338). Ahmed Yesevî'nin manevî ocağında İslam inancını özümsemiş ve Ahmet Yesevî ocağından aldığı ışığı etrafına yaymış ulu bir erendir. O, kişiliğiyle yaşadığı dönemde Anadolu'nun inanç ve kültürel hayatında önemli bir yer tutmuştur (Artan, 2023, s. 201).

3.3. Moğol Öncesi ve Sonrası Horasan'dan Anadolu'ya Göç Dalgası

Anadolu toprakları tarih boyunca kültürel, siyasal, toplumsal, demografik, etnik, dinî açıdan çok önemli köklü değişim ve dönüşümlere maruz kalmıştır. Bu kadim

²⁵ “Kaynaklarda sıklıkla geçen ‘Horasan Erenleri’ tabiri ise Horasan ekolünün üzerinde durduğu melâmet anlayışını benimseyen sûfiler için kullanılmıştır” (Çetin, 1998, s. 40). “Ayrıca Tarihî Horasan’dan Anadolu’ya gelen din uluları için kullanılan bir ifade olmuştur” (Mélíkoff, 2010, s. 31-32). “Horasan tasavvurunun sürekliliğini de göstermek için Anadolu’da yer edinmiş ‘Horasan’dan gelmek’ kabulünü söz konusu sınırlılığın merkezine yerleştirmek yerinde olacaktır” (Baharlu, 2020, s. 187). Horasan Erenleri, Tarihî Horasan coğrafyasından önce Anadolu’ya ardından da Balkanlara giden öncü Müslümanlardan oluşmaktaydı. Moğol İstilâsı’ndan sonra Horasan’dan Anadolu’ya göç eden söz konusu kitleler, henüz yurt edindikleri topraklarda yabancılik çekmemişlerdir. Horasan tasavvuf ekolüne kalben bağlı olan ve Horasan Erenleri olarak tanımlanan “babalar, dedeler, erenler ve alperenler” kadim kültürlerini Anadolu’ya taşımışlardır. Bu şahsiyetlerin inanç içerisinde kült konumunda olmalarından dolayı vefatlarından sonra da kabirlerine ziyaretler gerçekleştirilmiştir (Yalçınkaya, 2021; Akın, 2021; Akın, 2022). Bu erenler arasında en çok bilineni Ahmed Yesevî’dir. O, yazdığı eserleri ve manevî öğretileriyle geniş bir alana nüfuz etmiştir. Onun halifeleri Anadolu’da tasavvufu yaygınlaştırmıştır (Baharlu, 2022, s. 53-54). Ahmed Yesevî’nin Tarihî Horasan coğrafyasında temsil ettiği “Toplum Hocası” olma geleneğinin devamını da onun ocağında yetişmiş olan Hacı Bektaş Veli, Anadolu coğrafyasında bir dinî lider olarak sürdürmüştür (Doğan ve Çelik, 2022, s. 20). Nitekim “XIII. yüzyılda Anadolu’da tasavvuf, halk arasında yaygın bir şekilde yaşanan ruhanî yolculuk haline gelmiş ve bu alanda birçok büyük şahsiyet yetişmiştir. Anadolu topraklarını gönül fütuhatıyla irşat etmek için Anadolu’ya gelen Hacı Bektaş Veli de bu erenlerden biri olup Anadolu coğrafyasında kısa süre içerisinde büyük üne ulaşan bir gönül ereni olarak tezahür etmiştir” (Artan, 2023, s. 203).

topraklar, yoğun bir Helenistik kültür çağının arkasından Roma hâkimiyetini tanımış, ardından III. yüzyıldan itibaren Hristiyanlaşma dönemi yaşamış ve daha sonra Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğu'nun hâkimiyetine girmiştir. XII. yüzyıla kadar büyük ekseriyetle Doğu Roma İmparatorluğu'nun sınırları dâhilinde olmuştur (Ocak, 2011, s. 26). Aynı zamanda bu dönemde Anadolu toprakları Türklerin ilgisini çekmiş ve Anadolu'ya keşifler yapılmıştır. Anadolu'ya ilk Türk akınları Çağrı Bey'in yeni bir yurt bulma gayesiyle 1029-1045 yılları arasında Doğu Anadolu'ya yaptığı keşif seferiyle başlamıştır. Bu keşifleri, 1028 yılında Gazneli Mahmud'a mağlup olan Arslan Yabgu'ya bağlı Oğuzların 1029'da tarihsel Azerbaycan coğrafyası üzerinden Doğu Roma (Bizans) sınırlarına intikal etmeleri ve Diyarbakır havalisine kadar gelmeleri takip etmiştir (Öngül, 2016, s. 19). İlk Türkmen akınlarından sonra Selçuklular artık düzenli olarak Anadolu'nun fethine girişmişlerdir (Öngül, 2016, s. 22).

Tuğrul Bey, Alp Arslan ve Melik Şah zamanında tarihî Horasan, günümüz İran coğrafyası, Irak ve tarihî Azerbaycan coğrafyası istikametinde ilerleyen göç dalgaları Anadolu'ya sevk edilmiş ve Doğu Roma'nın (Bizans) bazı sınırları yurt haline getirilmiştir (Turan, 2016, s. 119).

Malazgirt Meydan Savaşı'yla (26 Ağustos 1071) resmen Anadolu'nun kapıları Türklere açılmıştır. Böylece Anadolu coğrafyasının Türkleşmesi ve İslamlaşması süreci hız kazanmış ve yeni bir dönüm noktası başlamıştır (Öngül, 2016, s. 58-68; Turan, 2016, s. 178-187; Nünlist, 2020, s. 68).

Sultan Alparslan Malazgirt Meydan Savaşından sonrası “*Selçuklu prens, emir ve Türkmen beylerinin Anadolu'da istila ve fetih hareketlerini sürdürmeleri emrini vermiş*” (Sevim, 1987, s. 769) ve “*fethedip ele geçirebildikleri her mülkün; kendilerinin, evlad ve ahfâdına ait olacağını ve ondan başka hiç kimsenin o (mülk/toprak) üzerinde dahl ve tasarrufunun olmayacağını*” bildirmiştir (Reşîdü'd-dîn, 2010, s. 120). Bunun ardından Horasan bölgesi ile Anadolu arsında büyük bir göç yolu açılmış, Türk boyları Horasan'dan Anadolu'ya akmaya başlamıştır. Böylece XII. yüzyıl başlarından itibaren sistematik olarak Anadolu yeni bir dinsel, siyasal, sosyokültürel ve etnik değişime tanık olmuş ve bu da bölgenin Türkleşme, Müslümanlaşma sürecini hızlandırmıştır diyebiliriz (Artan Ok, 2024, 178).²⁶

²⁶ Türklerin Anadolu'ya gelişleri hakkında detaylı bilgi için bk., Taşağıl, A. (2021). *İlk Türkler/Bozkırdan dünyaya yayılanlar*. Kronik Kitap.

İkinci büyük göç dalgası 1141 Katvan Savaşı sonrasında gerçekleşmiştir. Katvan Savaşı ile Büyük Selçukluların Karahitaylara yenilmesi sonucunda Türk boyları Anadolu'ya göç etmişlerdir. Üçüncü büyük göç dalgası ise Büyük Selçuklu Devleti'nin yıkılışından sonra kurulan Harzemşahların Moğollara yenilmesi sonucu Horasan bölgesinin Moğollar tarafından istila edilmesiyle gerçekleşmiştir (Dikici, s. 110, Kafesoğlu, 1972, s. 135, Turan, 1980, s.79, Sümer, 1969, 144-145). Görüldüğü üzere Türkler sistemli olarak Türkistan bölgesinden Anadolu'ya Malazgirt Meydan Savaşı (1071), Katvan Savaşı (1141) ve Moğolların Türkistan'ı istilasını (1219) sonrası göç etmişlerdir (Turan, 1980, s. 74-79; Sevim, 1987, s.76; Kafesoğlu, 1972, s. 135; Sümer, 1960, s. 592; Dikici, 1998, s. 110).

Yapılan göçlerle Anadolu'ya daha çok henüz Müslüman olmuş, Türkmen denilen Oğuz Türkleri gelmiştir (Sümer, 1960, s. 571-572; Ocak, 2011, s. 26). 1071 Malazgirt Savaşı'ndan sonra Anadolu önce İran Selçuklu yönetimiyle geçinemeyen Türkmenler gelerek yeni bazı küçük devletler veya beylikler kurmuşlardır (Ocak, 2011, s. 26). Bu devletlerin en güçlüsü Anadolu Selçuklu Devleti (1075-1308) olduğu söylenebilir. Anadolu Selçuklu Devleti Anadolu'nun etnik, dinî yapısını değiştirmiştir (Turan, 2016, s. 280-281; Ocak, 2011, 26). Türkmenlerin yerleştikleri ve yurt edindikleri Anadolu coğrafyasındaki etnik yapıya yeni unsurlar eklemiş ve buraya İslam dinini getirmişlerdir. Bu dinin yayılmasında önyak olanlar ise “Baba”, “Sultan,” “Abdal,” “Dede” lakaplı “Yerleşimci (kolonizatör) Türkmen Şeyhleri ve Dervişleri” olmuştur (Ocak, 2011, s. 27).

Anadolu coğrafyasına yapılan göçler Moğol İstilasından önce başlayıp XIII. yüzyıl boyunca hız kesmeden devam etmiştir. Köseadağ Savaşı'ndan (1243) sonra Moğolların Anadolu'ya girmesi sonucunda Türkmen dervişleri Anadolu'nun batısına doğru hareket ederek bölgenin Türkleşmesi ve İslamlaşmasında öncü rol oynamıştır (Cahen, 2020, s. 235-283; Nünlist, 2020, s. 73). Söz konusu dervişlerden ve faaliyetlerinden ilk defa Fuat Köprülü ayrıntılı bir şekilde bahsetmiştir (Köprülü, 2014). Daha sonra ise Ömer Lütfi Barkan onları “Kolonizatör Türk Dervişleri” ismiyle tanımlamıştır (Barkan, 2015).

“Türkmen dervişlerinin XII. ve XIII. yüzyılda Anadolu topraklarına gelmesiyle burada gelişen tasavvuf, Türkmenler arasında kuvvetli taraftarlar bulmuştur. Göçler neticesinde Anadolu'da faaliyet gösteren derviş grupları tarikat ve meşrep itibarıyla çok fazla çeşitlilik göstermiş ve bunun sonucunda Anadolu'da birçok tekke

kurulmuştur. Yerleşik dervişler, güçlü bir tasavvuf cereyanı uyandırmaya muvaffak olmuştur. Bunlar arasında günümüz İran coğrafyasında, Mısır, Irak ve Suriye sınırlarından gelmiş birtakım mutasavvıflar olduğu gibi Maveraiünnehir ve tarihsel Horasan Türkleri arasında yetişmiş birçok derviş de bulunmaktaydı. Moğol istilasından sonra Türkistan ve günümüz İran coğrafyasında, Harezmi'den birçok mutasavvıf batıdaki İslam memleketlerine ve Anadolu'ya yerleşmiş, birçok tarikat kurmuşlardı” (Köprülü, 2014, s. 200; Babinger ve Köprülü, 1996, s. 49-50). Tarikatların serpilip gelişmesi, ağırlıklı olarak XIII. yüzyıldan itibaren tarikat temsilcilerinin, halifelerinin ya da yeni tarikat kurucusu olarak zuhur eden şeyhlerin karizmatik şahsiyetleri²⁷ etrafında kişisel ve gönüllülük esasına dayalı zümreleşme süreciyle yakından ilişkilidir. Bazen de tarikat kimliğinin ötesinde doğrudan şeyhe bağlı bir zümreleşme de söz konusuydu. Bu da Anadolu'da tarikat mensubiyetinden çok, müntesibi olduğu şeyhin adıyla anılan çok sayıda derviş grubun oluşmasına neden olmuştur (Ay, 2014, s. 16). Bu grupların çoğunun Yesevîler, Haydarîler ve Kalenderîler gibi zümrelerin olduğu kabul edilmektedir. Söz konusu zümrelerin sufileri ve İslam'la yeni tanışmış Türkmen zümreler Anadolu coğrafyasına akın akın gelmeye başlamıştır (Kayaoğlu, 1990, s. 147; Köprülü ve Babinger, 1996, s. 48-49). Köprülü daha çok Yesevîler üzerinde durmuş ve Horasan Erenlerini Ahmed Yesevî geleneğini Anadolu'ya taşıyan sufiler olarak tanımlanmıştır. Hünkâr Hacı Bektaş Veli'yi de bu sufilerden, Ahmed Yesevî'nin izinden giden ve XIII. yüzyılda Anadolu'da yetişen mutasavvıflardan biri olabileceğini ifade etmiştir.²⁸ Çoğunlukla Köprülü'nün çalışmalarının etkisiyle Anadolu'ya gelen Horasan Erenlerinin Haydarî, Yesevî, Bektaşî, Vefaiyye ve Kalenderî olduğunu ve bunların heterodoks denilen sufi gruplarını teşkil ettiği görüşü genel olarak bilim camiasında kabul görülmüştür. İlgar Baharlı ise söz konusu toplulukları, Kızılbaşların oluşum sürecindeki gruplar olduğunu ifade ederek onları şemsiye bir kavram olan “Ön Kızılbaş” (Baharlı, 2021, s. 181) kavramıyla tanımlamıştır. Baharlı'nun “Ön Kızılbaş” olarak tanımladığı gruplar diğer Türk aşiretleriyle birlikte Anadolu'nun en ücra köşelerine kadar

²⁷ “İnanç içerisinde ait olunan daireye bağlı olarak çeşitlenmekte birlikte şeyh, derviş, seyit, baba, dede, pir, azia vb. lakaplarla takipçileri arasında tanınan dini karizmatik şahsiyetlerin bereketlendirme, sağaltma, kaçınma gibi kült şahsiyetleri sebebiyle zümrelerin yönelttikleri kutsiyet vurgusu, yol uluları olarak kabul edilmelerinde, bolluk ve bereket amacıyla feyzlerinden yararlanma isteğinde ve genel olarak inanış, anlatı ve ritüel çerçevesinde takip edilmelerinde esastır.” Detaylı bilgi için bk., (Akın, 2020, s. 231-282).

²⁸ Ayrıntılı bilgi için bk. (Köprülü, 2014, s. 48-54, 110-113, 203, 337-338; Babinger ve Köprülü, 1996, s. 49-50).

serpilmiş ve Anadolu'ya gelerek o bölgelerin yurtlaşmasına öncü rol oynamışlardır. Ayrıca tasavvuf düşüncesinin teşekkülünün -mistik ve metafizik düşüncenin- temellerini de atmışlardır. Anadolu Selçuklu Devleti'nde ve Beylikler Dönemi'nde yüzyılların birikimi Horasan ekolünün tasavvuf anlayışı, söz konusu gruplar arasında şekillenmiş ve nihayetinde Osmanlı Devleti'ne tevarüs etmiştir.²⁹ Horasan'dan gelen söz konusu gruplar hem Anadolu'da İslam'ın yayılmasına katkıda bulunmuş hem de fetih ve gaza hareketlerine bizzat katılarak gazi derviş özellikleri göstermişlerdir. Velayetnamelerde de belirtildiği üzere bu gazi dervişler, şeyler ve Türkmen babaları tahta kılıçlarıyla savaşa katılarak kâfirlerle mücadele etmişlerdir (Ay, 2008, s. 18). Ayrıca bu gazi dervişler uç boylarında ve dağ başlarında tekke ve zaviyeler kurup irşad faaliyetleri yürüterek bölgenin canlanmasına, özellikle de gayri Müslimler üzerinde etkili olarak İslam'ın yayılmasına katkıda bulunmuşlardır (Barkan, 1993, s. 15-16).

Yukarıda bahsedilen derviş ve şeyhler dışında gerek Moğol İstilasası'nın zorlaması gerekse Anadolu'nun jeopolitik konumu nedeniyle çeşitli bölgelerden pek çok tasavvuf erbabı Anadolu'ya gelip yerleşmiştir. XIII. yüzyıl başlarından itibaren Anadolu'ya değişik tasavvuf ekollerine bağlı bazı Sünnî grupların geldiği de bilinmektedir. Gelenler fethettikleri topraklara yerleşip müritleri ile beraber zaviyeler açmışlardır. Mâverâünnehir, tarihî Horasan, Harzem, tarihî Azerbaycan ve Suriye'den göç eden bu derviş ve şeyhler çoğunluğu Türk olmakla beraber aralarında Fars ya da Arap asıllı olanlar da mevcuttu. Bunlar arasında tasavvuf tarihine damgasını vuran önemli şahsiyetler de bulunmaktadır. Konya'da, İbnü'l-Arabî, Sadreddîn-i Konevî, Evhadüddîn-i Kirmânî, Sa'deddîn-i Fergânî, Müeyyidüddîn-i Cendî, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Fahreddîn-i Irâkî, Necmeddîn-i Dâye ve Hacı Bektaş Veli XIII. yüzyılda Anadolu'da yetişen önemli mutasavvıflardı. Anadolu coğrafyasında sadece göçer evlilerin değil gelişmiş yerleşik kültür çevrelerden gelen grupların olduğunu da görmekteyiz. Bunlar tabiatıyla kendilerine uygun olan şehirlerde yerleşmekteydiler. Şihâbeddîn Sühreverdî mensupları, Necmeddîn Kübrâ

²⁹ Detaylı bilgi için bk., (Yıldırım, 2019, s. 82-94; Bulut, 2018, s. 273-285; Öztürk, 2016, s. 88-97; Ay, 2014, s. 19, 53-67; Altunkaya, 2016, s. 127-128, 131).

tarafatları olan bu şeyhlerin muhatapları daha çok yüksek bürokratlar, aydın kesimler ve özellikle esnaf ve tüccar takımıydı.³⁰

Sühreverdîlik, Kübrevîlik ve Melamîlik gibi yüksek zümre tarikatlarına mensup olan şeyhler Kayseri, Konya, Tokat ve Amasya'yı kapsayacak şekilde Orta Anadolu'nun önemli kültür merkezlerine yerleşerek zaviyelerinde faaliyetlerini sürdürmüştü (Ocak, 2011, s. 38-39; Ocak, 1978, s. 254-255). Ocak'a göre *"...bunların her biri geldiği yerin fikir cereyanlarının etkisi altında olduğundan XIII. yüzyılda Anadolu değişik tasavvuf akımlarının kaynaştığı ve yeni sistemlerin ortaya çıktığı renkli bir coğrafya haline gelmiştir"* (Ocak, 1978, s. 255).

Moğol istilası başlayınca günümüz İran, tarihî Azerbaycan ve Türkistan'ın şehirlerinden pek çok esnaf ve sanatkâr da Harezm, Rey, tarihî Horasan, Buhara ve Hoy gibi şehirlerden Anadolu'ya göç etmişlerdir. Bunlardan biri olan *"Ahi Evran"* Ahi zümrelerini organize ederek teşkilatlanmalarını sağlamıştır (Şahin, 2021, s. 20). Bu gruplar idare teşkilatının henüz olmadığı o dönemde, küçük kasabalarda mahalli halk idaresini temsil etmişlerdir. Sultan I. İzzettin Keykavus'un fütüvvet teşkilatına girmesinden sonra Anadolu'nun merkezlerinde kuvvetlendikleri ihtimal dâhilindedir (Köprülü, 2015, s. 91).

XI-XIV. yüzyılları arasında Anadolu'ya doğru başlayan göç dalgası bu coğrafyasının Türk-İslam kültürüyle sentezlenmesine olanak sağlamıştır. Yüzyıllar boyunca süren göçler Anadolu'nun dinsel ve etnik çehresini büyük ölçüde değiştirmiş ve senkretik bir yapıya evrilmesini sağlamıştır. Yunus Emre'den başlayarak birçok büyük mutasavvıf, mutasavvıf-şair yetiştiren Anadolu coğrafyasında; Kızılbaşlık, Haydarîlik, Babaîlik, Bektaşîlik, Hurufîlik, Kalenderîlik, Abdallık adı altında birçok mezhep veya tarikat teşekkül etmiş, geniş bir alana yayılmıştır (Köprülü, 2014, s. 337-338; Köprülü, 1980, s. 249). Anadolu'nun Türk-İslam kültürüyle sentezlenmesi sonucunda ortaya çıkan yeni itikadi anlayışlar merkezle taşra arasında sürekli bir çekişme sebebi olmuştur. Bu durum birçok ayaklanmayı da beraberinde getirmiştir (Artan Ok, 2024, s. 190-191). Anadolu Selçuklu Devleti'nin ve Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda bu zümreler önemli roller oynamıştır. Fakat ilerleyen zamanlarda hem Selçuklu hem de Osmanlı Devleti merkezi otoriteyi sağlamlaştırmak amacı ile bu zümreleri ve göçer evli Türkmen grupları devlet merkezinden uzaklaştırılmış ve

³⁰ Anadolu Selçuklu sahsında XIII. yüzyılda yetişen önemli mutasavvıflar hakkında ayrıntılı bilgi için bk. (Şahin, 2020, s. 57-82; Köprülü, 2014, s. 200-203; Türer, 2005, s. 220; Ocak, 1978; s. 254-255; Ocak, 2011, s. 188).

baskı altına almıştır. Nitekim Selçuklu zamanında süren refah ve huzur ortamı II. Gıyaseddin zamanında bozulmuştur. Bozulan ortamla birlikte ekonomik yönden büyük sıkıntılar yaşayan halk Baba Resul ve müridi Baba İshak gibi dini önderler liderliğinde devlete karşı isyan etmiştir. Tarihe Babailer İsyanı olarak geçen bu olayla birlikte XIII. yüzyılda Anadolu Selçuklu Devleti'nin otoritesi zayıflamıştır ve ardından gelen Moğol İstilasası ile devlet yıkılmıştır (Ocak, 2020a, s. 62-65; Sümer, 2009, s. 382). Moğolların istilasası ve Selçuklunun yıkılışı ile birlikte Anadolu'da otorite boşluğu meydana gelmiş, sosyal ve iktisadi denge bozulmuş, refah ve huzur ortamı kalmamıştır (Akdağ, 1979, s. 41-46). Sosyal düzenin bozukluğu ile ümitsizliğe kapılan halk huzur bulmak amacıyla şeyhlere, tekkelere yönelmiştir (Köprülü, 2020, s. 204). XIII. yüzyılın sonlarında ise Anadolu'da beylikler dönemi başlamış; Karamanoğulları, Germiyanogulları, Osmanogulları gibi müstakil beylikler kurulmuştur. (Uzunçarşılıoğlu, 1937, s. 3-37). Kurulan bu beylikler de hâkimiyetleri altında bulunan topraklarda sufi ve dervişler için vakıflar tahsis ederek, tekke ve zaviyeler yaptırarak onları himaye etmişlerdir.

3.4. XIII. Yüzyılın sonu ve XIV. Yüzyılın Başında Osmanlı Devleti'nde Merkezileşme Faaliyetleri ve Göçer Evliler

Selçukluların dağılmasıyla Anadolu'da birçok beylik teşekkül etmiştir. Kurulan bu beylikler ileride kurulacak olan devletin alt yapısını oluşturacaktır. Tarih boyunca birçok devlet kurmuş olan Türkler bu geleneğini devam ettirecektir. Türk aşiret hayatı geleneği, uygun koşullar sağlandığında bir devlet kurmak için içten gelen bir kapasiteye sahiptir (Lapidus, 1990, s.29).

Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde Anadolu coğrafyasında sosyal alanda hâkim olan dinî inanç yapısından yukarıda belirtilmişti. Türkistan'dan Anadolu'ya gelen Türkmenler, dervişler, şeyhler ve babalar Orta Anadolu'da Moğol baskısından kurtulmak ve daha huzurlu bir ortamda faaliyetlerine devam etmek için uç bölgelere göç etmeye başlamışlardır. Osmanlı Beyliği toprakları bu insan unsurları için oldukça elverişli bir bölge olmakla birlikte Osman Bey de Sultan Alparslan gibi fethedilen bölgelere bu unsurları yerleştirerek onlara vakıflar tahsis etmiştir. Babai İsyanı'ndan sonra Babai dervişlerinin birçoğu Osmanlı topraklarına göç etmiştir. Göçer evli Türklerin bu dönemdeki dinî liderleri ulema kesimi olmayıp sufi dervişler ya da şeyhlerdi. Fakat öncü ulema kesimi diyebileceğimiz “fakı” olarak isimlendirilen medrese eğitilmiş kimseler az da olsa mevcuttu. Osmanlı bu derviş ve

şeyhlere hizmetleri karşılığı mülk ve vakıf olarak büyük toprak parçaları vermektedir (Ocak, 2020a, s. 62-65; Barkan, 2021, s. 149-162). Bölgeye yerleşen gazi dervişler dergâh, tekke ve zaviyeler kurarak bölgenin Türkleşmesine ve İslamlaşmasına katkıda bulunmuştur.

Osmanlı Beyliği de diğer Türk beylikleri gibi aşiret temelinde örgütlenmiş olup bu aşiretler göçer evli Türkmenlerden müteşekkildi (Barkan, 2021, s. 158-160; Neşri, 2013, s. 29-30; Aşıkpaşazade, 2018, s. 45-48). Bu göçer evli Türkmen aşiretlerinde aşiret reisi de dâhil çoğu kimse okuma yazma bilmezdi. Osman Gazi'nin okuma yazma bilmediğini Aşıkpaşazade (2018) şu sözlerle ifade eder:

“Şeyh Edebalı kim Osman Gazi'nün düşünü ta'bir itdi ve padişahlığı kendüye ve neseb ü nesline muştıladı; yanında Şeyh'ün bir müridi var-ıdı, adına Derviş Tururoğlu dirler-idi. O derviş eydür: 'İy Osman Gazi! Hak Ta'ala sana Padişahlık virdi bize dahı şükranе gerek.' didi. Osman Gazi eydür: ' Her ne vakt kim padişah olam sana bir şehir vireyüm.' didi. Derviş eydür: ' Bize şu köycügez yiter, şehirden vazgeldük.' dir. Osman Gazi kabul itdi. Derviş eydür: 'Bize bir mektup ver imdi.' Osman Gazi eydür: 'Ben mektubu yazabilür miyin ki benden mektub isterin.' didi...” (s. 275).

Hikâyenin benzer bir şeklinin de Neşri tarihinde geçmesi Osman Gazi'nin okuma yazma bilmediği olasılığını güçlendirmektedir. Sosyal açıdan dönemin toplum yapısını Aşıkpaşazade (2018) Gazıyan-ı Rum (savaşçılar), Ahiyan-ı Rum (esnaflar), Abdalan-ı Rum (popüler mistikler) ve Bacıyan-ı Rum (kadınlar) olarak sınıflandırmaktadır.

Osmanlı Beyliği'nin kısa süre içerisinde büyüyüp devlete dönüşmesi ve başarılarının arkasında Türkmen göçleri ve gaza ideolojisi büyük önem taşımaktadır. Göçler ile Osmanlı Beyliği, ihtiyaç duyduğu savaşçı insan kaynağını sağlamıştır. Gaza ideolojisiyle Bizans topraklarına yapılan akınlarda Türkmen savaşçılar büyük ganimetler elde etmişlerdir. Osman Bey ve ilk Osmanlı hükümdarları gaza ideolojisi sayesinde Türkmen savaşçıları cezbetmeyi başarmışlardır (Lindner, 1983, s. 37-38; İnalçık, 1980, s. 71-79; Köprülü, 1992, s. 27-70). Barkan (2021) Osmanlı'nın güç kaynağını *“Demek oluyor ki, Osmanlı İmparatorluğu teessüs etmeye başladığı zaman, bu kadar geniş hudutlar içinde kaynaşmakta olan bir âlemin dört bucağında tekevvün eden dini ve sosyal cereyanları, bilgi ve tecrübeye sahip insanları ve manevi kuvvetleri kendi arkasında buldu”* (s. 154) sözleriyle ifade etmiştir.

Türklerde devletlerin yıkılması ve yeni devlet kurulması göçebe olarak yaşayan aşiretlerle yerleşik bir hayat süren kentliler arasındaki mücadeleleri kapsayan bir süreç olmuştur. Göçebe Türkmen aşiretleri aksamakta olan devletin yıkımı ve yeni devletin kuruluşunda tecrübeli olmalarına karşın, uzmanlaşmış toplumsal örgütlenmeler ve bürokrasi eksikliği gibi sebeplerle kurmuş oldukları devletleri yönetmede tecrübe sahibi değildiler. Nitekim devletler kurulunca kendini koruma refleksiyle bürokratik bir yapıya bürünür ve ihtiyaç duyduğu insan kaynağını bir önceki devletin yönetici sınıfından devşirir. Osmanlı’da da asıl devletin kurucusu olan Türkmen aşiretleri ise bu bürokratik yapı tarafından sistemin dışına itilecekti. Kısacası bir devletin yıkılıp yenisinin kurulması Türkmen aşiretlerinde sadece yönetici hanedanın değişmesi anlamına gelmektedir (Yıldırım, 2021a, s. 70-71).

Nitekim Osmanlı Devleti de kuruluşundan hemen sonra özellikle Orhan Bey zamanında halkın yerleşik hayata geçmesi yönünde adımlar atmıştır (Lindner, 1982, s. 709). Bursa’nın fethiyle birlikte Osmanlı’nın başkentine medresede eğitim görmüş ulema sınıfı akın akın gelmeye başlamıştır. Yeni kurulan devlette kadılık gibi önemli görevlere gelen ulema sınıfı, Osmanlı’da müteşerri İslam’ın ve bürokratikleşmenin temellerini atmıştır. Fakat Türkmen Çandarlı ailesi Fatih zamanına kadar uzun bir süre devlet yönetiminde vezirlik gibi önemli görevlerde bulunmuştur. Çandarlı Halil Paşa’nın idamıyla birlikte Osmanlı devlet yönetimi ve vezirlik makamı devşirmelerin eline geçmiştir (Uzunçarşılı, 1988; İnalçık, 1987, s. 132-136).

Osmanlı Devleti’nde meydana gelen bürokratik devlete dönüşüm çabaları, devletin asli kurucuları olan göçer evli Türkmenlerle Osmanlı Devleti arasında sorunlar yaşanmasına sebep olmuştur. İktidarını sağlamlaştıran Osmanlı zamanla devletin kuruluşunda asli rol oynayan göçer evlileri merkezi yönetim dışında bırakmıştır. Orta çağ Anadolu’sunda kentli nüfus İran kültüründen etkilenmiş olup dinin esaslarını medreselerde öğrenmişlerdir. Fakat göçer evli Türkler atalarının kültürünü ve dini inanç yapısını devam ettirmişlerdir. Bu sebeple yerleşik yaşayanlar, göçer evli Türkler hakkında “*Edrak-i bi İdrak*” gibi isimler kullanırken göçer evliler ise yerleşik yaşayanlara “*Yatuk*” diyorlardı (Melikof, 1992b, s. 12). Zaman geçtikçe Osmanlı’daki Ahiler, abdallar, bacılar gibi zümreler padişahın egemenliği altında yok olmaya başlamıştır. Nitekim bu grupların ardılları ileride Osmanlı merkezileşme hareketlerine karşı muhalefetin odağı haline gelecek ve Kızılbaş ismiyle anılacaklardır (Köprülü, 1992a, s. 107; Melikof, 1992, s. 133).

Osmanlı Devleti'nde orduda merkezileşme çalışmaları ve ayrışmalar ise Orhan Gazi zamanında “Kızıl börk-Ak börk” tartişmalarıyla başlamıştır. Aşıkpaşazade (2018) bu durumu su sözlerle ifade etmiştir:

“Orhan Gazi’ye karındaşı Ala’addin Paşa eydür kim: ‘Hanum! Bihamdillahi ve’l-minne kim seni padişah gördüm. İmdi senün dahı bir gün leşker n yev-menfe-yevmen ziyade olsa gerekdür. Sen de asker nde bir nişan ko kim gayrı askerde ol nesne olmasun.’ didi. Orhan Gazi eydür: ‘Karındaş, her ne kim sen idersin ben anı kabul iderin.’ didi. ‘İmdi etrafdağı beglerin b rkleri kızdur. Senin kullarunun b rkleri ag olsun.’ didi...” (s. 307-308).

Görüldüğü  zere Osmanlı Devleti'nde Orhan Gazi zamanından başlayan askeri alandaki merkezileşme çalışmaları, sonradan tahta geçen hanedanın diğer padişahları tarafından da devam ettirilmiştir. Devletin büyüyüp genişlemesi ile birlikte Osmanlı'nın merkez ordusundan göçebe savaşçılar dışlanmış; yerini sadakat göstereceği herhangi bir beyi ya da aşiret lideri olmayan, sadece padişaha bağlı devşirmelerden oluşan “Yeniçeriler” ile “Kapı Kulları” ve Osmanlı Devleti'nin Selçuklulardan öğrendiği toprak sisteminin ürünü olan “Sipahiler” almıştır (İmber, 2002, s. 17; Lindner, 1982, s. 79, Lindner, 1983, s. 30-35).

Konumuz açısından başka bir önemli nokta ise Yeniçeriler ve Bektaşı Derg hı ilişkisidir. Konu ile ilgili birçok tartişma s regelmekle birlikte tezimiz açısından önemli olan nokta, Bektaşiliğin Osmanlı ordu sisteminin büyük bölümünü oluşturan Yeniçeriler  zerindeki etkisidir. Osmanlı Devleti fethettiği toprakları kalıcı hale getirmek ve İslamlaştırmak için Hacı Bektaş Veli Derg hı'nın ve Hacı Bektaş Veli'nin kültünden yararlanmıştır. Ayrıca devşirme sistemiyle kurulan Yeniçeri Ocağındaki askerlere Türk  rf ve  detlerini öğretmede ve onları Müslüman yapmada Bektaşilerin büyük katkısı olmuştur. Tarikatı temsilen bir vekil her zaman Yeniçeri Ocağında bulunmaktaydı. Bu rollerinden dolayı Hacı Bektaş Veli Derg hı Osmanlı Devleti tarafından desteklenmiştir. Osmanlının bu desteği zamanla Abdallar, Kalenderiler ve Hurufiler gibi bazı gayrı müteşerri grupların Bektaşı şemsiyesi altına sığınarak Bektaşilikle kaynaşmasına ve Bektaşı geleneği içerisinde erimesine neden olmuştur (Köprülü, 1922, s. 291-303, Faroqhi, 1996, s. 172).

Kısaca özetleyecek olursak Osmanlı Devlet yönetiminin vergi toplamak amacıyla göçer evli Türkmenleri yerleşik hayata geçmeye zorlaması, otlakların ve meraların kullanımına sınırlamalar getirmesi gibi baskıcı uygulamaları göçer evli Türkmenlerin

yaşam tarzlarına ters düşmüştür. Ayrıca devletin önemli kurumlarından ve askeri alandan Türkmenlerin dışlanarak yerine ulema sınıfının ve devşirmelerin getirilmesi Türkmenler arasında derin hoşnutsuzluklar yaratmıştır. Osmanlı Devleti'nin merkezileşme çalışmaları sonucunda, devletin kuruluşunda önemli katkıları olan Türkmen aşiretleriyle devlet arasında çatışmalar baş göstermiştir. Türkmen aşiretleri Osmanlı Devleti tarafından yapılan bu dayatmalara karşı direnme yolunu seçmiş ve Anadolu'da bu direniş, kendini dinî ideolojisiyle ifade eden Kızılbaş hareketleri ismiyle anılmıştır. Diğer taraftan Safeviyye Tarikatı kendilerine gönülden bağlı olan hem Anadolu'da Osmanlı'nın uygulamış olduğu merkezileşme politikalarına uyum sağlayamayan bu Türkmen aşiretlerini hem de Azerbaycan ve İran coğrafyasında yaşayan diğer Türkmen aşiretlerini bir çatı altında toplayarak bir devlet oluşturmuştur. Bu da Osmanlı Devleti ile Safevi Devleti arasında bir çatışmanın başlaması için yeterli bir neden olmuştur.

3.5. Tarikattan Devletleşmeye: Safeviyye Tarikatı'ndan Safevi Devleti'ne Dönüşüm ve Şah İsmail

Zâhid-i Geylânî'in vefatından sonra Şeyh Safî (ö. 735/1334) tarafından Zâhidiyye Tarikatı "*Safeviyye Tarikatı*" olarak isimlendirilmiş ve onun tarafından yönetilmeye başlamıştır. Tarikatın temelleri Şeyh Safî tarafından atılmıştır. XIV. yüzyılın başlarında hızlıca büyüyen Safeviyye Tarikatı, yayıldığı sahalarda büyük destekçiler bulmuştur (Artan Ok, 2024, s. 216).

Şeyh Safî toplum arasında olduğu kadar üst tabaka yöneticiler ve Moğollar arasında da sevilip sayılan bir şahsiyet olduğu söylenmektedir. Bu dönemde Moğol İstilasası ile İslam dünyası büyük bir kargaşa içindeydi. Toplumsal kargaşaların, siyasi belirsizliklerin olduğu bu ortamda tasavvuf hiç olmadığı kadar ön plana çıkmıştı. Kargaşa ortamındaki Müslüman toplumunun iç huzurunun ve güveninin tesisinde tarikatlar büyük bir rol oynuyordu. Bu dönemde sufi öğretilerinde de belirgin değişiklikler yaşanmıştı. Evliya kabri ziyaretleri, kerametle donatılmış veli kültü, Hz. Ali'ye olan bağlılık gibi çeşitli sufi öğretiler ön plana çıkmaya başlamıştı (Roemer, 1993, s. 191). Safeviyye Tarikatı'nın kuruluşu da böyle bir zamana denk geldiği için kısa sürede birçok müridi etrafına toplamayı başarmıştır (Qumî, 1970, s. 130, Sohrweide, 1965, s. 110, Roemer, 1993, s. 192-193).

Şeyh Safî 1334'te Erdebil'de vefat etmiş, onun vefatının ardından oğlu Şeyh Sadreddin Musa tarikatın başına geçmiştir. 57 yıl boyunca tarikatın başında bulunan

Şeyh Sadruddin tarikatın mürid sayısını ve zenginliğini artırmıştır. Çok sayıda Moğol soylusu ve İlhanlı emiri onun müridi olmuştur (Savory, 1980, s. 9; Khwandamir, 1994, s. 559; Monshi, 1978, s. 26).

Şeyh Sadreddin vefatından önce yerini Hâce Ali'ye bırakmıştır. Hâce Ali 1391-1392'den 1427'ye kadar tekkenin başında bulunmuştur. Hâce Ali döneminde Safeviyye Tarikatı'nın müritleri sayıca artmıştır (Baharlı, 2021, s. 101-102; Artan Ok, 2024, s. 217; Browne, 1997, s. 44-46; Sarwar, 1939, s. 22). Özellikle Emir Timur'un Ankara Savaşı'ndan sonra Anadolu'dan getirdiği Türkmenleri Hâce Ali'ye vermesiyle, tekkenin mürit sayısında önemli bir artış olmuştur. Hâce Ali'ye verilen Türk esirler Erdebil'e yerleşerek Rumlu Sufiler olarak anılmıştır ve Safeviyye Tarikatı'nın sadık birer müridi olmuşlardır. İlerleyen zamanlarda Bu Türkler halifelerle birlikte Anadolu'ya gönderilmişlerdir (Browne, 1997, s. 46; Hinz, 1992, s. 8-9; Savory, 1980, s. 13).

Hâce Ali'nin 1427'de vefatından sonra oğlu Şeyh İbrahim Safeviyye Tarikatı'nın başına geçmiş ve 1447 yılına kadar tarikatın başında durmuştur (Khwandamir, 1994, s. 561; Monshi, 1978, s. 28; Browne, 1997, s. 47). Şeyh İbrahim döneminde halifeler aracılığıyla etraftaki müritlerin faaliyetleri ve propaganda hareketleri devam etmiştir. Bu dönemde Erdebil Tekkesi'ne birçok yerden insanların gelişleri devam etmiştir.

Şeyh Cüneyd döneminde ise Safeviyye Tarikatı yeni bir dönüşüm yaşamıştır. Şeyh Cüneyd silahlanarak “gaza” ve “cihat” anlayışıyla hareket etmeye başlamıştır. Söz konusu şeyh döneminde tarikatın müritleri “gaza” ve “cihat” düşüncesiyle savaşıklık ruhuna sahip olmuştur (Baharlı, 2021, s. 103; Artan Ok, 2024, s. 219). Bu durum tarikat içerisindeki mürit kitlesini oluşturmuştur. Şeyh Cüneyd zamanında tarikatın ana mürit kitlesini Anadolu'dan ve Suriye'den gelmiş göçer evli Türkmenler oluşturmuştur (Yıldırım, 2021a, s. 144-159).

Karakoyunlu Sultanı Cihan Şah, Cüneyd'in Erdebil'de yirmi bin kişilik bir ordu topladığını ve batıdan Belh ve Buhara'ya kadar yayılan coğrafyada müritlerinin olduğunu duyunca bundan rahatsız olup Cüneyd'den Erdebil'i terk etmesini istemiştir. Ayrıca Şeyh İbrahim'in oğlu Şeyh Cüneyd'e karşı Cüneyd'in amcası Cafer'i desteklemiştir. (Baharlı, 2021, s. 103; Artan Ok, 2024, s. 2019; Monshi, 1978, s. 29; Qumî, 1970, s. 152).

Şeyh Cüneyd Erdebil'den sürgüne edilmesinin ardından Anadolu'ya gelir ve Osmanlı hükümdarı sultan II. Murad'a hediyeler göndererek Anadolu topraklarında

kalmak istediğini söyler. Ancak Osmanlı sultanı II. Murad şeyhi kendine bir tehdit olarak gördüğü için onun bu isteğini kabul etmez (Sohrweide, 1965, s. 118).

Osmanlı sultanı II. Murad'dan olumsuz cevap alan Şeyh Cüneyd Karamanoğulları toprağı olan Konya'ya hareket etmiştir. Sadreddin Konevi Zaviyesi'ne uğrayan Şeyh Cüneyd, zaviyenin şeyhi olan Abdullatif tarafından soğuk bir şekilde karşılanmıştır (Hinz, 1992, s. 18; Aşıkpaşazade, 1947, s. 249).

Karamanoğulları topraklarında da umduğunu bulamayan Şeyh Cüneyd Varsak iline yönelmiştir. Burada oldukça sıcak karşılanan Şeyh Cüneyd Varsak aşiretinden birçok mürit elde etmiştir (Aşıkpaşazade, 1947, s. 250). Kazandığı Varsak Türkmenleri³¹ ileride Şah İsmail'in Kızılbaş ordusuna katılmıştır (Sümer, 2021, s. 51). Daha sonra Varsak, Tarsus civarından Halep bölgesinde bulunan Ersuz Dağı'na giden Şeyh Cüneyd, bölgenin yöneticisinden ıssız bir kale talep etmiş ve bu istediğı kabul edilmiştir. Kaleyi onaran Şeyh Cüneyd kısa sürede halifeleri aracılığıyla Maraş, Ayıntap, Antakya bölgesinde yaptığı propaganda faaliyetleri sonucunda birçok mürit kazanmıştır. Özellikle Şeyh Bedreddin'in müritlerinin neredeyse tamamı ona katılmıştır. Fakat Halep'in önde gelen Şeyhlerinde Abdulkerim Halife ve Ahmet Bekri gibi isimler onun faaliyetlerinden rahatsız olmuşlar ve Memlük hükümdarı Çakmak'a Şeyh Cüneyd hakkında uyarıda bulunmuştur. Memlük hükümdarı Şeyh Cüneyd'in Halep'ten uzaklaştırılması için bölgenin valisine emir göndermiştir. Valinin gönderdi askerler yetmiş civarı sufiyi öldürmüş, Şeyh Cüneyd ise kurtulmayı başarmıştır. Halep bölgesinden uzaklaşan Şeyh Cüneyd Karadeniz'de bulunan Canik bölgesine gitmiştir (Aşıkpaşazade, 1947, s. 250).

Canik bölgesinde de Şeyh Cüneyd'e katılan birçok mürit olmuştur. Özellikle bölgede yaygın şekilde yaşayan Çepnilerin çoğı Şeyh Cüneyd'e destek vermiştir. Çepni Türkmenleri, gayri müteşerri inanç sistemini devam ettiriyorlardı (Melikof, 2001, s. 38). Çepniler aynı zamanda savaşmayı bilen gazi sufilerden oluşmaktaydı. Tüm bunlar Şeyh Cüneyd'in Trabzon Rum Devleti'ne birçok akın düzenlemesine ve ganimetler elde etmesine neden olmuştur. Fakat durumdan rahatsız olan Osmanlı Sultanı II. Mehmet Sivas Valisini Şeyh Cüneyd'in üzerine göndermiş ve Şeyh Cüneyd Anadolu'yu terk ederek Diyarbakır'a gitmek zorunda kalmıştır (Aşıkpaşazade, 1947, s. 250; Hindz, 1992, s. 20-21).

³¹ Varsak Türkmen aşireti göçer evli olup geleneksel Türkmen yaşam tarzını, dinî inanç yapısını devam ettiren aşiretlerden biridir.

Diyarbakır'a geçen Şeyh Cüneyd o zamanlar Karakoyunlu Devleti ile mücadele eden Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan ile iyi ilişkiler kurmuştur (Minorsky, 1957, s. 63). Uzun Hasan, Şeyh Cüneyd'in askeri gücünden faydalanmak ve ortak düşmanlara karşı birlikte mücadele etmek amacıyla kız kardeşi Hatice Begüm'ü Şeyh Cüneyd ile evlendirmiştir (Aşıkpaşazade, 1947, s. 250; Khwandamir, 1994, s. 561; Qumî, 1971, s. 153). Manevi iktidarın temsilcisi olan Şeyh Cüneyd, Bayındır Han soyundan gelen Hatice Begüm ile evlenerek dünyevi iktidarının temellerini de atmıştır (Savory, 1980, s.17). Diyarbakır'da Uzun Hasan'ın himayesinde propaganda faaliyetlerini devam ettiren Şeyh Cüneyd, 1459 yılında yanında birçok müridiyle beraber Erdebil'e dönmek için yola çıkmıştır (Rumlu, 2020, s. 395; Khwandamir, 1994, s. 561).

Erdebil'e dönen Şeyh Cüneyd amcası Cafer tarafından sıcak karşılanmamış ve Cafer, Karakoyunlu hükümdarı Cihanşah ile olan iyi ilişkilerini de kullanarak onu Erdebil'den yeniden sürgün ettirmiştir. Erdebil'e yakın bir yerde müritleriyle toplanan Şeyh Cüneyd Gürcistan'a gaza seferi düzenlemeye karar vermiştir.

Şeyh Cüneyd'in Gürcistan'a gidebilmesi için Şirvanşah Halilullah'ın topraklarından geçmesi gerekiyordu. Ancak Gürcistan, Şirvanşah'ın koruması altındaydı. Şeyh Cüneyd Şirvanşah'ın olumsuz yanıtına rağmen Gürcistan seferini düzenlemiş ve birçok ganimet elde etmiştir. Bunun üzerine Şirvanşah Şeyh Cüneyd'e elçi göndererek ülkesini terk etmesini istemiş fakat Şeyh Cüneyd Şirvanşah'ın uyarısını dikkate almayarak haberi getiren elçiye de öldürmüştür. Bunun üzerine Şirvanşah ile karşı karşıya gelen Şeyh Cüneyd 1460 yılında Tabarsaran civarında yapılan savaşta müritleriyle birlikte öldürülmüştür. Şeyh Cüneyd öldürüldüğünde eşi Hatice Begüm Şeyh Haydar'a hamileydi (Rumlu, 2020, s. 395; Aşıkpaşazade, 1947, s. 251; Khwandamir, 1994, s. 561; Artan Ok, 2024, s. 219-221). Şeyh Haydar'ın doğumunu Aşıkpaşazade (1947) "*Cüneyd öldüğünden bir ay sonra bir oğlu oldu. Adını Haydar kodılar beşikdeyiken. Cüneydün müritleri, beşikte yatur iken ana tâbi oldılar. Cüneydün bir oğlu dahi var idi. Büyük Hoca Mehmed derler idi. Ona tâbi olmadılar*" (s. 251) sözleriyle aktarır.

Şeyh Cüneyd'in ölümünden kısa bir süre sonra oğlu Haydar dünyaya geldi. Dayısı Uzun Hasan'ın korumasında bir süre kalan Şeyh Haydar daha sonra Erdebil Tekkesinde amcası Cafer'in yanında kaldı. Bunun üzerine Şeyh Cafer ile Haydar arasında babasından miras kalan anlaşmazlıklar tekerrür etmiştir (Rumlu, 2020, s.

579; Minorsky, 1957, s. 66-68). Dayısı Uzun Hasan, kızı Alemşah Begüm'ü (Halime Begüm) Haydar ile evlendirmiş. Alemşah Begüm'ün annesi Trabzon İmparatoru Calo Johannes'in kızı Despina Hatun'du (Minorsky, 1957, s. 61; Khwandamir, 1994, s. 561; Brone, 1997, s. 47). Bu evlilikle Haydar'ın iktidar yolundaki meşrutiyet iddiası iyice kuvvetlenmiştir.

Şeyh Haydar'la birlikte Safeviyye Tarikatı'na bağlı sufiler artık diğer sufilerden farklılaşmıştır. Şeyh Haydar'ın müritleri On İki İmamları temsil eden on iki dilimli taç giymeye başlamışlardır ve Şeyh Haydar'dan sonra kendisine bağlı müritler "Kızılbaş"³² ismiyle anılmaya başlanmıştır (Monshi, 1978, s. 31; Jamâlî, 1981, s. S. 43).

1478 yılında Uzun Hasan'ın ölümünden sonra Akkoyunlu tahtına Yakup Bey geçmiştir. Yakup Bey, Şeyh Haydar ve müritlerine şüpheyle yaklaştırmaya ve onlara düşmanca tavır sergilemiştir. Yakup Bey Şeyh Haydar'ın askeri gücünden çekinerek kendisini Tebriz'e çağırması ve Kralların yolunu değil ataları gibi mürşitlik yolunu takip etmesi önünde kendisini uyarmıştır. Sultan Yakup'un izni ile Çerkesya üzerine sefere çıkan Şeyh Haydar babasının intikamını almak için yön değiştirerek Şirvanşah üzerine saldırı düzenleyerek başkenti Şamahî'yi yağmalamıştır. Şirvanşah Farruhyâşar aynı zamanda damadı olan Sultan Yakup'tan yardım istemiştir. Sultan Yakup'un gönderdiği kuvvetler tarafından Şeyh Haydar öldürülmüştür (Minorsky, 1957, s. 71-77; Rumlu, 2020, s. 583-584, Monshi, 1978, s. 33).

Şeyh Haydar'ın Alemşah Begüm'den İsmail, İbrahim ve Sultan Ali olmak üzere üç oğlu olmuştu. Haydar'ın müritleri onun ölümünden sonra Sultan Ali'ye bağlandılar. Yakup Bey, Şeyh Haydar'ın oğullarını kendisi için potansiyel tehdit olarak görüp Alemşah Begüm ve oğullarını 1489 yılında İştahr kalesine hapsedtirdi (Qumî, 1970, s.156; Savory, 1980, s. 20-26; Rumlu, 2020, s. 585).

Sultan Yakup'un vefatının ardından Akkoyunlu şehzadeleri arasında saltanat mücadelesi baş göstermiştir. Rüstem Bey ve Baysungur Mirza arasındaki mücadelede Şirvanşah, aynı zamanda damadı olan Baysungur Mirzaya asker temin ederek destek olmuştur. Bunun üzerine Rüstem Bey Türkmen sufi savaşçıların

³² "Safevî Devleti'nin kurulmasıyla birlikte Kızılbaş ismi, devlet bünyesinde kurucu unsuru teşkil etmesi bakımında 'Türk yahut Türkmen' ve daha sonraları mülki idarede ağırlıklı olarak muharip gücü teşkil etmesi bakımından 'askerî aristokrasi' anlamında kullanılmıştır. Böylece Kızılbaş oymakları, 'tavâif-i Kızılbaş' emirler 'ümerâ-yi Kızılbaş' ordu 'leşker-i Kızılbaş' hükümdar 'padişâh-ı Kızılbaş' devlet 'devlet-i Kızılbaş' hâkim olunan ülke ise 'ülke-i Kızılbaş' adlarıyla anılmıştır" (Aydoğmuşoğlu, 2017, s. 33).

desteğini almak için Şeyh Haydar'ın oğullarını serbest bırakmaya karar vermiştir. Sultan Ali, Baysungur Mirza'ya karşı Rüstem Bey'e destek olmayı kabul etmiştir. Şeyh Haydar'ın oğullarının serbest bırakıldığı ve yapılacak savaşın haberi Anadolu ve Suriye'de çok çabuk yayılmıştır. Sultan Ali'nin müritleri her taraftan akın akın gelerek onun etrafında toplanmışlardır. Yapılan savaşta büyük başarılar gösteren Kızılbaş ordusu galip gelmiş ve Baysungur Mirza bu savaşta öldürülmüştür (Monshi, 1978, s. 35-38; Khwandamir, 1994, s. 564-566; Rumlu, 2020, s. 600). Savaşın kazanılmasının ardından Rüstem Bey Şeyh Haydar'ın oğullarının Erdebil'e dönmelerine ve mürşitlik faaliyetlerini devam ettirmelerine müsaade etmiştir.

Safeviyye Tarikatı'nın müritlerin çokluğu ve Safeviyye Tarikatı'nın gün geçtikçe artan askeri gücü Rüstem Beyi de rahatsız etmiştir. Şeyh Haydar'ın oğullarının müritleriyle bağlantısını kesmek amacıyla onları Tebriz'e geri getirtme kararı almıştır (Khwandamir, 1994, s. 567; Rumlu, 2020, s. 602). Kaygısı gittikçe artan Rüstem Bey 1494 yılında Hoy'daki kışlaktan ayrılan Haydar'ın oğullarını öldürtmek istemiştir. Fakat durumu haber alan Sultan Ali ve kardeşleri kurtulmayı başarmış ve Erdebil'e geçmek için oradan ayrılmıştır (Ross, 1896, s.261). Rüstem Bey başında Ayba Sultan ve Hüseyin Bey Alihani'nin bulunduğu 5 bin kişilik askeri gücü Sultan Ali'nin peşine göndermiştir. Etrafında 300 civarındaki sufilerle direnemeyeceğini anlayan Sultan Ali, Erdebil yakınlarındaki Şamasi köyünde halifeleriyle bir araya gelerek en azından kardeşlerinin güvenliğini sağlanana kadar Akkoyunlulara karşı koymayı kararlaştırmıştır. Başındaki tacını İsmail'in başına koyan Sultan Ali belindeki kuşağı da onun beline bağlayarak en güvendiği Türkmen Halifeleri Hüseyin Bey Lala, Abdi Bey Şamlu, Kara Piri Bey Kaçar, Hadim Bey Halife, Dede Bey Taliş, İlyas Bey Aykutoğlu, Rüstem Bey Karamanlu ile İsmail'i Erdebil'e gönderdi. (Ross, 1896, s. 262; Sarwar, 1939, s. 28; Monshi, 1978, s. 39; Khwandamir, 1994, s. 567). Geride kalan üç yüz civarında sufi gaziyle birlikte Akkoyunlu güçlerine karşı sonuna kadar mücadele eden Sultan Ali ve Kızılbaş ordusu savaşı kaybetti ve Sultan Ali bu savaşta öldürüldü (Ross, 1896, s. 262; Sarwar, 1939, s. 28; Browne, 1997, s. 50-51).

Sultan Ali'nin öldürülmesinden sonra Akkoyunluların baskısı yüzünden İsmail ve ona yakın Türkmen halifeler Erdebil'de uzun süre kalamamışlar ve 1494 yılında Gilan bölgesine gitmek üzere yola çıkmışlar. Lahican'a ulaşan İsmail ve müritleri bölgenin yöneticisi ve köklü ailelerinden birinin üyesi olan Mirza Ali Karkiya

tarafından misafir edilmişlerdir. Mirza Ali Karkiya aynı zamandan İsmail'in eğitimiyle de ilgilenmiştir (Ross, 1896, s. 285-288; Monshi, 1978, s. 40-41; Rumlu, 2004, s. 7-11). Lahican'da İsmail'in her zaman yanında bulunan daha önce de belirtildiği gibi Kızılbaş Türkmen halifesi, onun eğitimi için çaba göstermişler ve ona Kızılbaş sufiliği ile Muhammed-Ali yolunu öğretmişlerdir. Tarikatın beyni ve hafızası durumunda olan ve müritlerle şeyh arasındaki ilişkileri düzenleyen bu Türkmen halifeleri, “*Sûfiyan-ı Lâhicân*” olarak bilinmektedir (Qumî, 1970, s. 171). Bu kişiler 1508 yılına kadar Safevi Devleti'nin önemli makamlarında görev almışlardır.

Akkoyunlu Şehzadeleri arasındaki çekişmeleri fırsat bilen Şah İsmail 1499 yılında Lahican'ı terk ederek Erdebil'e doğru yola çıkmıştır. Bu haber İsmail'in müritleri arasında büyük bir heyecan yaratmıştır. Her taraftan ona katılmak için akın akın gelmişlerdir. Fakat Elvend Bey'in İsmail'in Erdebil'i terk etmesini istemesi ve Erdebil'in şu an için güvenilir olmaması gibi nedenlerle İsmail ve müritleri, gelecek yaz ayında Erzincan Tercan'da buluşma kararı almışlardır. Kendisi de kışı geçirmek için Ercuvan'a doğru yola çıkmıştır (Rumlu, 2004, s. 570; Ross, 1896, 326-337; Sarwar, 1939, s. 33-34).

Ross Anonimi'nde geçen ve İsmail'in Erdebil'e çıkışını ve hurucunu anlatan Dede Muhammed Rumlu'nun rüyası, Kızılbaş davasının dayandığı manevi düşünce biçimini anlamak açısından oldukça önemlidir. Hikâyeye göre Akkoyunlu Devleti'ndeki kargaşadan yararlanmak isteyen İsmail Lahican'dan ayrılmaya karar verir. Ertesi gün ava giden İsmail yanındaki sufilere kendisini takip etmemelerini ve beklemelerini emrederek bir müddet ortadan kaybolur. Daha sonra İsmail, 12. İmam Muhammed Mehdi ile görüşerek onun kendisine verdiği belindeki kuşağa sarılmış bir kılıçla çıka gelir. Dede Muhammed Rumlu bu olayı rüyasında tanıklık ettiğini anlatır. Ona göre İsmail Sahib-i Zaman'ın huzurunu geldiğinde, Mehdi onun kuşağından tutarak havaya kaldırır ve kuşağını sıkılaştırır. Daha Sonra başındaki kızıl tacı havaya kaldırarak tekrar başına koyar. En önemli hadise olarak da Muhammed Mehdi, İsmail'in belindeki hançeri çıkararak orada bulunan Dede Muhammed Rumlu'ya verir ve kendi belindeki kılıcını İsmail'in beline kuşatır (Ross, 1896, s. 326-333). Hikâyeden de anlaşılacağı üzere artık İsmail yeryüzünden zulmün temizlenmesi ve Müslümanların huzur ve adalet içinde yaşamaları amacıyla bizzat 12. İmam Muhammed Mehdi tarafından görevlendiriliyor ve yeryüzünde onun

temsilcisi oluyordu. Ayrıca Mehdi'nin İsmail'in belindeki hançeri Dede Muhammed Rumlu'ya vermesi, Anadolu'da yaşayan Türkmenlerin İsmail'e vereceği desteği ve her koşulda yanında olacaklarını ifade etmektedir. Şah İsmail nefesleriyle de bu düşünce tarzını açıkça ortaya koyar.

*“Menem ki bu zamâne şimdi geldüm / Revân oldum revâne şimdi geldüm
Âşıkım mest ü hayran Şah'a çün men / Muhibbim Hanedân'a şimdi geldüm
Şah'a müştak idim gayet de (?) billah / Şükür kim astâne şimdi geldüm
Yezit ve müşrikin kökün keserem / Çerağa yana yana şimdi geldüm
Ezelden gelmişim Şah emri ile / Sanmağıl cihâne şimdi geldüm
Muhibbim on iki Şah'a ezelden / Velikin bu dükkâne şimdi geldüm
Süleyman hâtemi Musa asası / Âleme Nuh tufanı şimdi geldüm
Muhammed mu'cizi Şah Zülfikârı / Elimdedür nişane şimdi geldüm
Havaric aslını koman cihâne / Hatayiyem bu hâne şimdi geldüm.”*³³

Şeyh Cüneyd ve Haydar döneminde olduğu gibi Şah İsmail döneminde de tarikatın halifeleri Anadolu'da faaliyetlerine ara vermeden devam etmişlerdir. Bu halifeler obalarda Kızılbaş sufiliğini öğretmiş, yol-erkân faaliyetleri yürütmüş, tarikata yeni müritler ve obalar kazandırmışlardır. Nitekim bu halifelerin faaliyetlerinin meyvesi Tercan kurultayında kendini göstermişti. İsmail harekete geçmesi Anadolu'da büyük bir heyecan yaratmıştır. Anadolu'da Osmanlı Devleti'nden umduğunu bulamayan çok sayıda göçer evli Türkmen aşireti ve obası onun sancağı altında bir araya gelmişlerdir.

1500 yılının Nevruzı Ercuvan'da kutlayan İsmail kısa süre Erdebil'e uğradıktan sonra Tercan'ın güneyinde bulunan Ustaclu oymağına ait Sarıkaya yaylasına gitmiştir (Ross, 1896, s. 338; Sarwar, 1939, s. 34; Sümer, 1999, s. 18). Göçer evliler yanlarında hayvanları, mülkleri ve aileleriyle birlikte İsmail'e katılmak için Sarıkaya yaylasına gitmişleridir. Burada yapılan istişarede yapılacak olan savaşa kadınların, çocukların, yaşlıların, hayvanların ve mülklerin götürülmemesi kararı alınmıştır (Aubin, 1988, s. 9-29). O yıl Tercan'a İsmail'e katılmak için giden Kızılbaş aşiretleri ve onların çocukları ileride Safevi Devleti'nin ordusunun bel kemiğini oluşturmuşlardır. İsmail'e katılan oymaklar arasında Rumlu, Şamlu, Ustacalu,

³³ Ayrıntılı bilgi için bk. Minorsky, V. (1942). The poetry of Shah Ismail I. *Bulletin of The School of Oriental and African Studies*, 10(4), 1006a- 1053a.

Tekelu, Dulkadır, Karamanlu, Varsak, Afşar, Çepni, Arapgırlu, Turgudlu gibi önde gelen Türkmen oymakları mevcuttu.³⁴

İsmail 1500 yılında Erzincan'dan Azerbaycan'a gitmek üzere yola çıktı. Danışmanlarıyla istişare den İsmail'in ilk hedefi, babasının ve dedesinin intikamını almak için Şirvanşah oldu (Savory, 1980, s. 25). Gülistan yakınlarındaki Ciyani denen bölgede Safevi ve Şirvanşah orduları karşı karşıya geldi ve savaş İsmail'in mutlak zaferiyle sonuçlandı. Savaşta Şirvanşah öldürülmüş ve Safevi ordusu bol miktarda ganimet ele geçirmiştir. (Sarwar, 1939, s. 36). Daha sonra İsmail Bakü kalesini ele geçirmesi için Hulefa Bey'i görevlendirdi. Kaleyi ele geçiren Hulefa Bey, Şeyh Cüneyd'i öldüren Şirvanşah Halil'in kemiklerini mezarından çıkarttırarak yaktırdı ve bol miktarda ganimetle geri döndü (Khwandamir, 1994, s. 574; Qumî, 1970, s. 202-203, Sarwar, 1980, s. 37). Daha Sonra Gülistan kalesini kuşatan İsmail, Akkoyunlu Hükümdarı Elvend Mirza'nın Nahcivan'a ulaştığı haberini alması üzerine kuşatmayı kaldırarak onun üzerine yürüdü (Khwandamir, 1994, s. 574; Sarwar, 1980, s. 37). Nihayet İsmail ve Akkoyunlu hükümdarı Elvend Mirza 1501 yılında Şarur'da karşı karşıya geldi. Yapılan savaşta büyük kahramanlıklar gösteren Safevi ordusu galip geldi ve Elvend Mirza Erzincan'a kaçtı (Aubin, 1988, s. 16).

Şarur Savaşı'nda Akkoyunlu hükümdarının kaçmasıyla savunmasız kalan Tebriz'e giren İsmail, fazla bir direniş görmeden şehri ele geçirdi ve Akkoyunlu hâkimiyetine son vererek tahta geçti (Rumlu, 2004, s. 73). Şah İsmail, Safevî Devleti'ni kurduğunda yaptığı en büyük icraatı ise bu dönemde "*On İki İmamlığı*"³⁵ resmî mezhep olarak ilan etmiş olmasıdır (Artan Ok, 2024, s. 226).

Şah İsmail'in Safevi Devleti'ni kurarak tahta oturması Anadolu'na ona bağlı müritleri arasında heyecan yaratmış ve Şah'a katılmak için Anadolu'dan Tebriz'e göç başlamıştır. Durumdan endişe duyan Osmanlı Devleti geçişleri önlemek için bazı tedbirler almasına neden olmuştur (Yıldırım, 2021a, s. 287-288; Kemalpaşazade, 1997, s. 233; Hoca Sadreddin Efendi, 1999, s. 346). Alınan bu tedbirler Anadolu'da Şahkulu,³⁶ Nur Ali Halife, Bozuklu Celal, Şah Kalender gibi isyanların çıkmasına, idamlara, sürgünlere ve Osmanlı Devleti ile Safevi Devleti arasında çekişmelerin başlamasına yol açmıştır (Sümer, 2021, s. 33-37). Çok geçmeden bu çekişme

³⁴ Ayrıntılı bilgi için bk. (Sümer, 2021).

³⁵ Şah İsmail'in resmî mezhep olarak ilan ettiği "*On İki İmamî*" düşüncesi "*On İki İmamî Kızılbaş Alevî inanç*" sistemidir. Kelami, fıkhi veya müteşerri yani şeriatlandırılan Şia ile bağlantısı yoktur. Daha sonraki süreçte değişikliğe uğrayacaktır (Artan Ok, 2024, s. 226).

³⁶ Şahkulu Ayaklanması için bk., (Artan, 2019, s. 285-312; Artan, 2022, s. 103-136; Artan Ok, 2024).

sonucunda 1514'te Çaldıran Savaşı meydana gelmiştir. Savaş Yavuz Sultan Selim'in zaferiyle sonuçlanmış ve bu savaşta birçok halife ve beylerini kaybeden Kızılbaşlar derin bir yara almıştır. Yine bu dönemde Kızılbaşlıktan müteşerri Şia'ya geçiş de hızlanmıştır (Savory, 1980, s. 46-200). Şah Tahmasb'ın başa geçmesiyle “*On İki İmamî*” yerine “*Kelami, fıkhi veya müteşerri yani şariatlandırılan Şia*” hız kazanmıştır (Baharlu, 2021, s. 95-96; Artan Ok, 2024, s. 226; Savory, 1965, 502).

Safevi devlet yapısının insan kökenini oluşturan iki unsur bulunmaktaydı. Bunlar, devletin asıl kurucuları olan ve askeri gücünü oluşturan Türkmenler ile bölgede yerleşik yaşayan, kurulmuş olan önceki devletlere görev almış ve devlet yönetme tecrübesi olan Farşlı bürokratlardır. Çaldıran Savaşı'nda yaşanan kayıplar Kızılbaşlık davasında ve Türkmenlerin devlette olan konumlarında sarsıntıya sebebiyet olmuş, bu savaşla birlikte Fars kökenli bürokrat ve ulama sınıfı ön plana çıkmaya başlamıştır. Devlet yönetiminde Kızılbaşların ve Kızılbaşlık inancının güç kaybetmesi ve Fars kökenli Şî uluman güçlenmesi, dini yapının da müteşerri Şia'ya geçişini hızlandırmıştır (Savory, 1974, s. 200).

Safevi Devleti Şah İsmail ve Tahmasb döneminde Arap kökenli Şii ulemasından olan Şeyh Ali Kerekî'yi saraya getirmesiyle dinî açıdan değişiklikler de hız kazanmıştır (Newman, 2014, s. 51, aktaran, Baharlu, 2021, s. 87). Şeyh Ali Kerekî'nin saraya gelişi ile devletin dini bakımından Kızılbaş inanç sisteminden müteşerri Şia'ya evrilmesi hızlanmıştır. Fakat Safevi Devleti'nde hâkim olan dini inanç yapısını, kuruluş aşaması olan Şah İsmail dönemi ve sonrası olarak iki bölümde ele almak mümkündür. Devletin kuruluş aşamasında gayri müteşerri bir inanç yapısı olan Kızılbaşlık ön planda iken Şah Tahmasb ile birlikte hâkim olan inanç sisteminin müteşerri Şia olduğu açıktır (Baharlu, 2021, s. 95-96). Hasan Bey Rumlu'nun (2011); Kerekî'nin kumar ve şarap gibi haram olan şeyleri yasakladığını, ezan ve cuma namazını yaygınlaştırdığını, namaz ve oruç gibi ibadetlerin yerleşmesini sağladığını belirtmesi (s. 1216; aktaran, Baharlu, s. 89), müteşerri Şia mezhebinin Safevi Devleti'nde Tahmasb ile birlikte kuruluşunu tamamladığının göstergesidir. Osmanlı Devleti'nde olduğu gibi Safevi Devleti'nde de müteşerri inanç yapılarının devlet yönetimi tarafından resmi olarak benimsenmesiyle göçer evli Türkmen inanç sistemi olan ve gayri müteşerri bir yapıya sahip Kızılbaşlık, Safevi Devleti'nce aykırı, sapkın; sufiler ise ahmak ve cehennemlik olarak ilan edilerek sistemden dışlanmıştır (Savory, 1965, 502).

3.6. Bektaşiliğin Teşekkülü, Hacı Bektaş Veli ve Mirası

Velâyetnâme'ye göre Hacı Bektaş Veli'nin asıl adının “*Bektaş*” olduğunu görmekteyiz. Babası Horasan Sultanı İbrâhimü's-Sânî; annesi ise Nişâburlu Hatem (Hatme) Hatun'dur. Evliliklerinden yirmi dört yıl sonra Bektaş dünyaya gelmiştir (Duran ve Gümüšoğlu, 2010, s. 38, 71, 73). Velâyetnâme'de verilen bu bilgiler tarihî kaynaklarda da geçmektedir.

Tarihî bir kaynak olan Gelibolulu Ali'nin Künhü'l-Ahbâr adlı eserinde Hacı Bektaş Veli'nin soyundan, annesinden, babasından ve Horasan/Nişâburlu olduğu kaydedilmiştir (Gelibolulu Mustafa Âli 2019, s. 36-37). Evliya Çelebi de Seyahatname'sinde, Hacı Bektaş Veli'nin Orhan Gazi döneminde yaşadığından, ailesinden ve Nişâburlu olduğundan bahsetmektedir (Evliya Çelebi, 2003, s. 45).

Hacı Bektaş Veli'nin hayatı ve Anadolu'ya gelişiyle ilgili bilgi veren kaynaklardan biri de Âşıkpaşazâde'nin Tevârih-i Âl-i Osman adlı eseridir. Âşıkpaşazâde'nin (1949) bu eserine göre kardeşi Menteş ile birlikte Horasan'dan yola çıkan Hacı Bektaş Veli Sivas'a gelerek Baba İlyas'a mürit olmuştur. Daha sonra Kayseri'ye gelen bu iki kardeşten Menteş tekrar Sivas'a dönmüş, Hacı Bektaş Veli ise Sulucakaracahöyük'e yerleşmiştir. Âşıkpaşazâde eserinde bu ayrılığın sebebini belirtmese de Menteş'in Baba İlyas ile birlikte Babai İsyanında katıldığı ve bu isyanda öldürüldüğü konusunda araştırmacılar hemfikirdir. Âşıkpaşazâde'ye göre Hacı Bektaş Veli yerleştiği Sulucakaracahöyük'te pek çok keramet göstermiş ve sırlarını Kadıncık Ana'ya öğretmiştir. Kadıncık Ana da bu sırları Abdal Musa'ya aktarmıştır (s. 237-238).

Hacı Bektaş Veli'den bahseden tarihî kaynakların başında gelen Eflâkî'nin “*Menâkibu'l-Arifîn*” adlı eserinde Hünkâr Hacı Bektaş Veli, Baba İlyas-ı Horasanî'nin haslarından olup Anadolu diyarında yaşayan keramet sahibi ve marifet dolu bir şahsiyet olarak kaydedilmiştir. Ayrıca yazar, eserinde Hacı Bektaş Veli'yi tanımlarken onun Mevlânâ'nın müritlerinin dikkatini çeken önemli biri olarak tasvir etmiştir.³⁷ Elvan Çelebi de aynı şekilde Hünkâr Hacı Bektaş Veli'den bahsederken

³⁷ Eflâkî'nin “*Menâkibu'l-Arifîn*” adlı eserinde Hacı Bektaş Veli hakkında şu bilgi verilmektedir:

“*Hikâye: Faziletle süslenip bezenmiş doğru raviler rivayet ittiler ki: Hacı Bektaş-ı Veli, Baba Resul'un has halifelerinden idi. Baba Resul Rum ülkesinde (Anadolu'da) zuhur etmişti. Bir topluluk, ona (Baba Resul'a) Baba Resulullah diyordu. Hacı Bektaş'ın marifetle dolu ve aydın bir kalbi vardı. Fakat (şeriate) uymuyordu. Nakibi Şeyh İshak'ı birkaç müritle birlikte Mevlânâ'nın yanına gönderdi ve Mevlânâ'dan 'Ne istesin, ne istiyorsun, dünyada kopardığın kıyamet nedir?' diye sordurdu. Buna sebep de dünyanın bütün büyük ve küçüklerinin Mevlânâ hazretlerine teveccüh etmeleri idi. Bütün*

şeyhler ve emirler Mevlânâ'nın sözlerini işitmekten lezzet alıyorlardı. Birçok mukallit müritler de kendi sahte (müteressim) şeyhlerinden yüz çevirip bu hakikati arayan ve onu tasdik eden hanedanın kulu ve müridi olmuşlardı. İşte bu hâli kıskanma onlara çok işliyordu. Kıskançlık yüzünden her taraftan her biri onun aleyhine sözler söylüyor, nükteler savuruyor ve onu yeriyorlardı. Yine Hacı Bektaş demişti ki: 'Eğer aradığını buldunsa sus, bulmadınsa dünyaya attığın bu gürültü nedir? Kendini insanoğullarının manzuru yaptın. Halkın bu kadar hanümanını birbirine kattın.' Nitekim Mevlânâ buyurmuştur:

Şiir:

'Başımızı ayak yapıp Ceyhun tarafına doğru koşuverdik. Biz dünyayı birbirine kattık ve sonra aradan fırlayıp çıktık. O Leylâ'nın Mecnunlarının sınırına gittiğimiz vakit, binek hayvanımız serkeşlik etti. Biz Mecnun'un sınırını da aştık ilâh...'

Hacı Bektaş-ı Veli yine demişti ki: 'Dünyayı heyecanının tatlılığı ile doldurdun. Hayli ameli bozuk münafıklar senin heyecanının heybetinden damakları acı olup siyah elbise giydiler.'

Derler ki, adı geçen Şeyh İshak, medresenin kapısına ulaştığı vakit, Mevlânâ Hazretleri semada idi. Şeyh İshak medresenin eşliğini tam bir edeple öptü ve dervişlere yaraşır bir huzurla içeri girdi. Hemen o anda Mevlânâ Hazretleri şu gazele başladı:

'Eğer dostun yoksa niçin aramıyorsun? Eğer yârine ulaştınsa niçin sevinmiyor, lakayt oturuyorsun? Bu acayip bir iştir. Asıl hayret edilecek şey, sen bu hayret edilecek şeyin sevdasında değilsin, ilâh...'

Şeyh İshak kendinden geçti, bu gazeli ve bu olayın tarihini yazıp gitti. Hacı Bektaş hazretlerine ulaşınca, görüp işittiğini olduğu gibi anlatıp yazdığı tarihi arz edince Hacı Bektaş: 'Aynı günde Mevlânâ hazretleri kükreyen bir aslan gibi içeri girdi ve bana: 'Ey kahpenin kardeşi! Bizim heyecanımız neşe ve aşktan geliyor, yanma ve aramaktan değil, deyip gırtlığımı sıktı. Öleceğimden korktum, baş koyup istiğfar ettim. Yalvarıp yakardım ve kendi aczimi itiraf ettim. Bir anda gözümden kayboldu' dedi ve 'Şimdi ey dervişlerim! Mevlânâ'nın saltanat ve ululuğu bizim tasavvurumuza ve teşbihlerimize sığmaz. O mânâ timsalinin fermanına itaatten başka bizim için yapılacak şey yoktur'' diye ilave etti.

Şiir:

'Bu ne letafet, bu ne güzellik, bu ne can bağışlayan dilberliktir. Bunun karşısında sabretmek ne kadar talihsizlik ve sapıklıktır.'

Bunun üzerine hepsi baş koyup mürit ve halis muhip oldular."

"Hikâye: Yine Pervâne'nin Yar-ı Gâr'ı ve naibi, Kırşehir vilayetinin emiri ve Mevlânâ'nın halis müridi olan Cicanın oğlu Emîr Nureddin bir gün Mevlânâ Hazretleri'nin hizmetinde Hacı Bektaş-ı Horasanî'nin kerametlerinden bahsediyordu: 'Bir gün Hacı Bektaş'ın hizmetine gittim. O dış görünüşe hiç saygı göstermiyor, şeriata uymuyor ve namaz kılmıyordu. Ona mutlaka namaz kılmak lazım geldiğine dair ısrarda bulundum. O 'Git su getir de abdest alayım ve taharet edeyim' diye buyurdu. Destiyi kendi elimle çeşmeden doldurup onun önüne getirdim. Maşrapayı alıp bana verdi ve 'Dök' dedi. Onun eline su döktüğüm vakit berrak suyun kan ol duğunu gördüm ve bu durum karşısında şaşakaldım' dedi. Bunun üzerine Mevlânâ Hazretleri: 'Keşki kanı su yapsaydı, çünkü temiz suyu kirletmek o kadar büyük bir hüner değildir. Musa, Nil'i Kıptî için kan ve kamı da Sıptî için berrak su yaptı. Bu onun kudretinin kemalindendi. Bu şahısta o kuvvet yoktur. Buna israfın değiştirilmesi derler ki, Kur'an'da 'Şüphesiz israf edenler şeytanın kardeşleridir' (K., XVII, 27) buyrulmuştur. Has tebdil senin şarabının sirke ve müşkülünün hal olmasıdır. Senin alçak bakırın halis altın olur, kâfir nefsin Müslüman olur. İslâm olur. Kilin gönül kıymetini alır' dedi. Hemen o anda Nurettin baş koyup Hacı Bektaş'a gösterdiği rağbetten vazgeçti.

Şiir:

'İnsan yüzü birçok iblisler olduğundan her ele el vermek doğru değildir.'" Ayrıntılı bilgi için bk., (Eflâkî, 1989, s. 411-414, 539-540).

onun Baba İlyas-ı Horasanî'nin zaviyesine gidip gelen kişilerden birisi olarak tanımlamıştır. Ancak onun müridi veya halifesi olduğuna dair kesin bir bilgi vermemiştir.³⁸

³⁸ Elvan Çelebi'nin *Nâme-i Kudsî & Menâkıbu'l-Kudsiyye* adlı eserinde Hacı Bektaş Veli ile ilgili bilgiler şöyledir:

“1992 *Luṭf-ı Yezdān'ı faẓl-ı Subḥān'ı*

Sen işit bir bu hükm ü farmānı

1993 *Birine lu'b nice vākı'dur*

Şol ki Kendek'te ceng-i sulṭānī

1994 *Hācī Bektaş şol sebebden hiç*

Göze almadı tāc-ı sulṭānı

1995 *Edebalı vü bundağı huddām*

Gördiler Hācī'dan bu sayrānı

1996 *Ulu işigine gelür ü gider*

Cān-ıla seyr ider bu cānānı

1997 *Böyle añladı bildi buldı bular*

Bu nihādı bu yol u erkānı

1998 *Degme bir kör ü hiç kes ne bilür*

Kuş dilini vü yā Süleymān'ı

1999 *Güneşi zerre kıla mı ta'rīf*

Qatra ma'lūm baḥr-i ummānı

2000 *Her nese aşlına rucū' kılur*

Zulm zulmānī nūr nūrānī

2001 *Çün talab kıldı sır Sa'īd andan*

Böyle yazdı bu levḥ burhānı

2002 *Çün bular nūr-ı Hāq' tur iy derviş*

Nisbet itme bulara insānı

2003 *Hācī Bektaş sirrini bilmez*

Didi ki sir ne sir durur dānī

2004 *Yanī ben andanam velī panhān*

Okımazam saña bu Qur'an'ı

2005 *Çünkü saña gerektür üç nesne*

Dāl hem dāl <u> dāl-l Furkānī

2006 *Bir gişiye hazār dōst gerek*

Biñe çok bil la'īn şayṭānı

2007 *El-ğaraẓ bundağı bu faşl-ı hıṭāb*

Ol Ulu hem bu kapu darbānı

2008 *Gün hamān gün hazār biñ biñ sen*

Dök bu san u şağış <u> elvānı

2009 *Reng ü dad u ḥisāb u çün ü çarā*

Uş bu maydānda leng pālānı

2010 *Dōstlaruñ ravzası <riyāz-ı> bihişt*

Qadr <u> mi'rāc her şebistānı

2011 *Server-i leşkerān ol şahbaz*

Hācī Bektaş diyü gelür āvāz

Osmanlı Tapu Tahrir Defterlerini inceleyen Irene Beldiceanu Steinherr (2010) ise Hacı Bektaş Veli'nin Horasan'dan Bektaşlu oymağı ile Anadolu'ya gelerek Sulucakarahöyük'e³⁹ yerleştiğini belirtmiştir (s. 169-171).

Hünkâr Hacı Bektaş'ın Anadolu'ya gelişi ve Rum erenleri ile ilişkisi hakkında önemli bilgiler veren diğer bir kaynak ise Saltukname'dir. Saltukname'ye göre Belh şehrinde Horasan pirleri oturmuş Sarı Saltık'ın kerametlerini konuşmakta ve şaşırmaktaydılar. Çünkü onlara göre Rum'da evliya bulunmamaktaydı. Bunun üzerine Horasan pirlерinin Kutbu, ocakta yayan bir odun parçasını alır ve Rum'da eren bir kişi varsa tutması için odunu Rum'a fırlatırlar. O sırada Dergâhında Uryan Baba ve Doğan Ata ile oturmakta olan Ahmed Fakih birden pencereden elini uzatarak erenlerden bize hediye geldi diyerek aksöğüyü yakalar ve toprağa saplar. Aksöğü yeşererek ağaca dönüşür. Durum Horasan'da bulunan Kutup'a malum olur ve Aksöğü'yü kimin tuttuğunu öğrenmesi için Hacı Bektaş'ı Rum'a gönderir. Güvercin donunda Rum'a gelen Hacı Bektaş Ahmed Fakih'in zaviyesindeki bir ağacın dalına konup beklemeye başlar. Ahmed Fakih yanındakilere misafir geldi bakın kimdir der. Dışarı çıkan Uryan Baba Hacı Bektaş'ı görür ve Ahmet Fakih'e haber verir. Diğer taraftan Doğan Ata bir doğan suretine girerek güvercinin üzerine varır. Bunun üzerine Hacı Bektaş silkinerek insan sūratine döner ve doğanı yakalayarak erenlerin vahşi suretle insanlara görünmediklerini, onun niçin böyle yaptığını sorar. Doğan Ata da Rum ilinde erenlerin vahşi olduğunu belirtir. Bu sırada Ahmed Fakih yanlarına gelerek Hacı Bektaş ile tokalaşır ve Hacı Bektaş da ona Rum'da er olup olmadığını öğrenmek için gönderildiğini söyler. Bunun üzerine Ahmet Fakih Hacı Bektaş'ın gözünü sıvazlar. Gözünü açan Bektaş her tarafta bir erin bulunduğunu görür ve Horasan'a dönerek durumu Kutup'a bildirir. Bunun üzerine Kutup Hacı Bektaş'ı Rum'un gözcüsü olarak görevlendir, Ahmed Fakih'e de kutupluk mertebesi verir ve “*Şimdiden geri kutup olan Rum'da ola*” der. Rum'un gözcüsü olan Hacı Bektaş Suluca Karahöyük'e gelerek orada faaliyetlerine başlar. Saltukname de belirtildiğine göre Ahmed Fakih'den başka Anadolu'da ayrı bir grup

2012 Kendeک'e çık seni salāmat bil

Bereket Hāci'yi ziyārat kıl”

Ayrıntılı bilgi için bk., (Elvan Çelebi, 2017, s. 484-488).

³⁹ Hacı Bektaş Veli'nin Sulucakarahöyük'e yerleştiği dönemde orada önemli bir Türkmen aşireti olan Çepnilerin yaşadığı söylenmektedir.

erenler daha vardır. Bunlardan biri Seyyid Mahmud Hayrani'dir. Diğerleri ise Mevlana ve Karaca Ahmed'dir (Ebu'l-Hayr-ı Rumî, 1988, s. 43-46).

Saltukname'den hariç Hacı Bektaş Veli Velâyetnâmesinde ve Hacım Sultan Velâyetnâmesinde de aynı olay birkaç küçük farklılıkla anlatılmaktadır. Hacı Bektaş Veli Velâyetnâmesinde Hacı Bektaş Veli'yi Rum'a gönderen Kutup Hoca Ahmed Yesevi'dir ve onu Kutbu'l-Aktab olarak göndermiştir. Horasan'dan Ahmed Yesevi'nin gönderdiği Aksöğü'yü tutan ise Emircem Sultan'ın halifesi Hâke Ahmed Sultan'dır. Horasandan yola çıkan Hacı Bektaş haccını yaptıktan sonra Kayseri sınırlarına ulaşarak Rum erenlerine selam verir fakat onun selamını sadece Fatıma Bacı alır. Başlarında Karaca Ahmed bulunan Rum erenleri onun gelişinden pek hoşlanmazlar ve Rum ilinin sınırlarını arşa kadar kapatırlar. Fakat Hacı Bektaş güvercin donunda arşın üzerinden aşarak Sulucakarahöyük'e gelir. Hacı Doğrul adında bir er doğan donunda güvercinin üzerine gelmesi üzerine Hacı Bektaş insan suretine dönerek onu yakalar ve sıkar. Bunun üzerine Hacı Doğrul özür diler ve Hacı Bektaş'a tabi olur. Daha sonra Hacı Doğrul'u Rum erenlerini yanına getirmesini söyler fakat Rum erenleri Hacı Bektaş'ın ayağına gitmek istemezler. Bunun üzerine Hacı Bektaş onların چراغlarını söndürerek seccadelerini altlarından alır. Çaresin Hacı Bektaş'ı ziyarete giden erenler onun nesebini ve silsilesini sorarlar. Mürşidinin Hoca Ahmed Yesevi, meşrebinin Muhammed Ali'den, soyunun Musa Kazım'dan olduğunu söyleyen Hacı Bektaş tam Ahmed Yesevi'nin kendisine verdiği şecerenameyi çıkaracakken gökten yeşil ferman iner. Bunun üzeri Rum erenleri onun üstünlüğünü kabul ederek ona tabi olurlar. Fakat Rum'da Hacı Bektaş'a tabi olmayan Seyyid Mahmud Hayrani, Mevlâna ve Ahi Evran gibi isimler vardır. Bu isimler de daha sonradan Hacı Bektaş ile ilişki kurmaya başlamalarına rağmen hünkârın müridi olmamışlardır (Duran, 2007, s. 164; Duran ve Gümüşoğlu, 2010, s. 186).

Sulucakarahöyük'e geldikten sonra birçok keramet gösteren Hacı Bektaş buraya yerleşerek taliplerinin irşadına başlamıştır. Zamanla ünü Sulucakarahöyük'ü aşan Hacı Bektaş Veli'nin ona gönülden bağlı birçok müridi olmuştur. Velâyetnâme'ye göre 360 halifesi olan Hacı Bektaş'ın tasavvuf anlayışı, bu halifeleri sayesinde birçok coğrafyaya yayılmıştır. Rum memleketinde birçok erenin takdirini kazanan Hacı Bektaş'ın ilk Halifeleri Kadıncık Ana ve İdris olmuştur. Hacı Bektaş'ın halifeleri ile ilgili Velâyetnâme'de şu ifade yer almaktadır:

“Seyyid Cemal Sultan en önemli halifesidir. Hazret-i Hünkâr’a ondan yakın kimse yoktu. Pek çok sefer sırtını sıvazlayarak ‘Cemalim’dir.’ demiştir. Postta da yukarıda otururdu. Ondan sonra Kolu Açık Hacım Sultan otururdu. O da önde gelen halifelerdendi. Hünkâr, bâtın kılıcını ona vermişti. Üçüncü sırada Sarı İsmail gelirdi ve Hacı Bektaş Veli’nin bayraktarı ve sırlarını bilen kişiydi. Ondan sonra Resul Baba gelirdi Hünkâr’ın süpürgecisiydi ve önde gelen halifesiydi. Bunlar gibi üç yüz altmış halifesi vardı.” (Duran ve Gümüsoğlu, 2010).

Velâyetnâme’de de geçtiği üzere Hacı Bektaş Veli, vefatının ardından mirasını halifeleri tarafından devam ettirmiştir. Hacı Bektaş Veli vefatından önce hizmetinde olan Kadıncık Ana ve İdris başta olmak üzere 360 tane halifesi onun tasavvufi fikirlerini geniş bir coğrafyaya ulaştırmıştır. (Gölpınarlı, 1995; Ebu’l-Hayr-ı Rumî, 1988; Duran, 2007; Duran ve Gümüsoğlu, 2010).

Hacı Bektaş Veli’nin vefatının ardından Bektaşiliğin teşekkülünde özellikle XIV. ve XVI. yüzyıllar arasında onun halifelerinin büyük katkısı olmuştur. Bu halifeler arasında Hacım Sultan, Abdal Musa, Seyyid Ali Sultan (Kızıl Deli) ve Balım Sultan öne çıkan isimlerdir. Hacım Sultan Velâyetnâme’sinden yola çıkarak onun erken dönem Bektaşiliğin tanıtımı ve yayılmasında önemli katkıları olduğu anlaşılmaktadır. Hacım Sultan Velâyetnâmesi’ne göre de Hacı Bektaş’ın en önemli halifesi Hacım Sultan olup Horasan’dan Rum’a gelirken Hacı Bektaş’a yol arkadaşlığı yapmıştır (Gündüz, 2010, s. 74-79). Abdal Musa Velâyetnâme’sinin son kısımlarında bulunan “Yedi deniz bizüm keşkûlümüzde/ Hâcım ‘ummân oldı biz o göldenüz.” (Güzel, 1999, s. 152) beyiti, Hacım Sultan ile Abdal Musa arasında bir mürşitlik halifelik ilişkisi olabileceğini düşündürmektedir. Diğer taraftan Hacı Bektaş Veli ile Abdal Musa, Abdal Musa ile de Seyyid Ali Sultan arasında halifelik ilişkisi olduğu geleneksel kaynaklardan yola çıkılarak bilinmesine karşın, Balım Sultan ile anılan isimler arasında doğrudan halifelik mürşitlik ilişkisi olduğu hakkında herhangi bir bilgi yoktur.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi Âşıkpaşazâde (1949) Hacı Bektaş’ın aslında müridinin olmadığını ve onun tasavvuf anlayışının Kadıncık Ana’dan öğrenen Abdal Musa tarafından yayıldığını eserinde “Abdal Mûsâ dirlerdi. Bir derviş vardı. Hatun Ana’nın muhibbi idi. Ol zamanda şeyhlik ve müritlik iken zahir değildi silsileden dahi fariğlerdi. Hatun Ana, ol gazinin üzerine mezar itdi. Geldi bu Abdal Mûsâ bunun üzerinde bir nice gün sakın oldu.” sözleriyle iddia etmektedir. Bu sözlerle

dayanarak Abdal Musa'nın Kadıncık Ana'dan Hacı Bektaş'ın sırlarını öğrenerek yayılmasını sağlayan ve Bektaşiliğin temellerini atan ilk kişilerden olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Daha sonra Abdal Musa müritleriyle birlikte Batı Anadolu'ya geçmiş, Orhan Bey devrinde Bursa'nın fethine katılmıştır. Bu seferler sırasında Bektaşî öğretilerinin gazi dervişler ve abdallar arasında yayılmasını sağlamıştır (s. 237-238). Bursa'da Orhan Bey tarafından kendisi için yaptırılan tekkesinde irşat faaliyetlerini sürdüren Abdal Musa Yeniçeri ocağının kuruluşunda da önemli roller üstlenerek Bektaşiliğin Yeniçeriler arasında yayılmasına da vesile olmuştur (Şahin, 2020, s. 107). Daha sonra Osmanlı sınırları dışına çıkan Abdal Musa Manisa, Denizli, Aydın ve Fenike illerini dolaşmış, Teke-ili'nin Elmalı Köyü'nde bir tekke kurmuş ve burada vefat etmiştir (Şahin, 2020, s. 109; Güzel, 1999, s. 50-52, Ocak, 1992a). Abdal Musa'nın Alevilik Bektaşilikteki asıl önemi Hacı Bektaş'ın takipçisi olarak Hacı Bektaş Veli ile Seyyid Ali Sultan arasındaki manevi bağlantıyı kurmasından ileri gelmektedir. Bu sebeple Aleviliğe-Bektaşiliğe ait yazılı eserlerde ve nefeslerde Abdal Musa isminden sıkça bahsedilmektedir. Ayrıca Bektaşî tarikatının 12 postu içerisinde Ayakçı Postu'nun sahibi Abdal Musa'dır.

Hacım Sultan, Abdal Musa, Sarı İsmail, Pîrâbî Sultan gibi isimlere bakarak, Hacı Bektaş Zaviyesinde yetişen Kalenderi, Haydari kökenli Rum abdallarının yürüttükleri propagandalar sayesinde Bektaşiliğin başta Batı Anadolu olmak üzere birçok coğrafyada yayılmasına vesile oldukları aşikârdır. Bu isimler kurdukları zaviyeler sayesinde Bektaşiliğin teşkilatlanmasına katkıda bulunmuşlardır. Bu zümreler başlangıçta herhangi bir tarikata bağlı olmayan Vefai, Yesevi, Kalenderi ve Haydari Rum abdallarından oluşmaktaydı. Ayrıca Velâyetnâme'de Ahmed Yesevi ve Kutbüddin Haydar'dan sıkça bahsedilmesi Bektaşiliğin teşekkülünde Yesevilik ve Haydariliğin katkısını ortaya koymaktadır (Ocak, 1992a, s. 373-379). Özellikle Abdal Musa'nın halifesi olan ve Bektaşiliğin sufi öğretilerinin yazıya aktarılmasını sağlayan Kaygusuz Abdal da Kalenderi şeyhlerindendir. Nitekim 12 post içerisinde Nakip postunda Kaygusuz Abdal'ın oturması onu Bektaşiliğin kurucuları arasında göstermektedir (Azamat, 2002, s. 74-76). Ayrıca XIV ve XV. yüzyıllarda Rumeli'nin fethinde büyük katkıları bulunmuş Sultan Şücâ, Otman Baba ve Seyyid Ali Sultan gibi isimler Bektaşî kaynaklarında sıkça bahsedilen Kalenderi-Haydari kökenli önemli evliyalardır.

Bektaşiliğin tarikat şeklinde örgütlenmesinde ve Rumeli’nde Hacı Bektaş Veli’nin tasavvufî mirasının abdal kitleleri arasında yayılmasında Seyyid Ali Sultan’ın önemli katkıları olmuştur. Kaynaklara göre Seyyid Ali Sultan Abdal Musa’nın halifesidir. Seyyid Ali Sultan’ın hayatını iki bölümde ele almak mümkündür. O hayatının ilk kısmını Osmanlı askerleri arasında fetih faaliyetleri ile geçirmiş, XIV. yüzyılın ortalarından itibaren beraberindeki dervişlerle Orhan Beyin’in oğlu Süleyman Paşa’nın yanında Rumeli’nin fethine katılmıştır. Diğer kısmında ise katıldığı savaşlardan sonra, Sultan I. Murad’ın kendisine vakfettiği Dimetoka yakınlarındaki mıntıkasında ve aynı yerdeki dergâhında irşat faaliyetleri yürütmüştür. Arşiv kaynaklarına dayanarak 1402 yılına kadar tekkeyi destekleyen vakfin mevcut olduğu ve Seyyid Ali Sultan’ın hayatta olduğu anlaşılmaktadır (Yıldırım, 2007, s.118-156). Steinherr (2010), Osmanlı tahrir kayıtlarına dayanarak yapmış olduğu araştırmasında, tekkenin postnişinde oturanların tekkenin 1826 yılında kapatılmasına kadar “Dede” unvanını taşıdıklarını ve Kızıldeli Evlatları olarak adlandırıldıklarını ortaya koymuştur (s. 150-151). Fakat arşiv kayıtlarda Balım Sultan (Hızır Bali) ismine rastlanılmamıştır. Nitekim Demir Baba Velayetnamesinde Kızıldeli’nin vefatından sonra Dergâhta Kızıldeli evlatları etrafında birleşen bir grup ile yukarı tekke olarak adlandırılan yerde farklı bir grubun olduğu ve bu gruplar arasında bir bölünmenin var olduğu anlaşılmaktadır (Noyan, 1976, s. 111- 121).

İlerleyen zamanlarda Bektaşî şemsiyesi altında birleşecek olan popüler derviş zümrelerinde, Hacı Bektaş Veli kültürünün çoktan yerleşmesine rağmen bunların tek çatı altında birleşmedikleri anlaşılmaktadır. XV. yüzyılda, özellikle de balkanlarda abdal zümrelerinin bir bölümü Dimetoka’daki Kızıldeli Dergâhı etrafında diğer kısmı ise Otman Baba tasavvuf ekolü etrafında birleşmişlerdi ve bu iki grup arasında bir rekabet de mevcuttu (Karamustafa, 1994, s. 65-84). Daha sonra Kızıldeli Dergâhı Bektaşî tarikatına dönüşmesine karşın, Bektaşilik şemsiyesi altına giren Otman Baba grubunun bu tarikat içerisinde erimeleri uzun zaman almıştır. XV. yüzyılda Bektaşî dervişlerinin merkezi Hacı Bektaş Veli Tekkesi olurken Otman Baba grubu olan Rum abdalları ise Eskişehir’deki Seyyid Gazi Tekkesini merkez kabul ederek yıllık ziyaretlerini buraya yapmaktaydılar. Rum abdalları ayrıca Üryan Baba, Şücaaddin Veli, Kurban Baba ve Hayran Baba gibi isimleri de pir olarak benimsiyorlardı (Yürekli, 2012, s. 39-100). Bugün bile Balkanlarda hala Bektaşiliğe ritüel ve inanç motifi açısından mesafeli yaklaşan Babalılar olarak da bilinen gruplar mevcuttur. Bu

gruplarda ayinler ve semboller yedi üzerinden yürütölmekte olup bu gruplar Demir Baba, Akyazılı Sultan ve Demir Baba gibi isimleri pir olarak kabul etmektedirler (Melikoff, 1992c, s. 105-113, Melikoff, 1999b, s. 179).

Osmanlı Devleti'nde merkezileşme çalışmaları sosyal ve dinsel çevreye de yansımıştır. Bu sebeple Osmanlı dağınık halde bulunan sufi grupları tek bir çatı altında birleştirmek istemiştir. Ayrıca XV. yüzyılda doğuda yükselen Kızılbaş Safevi tehlikesi karşında, Osmanlı Sultanı II. Bayezid'in derviş gruplarını bir çatı altında birleştirmek için çaba gösterdiği ve bu amaçla tarikatın kuruluşuna destek verdiği bilinmektedir.

Böylece Hacı Bektaş Veli ile başlayan Bektaşilik, XIII. yüzyılda teşekköl etmeye başlayarak XVI. yüzyılın başından itibaren onun öğretisi doğrultusunda kurumsallaşma sürecini tamamlamış olduğu söylenebilir. Özellikle XVI. yüzyıldan itibaren II. Bayezid ile birlikte ikinci pîr (pîr-i sâni) olarak kabul edilen Balım Sultan tarafından sistematik hâle getirilen bir tarikat haline gelmiştir (Ocak, 1992a, s. 374).

Bektaşiliğin kurumsallaşması açısından en önemli olan ilişki ise Balım Sultan ile Osmanlı Sultanı II. Bayezid arasındaki ilişkidir. Bu ilişki, Dimetoka'daki Bektaşî tekkesi olan Seyyid Ali Sultan (Kızıl Deli) Zâviyesi'ne ilgi duyan II. Bayezid'in o zaman şeyh olan Balım Sultan ile tanışması sonucu doğmuştur. Safevî propagandası Anadolu'da faaliyete geçtiği zaman II. Bayezid, Balım Sultan'ı Dimetoka'daki tekkeden alarak Hacı Bektaş Veli Dergâhı'nın başına getirdiği rivayet edilmektedir. Böylece Balım Sultan, 1501 tarihinde resmen Osmanlı Devleti tarafından Bektaşî Tarikatı'nın başına geçirilmiştir (Ocak, 1992b, s. 17-18).

Balım Sultan'ın yaptığı değişikliklerle birlikte Bektaşî dergâhında da bölünmeler yaşanmıştır. Bektaşî dergâhında Babaganlar (Yol evladı) ve Dedeganlar (Çelebiler-Bel evladı) olmak üzere iki farklı grup ortaya çıkmıştır. Babaganlar grubu Hacı Bektaş'ın hiç evlenmediğini iddia ederek önemli olanın Hacı Bektaş'ın belinden gelmek değil onun yolundan gitmek olduğunu söylemektedirler. Dedeganlar ise Hacı Bektaş Veli'nin evli olduğunu ve kendilerinin bu soydan geldiklerini iddia etmektedirler. Böylelikle tekkede karmaşık bir yapı ortaya çıkmıştır (Fığlalı, 1996, 328-330; Yaman, 2022, s. 62-63).

Balım Sultan ile birlikte sistemleşen Bektaşilik, zamanla büyük bir coğrafyada nüfus kazanmış ve buralarda pek çok Bektaşî tekkesi inşa edilmiştir. 1590 yılından itibaren

Bektaşiliğin etkin olmasının sebebi ise “*Taife-i Bektaşîyan*”⁴⁰ denilen yeniçeri askeri kuvvetlerinin, tarikatın ve Bektaşî dergâhlarının gelişmesinde önemli rol oynaması olduğu söylenebilir (Hasluck, 1991, s. 9-10).

Yeniçerilerle Bektaşîler arasındaki münasebetin başlangıcı hakkında farklı görüşler mevcuttur. Bu hususta Anonim Tevarih ve Oruç Bey tarihinde, Orhan zamanında yaya ocaklarının kuruluşuyla ilgili birkaç bilgi vardır. Anonim Tevarih de ak börk meselesinden bahsettikten sonra “*Eyle olıcak Orhan Gazi vardı Hacı Bektaş Hümkâr’dan dest-i tevbe idüp ak börk geydi. Kendiye ta’alluk olan âdemîlerden ak börk geymek ol zamandan kaldı... Ve Anadolu’da yaya yazmak Orhan zamanından kaldı.*” şeklinde devam eder (Giese, 1992, s. 16-17). Oruç Bey de ak börk hikâyesinden bahsettikten sonra “*Orhan Gazi bu sözü kabul edip adam gönderdi. Amasya’da Horasanlı Hacı Bektaş’tan izin alıp ak börk getirtti. Önce kendisi giydi. Ondan sonra kendisine ait kullar ak börk giydiler.*” şeklinde devam eder (Edirneli Oruç Bey, 2006, s. 34). Velâyetnâme, Selçuklu Devleti’nin Moğol egemenliğine girmesi ve devletin çöküş sürecinin başlaması üzerine Rum erenlerinin her birinin Rum’un liderliği için bir beyi desteklediğini fakat Hacı Bektaş’ın bu göreve Osman Gazi’yi layık gördüğünü belirtir (Duran, 2007, s. 72-75).

Yukarıda bahsettiğimiz konular hakkında en önemli değerlendirmelerden birini yapmış olan Köprülü’ye göre Hacı Bektaş’ın Orhan Gazi ile görüşmüş olduğu ve yeniçerilerin kuruluşunda dua ettiği iddiası asılsız olup, bu iddiaların kökeni Hacı Bektaş’ın müritleri olan Rum abdallarıdır (Köprülü, 1981, s. 111-112). Yeniçeri ocağında Bektaşiliğin bir kült haline gelmesi ancak XV. yüzyılda gerçekleşmiştir ve tarikat bu sayede devletin korumasını da kazanmıştır (Köprülü, 1997, s. 461-466). Birge (1937) ise Hacı Bektaş’ın bizzat yaya ocaklarının ve yeniçeri ocağının kuruluşunda bulunmasının kronolojik olarak mümkün olmadığını fakat Hacı Bektaş’ın müritlerinin bu süreçlerde etkili bir rol oynadığı düşüncesindedir (s. 51-52). 1483 yılında tamamlanan Otman Baba Velayetnamesinde ise Sultan II. Mehmed zamanında İstanbul’a gitmek için Babaeski’den yola çıkan Otman Baba yolda yeniçerilerden birine kuşandığı kılıç ve başındaki börkü sormuştur. Yeniçeri ise ona

⁴⁰ Yeniçeri Ocağı, kuruluşundan itibaren Bektaşî Tekkeleriyle çok yakın ilişki içerisinde olmuştur. “*Yeniçeri Ocağı’na ‘ocak-ı Bektaşîyân’, yeniçerilere ‘tâife-i Bektaşîye, gürûh-ı Bektaşîye, zümre-i Bektaşîyân, köçegân-ı Hacı Bektaş’ onların ocaktaki derece ve terfi silsilesine ‘silsile-i tarîk-i Bektaşîyân’ ocak ağalarına da ‘sanâdid-i Bektaşîyân’ veya ‘rical-i dûdmân-ı Bektaşîye’ gibi isimler verildiği tarihî kayıtlara yansımıştır.*” Detaylı bilgi için bk, (Alkan, 2009, s. 243-260).

kuşandığı kılıcın Murtaza Ali kılıcı olduğunu, borkün ise Hünkâr Hacı Bektaş Veli kisveti olduğunu söylemiştir (Gö'çek Abdal, 2002, s. 198). Bektaşilerle Yeniçeri ocağının bağlantısı herkesçe kabul edilen bir gerçektir. Fakat bu bağlantının başlangıcı ve ne şekilde olduğu konusu, Yeniçeri ocağının ortadan kaldırılması sonrası ocağa ait bilgileri içeren belgelerin yok edilmesi sebebiyle sağlam zemine oturtulamamıştır. Köprülü ve Birge'nin de belirttiği gibi kanımızca da Bektaşilikle Yeniçerilerin ilişkisi Hacı Bektaş'ın müritleri vasıtasıyla gerçekleşmiştir. Özellikle Abdal Musa'nın Bursa'nın fethinde ve sonrasında Bektaşiliği ve Hacı Bektaş Veli'yi Yeniçerilere tanıtmış olması muhtemeldir. Onun faaliyetleri sayesinde Bektaşilik Batı Anadolu başta olmak üzere birçok bölgeye yayılmıştır. Sonuç olarak Yeniçeri ocağı ile Bektaşilik arasındaki ilişki sembolik düzeyde kalmamış ilerleyen zamanlarda Bektaşilik, ocağın mensuplarının manevi terbiyesinde de önemli roller üstlenmiştir.

XVII. yüzyılla birlikte Osmanlı Devleti'nde meydana gelen otorite zayıflığıyla birlikte Yeniçeri ocağında da bozulmalar görülmüştür. Bu dönem itibarıyla Yeniçeriler birçok defa isyan etmiş ve padişahları tahttan indirme teşebbüsünde bulunmuşlardır. Osmanlı Devleti de Yeniçerilerin sebep oldukları bu kargaşaya önlem olarak ocağı kaldırma kararı almıştır. 26 Haziran 1926 tarihinde II. Mahmut çıkardığı fermanla Yeniçeri ocağını ortadan kaldırmıştır. Bu olay tarihte "*Vak'a-i Hayriye*" olarak bilinmektedir. Yeniçerilerin kaldırılmasının ardından Yeniçerilerle ilişkisi olan Bektaşî tekkelerinin kapatılması da gündeme gelmiştir. Toplanan Meşveret Meclisi Bektaşî tekkelerini kapatarak bütün tekkeleri Nakşibendî tarikatının emrine vermiştir. II. Mahmud bu sayede Bektaşiliği Nakşibendilik içerisinde eritmeyi amaçlamıştır. (Maden, 2020, s. 53-73; Beydilli, 2012, s. 454-457, Bal, 2018, s. 184, Ocak, 1992a, 373-379).

Bütün Bektaşî tekkeleri kapatılmasına karşın Hacı Bektaş Veli Degâhı'na dokunulmamış fakat dergâhın başına Nakşibendî şeyhi Mehmed Said Efendi getirilmiştir. Bektaşî tekkesi şeyhi Çelebi ailesinden Hamdullah Efendi ise Amasya'ya sürgüne gönderilmiştir. Dergâhın diğer postnişini olan Mehmed Nebi Dedeaba'ya müdahale edilmeyerek tekkede Nakşî şeyhinin gözetiminde yaşamasına müsaade edilmiştir (Küçük, 2002, s. 37; Maden, 2013, s. 182.). Burada kalan dervişlerin Nakşî ayinlerini yapmaları kaydıyla burada barınmalarına izin verilmiştir. Bu şartı kabul etmeyen birçok derviş dergâhtan ayrılmaya zorlanmıştır (Soyyer,

2005, s. 76-77). II Mahmud'un⁴¹ ölümünün ardından tekke üzerindeki baskıların azalması ile birlikte, Bektaşilik yasak olmasına rağmen fiilen icra edilmeye başlandı. Tekkede bulunan Babaganlar güç kazanırken sürgüne gönderilen Çelebiler meşihat makamını ve gelirlerinin büyük bir bölümünü kaybettiler. Tekkede postnişin makamının sahibi olan dedebaba, aynı zamanda boş bulunan şeyhlik makamının da yetkilerini ele geçirmiştir (Küçük, 2002, s. 38; Akkuş, 1999, s. 27-39).

XIX. yüzyıla gelindiğinde Babagan Bektaşileri ile Çelebi ailesi birbirinden tamamen ayrılma yoluna girmiştir. Tarikat üzerindeki baskıların azalması ile birlikte Babaganlar grubu büyük bir sosyolojik dönüşüm yaşayarak İstanbul'un yüksek kültür çevrelerinde yayılma fırsatı buldu. Özellikle Batılılaşma çabası içerisinde olan bu yüksek kültür çevresi Bektaşiliğe sempati ile yaklaşmıştır. Dönemin önemli toplulukları olan Jön Türkler ve Masonlar arasında da Bektaşiliğin yayılma fırsatı bulunduğu anlaşılmaktadır. İstanbul'da bulunan Tahir Baba, Şahkulu, Nuri Baba gibi dergahlar birer entelektüel tasavvuf merkezi haline gelmiştir (Yıldırım, 2021b, s. 318-319; Ramsaur, 1942, s. 7-14; Melikoff, 1983, s.155-178). 1925'te tekke ve zaviyelerin kapatılması ile birlikte şehirlerde yaşayan Babaganlar faaliyetlerini gizli yerlerde icra etmeye başladılar. Bu dönemde postta oturan Salih Niyazi Dedebaba son dedebabadır. Daha sonra Babaganlar farklı kollara ayrılmışlardır. Türkiye'den ayrılarak Arnavutluk'a yerleşen Salih Niyazi Dedebaba faaliyetlerini burada devam ettirmiş ve Bektaşiliğin ağırlık merkezi Arnavutluk'a kaymıştır. Salih Niyazi Dedebabanın vefatı ile Arnavutluk ve Türkiye'deki Babagan kolu ayrı olarak faaliyet göstermeye başlamış, Türkiye'deki kol önce Ali Naci Baykal'ı daha sonra da Salih Bedri Noyan'ı dedebaba olarak kabul etmişlerdir (Yıldırım, 2021b, s. 319).

Hamdullah Çelebi'nin Amasya'ya sürgüne gönderilmesi daha önce de belirttiğimiz gibi şeyhlik makamında bulunan Çelebi ailesinin maddi ve manevi olarak dergâh içerisinde etkisinin azalmasına sebep olmuştur. Fakat Hamdullah Çelebi sürgüne gönderildiği bölgede faaliyetleri sayesinde özellikle Amasya, Çorum, Tokat, Sivas ve Yozgat bölgelerinde yaşayan Aleviler üzerinde nüfus kazanmıştır. Bektaşiliğin Babagan kolu elit kesimler arasında yayılmasına karşın Dedegan kolu daha çok halk arasında özellikle de Alevi Kızılbaş topluluklar içerisinde yayılmıştır. Bu yayılma

⁴¹ II. Mahmud döneminden sonra, Abdülaziz zamanında tahrip edilen bazı zâviyeler onarılsa da Bektaşilik, Yeniçeri Ocağı'nın desteğini almamıştır. 1925'te bütün tarikatların, tekke ve zâviyelerin kapatılmasıyla ortadan kalkmış ise de günümüze kadar varlığını sürdürmüştür (Ocak, 1992a, s. 374).

sayesinde Çelebi ailesi birçok Alevi ocağı içerisinde bir üst ocak haline gelerek “*Serçeşme*” olarak isimlendirilmiştir (Yıldırım, 2021b, s. 321).

Kısaca özetlemek gerekirse Horasan kaynaklı tasavvuf ekolü Anadolu’ya şeyler, babalar, dervişler aracılığı ile gelmiş olup Hacı Bektaş Veli de bunlar arasında yer almaktadır. XI. Yüzyılda Horasan’dan çıkıp Sulucakarahöyük’e yerleşen Hacı Bektaş Veli Horasan tasavvuf ekolünü belirli bir temele oturtturarak yüzyıllar boyunca Türk sosyal hayatında varlığını korumuştur. Türk Milleti’nin geleneklerinde var olan yiğitlik ve alplık sevgisi, mazlumun yanında olma örf ve âdeti ile Hacı Bektaş Veli, Türk toplulukları arasında Hz. Ali ve ehlibeyt sevgisinin yerleşmesinde önemli bir rol üstlenmiştir. Bu sayede Hacı Bektaş Veli halkın dini duyguları ve heyecanına hitap ederek, onlara hoşgörü ile yaklaşarak kitlelerin gönüllerinde önemli bir yer edinmiştir. Bu hoşgörü sadece Müslümanlarla sınırlı olmayıp bölgede yaşayan diğer din mensuplarına gösterdiği saygı ve hoşgörü ile Hacı Bektaş Veli onların da gönüllerini fethetmiştir. Sonuç olarak Hacı Bektaş Veli kültü etrafında sosyoloji, felsefe, edebiyat, folklor, inanç sistemi gibi birçok alanda bir kültür yumağının oluştuğunu söylemek mümkündür.

3.7. Atatürk ve Alevi Bektaşiler

Türkiye’de yaşayan Alevi-Bektaşî zümrelerinin desteği kriz zamanlarında ön plana çıkmıştır. Özellikle Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinde ve Cumhuriyetin ilk yıllarında devlet ile söz konusu zümreler arasında temaslar yaşanmıştır. İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin ve Atatürk’ün Alevi-Bektaşî zümreleriyle görüşmelerinden yukarıda kısaca bahsedilmişti. Bu bölümde ise Kurtuluş Savaşı döneminde ve Cumhuriyetin ilanından sonra Atatürk ile Alevi-Bektaşî zümreler arasında nasıl bir ilişki olduğuna açıklık getirilecektir.

Kurtuluş Savaşı’nın başlatılmasında Enver ve Talat Paşa gibi İttihat ve Terakki üyesi liderler ön plana çıkmışlardır. İttihat ve Terakki üyeleri Anadolu’da işgale karşı koymak amacıyla çeşitli örgütler kurmuşlardır. Bunlardan bir tanesi de Karakol Cemiyeti’dir. Karakol Cemiyeti Anadolu’daki İttihat ve Terakki örgütlerini harekete geçirmek amacıyla kurulmuş bir örgüt olup Mustafa Kemal de bu örgütte yer almıştır. Bu dönemde milliyetçi kadrolarda bulunan Modernist İslamcılar bağımsızlık mücadelesini ve Ankara hükümetini desteklerken Osmanlı medrese ulaması ise Osmanlı Devleti’ni desteklemişlerdir. Hem İttihat ve Terakki üyeleri hem de Atatürk Kurtuluş mücadelesinde Anadolu’da bulunan grupların desteğini almak amacıyla

onlarla görüşmeler gerçekleştirmiştir (Bahadır, 2002, s. 20-21). 26 Haziran 1919 tarihinde Mustafa Kemal o zamanlar Kırşehir'deki Bektaşî dergâhı lideri Cemalettin Efendi ile de görüşülerek kurtuluş mücadelesine katılması yönünde ikna edilmesi için 2. Ordu Müfettişliği'ne telgraf göndermiştir. Mustafa Kemal gönderdiği telgrafta:

“Tokat ve yöresinin İslam nüfusunun yüzde seksen ve Amasya yöresinin de önemli bir kesimi Alevi mezhebinden olanlar oluşturmaktadırlar ve Kırşehir'deki (Hacıbektaş) Baba Efendi hazretlerine oldukça bağlı bulunuyorlar. Vatanın ve ulusal bağımsızlığın bugünkü tehlikesini bizzat görmekte olan bu kişilerin mevcut kanısı kuşkusuz buna pek uygundur. Dolayısıyla sözü geçer ve güvenilir kimi kişileri görüştürerek kendilerince uygun görülecek Müdafaa-i Hukuk-u Milliye ve Reddi İlhak örgütlerini destekleyecek biçimde birkaç mektup yazdırılarak bu yöredeki Alevi sözü geçerlerine dağıtmak üzere gönderilmesini pek yararlı görüyorum” (Selek, 1968, s. 76).

Sözleriyle Millî Mücadele açısından Hacı Bektaş Veli Dergâhı'nın desteğinin önemine vurgu yapmıştır. Ayrıca Sivas Kongresine Alevi-Bektaşî topluluklarının da bir temsilci göndermesinin Millî Mücadele'ye faydalı olacağını bildirmiştir (Onar, 1995, s. 94). Bu durumu Uluğ (1939) şu sözlerle aktarır:

“Mustafa Kemal, Anadolu'daki bağımsızlık savaşı için Hacı Bektaş Tekkesi'nin kazanılması gerektiğini biliyordu. Batı'da Kuvay-i Milliye'nin umum komutanı Ali Fuat Cebesoy'u Sivas'tan Ankara'ya dönerken Hacıbektaş'taki Cemalettin Efendi'ye ziyaret görevi vermişti. Cebesoy, Cemalettin Efendi'ye kurtuluş hareketinin İslamlık'ta mezhep ayrılıklarından yana olmayan bir savaş olduğuna inandırmıştı. Bundan Biraz sonra Sivas'ta, Mustafa Kemal 'İrade-i Milliye' gazetesinin 2 Ekim 1919 tarihli sayısında bir haber yayımladı: Aramızda geçen haberleşme üzerine Çelebi Cemalettin Efendi, Mustafa Kemal'e kendisinin milletvekili seçilmesinden dolayı teşekkür etmektedir.” (s. 15).

Salih Niyazi Dedebaba ve Mustafa Kemal arasında 1919 yılının Ekim ayında telgraflaşmalar olmuştur. Bu telgraflarda Salih Niyazi Dedebaba Millî Mücadele'ye destek vereceğini belirtmiş, Mustafa Kemal de Salih Niyazi Dedebaba'nın Millî Mücadele için yaptığı dualara ve mücadeleye verdiği desteğe teşekkür etmiştir (Küçük, 2003, s. 124-128).

Mustafa Kemal bu dönemde Hacı Bektaş Veli Dergâhı'nda uzun süredir devam eden Dedeganlar ve Babaganlar arasındaki çekişmenin milli mücadeleye zara vereceği düşüncesindedir. Bu problemi ortadan kaldırmak için Mustafa Kemal Sivas'tan Ankara'ya dönerken Mucur üzerinden Hacıbektaş'a geçmiş ve Hacı Bektaş Veli Dergâhı'nı da ziyaret etmiştir. Bu ziyaretten 10 gün önce Ali Fuat Paşa Hacı Bektaş Veli Dergâhı'na gelmiştir. Ali Fuat Paşa hatıralarında bu ziyaretten bahsetmiştir. Ali Fuat Paşa 11 ve 12 Aralık 1919 gecesini dergâhta geçirdiğini, Anadolu'nun en sevilen şeyhlerinden olan Cemalettin Çelebi tarafından misafir edildiğini ve Salih Niyazi Dedebaba ile de görüştüğünü belirtmiştir. İzlenimlerine göre de Cemalettin Çelebi'nin Millî Mücadele'ye sonuna kadar destek vereceğini ve Anadolu'da milli heyecanın üst seviyede olduğunu ifade etmiştir (Cebesoy, 1953, s. 263).

Atatürk'ün Hacıbektaş ziyaretini birçok kişi kendi siyasi ya da dinî görüşüne göre aktarmıştır. Ulusoy (1980) bu ziyareti:

“Atatürk, Sivas'tan gelirken Mucur üzerinden 23 Aralık 1919'da Hacıbektaş'a gelir. Mustafa Kemal ve heyetinde bulunanları ev halkı, bir odaya alır. Beş, altı dakika sonra odaya Çelebi girer, onlara 'Hoş geldiniz' der. Akşam yemeği ile birlikte rakı sofrası kurulur. Atatürk, yörenin şarabını merak edip içer. Daha sonra baş başa bir odada görüşürler. Konuşmanın sonunda Cemalettin Efendi'nin, Cumhuriyeti kurup kurmayacağı ile ilgili sorusunu Mustafa Kemal geçirir. Hacıbektaş'ta bir gece kalmış, oradan Cemalettin Çelebi fazla yürüyemediği için oğlu Hamdullah Efendi'yle beraber Mustafa Kemal'i tekkeye göndermiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın baba ve dervişlerle ilgilenmemesi dikkat çekmiş, hazret, avlusunda ayakta bir kahve içmekle yetinmiştir. Cemalettin Çelebi ile vedalaştıktan sonra aynı gün Hacıbektaş'tan ayrılmıştır.” (s. 102) şeklinde anlatmıştır.

Babagan kolunun Dedababası Bedri Noyan ise Atatürk'ün Sivas Kongresi sonrası 24 Nisan 1919'da Hacı Bektaş'a geldiğini belirtir. Bu ziyaret esnasında Salih Niyazi Baba mücadeleye destek amacıyla dergâhta bulunan zahire, yatak, battaniye gibi eşyaları arabalara yükleterek göndermiştir. Atatürk'ün at üzerinde gelişi esnasında dervişler onun iki yanına dizilerek karşılamışlardır. Mustafa Kemal bu ilgiden çok hoşnut kalmış ve dergâhta öğle yemeğini yemiştir (Noyan, 1995, s. 105).

İki anlatımda da görüldüğü üzere bu ziyaret tarafların çekişmesinin sürdüğünü ortaya koymaktadır ve her iki taraf da bu ziyareti kendi düşüncelerine göre anlatmaktadırlar. Çelebi'ye göre Mustafa Kemal dedebabalarla pek ilgilenmemiştir. Bedri Noyan ise

Çelebilerle yapılan görüşmelerden hiç bahsetmemiştir. Bu ziyaret ile ilgili Kansu'nun kanımızca tarafsız olarak anlatımı oldukça önemlidir. Kansu (1988) bu ziyaretin gerekçesini:

“Sivas’tan Ankara’ya giderken Hacıbektaş’a uğranılacaktı. Çünkü Hacıbektaş mühim bir merkezdi. Bütün Anadolu’daki üç dört milyondan daha fazla Alevilerin bağlı bulundukları Çelebi Efendi, Hacıbektaş’ta oturuyordu. O zaman Çelebi Cemalettin Efendi ve Hacı Bektaş dede postu vekili Niyazi Salih Baba idi.

Milyonlara varan Alevi Bektaşiler gerçi tarafsız bir vaziyette görünüyorsa da bunlar, Çelebi’nin Dede postu vekillerinin emir ve idaresine tabi olduklarından, bu iki zat ile görüşmek, onları tarafımıza çekmek için gerekliydi ve hem de Çelebi ve post vekili arasında bir de ihtilaf var idi ki bu da varidat getiren bir maddenin ve sairenin temlik ve hisseleri meselesi idi. Bunu da halletmek, her iki tarafı memnun ederek anlaştırmak bizim için de büyük bir kuvvet teşkil edecekti. Bu milyonlarca halk ihmal edilemezdi. Nitekim Cemalettin Efendi, Birinci Meclis’te milletvekili olmuş, bir aralık meclis reisliği de yapmıştır. İcabı hal bunu yaptırmış olsa gerektir.” (s.492-495) şeklinde anlatmıştır.

Mustafa Kemal; Rauf Orbay, Refik Saydam, Hüsrev Gerede, Mazhar Müfit Kansu gibi isimlerle birlikte 22 Aralık 1919’da Hacı Bektaş Veli Dergâhı’nı ziyaret etmiştir. Mustafa Kemal ve arkadaşları Mucur’dan yola çıkılarak Hacıbektaş’a yakın bir yer olan Çiftlik mevkiinde Salih Niyazi Baba’yı beklemişlerdir. Daha sonra aralarına katılan Salih Niyazi Baba Rauf Orbay’ın aracına biner ve grup Hacıbektaş’a doğru yola çıkar. Hacıbektaş’a gelindiğinde ise Salih Niyazi Baba, Çelebi’nin yanına gidecek gruba eşlik etmez ve dergâha geçer. Atatürk ve arkadaşları da Cemalettin Efendi’nin evine giderler. Misafirlerin gelişinden beş, altı dakika sonra odaya giren Cemalettin Efendi onları selamlar ve bir süre sohbet ederler. Daha sonra misafirleri istirahat etmeleri için yalnız bırakır. Akşam olduğunda ise bir sofraya kurulur. Yapılan bu görüşmede Mustafa Kemal Çelebi’den milli mücadeleye destek vereceği sözünü alır. Ertesi gün grup Salih Niyazi Baba’nın daveti üzerine öğle yemeği yemek için Hacı Bektaş Veli Dergâhı’nı ziyaret eder. Daha sonra babalara ellişer lira verilir ve Mustafa Kemal Hacıbektaş’tan ayrılır (Kansu, 1988, s. 492-495). Yapılan bu ziyaret ülkenin düşman işgalinden kurtuluşu ve topyekûn işgale karşı konulması için oldukça önemli ve gerekli bir ziyaret olarak düşünülmektedir. Ancak Bahadır (2002) ise bu ziyareti “*Basit bir ziyaret*” (s. 31) olarak değerlendirmiştir.

Bu ziyaretlerden sonra da telgraflar aracılığı ile temsil heyeti ve Hacı Bektaş Veli Dergâhı arasındaki iletişim devam etmiştir. Mustafa Kemal 2 Ocak 1920 tarihli Çelebi Cemalettin Efendi'ye gönderdiği telgrafında, ülkenin düşman işgalinden kurtarılacağı güne kadar canla başla çalışılması gerektiğini ve telgrafın içeriğinin en ücra köylere kadar ulaştırılmasını istediğini bildirmiştir. Salih Niyazi Dedebaba 17 Mart 1920 tarihinde Temsil Heyetine gönderdiği telgrafında memleketin düşman işgalinden kurtarılması için alınan tedbirlerin netice vermesini arzu ettiklerini belirtmiştir. 22 Mart 1920 tarihinde Mustafa Kemal Cemalettin Efendi ve Salih Niyazi Dedebaba'ya gönderdiği telgrafında yürütülen mücadelenin başarılı olmasında onların maddi ve manevi desteklerinin etkili olacağını söylemiştir (Doğan, 2012, s. 61-66). Salih Niyazi Dedebaba gönderdiği diğer telgraflarda da Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin (TBMM) açılışını dergâhta Kur'an-ı Kerim okutulduğunu ve Kars'ın düşman işgalinden kurtarılmasını tebrik ettiğini belirtmiştir (Küçük, 2003, s. 134-135).

23 Nisan 1920 açılan TBMM'de Cemalettin Efendi milletvekili olarak seçilmiş ve bir dönem de meclis ikinci başkanlığını yapmıştır (Selçuk, 2011, s. 43). Fakat kısa bir süre sonra Cemalettin Efendi hastalanmış, meclis toplantılarına katılamamış ve izinli olarak meclisten ayrılmıştır. Ocak 1922'ye kadar da vekilliği düşürülmeden izinli sayılmıştır. Bu izne teşekkür olarak gönderdiği telgrafınca Cemalettin Efendi şunları söylemiştir:

“Ankara’da Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine; Arıza-i vücudiyemin, intihap buyurulmuş olduğum Reis-i sanilik vekâleti vazifesini ifadan daîlerini mahrum ve meyus bırakmış olduğuna dair mütekaddim telgrafname-i fakiranemin Meclisi Âlice kabulüyle mezuniyetime müsaadelerini ve hakkı fakiranemde iltifatı kerimanelerini mutazammın 29 Nisan 1336 tarihli telgrafname-i âliyeleri reşide-i desti ihtiramım olarak tariki hakta mücahedede bulunan Meclis-i Ülya ve müttetiklerinin muvaffakiyatı hakkında (...) tekrimat ve teşekküratımla arza mücaseret eylerim.” (TBMM Z.C. , 1920, s. 218).

Bazı araştırmacılara göre Cemalettin Efendi ile Mustafa Kemal arasına bu izin döneminde soğukluk girmiştir. Esengil'e (1988) göre Yozgat bölgesinde meydana gelen ayaklanmada Mustafa Kemal, Cemalettin Efendi'den destek talep etmiş fakat Cemalettin Efendi hastalığından dolayı bu talebe karşılık vermemiştir (s. 160). I. Meclis döneminde TBMM'de iki karşıt grup bulunmaktaydı. Birinci grupta Mustafa

Kemal taraftarları ikinci grupta ise Mustafa Kemal karşıtı olan ve Cemalettin Celebi taraftarı Kızılbaz kesim bulunmaktaydı. Meclisi yenilemeye karar veren Mustafa Kemal İttihat ve Terakki Fırkasına mensup Bektaşilerin desteğini kazanmak için Hüsamettin Ertürk'ü görevlendirmiştir. Ertürk ise bu desteği sağlamak amacıyla Salih Niyazi Baba ile görüşmesi gerektiğini belirtmiş ve Hacıbektaş'a giderek onları ikna etmiştir. Salih Niyazi Baba ayrıca Arnavutluk'ta bulunan Babaların Anadolu'ya geçmeleri için izin istemiş, bu istek üzerine Arnavutluk'ta bulunan Bektaşî Babaları gizli bir şekilde Anadolu'ya getirilmiştir. Salih Niyazi Baba'nın ve Arnavutluk'tan gelen Bektaşî Babalarının desteğiyle de birinci grup meclis seçimleri kazanmıştır (Ertürk, 1996, s. 472-473).

Cumhuriyetle birlikte gerek toplumda gerekse devlet mekanizmasında kapsamlı bir dönüşüm gerçekleştirilmek istenmiştir. Toplumsal alanda meydana getirilecek dönüşümde iki önemli ilke temel alınmıştır. Bunlardan ilki milliyetçilik ikincisi ise laikliktir. Laiklik, dünyevi hayatı düzenleyen kuralların kaynağının uhrevi değil dünyevi olmasıdır. Cumhuriyet döneminde laiklik politikası ile dinde aşırılıklarla mücadele hedeflenmiştir (Çelik, 2004, s. 86). İslam'ın bir akıl dini olduğu benimsenmiş, bu anlayışla İslam'la değil dinde aşırılıkların temsilcisi olarak görülen tekkeler, tarikatlar ve şeyhlerle mücadele edilmiştir. Bu mücadele ile devlet ayırım gözetmeksizin dinde aşırılık ve hurafe olarak gördüğü bütün unsurlarla mücadele etmiştir. Yukarıda da bahsettiğimiz gibi Atatürk'ün dine yaklaşımı ve dini anlayışının anlaşılması bakımından yapılan uygulamalar oldukça önem taşımaktadır. Zira o, din kurumuna yaklaşımını Cumhuriyet'in ilanından önce söylediği şu sözlerle açıklamıştır:

“Bizim dinimiz en makul ve en tabii bir dindir. Ve ancak bundan dolayıdır ki son din olmuştur. Bir dinin tabii olması için akla, fenne, ilme ve mantığa tetabuk etmesi lazımdır. Bizim dinimiz bunlara tamamen mutabıktır, İslam hayatı içtimaiyesinde hiç kimsenin bir sınıfı mahsus halinde muhafazai- mevcudiyetiye hakkı yoktur. Kendilerinde böyle bir hak görenler ahkâmı diniyeye muvafık harekette bulunmuş olmazlar. Bizde ruhbanlık yoktur, hepimiz müsaviyiz ve dinimizin ahkâmını mütesaviyen öğrenmeye mecburuz. Her fert dinini, diyanetini, imanını öğrenmek için bir yere muhtaçtır. Orası da mekteptir.” (Arsan, Borak ve Kocatürk, 2006, s. 94).

“Bizi yanlış yola sevk eden habisler, bilirsiniz ki, alelekser din perdesine bürünmüşler, saf ve nezih halkımızı hep şariat sözleriyle aldata gelmişlerdir. Tarihimizi

okuyunuz, dinleyiniz... görürsünüz ki, milleti mahveden, esir eden, harab eden fenalıklar, hep din kisvesi altındaki küfür ve melanetten gelmiştir. Onlar her türlü hareketi dinle karıştırırlar. Hâlbuki elhamdülillah hepimiz Müslümanız, hepimiz dindarız, artık bizim dinin icabatını öğrenmek için şundan bundan derse ve akıl hocalığına ihtiyacımız yoktur. Analarımızın babalarımızın kucaklarında verdikleri dersler bile, bize dinimizin esasatını anlatmaya kâfidirler... Bilhassa bizim dinimiz için herkesin elinde bir miyar vardır. Bu miyar ile hangi şeyin bu dine muvafık olup olmadığını kolayca takdir edebilirsiniz. Hangi şey ki akla, mantığa, menfaati amme-ye muvafıktır; biliniz ki o bizim dinimize de muvafıktır. Bir şey akıl ve mantığa, milletin menfaatine, İslam'ın menfaatine muvafıkse kimseye sormayın. O şey dindir. Eğer bizim dinimiz aklın, mantığın tetabuk ettiği bir din olmasaydı ekmel olmazdı, ahir din olmazdı.” (Arsan, Borak ve Kocatürk, 2006, s. 131).

Mustafa Kemal'in sözlerinden de anlaşılacağı üzere batıl inançlardan, hurafelerden ve bunlara sebep olduğu düşünülen tarikatlardan arınmış, akli ve sade bir İslam anlayışı benimsenmiştir. Bu anlayışla dinde aşırılık olarak görülen tarikatlar, tekkeler ve şeyhlerle mücadele edilmiş, kurtuluş savaşında ve Cumhuriyetin kuruluşunda büyük katkıları olan Alevi-Bektaşî zümreleri de bu anlayıştan nasibini almıştır. Bu kapsamda devlet din kurumuna aktif bir şekilde müdahalede bulunmuştur. 1924 yılında Tevhid-i Tedrisat kanunu ile medreseler kapatılmıştır. Din eğitimi vermek üzere imam hatip okulları ve ilahiyat fakülteleri açılmıştır. Şeriye ve Evkaf Vekâleti kaldırılarak Diyanet İşleri Başkanlığı kurulmuştur (Lewis, 2000, s. 408-409). 2 Kasım 1925 yılında çıkarılan Tekke ve Zaviyelerin kapatılması hakkındaki kanunla birlikte de ülke genelindeki bütün tekke ve zaviyeler kapatılmıştır. Bu kanundan en çok Alevi-Bektaşî zümreleri etkilenmiştir. Bu kanuna dayanılarak Seyit Gazi ve Hacı Bektaş tekkeleri kapatılmış ve tekkelerde bulunan malzemeler Etnografya Müzesi'ne kaldırılmıştır (Jascheke, 1972, s. 35). Atatürk'e Kurtuluş Savaşı sürecinde, TBMM seçim sürecinde büyük destekleri bulunan Hacı Bektaş Veli Dergâhı Dedebabası Salih Niyazi Baba Arnavutluk'a gitmiştir. Hacı Bektaş Veli Dergâhı ise 1964 yılına kadar kapalı kalmıştır (Popovic, 1995, s. 36). Devletin dini muhafazası, sade İslam'a ulaşmak ve dini hurafelerden arındırmak için yaptığı çalışmalar toplumun bazı kesimlerinde tepki ile karşılanmıştır. Bu tepkileri bastırmak amacıyla uygulanan yöntemlerde de aşırılıklara gidilmiştir. Yaşanılan tatsız olayların yansımaları da günümüze kadar devam etmiştir.

Sonuç olarak Kurtuluş Savaşı yıllarında memleketin düşman işgalinden kurtuluşu amacıyla Türkiye’de bulunan bütün topluluklarla İttihat ve Terakki mensupları ve Mustafa Kemal temaslarda bulunmuştur. Kurulan bu temaslarda bahsedilen topluluklarla herhangi bir sorun yaşanmamasına özen gösterilmiştir. Fakat Cumhuriyet’in kuruluşundan sonra devlet her alanda olduğu gibi din kurumu üzerinde reformlar yapmak istemiştir. Bu sebeple tekke ve zaviyeler, tarikatlar ve şeyler dinin yozlaşmasına sebep olan hurafeler olarak görülmüş ve bu unsurlarla mücadele edilmiştir. Yapılan bu mücadeleden en çok etkilenen topluluklar arasında da Alevi-Bektaşî inancına sahip insanlar yer almaktadır.

3.8. Cumhuriyet’in Kuruluşundan Günümüze kadar Alevilik-Bektaşîlik

Cumhuriyet’in kuruluşu ile birlikte ülkenin yeniden yapılandırılması yoluna gidilmiştir. Özellikle 1923-1938 yılları arasında modernleşme yolunda atılan adımlarda milliyetçilik, halkçılık gibi ilkeler benimsenmiş, pozitivist ve seküler anlayışla çeşitli reformlar gerçekleştirilmiştir. Bu süreç içerisinde Osmanlı’nın mirası olan kurumsal yapılarda, Türk ulus devleti yaratma amacıyla pozitivist ve seküler anlayışla değişiklikler yapılmıştır. 1950’li yıllara kadar yapılan yeniliklerde devletin dinsel niteliklerden uzaklaştırılarak laik bir ulus devleti kurulması hedeflenmiştir.

Cumhuriyetin ilk yıllarında Alevi toplumu açısından devletin eşitlikçi söylemleri, eğitim ve öğretimin birleştirilmesi, Latin alfabesinin kabulü, halifelik ve şeyhülislamlık makamının kaldırılması gibi uygulamalar memnuniyetle karşılanmıştır. Fakat 30 Kasım 1925 yılında çıkarılan 677 sayılı Tekke ve Zaviyeler Yasası ile tekke ve zaviyeler kapatılmış, babalık, dedelik, şeyhlik, seyitlik gibi unvanların kullanılması yasaklanmıştır. İrtica ve tarikatlarla ilgili yasaklanan faaliyetler kapsamında değerlendirilen Alevi-Bektaşî ritüel ve ibadetleri uzun süre takip altında tutulmuştur. Bu sebeple Aleviler dini ritüellerini gizli bir şekilde, herhangi bir baskına karşı gözcüler (çavuşlar) eşliğinde gerçekleştirdiler (Zelyut, 2014, s. 35). Yapılan uygulamalar neticesinde Alevilik sekteye uğramış, dedeler taliplerini ziyaret edememiş ve geleneksel Alevi kültür ve inancından uzaklaşmalar yaşanmıştır. 1937 yılında yaşanan Dersim olayları sırasında devletin takındığı tutum neticesinde de Aleviler mevcut hükümete karşı mesafeli durmuşlardır.

Özellikle 1938 yılı sonrasında Batılılaşma yolunda toplumun gelenek ve görenekleri ve dini yapısı pozitivist ve seküler bir anlayışla gericilik ve hurafe olarak görmüştür. Bu anlayışa uygun düşmeyen her türlü yapı tehdit olarak algılanmış ve baskı ile

ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. Bu uygulamalardan en çok Alevi toplumu etkilenmesine karşın Sünni toplum da etkilenmiştir. Devletin dine, gelenek ve göreneklere karşı tutumu, özellikle de Dersim’de yaşanan olaylar neticesinde Aleviler daha eşitlikçi ve halka yakın bir söylem geliştiren Demokrat Partiye (DP) yakınlık göstermişlerdedir. 1950 yılında yapılan ilk çok partili seçimlerde mezhepsel ve dinsel unsurların etkisi daha az olduğundan ve DP’nin kırsal kesime yönelik vaatlerinin de etkisiyle Aleviler DP’yi desteklemişlerdir. Fakat Demokrat Partinin dini ve Sünni taraftarı söylemleri sebebiyle 1957’li yıllara gelindiğinde Aleviler yeniden sol siyasete yönelmişlerdir (Massicard, 2013, s. 54).

Dönemin (1947-1951) Diyanet İşleri Başkanlığı’nı yürüten Ahmet Hamdi Akseki’nin sözleri bu dönemde devletçe kabul edilen dini anlayışı yansıtmaları bakımından oldukça önemlidir. Akseki (1980), kitabında dönemin kabul gören dini anlayışını:

“İmam Ebu Mansur Muhammed Matüridi (280. H.) tarihinde doğmuş, (333) veya (336) tarihinde Semerkand’da ölmüştür. Matürid onun memleketidir. Ve Buhara ilçelerindendir. Türktür. Kendisi amel ve ibadette Hanefi mezhebinde idi. Hanefi mezhebinde olan Müslümanların çoğunluğu itikatta İmam Matüridiye tâbi olmuşlardır. Biz Türklerin de itikatta mezhebimiz ve imamımız Ebu Mansur Matüridi’dir. Ehli sünnet itikadını nasıl izah etmiş ise biz de öyle kabul etmişiz.” (s. 316-317).

Sözleriyle ortaya koyar. Bu söylemlerle Alevi-Bektaşî inanç sisteminin kabul edilmediği anlaşılmaktadır.

1960’lı yıllarla birlikte Türkiye’de köyden kente yoğun bir göç dalgası yaşanmıştır. Bu göç dalgasına Aleviler de katılmış, Aleviler özellikle İstanbul, İzmir, Ankara gibi büyük şehirlerin yayında Almanya gibi yurt dışı ülkelere de göç etmişlerdir. (Yaman, 2022, s. 84). Bu göçlerle birlikte sözlü kültüre dayalı geleneksel Aleviliğin otonom sosyal yapısı çözülmeye başlamış, dedelik kurumu zayıflamış, Aleviliğin sosyal ve dini dokusu zarar görmüştür (Ertan, 2017, s. 14). Yaşanan göçler sonucunda Alevilik her bakımdan büyük bir erozyona maruz kalmış, kendi içerisinde kırılmalar ve kopmalar meydana gelmiştir (Keskin, 2008, s. 89). Bu yıllar, Türkiye’de radikal sol düşüncelerin yaygınlık kazandığı ve sağ-sol zıtlaşmalarının yaşandığı bir dönem olmuştur. Dönemin siyasileri hem Alevileri hem de Sünnileri ideolojik kutuplaşma aracı olarak kullanmışlardır (Yaman, 2012, s.136). Bunun sonucu olarak

da Alevi toplumu çoğunlukla sol siyasette yer almıştır. Sol söylemlerin etkisiyle zaten geleneksel Alevi kültüründen kopmuş olan Alevi gençler, Aleviliğe karşı mesafeli durmuş ve kendi kültürlerinden uzak durmuşlardır (Bodur, 2016, s. 6). Kentsel ortamda yetişen Alevi gençler kimlik krizi yaşamış, kendi öz kimliklerine yabancılaşmışlardır (Keskin, 2008, s. 96). Alevi ritüellerinin takip altında tutulması sebebiyle kentlerde cemler yapılamamış, dede talip ilişkisinde kopuşlar yaşanmış ve musahiplik geleneği yok olmakla karşı karşıya kalmıştır (Yaman, 2012, s. 137).

Bu süreç içerisinde Aleviler kimliklerini rahatça ifade edememiş, varlıklarının tanınması için büyük çaba sarf etmişlerdir. Bu amaçla mevcut hükümetlerden ve diğer partilerden yeterli desteği bulamayan Aleviler, 1966 yılında Aleviliği merkeze alan bir siyasi parti kurmuşlardır (Çiçek, Aydın ve Baran, 2017, s. 28). Birlik Partisi (BP), Hasan Tahsin Berkman başkanlığında Alevi kökenli bir grup siyasi tarafından kurulmuş olup daha sonra genel başkanlığını Hüseyin Balan, Mustafa Timisi gibi isimler yapmıştır (Aktürk, 2013, s. 202-203). Partinin ambleminde 12 imamı temsilen on iki yıldız ve Hz. Ali'yi simgeleyen bir aslan yer almıştır. Parti programında din ve vicdan özgürlüğü ön plana çıkarılmıştır (Yaman, 2012, s. 138). Türkiye Birlik Partisi 1969 yılında gerçekleştirilen milletvekili seçimlerinde meclise sekiz milletvekili gönderme başarısı göstermiştir. Ülke genelinde görülen sağ-sol çekişmesi parti içerisine de yansımıştır. 1970 yılında parti milletvekillerinden Ali Naki, Hüseyin Balan, Kazım Yusuf Ulusoy, Hüseyin Çınar gibi isimlerin Demirel hükümetine kabul oyu vermeleri sonucu bu isimler parti içerisindeki sol kesimin tepkisine maruz kalmışlardır. Bu milletvekilleri yol düşkünü ilan edilmiş ve partiden ihraç edilmişlerdir. Yaşanılan olay sonrası partinin meclisteki milletvekili sayısı 3'e kadar düşmüş ve parti marjinal bir yapıya bürünerek sol siyasete daha da yaklaşmıştır. Türk milliyetçisi, Kemalist, siyasal İslam ve komünizm karşıtı olarak kurulan parti 1970'li yılların sonuna doğru özellikle de Sivas milletvekili Mustafa Timisi'nin genel başkan seçilmesiyle birlikte sosyalizmi benimsemiş, aşırı sosyalist ve sol ideolojilerin odağı haline gelmiştir (Aktürk, 2013, s. 204-205). Partide her ne kadar sol söylemler benimsense de sosyalist ilkelerle dini inanç arasında bir sentez oluşturulmaya çalışılmıştır (Massicard, 2013, s. 56-57).

Gücünü geleneklere bağlılığından alan BP zamanla geleneklere olan bağlılığından uzaklaşmıştır. Partinin kendi tabanından uzaklaşması ve CHP'nin liderliğini yapan Bülent Ecevit'in BP ile aynı söylemleri daha inandırıcı şekilde dile getirmesi

sebebiyle partinin tabanını oluşturan Aleviler CHP'ye yönelmişlerdir. 1977 yılında yapılan seçimlerde genel oyların %0,4'ünü alabilen BP mecliste temsil edilememiştir. Daha önce seçimlerde en çok oy oranına sahip olduğu Sivas'ta bile oyların ancak %3,6'sını alabilmiştir (Aktürk, 2013, s. 205; Massicard, 2013, s. 57).

1964 yılında devletin müsaade etmesiyle Hacı Bektaş Veli Dergâhı müze olarak yeniden açılmış ve her yıl Hacı Bektaş Veli anma törenleri düzenlenmiştir. Ancak bu kapsamda yapılan etkinlikler toplumsal bütünleşme açısından bazı çevreleri rahatsız etmiş ve bu yakınlaşmanın önüne geçmek için çeşitli provokasyonlar yapılmıştır (Sarıkaya, 2001, s. 230-231; Öz, 2012, s. 769).

Osmanlı'dan miras kalan ve Cumhuriyet döneminde de devam ettirilen Alevi toplumu karşıtı tutum ve soğuk savaş ortamının getirdiği şartlarla birlikte Türkiye'de Aleviler aşırı sağ grupların hedefi haline gelmişlerdir. Bu sebeple istenmeyen birçok olay tarihe geçmiştir. Bunlardan en önemlileri Maraş, Çorum ve Sivas olaylarıdır. 1978 yılında Maraş'ta yaşanan olaylar yaklaşık bir hafta sürmüş, resmi rakamlara göre 150 Alevi kökenli vatandaşımız hayatını kaybetmiş ve birçoğunun da evleri yıkılmıştır. Çorum'da 1980 yılında meydana gelen olaylarda ise 56 vatandaşımız hayatını kaybetmiştir. 1993 yılının temmuz ayında ise Pir Sultan Abdal şenliğine katılmak için Sivas'a gelen vatandaşlarımızın kaldığı Madımak Oteli yakılmak suretiyle 35 kişi acımasız bir şekilde katledilmiştir. Provokasyoncular önce Pir Sultan Abdal ve Atatürk heykellerine saldırışmış daha sonra da oteli sararak ateşe vermişlerdir. Yaşanan olaylara müdahale etmede yetersiz kaldığı için bu olayda 35 kişi hayatını kaybetmiştir (Yaman, 2012, s. 139-140; Zürcher, 2016, s. 41-42).

1990'lı yıllarda Aleviler sol siyasetle ön plana çıkmayı bir kenara bırakıp artık kendi Alevi kimlikleriyle siyaset yapmayı, sosyal alanda görünür olmayı hedeflemişler ve "*Alevi uyanışı*" sürecine geçiş yapmışlardır. Köyden kente göçle birlikte Aleviliğin kapalı yapısı çözülmeye başlamış ve Aleviler kimliklerini daha özgür bir şekilde ifade etmeye başlamışlardır. Alevilere karşı oluşan olumsuz önyargılardan dolayı kimliklerini gizleme ihtiyacı hisseden Aleviler, 1990'lı yıllara gelindiğinde kimliklerini açıkça ifade edebilmişlerdir. Bu sayede Türk toplumunda Alevi-Sünni ilişkileri olumlu yönde seyretmeye başlamış daha önce oldukça nadir görülen Alevi-Sünni evlilikleri de artmıştır (Aydın, 2018, s. 84; Yaman, 2012, s. 148). Aslında Türk toplumunda Alevilerle yaşanan problemlerin birçoğu birbirini yeterince tanımamaktan, devlet yönetiminde laikliğin gerçek anlamı dışında uygulanmasından

ve bu hususta katı politikalar izlemesinden, siyasilerin toplumu bölücü uç söylemlerinden ve provokasyonlardan kaynaklandığı açıkça görülmektedir. Tanıma süreci ilerledikçe de ön yargılar ortadan kalkacak, din ve inanç özgürlüğü yolunda önemli adımlar atılacaktır.

Alevi uyanışı ile birlikte kendilerini rahatça ifade eden Aleviler örgütlenme yoluna giderek çeşitli vakıflar ve dernekler kurmuşlar; radyo, televizyon, kitap ve dergiler aracılığıyla da kendilerini rahatça ifade edebilmişlerdir. Bu sayede de Aleviler kamuoyunda tanınır hale gelmişlerdir. Şehirlerde yaşayan ve Alevilikle bağları kopan Alevilerin, Alevilikle ilgili bilgilere ulaşabileceği çeşitli yayın organları kurulmuştur. Kızıldeli, Birlik, Yol, Pir Sultan Abdal, Serçeşme gibi dergiler Aleviler tarafından yayınlanan dergilerden bazılarıdır. Devlet ve özel radyo televizyon kanallarında kendi kültürlerine ait içeriklere yer verilmemesi sonucunda Aleviler kendi radyo ve televizyon kanallarını kurmuşlardır. Özellikle Alevi müziklerine yer verilen Radyo Barış, Cem Radyo, Yön Efem gibi radyo kanalları kurulmuştur. 2005 yılının sonlarına doğru ise Cem TV, Dem TV, Su TV, Yol TV gibi televizyon kanalları kurularak Alevi inanç ve kültürü yansıtan programlar düzenlemişlerdir. Alevilerin hem Türkiye’de hem de Avrupa’da vakıflar, dernekler ve cemevleri vasıtasıyla örgütlendikleri görülmektedir. Karaca Ahmet, Hacı Bektaş Veli, Şah Kulu gibi büyük derneklerin yanı sıra Aleviler köy ve yörelerde de küçük çaplı dernekler kurmuşlardır. Ayrıca Hacı Bektaş Veli, Abdal Musa, Şahkulu Sultan, Karaca Ahmet Sultan, Şücaettin Veli dergahları bünyesinde de çeşitli cemevleri, vakıf ve dernekler oluşturulmuştur. Bu derneklerin yanı sıra Hacı Bektaş Veli Anadolu Kültür Vakfı, Cem Vakfı, Şahkulu Sultan Vakfı, Karaca Ahmet Vakfı gibi vakıflar da Aleviler tarafından kurulmuş önemli vakıflardır. Yurt dışında ise Aleviler, Almanya’da yoğun olmakla birlikte Avusturya, İngiltere, Fransa, Hollanda gibi ülkelerde Alevi Kültür Merkezi adı altında çeşitli vakıf ve dernekler kurmuşlar, bu merkezlerin federasyon şeklinde de üst kuruluşlarını oluşturmuşlardır. Bu merkezler Cem Vakfı’na ve Avrupa Alevi Birlikleri Federasyonu’na bağlı olarak faaliyetlerini sürdürmektedirler. Bu vakıf ve dernekler bünyesinde çeşitli eğitim faaliyetleri yürütülmekle birlikte açılan semah ve saz kursları gibi kurslarla da Alevi-Bektaşî inanç sistemi ve kültürü genç kuşaklara aktarılmaya çalışılmaktadır (Yaman, 2012, s. 149-153).

Konumuz açısından Alevilik-Bektaşîlik alanında yapılan akademik araştırmalar ve yayınlar da oldukça önemlidir. 1950’li yıllarda başlayan köyden kente göç ile birlikte

Alevilikte bilgi akışında sıkıntılar ortaya çıkmıştır. Fakat daha sonradan yapılan araştırmalarla birlikte geleneksel bilginin yanına yeni yapılan araştırmalardan sağlanan bilgiler de eklenmiştir. 1980 askeri darbesi ve yeni yapılan anayasa ile birlikte Diyanet İşleri Başkanlığı'nın etkisinin artması ve okullarda din derslerinin zorunlu tutulması gibi sebeplerle Aleviler kendi kültürlerine daha fazla sarılmışlardır. 1950 ve 1980 yılları arasında Ziya Şakir'in "*Mezhepler Tarihi ve Kerbela hadisesi*", Sefer Aytekin'in "*Buyruk, Velayetname, Hüsniye*" gibi kitapları, Mehmet Eröz'ün "*Türkiye'de Alevilik ve Bektaşilik*" ve "*Yörükler*"⁴² Mustafa Akdağ'ın "*Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi, Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası*", Celaledin Ulusoy'un "*Hacı Bektaş Veli ve Alevi Bektaşi yolu*", Bedri Noyan'ın "*Bektaşilik Alevilik nedir*" isimli eserleri bu alanda yayımlanan önemli eserlerden bazılarıdır. 1990'lara kadar Alevilik Bektaşilik alanında yapılan tez çalışmalarının çoğu lisans bitirme tezi şeklinde yapılmış olup yüksek lisans alanında İsa Doğan'ın "*Anadolu Alevilerinin doğuşu ve Samsun Alevileri*" isimli tez çalışması yapılmış nadir tez çalışmalarından birisidir.

1980-1990 yılları arasında ise Cemal Şener "*Alevilik Olayı*", Rıza Zelyut "*Öz Kaynaklarına Göre Alevilik*", Fuad Bozkurt "*Aleviliğin Toplumsal Boyutları*", Baki Öz "*Osmanlı'da Alevi Ayaklanmaları, Alevilik Nedir*", Esat Coşan "*Markalat Üzerine İnceleme*", Mehmet Yaman "*Alevilikte Edep Erkan*" gibi eserler yayımlanmıştır.

Geleneksel bağlarından kopan Aleviler, 1980 yılından sonra yaşanan gelişmeler ve yapılan araştırmaların artışıyla birlikte örgütlenme ve kurumsallaşma yoluna gitmişlerdir. Özellikle yurt dışında bu alanda önemli adımlar atılmıştır. 1989 yılında Almanya'nın Hamburg şehrinde Alevilik bildirgesi yayınlanmış, aynı bildirge 1990 yılında genişletilerek Türkiye'de de yayınlanmıştır. 2015 yılında Hamburg'da

⁴² Mehmet Eröz'ün çalışmaları yerinden ve birleştirici-bütünleştirici bakış açısına sahip olması bakımından o güne kadar yapılan ve daha çok şifahî kaynaklara dayanan çalışmalardan tamamen farklı bir konuma sahiptir. Eröz, Alevilik-Bektaşilik konusunu akademik bakış açısıyla ve aktif katılımcı bilimsel yöntemle araştırmayı deneyen ilk sosyolog olmuştur. Eröz, yanlış yorumlara, şüphe ve dedikodulara yol açan yakıştırmaların asılsız olduğunu ileri sürmüştür. Bunun yanı sıra, bazı inanç ve ibadetlerin eski Türk inanç ve ritüellerine dayandığını söylemiştir. Ayrıca basmakalıp ifadelerden iletişim ile ve sosyal münasebet ağının kurulmasıyla kurtulmanın mümkün olabileceğini söylemiştir. Eröz, sır saklama âdetinden dolayı Alevilerin 1900'lü yıllara kadar içe kapanık bir hayat yaşamakta olduğunu belirtmiştir. Alevilik-Bektaşiler milli kültürümüz açısından, birleştirici ve bütünleştirici önemli fonksiyonlara sahiptir. Toplumsal bütünleme açısından önemli olan birliği güçlendirecek araçlara önem vermek gerekmektedir. Ayrıştırıcı olmak yerine birleştirici olmak gerekmektedir. Örneğin müzik, sanat, edebiyat, folklorla bunu sağlamak mümkündür. Bu birleştirici faktörler önyargıları da yok eder. Ayrıntılı bilgi için bk., (Eröz, 1990; Eröz, 1991).

“Dünya Dinleri Bölümü” içerisinde Alevilik alanında çalışma yapılması için kurulan Alevilik Anabilim Dalına bir akademisyen görevlendirilmiş ve Hollanda’da da Tilburg Üniversitesi’nde yarı zamanlı Alevilik kürsüsüne bir akademisyen görevlendirilmiştir. 2018 yılında Viyana Üniversitesi Teoloji Fakültesi’nde Alevi Teolojisi Kürsüsü açılmıştır. Sosyal alanda ise 1991 yılında Almanya Alevi Cemaatleri Federasyonu kurulmuş olup 1996 yılında ise Hollanda’da Mustafa Düzgün Dede tarafından Avrupa Alevi Akademisi kurulmuş daha sonra Bremen’e taşınmıştır. Avrupa Alevi Akademisi Ocakzadeler adı altında toplantılar düzenlemiş ve kitaplar yayınlamıştır. 2017 yılında Avrupa Alevi Federasyonu bünyesinde “*Delil Akademisi*” kurulmuş olup bu akademi çeşitli sempozyumlar düzenlemiştir. 2010 yılında ise Türkiye’de yaşayan Alevilerin sorunlarına yönelik devlet ve Alevi temsilciler arasında “*Alevi Çalıştayları*” başlatılmıştır. Çalıştaylar sonunda da bir rapor düzenlenmiştir. Çalıştayda herhangi bir başarıya ulaşılamasa da Alevi vatandaşların sorunlarının resmi olarak devlet tarafından farkına varılıp dinlenilmesi de büyük bir gelişme olarak görülmektedir.

Akademik alanda yapılan çalışmalarla birlikte Türkiye’de çeşitli üniversiteler bünyesinde Alevilik-Bektaşilik alanında araştırma merkezleri ve enstitüler kurulmuş ve akademik dergiler yayınlanmıştır. İlk olarak Gazi Üniversitesi’nde Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi kurulmuştur. Çorum Hitit Üniversitesi Araştırma Merkezi, Hacım Bayram Veli Üniversitesi Türk Kültürü Açısından Hacı Bektaş Veli Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi, Tunceli Munzur Üniversitesi Alevilik Araştırma ve Uygulama Merkezi adı altında çeşitli araştırma merkezleri kurulmuştur. Malatya İnönü Üniversitesi Alevilik Araştırmaları Enstitüsü ve Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Hacı Bektaş Veli Araştırma ve Uygulama Enstitüsü adı altında da enstitüler kurulmuştur. Bu araştırma merkezleri ve enstitüler bünyesinde Alevilik Bektaşilik alanında yüksek lisans ve doktora programları açılmıştır. 1990 yılından günümüze kadar “*Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli*” dergisi, 2009 yılından günümüze kadar “*Alevilik Bektaşilik Araştırmaları*” dergisi gibi dergilerde Alevilik-Bektaşilik alanında yapılan akademik çalışmalara yer verilmiştir. “*SÜREK Alevilik-Bektaşilik ve Kültür Araştırmaları Dergisi*” dergisi ise Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Hacı Bektaş Veli Araştırma ve Uygulama Enstitüsü bünyesinde 2024 yılında Alevilik Bektaşilik araştırmaları konularında yayına başlamıştır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR VE YORUM

Bu bölümünde araştırmamızın alt problemlerine yönelik veriler elde etmek amacıyla yapılan yarı yapılandırılmış görüşmelerde, katılımcıların kendilerine yöneltilen 20 soruya vermiş oldukları görüşlere yer verilmiştir. Katılımcıların görüşleri temalar, kategoriler ve kodlar şeklinde tablolaştırılarak (temaların çıkarılması mümkün olmayan görüşlerde ise elde edilen veriler kategori ve kodlar şeklinde tablolaştırılmıştır) yüzde ve frekans değerleri de gösterilmek suretiyle yorumlanmış ve katılımcıların görüşleri de olduğu gibi aktarılmıştır. Araştırmaya katılan katılımcılar, kendilerine yöneltilen sorulara bazen birden fazla görüş belirtmiş bazen de hiç görüş belirtmemişlerdir. Bu sebeple burada verilen frekans değerleri kişi sayısını değil sorulan soruya verilen görüş sayısını ifade etmektedir. Ayrıca katılımcılar kendilerine yöneltilen sorular hakkında görüş belirtirken araştırmamızın diğer alt problemlerini ilgilendiren görüşler de belirtmişlerdir. Bu sebeple yöneltilen soruya verilen cevaplar içerisindeki görüşlerden bazıları, ilgili problem durumunda veri olarak da kullanılmıştır.

4.1. Araştırmanın Birinci Alt Problemine Yönelik Bulgular

Araştırmamızın birinci alt problemi olan “*Türk milliyetçiliği görüşüne sahip toplumlar millet kavramını nasıl tanımlamaktadırlar?*” problemine yönelik olarak katılımcılara “*Milleti nasıl tanımlarsınız?*” sorusu sorulmuştur. Yarı yapılandırılmış görüşmelere katılan 22 Türk milliyetçisi bu soru hakkında 89 görüş belirtmişlerdir. Katılımcıların görüşleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 4.1. Türk milliyetçiliği görüşüne sahip toplumların millet kavramı tanımlamaları

Tema	Kategoriler	f	Kodlar	f	%
	Birlik	38	Dil	7	7,86
			Gelenek Görenek	6	6,74
			Tarih	5	5,61
			İrk	5	5,61
			Kültür	5	5,61
			Din	4	4,49

İnsan Topluluğu			Ülkü	2	2,24
			Güç	1	1,12
			Güçlü Bağlar	1	1,12
			Kader	1	1,12
			Geçmiş ve Gelecek	1	1,12
	Ortaklık	32	Vatan Toprağı	14	15,73
			Değerler	4	4,49
			Amaçlar	3	3,37
			Duygular	3	3,37
			Gelecek	2	2,24
			Acılar ve Sıkıntılar	2	2,24
			Ülkeye İnanç	1	1,12
			Hikâye	1	1,12
			Sevinçler	1	1,12
			Yaşantılar	1	1,12
	Eylem	12	Birlikte yaşama	3	3,37
			Vatan için mücadele etme	2	2,24
			Ülke menfaatleri için çalışma	2	2,24
			Ülkesinin başarılarına sevinme, başarısızlıklarına üzülmeye	2	2,24
			Gelenek ve görenekleri sürdürme	1	1,12
			Milletine hizmet edecek nesiller yetiştirme	1	1,12
			Ülkesini ve milletini zenginleştirerek refaha kavuşturma	1	1,12
	Simge ve Sembol	4	Bayrak	3	3,37
			Bağımsızlık	1	1,12
	Duygu	3	Mutlu	2	2,24
			Huzurlu	1	1,12

Tablo 4.1.'e göre araştırmaya katılan katılımcılar “*Millet*” kavramını “*insan topluluğu*” olarak nitelendirmişlerdir. Bu sebeple araştırmamızda katılımcıların belirttiği insan topluluklarını temasını, katılımcıların görüşlerinden ve ifadelerinden de yola çıkarak birlik, ortaklık, eylemler, simgeler ve duygular kategorileri altında toplamayı ve bu kategoriler içerisinde kodlanması uygun görülmüştür.

Katılımcılardan elde edilen verilere göre en çok ifade edilen kategori 38 görüş ile “*birlik*” kategorisidir. Bu kategoriye göre ise en çok ifade edilen kod “*dil birliği*” (f=7) olarak öne çıkmaktadır. Bu kategoride en çok ifade edilen diğer kodlar ise sırasıyla “*gelenek görenek*” (f=6), “*tarih*” (f=5), “*ırk*” (f=5) ve “*kültür*” (f=5) birliğidir.

Katılımcıların görüş belirttiği kategoriler arasında ortaklık kategorisi ise 32 görüş ile ikinci sırada yer almaktadır. Bu kategori altında en çok görüş belirtilen kod ise “*ortak vatan toprağıdır*” (f=14). Aynı zamanda “*ortak vatan toprağı*” kodunun tüm kodlar arasında da en çok belirtilen görüş olduğu görülmektedir. Ortaklık kategorisi altında en çok belirtilen diğer kodlar ise sırasıyla “*ortak değerler*” (f=4), “*ortak amaçlar*” (f=3) ve “*ortak duygulardır*” (f=3).

12 görüş ile üçüncü sırada yer alan eylemler kategorisinde ise en çok belirtilen kod “birlikte yaşayan insan topluluğudur” (f=3). En çok belirtilen diğer kodlar ise “Vatan için mücadele eden” (f=2), “Ülke menfaatleri için çalışan” (f=2), “Ülkesinin başarılarına sevinen, başarısızlıklarına üzülen” (f=2) insan topluluğudur.

“Duygular” kategorisi ise 3 görüş ile en son sırada yer almaktadır. Bu kategoride en çok belirtilen kodlar “mutlu insan topluluğu” (f=2), ve “huzurlu insan topluluğudur” (f=1).

“Milleti nasıl tanımlarsınız?” sorusuna yönelik katılımcıların birkaçının belirtmiş olduğu görüşler şu şekildedir:

K9: “Millet, millet aynı coğrafyada aynı topraklar üzerinde oluşmuş, birbiriyle güçlü bağları olan, din, kültür, gelenek, görenek ülkü anlayışının ortak paydada bulunduğu bir birlikte hareket edildiği topluluğa millet diyoruz. Yani bunu şöyle tanımlayabiliriz, milletler, milletlerin bir hikayesi vardır, insanların olduğu gibi bunu da bir devlet çatısı altında önce bağımsızlıkla ifade edilir. Bağımsızlıkla birlikte millet yaşamını idame ettirir, yaşamını idame ettirirken kendi milletine de yani hizmet edecek unsurlar, insanlar yetiştirir, kaliteli. Yani milletteki kastımız kendi değerleriyle örtüşen, kendi kültürüyle, diliyle, diniyle birlikte güç birliği yapan, huzurlu, mutlu topluluğa biz millet diyoruz.”

K18: “Bana göre millet, aynı topraklar üzerinde yani vatan olarak tabir edebileceğimiz bir toprakta ve tek bir bayrak altında yaşayan insanların oluşturmuş olduğu bir topluluktur. Milleti oluşturan insanlar farklı ırklardan olsa bile bu durumu değiştirmez yani bence. Hmm, başka bir şekilde söyleyecek olursak da milleti, tarihten gelen bir süreç içerisinde oluşmuş, ortak bir kültür birikimi olan, aynı dili konuşan, ortak gelenek ve göreneklere sahip ülkenin başarılarına sevebilen, başarısızlıklarına üzülen, yani ortak duygu birliği olan insanların meydana getirmiş olduğu bir oluşum diyebilirim. Yani mesela ülkemizde Kurtuluş Savaşı zamanında Türk’ü, Kürt’ü işte Zaza’sı, Çerkez’i hep birlikte Türk milleti olarak savaşmış, ülkemizi kurtarmışız. Bu insanlar da ırk olarak Türk olmasa da Türk milletini meydana getirmişler sonuçta. Ama şu an bakıyoruz, ülkemizde son zamanlarda göçlerle birlikte birçok insan geldi ülkemize. İşte Araplar, Afganlar falan bunlar. Bunları bence Türk milletine dahil edemeyiz. Çünkü ortak bir tarihimiz yok onlarla birlikte. Bu ülkenin bugünlere gelmesinde hiçbir katkı sağlamadığı için de bana göre aynı şey diyemem yani.”

K14: “Bence dil ve tarih açısından ortak yaşantılara sahip kişilerin bir araya geldiği topluluklar. Yani genel olarak aslında ırklar da belirliyor dünya düzeni açısından değerlendirsek ama yani bence çok ırk ayrımı olması gerekmiyor. Yani belli zamanlarda bir toprakta yerleşmiş, aynı dili, aynı değerleri, aynı işte tarihsel süreçlerden geçmiş kişiler de bir millet oluşturabilirler.”

K15: “Millet, aynı değerler çatısı altında birleşmiş olan; dil, din, ırk çatısı altında birliktelikte yaşayabilen topluluk diyebiliriz. Hani bunu bir ülke sınırlarıyla sınırlandırılmaz, biraz uygun olmayabilir diye düşünüyorum.”

K12: “Millet deyince ben aslında geçmişte bir arada yaşamış, şu anda da yaşıyor ya da gelecekte de yaşayacak olan; aynı vatana sahip, kültür birliği yapmış, kendini vatan için vatanın birliği için çalışmaya adanmış, insanlar topluluğu olarak görüyorum.”

4.2. Araştırmanın İkinci Alt Problemine Yönelik Bulgular

Araştırmamızın ikinci alt problemi olan “Türk milliyetçiliği görüşüne sahip topluluklar milliyetçilik kavramını nasıl tanımlamaktadırlar?” problemine yönelik olarak katılımcılara “Milliyetçiliği nasıl tanımlarsınız?” sorusu yöneltilmiştir. Türk milliyetçiliği görüşüne sahip 22 katılımcı bu soru hakkında 52 görüş belirtmiştir. Katılımcıların Türk milliyetçiliği tanımı hakkındaki görüşleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 4.2. Türk milliyetçiliği görüşüne sahip toplulukların milliyetçilik kavramı tanımlamaları

Tema	Kategoriler	f	Kodlar	f	%
			Kendi milletinden olan insanların daha iyi yerlere gelmesi için çalışan	2	3,84
			Ülkesi için doğru ve faydalı işleri yapan	2	3,84
			Aynı amaç ve ortak paydada buluşmuş	2	3,84
			Aynı kan bağından gelen	1	1,92
			Vatanperver olan	1	1,92
			Her zaman devletini geliştirmek isteyen, gerçekten devleti için çalışan	1	1,92
			Önceliğini hep milleti ve vatani olarak düşünen	1	1,92
			Aynı yurt için, vatan için, toprak için birlikte hareket eden	1	1,92
			Aynı özgürlük mücadelesi için çaba göstermiş	1	1,92
			Vatanını millete çok seven	1	1,92
			Bayrağına sahip çıkan	1	1,92
			İşini en iyi yapmak isteyen	1	1,92
			Aynı geleceğe bakan	1	1,92
			Belirli sınırlar içerisinde dil birliği yapan	1	1,92
			Kültür birliği olan	1	1,92

Milliyetçilik Kavramı			Milletin varlığını sürdürmesi ve yüceltmesi için aynı görüşte olan	1	1,92
	Davranış	14	Ülkesinin gelişmesi için çaba göstermek	3	5,76
			Dinine sahip çıkmak	1	1,92
			Bayrağına sahip çıkmak	1	1,92
			Kültürüne sahip çıkmak	1	1,92
			Gelenek ve göreneklerine sahip çıkmak	1	1,92
			Değerlerine sahip çıkmak	1	1,92
			Vatani için canını vermek	1	1,92
			Ülkesinin menfaatleri için yapılan olumlu, faydalı insan davranışları	1	1,92
			Milleti oluşturan insanların daha refah daha güzel yaşaması için beraberce yaşama gayreti göstermek	1	1,92
			Ortak yaşantılar açısından bir araya gelmiş insanların, ülke içinde bütünlüğü sağlamaya çalışması	1	1,92
			Kendi milletinin menfaatine uygun davranması	1	1,92
			Yaşadığı topraklara ya da bayrağa karşı dışarıdan ya da içeriden yapılacak herhangi bir olumsuz davranışa karşı verilecek tepki	1	1,92
	Duygu	12	Vatanını sevmek	4	7,69
			Milletini sevmek	3	5,76
			Bayrağını sevmek	1	1,92
			Kendini bir millete ait hissetmek	1	1,92
			Marşına değer vermek	1	1,92
			Vatanıyla ilgili kötü bir şey yaşandığında kötü duygular içinde olması, ülkenin başarılarına sevinmesi	1	1,92
			Ruh olarak insanların aynı duygular içinde olması	1	1,92
	İdeoloji	6	Belli bir ırktan gelen, ortak amaçlar için bir araya gelmiş insanların oluşturduğu ideolojik bir akımdır.	1	1,92
			Ulus devletin temelini oluşturan ideolojik bir fikir	1	1,92
			İdeolojik fikir	1	1,92
			Aynı Bayrağa, milli marşa ve aynı anlayışa sahip olmayı amaçlayan ideolojik altyapı	1	1,92
			İlimde, ırfanda, ahlakta, dünya milletler mücadelesinde en ön safta yer alma anlayışını kendisine şiar edinmiş bir ideolojik felsefe	1	1,92
			Belirli bir milletin çıkarlarını, egemenliğini kazanması için çalışmak, bunu sürdürmeyi amaçlamak için çalışılan ideolojik bir fikirdir.	1	1,92
	Birlikte Çalışma Bilinci	1	Mensubu olduğu milletin varlığını, birliğini sürdürebilmesi için diğer insanlarla birlikte çalışma bilinci	1	1,92

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere araştırmamıza katılan katılımcılar milliyetçilik kavramını en çok “*insan topluluğu*” (f=19) kategorisi içerisinde değerlendirmişlerdir. Bu kategori içerisinde en çok görüş bildirilen kodlar ise “*kendi milletinden olan insanların daha iyi yerlere gelmesi için çalışan*” (f=2), “*ülkesi için doğru ve faydalı*

işleri yapan” (f=2) ve “aynı amaç ve ortak paydada buluşmuş” (f=2) insan topluluğudur.

“Davranış” kategorisi altında ise katılımcılar 14 görüş belirtmişlerdir. Bu kategori içerisinde en çok belirtilen görüş ise “ülkesinin gelişmesi için çaba göstermektir” (f=3).

Araştırmaya katılan katılımcılar *“duygu”* kategorisi altında ise 12 görüş belirtmişlerdir. Bu kategori içerisinde en çok belirtilen kodlar ise *“vatanını sevmek” (f=4)* ve *“milletini sevmektir” (f=3)*. Aynı zamanda elde edilen verilere göre Türk milliyetçileri, milliyetçilik kavramını en çok *“vatanını sevmek”* olarak belirtmişlerdir.

Araştırmamıza katılan katılımcıların bir kısmı ise milliyetçilik kavramını *“ideoloji” (f=6)* olarak tanımlamışlardır. Bu kategoride kodlar eşit şekilde belirtilmiş olup, *“ulus devletin temelini oluşturan ideolojik bir fikir” (f=1)* bu kodlardan bir tanesidir. *“Birlikte çalışma bilinci” (f=1)* kategorisi altında ise milliyetçilik kavramı, *“mensubu olduğu milletin varlığını, birliğini sürdürebilmesi için diğer insanlarla birlikte çalışma bilinci”* olarak ifade edilmiştir.

Türk milliyetçilerinin milliyetçilik kavramı hakkındaki görüşlerinin birkaçı aşağıdaki şekildedir.

K19: *Aynı kan bağından gelen insanlardır, bana göre milliyetçilik bu. Yoksa ya işte Laz ben tamam ben Türkiyeliyim, Türk vatandaşıyım diyebilir ama bir Türküm Oğuz boyundan geliyorum dememeli. Yani mesela ben Türk'üm, Türkmen'im ben Oğuz boyundan geliyorum ama bir Laz olsaydım ya bir lazım bilmeliyim. Kürt olsam ben Kürdüm ama Türk milletin içinde Türk milletin gayelerini, amaçlarını savunuyorum birlik ve dirlik içerisinde olalım diyebilmeli. Ya herkes kendininkini kötü olarak düşünmemeli veya küçümsenmemeli veya da kendi milletini de çok fazla şaha kaldırıp övmemeli ama herkesin kendi milletine has özgü özellikleri vardır. Kendi o özgü özelliklerine de öğrenmeli. Herkes kendi milletini sevmeli. Bence bu yani.*

K11: *Yaşadığım topraklara diyeyim ya da bayrağa karşı dışarıdan ya da içeriden yapılacak herhangi bir olumsuz davranışa karşı vereceğim tepki olarak. Milliyetçiliği böyle tanımlarım kendim için.*

K5: Milliyetçiliğe az önce zaten değinmiştim. Aynı dil, aynı geleceğe bakan, belirli sınırlar içerisinde dil birliği, kültür birliği olan insan topluluğudur. Zaten Türk milliyetçiliği de aynı şekilde.

K2: Mensubu olduğu milletin varlığını, birliğini sürdürebilmesi için diğer insanlarla birlikte çalışma bilinci diyebilirim.

K12: Millet deyince ben aslında geçmişte bir arada yaşamış, şu anda da yaşayan ya da gelecekte de yaşayacak olan; aynı vatana sahip, kültür birliği yapmış; kendini vatan için, vatanın birliği için çalışmaya adanmış insanlar topluluğu olarak görüyorum.

4.3. Araştırmanın Üçüncü Alt Problemine Yönelik Bulgular

Araştırmamızın üçüncü alt problemi olan “Türk milliyetçiliği görüşüne sahip toplulukların Türk milliyetçiliği hakkındaki görüşleri nelerdir?” problemine yönelik olarak katılımcılara “Türk milliyetçiliği ne demektir?” sorusu yöneltilmiştir. Araştırmamıza katılan 22 Türk milliyetçisi bu problem durumu hakkında 45 görüş belirtmiştir. Katılımcıların görüşlerine aşağıdaki tabloda yer verilmiştir.

Tablo 4.3. Türk milliyetçiliği görüşüne sahip toplulukların Türk milliyetçiliği hakkındaki görüşleri

Tema	Kategoriler	f	Kodlar	f	%
Türk Milliyetçiliği	Birliktelik	18	İrk	4	8,88
			Dil	4	8,88
			Kültür	4	8,88
			Vatan	2	4,44
			Gelecek	2	4,44
			Amaç	1	2,22
			Tarih	1	2,22
	Emek ve Çaba	10	Ülkenin menfaatlerini göz önünde bulundurarak Türkiye’de yaşayan insanların ülkenin geliştirilmesi, yaşam standartlarının yükseltilmesi için göstermiş oldukları çaba	6	13,33
			Ülkenin kazanılmasında, kuruluşunda ve özgürlük mücadelesinde emek vermiş ve verecek olan herkes	4	8,88
	Aitlik	5	Türkiye’de yaşayan ve kendisini bu ülkeye ait olarak ifade eden kişiler	2	4,44
			Dış çevreye karşı vatana ve millete sahip çıkmak	2	4,44
			Bayrağımız ve milli marşımız gibi ülkemizi temsile eden sembollere sahip çıkmak	1	2,22
			Turan ülküsünün bir araya getirdiği insanların Türklüğü yaşatmak için kendi	1	2,22

	İdeoloji	4	ırkını devam ettirmek için oluşturulan		
			Bayrak, milli marş ve aynı anlayışı kapsayan	1	2,22
			İdeolojik zeminde, Türk milletinin gelişmesi ve dünya milletler mücadelesinde en ön saflarda yer almasını amaçlayan	1	2,22
			İdeolojik anlamda vatanını, milletini seven, bunun için çalışan insanlar	1	2,22
	Üstünlük	3	Türklerin diğer milletlerden daha üstün ve yüce olduğunu kabul etmek	3	6,66
	Yaşam Felsefesi	3	Türk gelenek ve göreneklerini hayatımıza yansıtmamız	2	4,44
			Ülkemizi temsil eden marşımız ve bayrağımız gibi sembollere sahip çıkma ve bu davranışı hayatına yansıtmak	1	2,22
	Siyasi Görüş	2	Türk milletinin ilerlemesini, gelişmesini amaçlayan	2	4,44

Tablo 4.3.'e göre Türk milliyetçileri, Türk milliyetçiliğini en çok “birliktelik” (f=18) olarak belirtmişlerdir. Bu kategori altında belirtilen kodlar arasındaki en çok belirtilen kodlar ise “ırk” (f=4), “dil” (f=4) ve “kültür” (f=4) birlikteliğidir.

“Emek ve Çaba” (f=10) kategorisi ise en çok belirtilen ikinci kategoridir. Bu kategori altında en çok görüş belirtilen kod ise, “ülkenin menfaatlerini göz önünde bulundurarak Türkiye’de yaşayan insanların ülkenin geliştirilmesi, yaşam standartlarının yükseltilmesi için göstermiş oldukları çabadır” (f=6). Aynı zamanda bu kod, bu problem durumu altında belirtilen kodlar arasında da en çok vurgulanan koddur.

“Aitlik” kategorisi altında ise katılımcılar 5 görüş belirtmiştir. Bu görüşler arasında en çok belirtilenler “Türkiye’de yaşayan ve kendisini bu ülkeye ait olarak ifade eden kişiler” (f=2) ve “dış çevreye karşı vatana ve millete sahip çıkmaktır” (f=2).

Katılımcılar “ideoloji” kategorisi altında 4 görüş belirtmiştir. Bu kategori altında belirtilen kodlar eşitlik göstermekte olup bunlardan bir tanesi “Turan ülküsünün bir araya getirdiği insanların Türklüğü yaşatmak için kendi ırkını devam ettirmek için oluşturdukları ideolojidir” (f=1).

“Üstünlük” kategorisi altında belirtilen “Türklerin diğer milletlerden daha üstün ve yüce olduğunu kabul etmek” kodu ise 3 farklı katılımcı tarafından belirtilmiştir.

“Türk gelenek ve göreneklerini hayatımıza yansıtmamızı” (f=2) kodu ise “yaşam felsefesi” kategorisi (f=3) içerisinde en çok belirtilen görüştür.

Katılımcıların iki tanesi ise Türk milliyetçiliğini, “Türk milletinin ilerlemesini, gelişmesini amaçlayan siyasi bir görüş” olarak belirtmiştir.

Türk milliyetçilerinin, “Türk milliyetçiliği nedir?” sorusuna verdikleri görüşlerden bazıları şu şekildedir:

K1: Şöyle söyleyelim, ulusal veya etnik tanımlarla, mesela Türk milletinin ilerlemesini, gelişmesini amaçlayan ben siyasi bir görüş olarak düşünüyorum. Kendimle de Türk milliyetçisi olarak nitelendiriyorum. Çünkü ben Türk milletinin daha ileriye gitmesini, daha iyi yerlere gelmesini istiyorum.

K12: Şu anda Türk milliyetçiliği de ideolojik olarak kullanılıyor diye düşünüyorum. Benim milliyetçilik görüşümde Türk, Kürt ya da herhangi bir millete tabi olması gerekmiyor ama Türk milliyetçiliğinde de bu Türklük çok önemli. Günümüzde benim için vatanını, milletini seven, bunun için çalışan insanlar önemli. Bunun dışında şu andaki kişilerin anladığı Türk milliyetçiliği benim görüşüme ters yani ırk asla, ırkçı milliyetçilik bana ters.

K3: Türk milliyetçiliği bana göre Turan ülküsünün bir araya getirdiği insanların Türklüğü yaşatmak için kendi ırkını devam ettirmek için oluşturduğu bir ideolojidir. Yani bunu şöyle söyleyebiliriz, Türk milliyetçiliği yani kendim muhafazakâr düşündüğüm için bunun içerisine İslam simgesini de katabilirsin. Fakat Türk milliyetçiliğinin aslında İslamiyet vurgusu yoktur. Tamamen Türklerden oluşan bir Turan birliği vardır. Bunu söyleyebilirim.

K13: İşte ya burada tabi bir ortak tarih, ortak dil var ama ben yine aynı çerçeveden bakıyorum olaya. Türk milliyetçiliği Türkiye Cumhuriyeti için Türkiye’de yaşayan insanlar için katkı veren herkes benim gözümde Türk milliyetçisidir.

K16: Şimdi Türk milliyetçiliği deyince, ben ilkokuldayken dördüncü sınıfta ülkeler konusunu işliyoruz. Kazakistan, Özbekistan işte ne Azerbaycan. Komşu ülkelerimiz konusunu işlerken benim kalbim böyle pıt pıt pıt atıyor, bir kan bağı olmalı. Yani Türk milliyetçiliğini de karşıdan bakınca bir kardeş ülkeden bahsederken ortak geçmiş belki de bu heyecanı sebebi belki de ortak geçmiş. O toprağı kazanabilmek için beraber verdiğimiz mücadele. Ama sadece Türkiye için düşünürsem bu Türkiye Cumhuriyeti kurulurken kimler emek verdiyse onlar benim gözümde Türk milliyetçisidir ama bu Kürt de olabilir, Azeri de olabilir. Ben Kars’ta görev yaptım. Azeri, Kürt, Türk hep karışık oralar mesela. Kurtuluş Savaşı ’nda savaşmış insanlar.

Bunları dışlamayan, bizim vatanımız için kanını döken bütün herkes Türk milliyetçisi bence. Yani Türkiye Cumhuriyeti kurulurken emek veren herkes.

4.4. Araştırmanın Dördüncü Alt Problemine Yönelik Bulgular

Araştırmamızın bir diğer problemi olan “Türk milliyetçiliği görüşüne sahip toplulukların milliyetçilik anlayışlarının dayandığı prensipler nelerdir?” problemine yönelik olarak katılımcılara “Milliyetçilik anlayışınızın dayandığı prensipler nelerdir?” sorusu yöneltilmiştir. Araştırmamıza katılan 22 Türk milliyetçisi, milliyetçilik anlayışlarının dayandığı prensipler konusunda 91 görüş belirtmiştir. Katılımcıların belirttiği görüşler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 4.4. Türk milliyetçiliği görüşüne sahip toplulukların milliyetçilik anlayışlarının dayandığı prensipler

Tema	Kategoriler	f	Kodlar	f	%
Türk Milliyetçilerinin Milliyetçilik Anlayışının Dayandığı Prensipler	Birlik	67	Dil	10	10,98
			Vatan	10	10,98
			Kültür	10	10,98
			İrk	8	8,79
			Ülkü ve Amaç	6	6,59
			Din	5	5,49
			Tarih	4	4,39
			Gelenek ve Görenek	4	4,39
			Yurttaşlık	2	2,19
			Örf ve Adetler	2	2,19
			Mücadele	2	2,19
			Ortak Sevinç ve Üzüntü	1	1,09
			İrkçılığa Dayanmama	1	1,09
			Ahlak	1	1,09
			Kader	1	1,09
	Semboller ve Simgeler	11	Bayrak	6	6,59
			İstiklal Marşı	3	3,29
			Bağımsızlık	2	2,19
	Eylemler	8	Ülkeyi geliştirmek için mücadele etmek	3	3,29
			Ülke bütünlüğünü korumak	2	2,19
			Vatanını ve milletini yüceltip korumak	1	1,09
			Değerlerine sahip çıkmak	1	1,09
			Milleti için çalışmak	1	1,09
	Duygular	5	Vatanını sevmek	2	2,19
			Milletini sevmek	1	1,09
			Bayrağını sevmek	1	1,09
			Kendini yaşadığı ülkeye ait hissetmek	1	1,09

Tablo 4.4. 'e göre araştırmaya katılan katılımcılar milliyetçilik anlayışlarının dayandığı prensipleri en çok "birlik" (f=67) kategorisi altında değerlendirmişlerdir. Bu Kategori altında "dil birliği" (f=4), "vatan birliği" (f=4) ve "kültür birliği" (f=4) en çok belirtilen kodlardır. Aynı zamanda bu kodlar tüm kategoriler içerisinde en çok belirtilen kodlardır. Bu kategori altında en çok görüş belirtilen diğer kodlar ise "ırk birliği" (f=8), "ülkü ve amaç birliğidir" (f=6).

İkinci sırada ise Türk milliyetçileri, milliyetçilik anlayışlarının dayandığı prensipleri "Semboller ve simgeler" (f=11) kategorisi altında belirtmişlerdir. Bu kategori altında en çok görüş belirtilen kod ise "bayraktır" (f=6).

"Eylemler" (f=8) kategorisi altında ise en çok görüş belirtilen kod "ülkeyi geliştirmek için mücadele etmektir" (f=3). "Duygular" (f=5) kategorisi ise en az görüş belirtilen kategori olup, bu kategori altında en çok görüş belirtilen kod ise "vatanını sevmektir" (f=2).

Katılımcıların "Milliyetçilik anlayışınızın dayandığı prensipler nelerdir?" Sorusuna verdikleri görüşlerin bazıları aşağıda verilmiştir.

K6: *Milliyetçilik anlayışım şunu öncelikle kapsıyor, bunu daha önce de söylemiştim. Bir kere bağımsız olmamız gerekiyor. Bağımsızlık üzerine bunu ifade edebilirim. Daha sonra dediğim gibi ortak bir çatı altında yaşadığımız bir bayrağımızın olması gerekiyor. Bizim bu bağımsızlığımızı temsil eden bir milli marşımızın olması gerekiyor. Dil de benim için bu konuda çok önemli. Onu da söyleyebilirim. Yani genel anlamda benim Türk milliyetçiliğinden anlayışım, milliyetçilik anlayışım bu unsurlara dayanıyor.*

K8: *Vatan sevgisi olacak kesinlikle, bayrak olacak. Bayrak sevgisi olacak. Ben çocuklarıma kesinlikle bayrak sevgisini aşılama için elimden geleni yaparım. Onlara saygı göstermesi gerektiğini bilir. Çocuklara mesela öğretmeye çalışırım. Daha küçük gruplar bilmiyorlar tam anlamıyla. Ama mesela örnek veriyorum, yere düştü diyelim onun yere düşmemesi gerektiğini anlatırım. Eee marşımızı, milli bayramlarımızı özellikle söylerim, kesinlikle onun bilincine varması ve bu koşulda büyümelerine özen gösteririm gibi.*

K17: *Yani milliyetçilik için öncelikle aynı kandan aynı ırktan gelmek gereklidir. Hani başka bir ırktan gelip Türkiye'ye yerleşmiş bir insana Türk demek bence yanlış. Çünkü bu açıdan Türk olması lazım. Bu uğurda bazı şeylerden atalarının fedakâr*

olması, fedakârlık yapmış olması gerekiyor. Yani Atatürk ilkelerini de buna sayabiliriz. Diyeceklerim bu kadar bu konuda.

K21: Bana göre ırk birliği, din birliği, geleneklerinin ortak olması, dilin de ortak olması gerekiyor.

K22: Önemlisi biz bir kere Atatürk milliyetçiliği diyoruz. Yani ırkçılığa dayanmayan insanlar arasındaki herhangi bir ayrımı söz konusu olmayan, birlik ve ulus birliği üzerinden tanımlamak da mümkündür.

4.5. Araştırmanın Beşinci Alt Problemine Yönelik Bulgular

Araştırmamızın beşinci alt problemi olan “Türk milliyetçiliği görüşüne sahip toplulukların milliyetçilik anlayışlarının sosyo-kültürel tercihlerine etkileri nelerdir?” problemine yönelik olarak 22 Türk milliyetçisi katılımcıya “Milliyetçilik anlayışınız sosyo-kültürel tercihlerinizde etkili midir? Etkili ise bu etkinin boyutları hakkında bilgi verebilir misiniz?” sorusu yöneltilmiştir. Katılımcılar bu soruya karşılık 59 görüş belirtmiş olup, 2 katılımcı ise görüş belirtmemiştir. Belirtilen görüşler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 4.5. Türk milliyetçiliği görüşüne sahip toplulukların milliyetçilik anlayışlarının sosyo-kültürel tercihlerine etkileri

Tema	Kategoriler	f	Kodlar	f	%
Sosyo-Kültürel Tercihler	Gelenek ve göreneklere uygun davranma	11	Misafir ilişkileri	3	5,08
			Sosyal hayatta yapılan davranışlar	2	3,38
			Sofra adabı	2	3,38
			Televizyon programları	1	1,69
			Kıyafet	1	1,69
			Asker uğurlama	1	1,69
			Düğünler	1	1,69
	Ülke Meseleleri	11	Vatanın milletin bekası ilgilendiren konular	3	5,08
			Ülkenin gelişimi açısından yapılan çalışmalar	2	3,38
			Yabancıların ülkede çoğalması	2	3,38
			Ülkeler arası mücadeleler	1	1,69
			Yabancılarla toprak satışı	1	1,69
			Ülkenin milli varlıklarının satılması	1	1,69
			Kamu mallarına özen göstermek	1	1,69
	Ticaret	6	Türk menşeli ürünler kullanmak	6	10,16
	İnsan İlişkileri	6	Arkadaş tercihleri	3	5,08
			Diğer insanlarla olan	2	3,38

			ilişkiler		
			Komşuluk ilişkileri	1	1,69
		6	Milli ve Dini Bayram kutlamaları	6	10,16
			Siyasi partilere oy verme	4	6,77
		6	Siyasi görüşler	2	3,38
			Mesleğini yaparken	4	6,77
		5	Sendika Tercihleri	1	1,69
			Milli maçlar	2	3,38
		3	Şarkı Yarışmaları	1	1,69
			Eğitim	3	5,08
		3	Çocuk yetiştirme	3	5,08
			Dil tercihleri	2	3,38

Tablo 4.5. incelendiğinde araştırmamıza katılan Türk milliyetçilerinin sosyo-kültürel tercihlerinde milliyetçilik anlayışlarının en çok “*gelenek ve göreneklere uygun davranma*” (f=11) ve “*ülke meselelerinde*” (f=11) etkili olduğu görülmektedir. “*Gelenek ve göreneklere uygun davranma*” kategorisi altındaki kodlarda ise “*misafir ilişkileri*” (f=3) en çok belirtilen görüş olarak görülmektedir. “*Ülke meseleleri*” kategorisi altındaki kodlar arasında ise “*vatanın milletin bekası ilgilendiren konular*” (f=3) en çok belirtilen görüştür.

Kategoriler içerisinde en çok belirtilen ikinci kategori ise “*ticaret*” (f=6), “*insan ilişkileri*” (f=6), “*özel günler*” (f=6) ve “*siyasi tercihler*” (f=6) olarak ön plana çıkmaktadır. “*Ticaret*” kategorisi altında katılımcılar “*Türk menşeli ürünler kullanmak*” (f=6) olarak tek görüş belirtmiş olup, aynı zamanda bu kod, bu problem durumu altında belirtilen kodlar arasında en çok belirtilen görüşlerden bir tanesidir. “*İnsan ilişkileri*” kategorisi altında ise çok belirtilen görüş “*arkadaş tercihleridir*” (f=3). “*Milli ve dini bayram kutlamaları*” (f=6) ise “*özel günler*” kategorisi altında belirtilen tek kod olup, aynı zamanda bu problem durumu altında en çok belirtilen görüşlerden biridir. “*Siyasi tercihler*” kategorisi altında ise Türk milliyetçileri en çok “*siyasi partilere oy verme*” (f=4) konusunda milliyetçi duygularla hareket ettiklerini belirtmişlerdir.

“*Mesleki tercihler*” kategorisinde (f=5) “*mesleğini yaparken*” (f=4), “*yayınlar*” kategorisinde (f=3) “*milli maçlar*” (f=2) ve “*eğitim kategorisinde*” (f=2) ise “*çocuk yetiştirme*” (f=2) en çok belirtilen görüşler olarak ön plana çıkmaktadır.

“*Dil tercihleri*” (f=2) kategorisi ise en az belirtilen kategori olup bu kategori altındaki tek görüş ise “*Türkçe konuşmaktır*” (f=2).

Araştırmamıza katılan 2 katılımcı ise sosyokültürel tercihlerinde milliyetçi duygularının etkili olmadığını belirtmiştir.

Araştırmamızın katılımcıları kendilerine yöneltilen “*Milliyetçilik anlayışınız sosyo-kültürel tercihlerinizde etkili midir? Etkili ise bu etkinin boyutları hakkında bilgi verebilir misiniz?*” sorusuna verdikleri cevaplardan birkaç tanesi aşağıda gösterilmiştir.

K4: *Şöyle söyleyeyim, işimi yapıyorum milliyetçi duygularla. Çünkü dürüst, iyi insanlar, iyi öğrenciler yetiştirmeye çalışıyorum. En çok işimde herhalde milliyetçilik yapıyorum. Başka bunun dışında mesela nasıl tarif edeyim, yerli malı almaya çok dikkat ediyorum. Çünkü vatanımı geliştirmek benim için çok önemli, milliyetçilik anlayışı benim için çok önemli.*

K6: *Şöyle söyleyebilirim, bu soruya cevaben. Kesinlikle etkiler, sosyal hayatını etkiler, tercihlerimde etkiler. Bir Türk milliyetçisi olarak her şeyden önce kendi gelenek ve göreneklerimize bağlı olmamız gerektiğini düşünüyorum. Bu yaptığınız işte de kesinlikle bu benim için önemli bir kriterdir. En basiti şunu söyleyelim, bayramlarımızda, bir misafirlğe gittiğimizde, misafir kabul ettiğimizde bu gelenek ve göreneklerimizin ön planda yer alması gerektiğini düşünüyorum.*

Çocuklarımıza, gençlerimize bir kere bunu kesinlikle aşmamız gerektiğini düşünüyorum. Milliyetçi duygular içerisinde yetiştirmemiz gerektiğini, özellikle dilimize, Türkçemize önem vermemiz gerektiğini düşünüyorum. Şimdi çarşıda, sokakta, pazarda işte görüyorsunuz farklı tabelalar, yabancı dilde asılmış olan şeyler oluyor. Ben bunlara kesinlikle karşı çıkıyorum, olmaması gerektiğini düşünüyorum. Dediğim gibi yeni neslimizi de özellikle bu bakış açısıyla yetiştirmemizin ülkemiz açısından çok sağlıklı olacağını düşünmüyorum.

K7: *Tabi bu genlerimizden gelen bir şey. Belki herhangi bir milli maçta ortaya çıkıyor. Şarkı yarışmasında ne bileyim, bu tip toplumsal duyarlılığın olduğu her alan benim için milliyetçiliğin, kabardığı şeyler. Milli bir bayramımız olsun gençlik spor bayramı olsun, Cumhuriyet bayramı olsun, 23 Nisan gibi bütün bayramlar benim için milliyetçiliğin dorukta olduğu noktalardır. Onun dışında ben aslında hümanist bir insan olduğumu düşündüğüm için ben bütün insanların aynı çatı altında bulunabileceğine inanan bir insanım. Ama yine de dediğim gibi genlerimizde olduğu için bu tip şeylerde de yine milliyetçilik damarım kabarıyor.*

K10: Etkiler, şöyle etkiler, öncelikle alışveriş tercihlerinde bile Türk menşeli ürünleri almayı tercih ederiz. Aynı özellikleri taşıyan aynı şartlar altındaki ürünlerden yerli ürün almak gibi bir tercih var. Onun dışında siyasi görüşünüze etkiliyor, yaşantımızı etkiliyor, sevincinizi üzüntünüzü etkiliyor.

K20: Evet, etkilidir. Kendi yaptığım işten örnek vereyim. Daha doğru işler yapmaya çalışıyorum. Hakkaniyetli davranmaya çalışıyorum mühendislik konusunda ve en doğru bilgileri vermeye çalışıyorum. Bu şekilde söyleyebilirim.

4.6. Araştırmanın Altıncı Alt Problemine Yönelik Bulgular

Yapılan çalışmanın altıncı alt problemi olarak belirlenen “Türk milliyetçiliği görüşüne sahip toplulukların biz ve öteki kavramlarına yönelik algılama şekillerine etki eden faktörler nelerdir?” problemine yönelik veri elde etmek amacıyla 22 Türk milliyetçisi katılımcıya “Milliyetçilik anlayışınıza göre ‘Biz’ ve ‘öteki’yi nasıl tanımlarsınız?” sorusu yöneltmiştir. Katılımcılar “Biz” algılarına yönelik 52, “Öteki” algılarına yönelik olarak da 44 görüş belirtmişlerdir. Katılımcıların görüşleri biz ve öteki olarak belirlenen kategoriler altında belirlenen kodlar halinde aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 4.6. Türk milliyetçiliği görüşüne sahip toplulukların “Biz” ve “Öteki” algıları

Kategoriler	f	Kodlar	f	%
Biz	52	Devleti koruyan ve sahip çıkan	6	6,25
		Devletin gelişmesi ve yücelmesi için mücadele eden	6	6,25
		Milletini koruyan ve sahip çıkan	4	4,16
		Bayrağımızı seven ve koruyan	4	4,16
		Ülkenin bütünlüğünü koruyan ve bu uğurda mücadele eden	3	3,12
		Ülkede yaşanan olumsuz olaylara üzülen, olumlu olaylara sevinen	3	3,12
		Yaşam tarzı bakımından Türk toplumuna uyum sağlayan	2	2,08
		Örf ve adetleri Türk toplumuna uygun olan	2	2,08
		Gelenek ve görenekleri Türk toplumuna uyan ve geleneklerimizi koruyan	2	2,08
		Türk diline sahip çıkan	2	2,08
		Türk ırkından olan	2	2,08
		Türkiye Cumhuriyet’ini seven	2	2,08
		Aynı bayrak altında yaşamayı kabul eden	2	2,08
		Yaşadığı ülkeyi benimseyen	2	2,08
		Değerlerimize önem veren ve koruyan	2	2,08
		Kültürümüze önem veren ve koruyan	1	1,04
		Atatürk’ü seven	1	1,04
		İstiklal marşımıza değer veren	1	1,04
		Kendini Türk milleti olarak gören	1	1,04
		Ülkenin bağımsızlığını koruyan	1	1,04
		Ülkemizde sevgi, saygı çerçevesinde yaşayan	1	1,04
		Ataları milli mücadelede ülkenin kurtuluşuna katkı sağlamış insanlar	1	1,04
		Dinimizden olan insanlar	1	1,04

Öteki	44	Ülkenin bütünlüğüne zarar veren, ayrılıkçı düşüncedeki insanlar	6	6,25
		Bayrağımızı kabul etmeyen ve saygı duymayan	5	5,20
		Türkiye Cumhuriyeti'ne zarar veren	4	4,16
		Türk ırkından olmayan	4	4,16
		Milli marşımızı kabul etmeyen ve değer vermeyen	3	3,12
		Sonradan ülkemize gelen göçmenler (Suriye ve Afganistan)	3	3,12
		Dilimizi benimsemeyen ve sahip çıkmayan	3	3,12
		Yaşam tarzı bakımından Türk toplumuna uyum sağlamayan	2	2,08
		Ülkemizi benimsemeyen	2	2,08
		Vatan için birlikte mücadele etmemiş	2	2,08
		Örf ve adetleri Türk toplumuna uygun olmayan	1	1,04
		Türk milletinin gelişmesine engel olan	1	1,04
		Kendini Türk milleti olarak görmeyen	1	1,04
		Türkiye Cumhuriyeti'ni ortadan kaldırmaya çalışan	1	1,04
		Atatürk'ü sevmeyen ve saygı duymayan	1	1,04
		Türk kültürüne uyum sağlamayan	1	1,04
		Değerlerimize önem vermeyen	1	1,04
		Ülkenin huzurunu bozan	1	1,04
		Dinimizden olmayan	1	1,04
		Ortak tarihimiz olmayan	1	1,04

Tablo 4.6. ‘ya göre araştırmaya katılan Türk milliyetçileri “Biz” kategorisi altında 54 görüş belirtmişlerdir. Bu kategori altında belirtilen kodlarda ise Türk milliyetçileri en çok “devleti koruyan ve sahip çıkan” (f=6) ve “devletin gelişmesi ve yücelmesi için mücadele eden” (f=6) insanları biz olarak belirtmişlerdir. Aynı zamanda bu kodlar bu kategori altında belirlenen kodlar içerisinde en çok belirtilen görüşlerdendir. Bu kategori altında biz olarak en çok belirtilen diğer kodlardan bazıları ise; “milletini koruyan ve sahip çıkan” (f=4), “bayrağımızı seven ve koruyan” (f=4), “ülkenin bütünlüğünü koruyan ve bu uğurda mücadele eden” (f=3) ile “ülkede yaşanan olumsuz olaylara üzülen, olumlu olaylara sevinen” (f=3) insanlardır.

Araştırmamıza katılan Türk milliyetçileri “öteki” kategorisi altında ise 44 görüş belirtmişlerdir. Türk milliyetçileri öteki olarak algıladıkları kişiler hakkında en çok “ülkenin bütünlüğüne zarar veren, ayrılıkçı düşüncedeki insanlar” (f=6) görüşünü tekrarlamışlardır. Aynı zamanda bu görüş bu kategori altında belirtilen kodlar arasında en çok tekrarlanan görüştür. Türk milliyetçilerinin öteki olarak algıladıkları diğer kodlardan en çok tekrarlananlardan bazıları ise “bayrağımızı kabul etmeyen ve saygı duymayan” (f=5), “Türkiye Cumhuriyeti'ne zarar veren” (f=4) ve “Türk ırkından olmayan” (f=4) insanlardır.

Bu kategori altında 1 katılımcı ise “Ben bunu bilmem yani, biz ya da öteki diye yafta vuramam kimseye. Zaten biz ve öteki diye yıllarca uyutulduk.” şeklinde görüş belirtmiştir.

Türk milliyetçilerinin “biz ve öteki” algılarına yönelik görüşlerinden bazıları şu şekildedir:

K6: *Bu soruyla ilgili şunu söyleyebilirim. Biz dediğimiz kavram, öncelikle kişinin yaşadığı ülkeyi sahiplenmesi gerektiğini düşünüyorum. Yani bu ülkeye bu vatana ait olduğumuzu hissetmemiz lazım. Benim için bizden kasıt budur. Aynı duygulara sevinmemiz aynı olaylar karşısında da tepki vermemiz, üzülmemiz gerektiğini düşünüyorum. Öteki diyerek adlandırabileceğimiz grupta bu saydığım kriterlerin dışında kalan gruplar oluşturur. Bazı bu noktada mesela kırmızı çizgilerimiz var. Nedir bunlar? Bayrağımız, milli marşımız, değerlerimiz. Bunlara saygı duymayan, bunları yıpratmaya çalışan, sevmeyen insanlar benim için kesinlikle ötekilerdir.*

K18: *Şöyle söyleyeyim, bizden dediğim insan öncelikle kendini bu ülkenin bir ferdi olarak hissetmesi gerekir. Bu ülkenin başarılarıyla gurur duyması, üzüntüleriyle de üzülmesi gerekir. Başka işte ülkenin bütünlüğüne, bayrağımıza her şartta sahip çıkması gerekir. Bence bizden olan birinin bunlara sahip olması gerekir ama dilimize sahip çıkması da gerekir. Gelenek ve göreneklerimize uygun davranması çok önemli. Bunları sayabilirim. Bunlar bizden diyebileceğim kişiler yani. Bunun dışında kalanlar ise ne bileyim ülkenin bütünlüğüne zarar vermeye çalışan, bayrağımıza, milli marşımıza, Atatürk'e saygı duymayan kişiler bunları da ötekilerdir diyebilirim. Yani ülkemize zarar vermeye çalışan kendini işte buraya ait hissetmeyen ötekilerdir bence. Dilimize de sahip çıkmayanlar ne bileyim işte. İnsanlar farklı dil konuşabilir ama herkesin anlaşabileceği ortak bir dil de olmalıdır. Sonuçta buna da sahip çıkmamız gerekir.*

K20: *Milliyetçilik anlayışına göre biz dediğimiz kişiler, kendini Türk milliyetçisi olarak gören Türkleri gösterebilirim. Onlar dediğim kişilerde Türk milliyetçiliğine inanmayıp aynı dil ve ırktan olmayan herkese de ötekiler diyebilirim.*

K5: *Mesela ülkemizdeki biz dediğimiz ortak birliği olan aynı bayrak altında aynı İstiklal Marşı'nı okuyan insan topluluğu biz dediğimiz. Bu ülkede yaşamayı kabul etmeyen insanlar ötekilerdir. Bence buranın kültürüne uymayan, aynı bayrağı veya ülkemizin marşını kullanmaktan rahatsız olan kişilerdir bence ötekiler.*

K14: *Valla bu milli sınırlar içinde bu değerleri koruyan, sahip çıkan yani bir şey yapan nasıl diyeyim gelişmesi için katkıda bulunan insanlar bana göre bizizdir. Ama ülkemize zarar vermeye çalışan, bütünlüğü bozan yani bu tür eylemler yapan insanlar da bence ötekiler olsa gerek.*

4.7. Araştırmanın Yedinci Alt Problemine Yönelik Bulgular

Araştırmamızın “*Türk milliyetçiliği görüşüne sahip toplulukların Türkiye’de toplumsal birliğin sağlanmasına engel olan problemler hakkındaki görüşleri nelerdir?*” problemine yönelik veri toplamak amacıyla katılımcılara “*Türkiye’de toplumsal birliğin sağlanmasında yaşanan problemler hakkında ne düşünüyorsunuz?*” sorusu sorulmuştur. Araştırmamıza katılan 22 Türk milliyetçisi bu problem durumu hakkında 61 görüş belirtmiştir. Katılımcıların görüşleri aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 4.7. Türk milliyetçiliği görüşüne sahip toplulukların Türkiye’de toplumsal birliğin sağlanmasına engel olan problemler hakkındaki görüşleri

Tema	Kategoriler	f	Kodlar	f	%
Türkiye’de toplumsal birliğin sağlanmasına engel olan problemler	Sosyal Alan ve Toplumsal Yapı	33	Ülkemize sonradan gelen göçmenler (Suriyeli, Afgan, İranlı)	6	9,83
			Etnik farklılıklar ve söylemler	6	9,83
			Cemaatler ve Tarikatlar	3	4,91
			Dini inanç farklılıkları ve söylemler	3	4,91
			Mezhepler	3	4,91
			Eğitim	2	3,27
			Farklı görüşler	2	3,27
			Ön yargılar	1	1,63
			Ülkenin bütünlüğüne zarar vermeye çalışanlar	1	1,63
			Cahillik	1	1,63
			Yoksulluk	1	1,63
			İşsizlik	1	1,63
			Şiddet	1	1,63
			Dil farklılıkları	1	1,63
			Aile yapısı ve yetiştirilme tarzı	1	1,63
	Siyaset	12	Siyasiler	4	6,55
			Siyasilerin uç söylemleri	3	4,91
			Siyasi düşüncelerin çatışması	3	4,91
			Sendikalar	1	1,63
			Particilik	1	1,63
	Devlet Politikaları ve Uygulamaları	11	Devlet yönetiminde bulunan yöneticiler	3	4,91
			Adam Kayırmacılık	2	3,27
			Liyakatsizlik	2	3,27
			Eşitsizlik	1	1,63
			Adaletsizlik	1	1,63
			Kanunlar	1	1,63
			Devlet’in baskı ve kısıtlamaları	1	1,63
	Ülke Dışı Etmenler	3	Dış güçler	3	4,91
	Kurumlar	2	Medya kuruluşları ve medyanın taraflı yayınları	2	3,27

Tablo 4.7. ‘ye göre araştırmamıza katılan Türk milliyetçileri Türkiye’de toplumsal birliktelik konusunda yaşanan problemler hakkındaki görüşlerini 5 kategori altında

belirtmişlerdir. Bu kategorilere bakıldığında en çok görüş belirtilen kategori “sosyal alan ve toplumsal yapı” kategorisidir (f=33). Bu kategoriler altında yer alan kodlara bakıldığında Türk milliyetçileri, Türkiye’de en çok “ülkemize sonradan gelen göçmenlerin” (f=6) ile “etnik farklılıklar ve söylemlerin” (f=6) ülkemizde birlik oluşturmamıza engel teşkil ettiklerini belirtmişlerdir. Bu kodlar aynı zamanda bu problem durumu altında en çok görüş belirtilen kodlardır. Bu kategori altında Türkiye’de birliğin oluşturulmasına engel olan etmenler içerisinde en çok belirtilen diğer görüşler ise “cemaatler ve tarikatlar” (f=3), “dini inanç farklılıkları ve söylemler” (f=3) ile “mezheplerdir” (f=3).

“Siyaset kategorisi” (f=12) ise en çok görüş belirtilen ikinci kategoridir. Bu kategori altındaki kodlarda ise Türk milliyetçileri en çok “siyasilerin” (f=4) Türkiye’de birlik oluşturulmasına engel teşkil ettiklerini belirtmişlerdir. Bu kategori altında en çok belirtilen diğer kodlar ise “siyasilerin uç söylemleri” (f=3) ve “siyasi düşüncelerin çatışmasıdır” (f=3).

Bu problem durumu altında yer alan kategorilerden bir diğeri “Devlet Politikaları ve Uygulamalarıdır”. Türk milliyetçileri bu kategori hakkında 11 görüş belirtmiştir. Bu kategori altında yer alan kodlara bakıldığında ise Türk milliyetçileri en çok “devlet yönetiminde bulunan yöneticilerin” (f=3) Türkiye’de birliğin oluşmasına engel olduklarını belirtmişlerdir. En çok görüş belirtilen diğer kodlar ise “adam kayırmacılık” (f=2) ve “liyakatsizlik” (f=2) olarak öne çıkmaktadır.

“Ülke dışı etmenler” (f=3) kategorisi altında Türk milliyetçileri “dış güçler” (f=3) olarak tek görüş belirtmişlerdir. “Kurumlar” (f=2) kategorisi altında ise “medya kuruluşları ve medyanın taraflı yayınları” (f=2) belirtilen tek görüştür.

Türk milliyetçilerinin “Türkiye’de toplumsal birliğin sağlanmasına engel olan problemler” hakkındaki görüşlerinden bazıları aşağıda verilmiştir.

K2: Ya bu daha çok sosyal alanda karşılaştığımız sıkıntılar var. İşte eşitsizlik, adaletsizlik, adam kayırmacılık. Bunlar oldukça birlikte dağılıyor. Birliğin sağlanması için herkese aynı şekilde davranılmalı yani. Bizi yönetenler olsun, kanunlar olsun, kanunların uygulanması olsun. Her insana eşit şekilde uygulanmalı diye düşünüyorum.

K3: Şöyle, elbette birlik de birtakım sıkıntılar olabiliyor. Yani burada da şimdi dedim ya milliyetçi ve muhafazakârlık. Bunu bir arada götüren insanlarda öncelik her zaman milliyetçilik duygusu olmuştur. Bu ön plana çıkıyor. Yani günümüzde

2011 sonrası Suriye savaşı iç savaşı sonrasında işte. Mültecilerin geçici koruma adı altında işte bahsettiğimiz kişilerin ülkemize gelmesi burada insanların ideolojik olarak ayrışmasına sebebiyet verdi. Çünkü gerçekten milliyetçi ve ulus devlet inanışına sahip insanlar onları ülkede istememeye başladılar yani. Çünkü bizim ülkemizde bir iç karışıklık çıkacak ve kendi vatandaşımızı koruyacağız diye bir korkuya kapıldılar. Fakat Muhafazakâr kesim daha çok bunlar bizim işte din kardeşimiz, biz bunlara ev sahipliği yapmalıyız ve açık kapı politikalarına daha devam etmeliyiz şeklinde bir algı var. Ama gerçek milliyetçilik duygusuna sahip bu ideolojiyi benimseyen insanlar kesinlikle önceliği Türk milliyetçisi olanlar Türk olmayanın bu yurttaki yerinin olmadığını düşünüyorlar. Çünkü bu yurt onlara atalarından kalan bir miras ve bu mirası korumaya çalışıyorlar.

K7: Şimdi bunu en yakın zamanda şunu da gördüm, ben örneğin bir öğretmenimizin İstanbul'da öldürülmesiyle ilgili. Biz bu süreçte bütün öğretmenler aynı fikirdeydik, toplu olarak hareket edelim, beraber bir tepki koyalım istedik. Fakat sendikalar o çatı altında bile bulunamadılar. Yani tabanda insanlar aslında aynı şeyleri düşünüyorlar, aynı şeyleri paylaşıyorlar fakat tepedeki insanlar bu birlikteliği istemiyor. Bir şekilde ideolojik olabilir, çıkarları doğrultusunda olabilir. Ben tabanda insanlar arasında bir sıkıntı olduğunu düşünmüyorum. Hani bu Kürt'ü, Türk'ü Azeri'si fark etmez, Alevi'si Sünni'si bir sıkıntı yok. Fakat bu hani bir şekilde siyasi boyutta ciddi sıkıntılara neden oluyor. Toplum ister istemez geriliyor ve insanları kutuplaştırıyor. Bunu bilerek yaptıklarını düşünüyorum aslında. Ama insanların birbirleri içerisinde kaynaşmasına bakarsanız bir problem olduğunu düşünmüyorum. Kimse kimseyle aslında o kadar da sıkıntılı değil. Sadece bunlar insanların sinir uçlarına dokunarak sürekli sıcak tutulmaya çalışıyor. Bu da toplumumuzda ciddi sıkıntılara neden oluyor diye düşünüyorum.

K8: Siyaset son zamanlarda yıllardan beridir bence ülkemizde çok ciddi bir sorun. Toplumumuzun birlik olması konusunda, insanların bir arada olmasında. İki kardeşi bile kavga haline getirdiği bir görüş ayrılığı oluyor. En büyük problemin bu olduğunu düşünüyorum. Bu bizim için önemli çünkü Atatürk bize demokrasiyi getirmiştir ve biz milli iradeyle ülkemizi yönetmemiz gerekiyorken, farklı farklı düşüncelerle kavgalar, çatışmalar oluyor. Bu bence birliğimizi bozuyor. Ülkemizde son zamanlarda devletini bırakıp gelen mülteciler ciddi anlamda toplumun birliğini bozmaktadır. Üstelik davranışlarıyla, tutumlarıyla belki sağlık sorunlarıyla bile

bizim ülke yapımızı tamamen bozuyorlar. Yani çocuklarımızın gelişimine de etki ettiklerini düşünüyorum. Bu anlamda zararlı olduğunu görüyorum. Toplumsal problem olarak başka ne düşünebilirim? Ha bir de yani, ne olursa olsun hâlâ maalesef bölücü yanıyla işte dediğim gibi farklı bölücülük. Bizim topraklarımızı kendi toprağı etmeye çalışan insanlar da bence birliğimizi bozuyor. Ayrımcılık yapıp, kendilerini bu vatanın bir ferdi kabul etmeyen insanlar. Bence birliğimizi bunlar da bozuyorlar.

K14: *Valla aslında bir sürü etken var, en tepede siyaset var bence. Siyasiler birçok yönde bu ayrışmayı yapıyorlar. Onun dışında dini tarikatlar var, cemaatler var yani bu birliği bozan. Çünkü herkes kendinden olanı yani bu insanları biz ve ötekiler diye ayrıştırıyorlar. Onun dışında sıradan halk açısından değerlendirecek ki ben de aynı şeyi düşünüyorum çok da problem olduğunu sanmıyorum. Aslında herkes yanındakiyle komşusuyla işte köylüyle bir şekilde geçinip gidiyor ama işin içine diğer faktörler karışınca bozuluyor.*

4.8. Araştırmanın Sekizinci Alt Problemine Yönelik Bulgular

Araştırmamızın alt problemlerinden olan “*Türk milliyetçiliği görüşüne sahip toplulukların Türkiye’de din ve inanç özgürlüğü konusunda yaşanan problemler hakkındaki görüşleri nelerdir?*” problemine yönelik veri elde etmek amacıyla 22 Türk milliyetçisi görüşüne sahip katılımcıya “*Türkiye’de din ve inanç özgürlüğü konusunda problemler var mıdır? Varsa hangi problemlerden bahsedebilirsiniz?*” sorusu sorulmuştur. Katılımcılardan 9 tanesi Türkiye’de din ve inanç özgürlüğü olduğunu ve insanların dini inançlarını rahatça yaşayabildiklerini belirtmiştir. Problem olduğunu düşünen katılımcıların bir kısmı ise eskiden daha fazla problemlerin yaşandığını ama günümüzde artık bu problemlerin pek görülmediğini belirtmişlerdir. 13 Türk milliyetçisi katılımcı ise Türkiye’de din ve inanç özgürlüğü konusunda yaşanan problemler hakkında 36 görüş belirtmiştir. Katılımcıların görüşleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 4.8. Türk milliyetçiliği görüşüne sahip toplulukların Türkiye’de din ve inanç özgürlüğü konusunda yaşanan problemler hakkındaki görüşleri

Tema	Kategoriler	f	Kodlar	f	%
			Toplum baskısı	5	13,88
			Tarikatların ayrımcılık yapmaları	2	5,55
			Toplumda farklı dini inançlara hoşgörü olmaması	2	5,55

Türkiye’de din ve inanç özgürlüğü konusunda yaşanan problemler	Toplum Yapısı Kaynaklı Problemler	18	İnsanların dini ideoloji haline getirerek kamu kurumlarına yansıtması	1	2,77
			Aşırı muhafazakâr dindarların (Sünni) baskıları sebebiyle azınlıkta olan dini inançların gizli yapılması	1	2,77
			Aşırı muhafazakâr dindarların (Sünni) kendilerinden başka inançları kabul etmemeleri	1	2,77
			Cemaatlerin üstünlük kurma çabaları	1	2,77
			Film ve dizilerle dini inançların kötülenmesi	1	2,77
			Ahlak problemi	1	2,77
			Bayanların camide rahat ibadet edememeleri	1	2,77
			Kalıplaşmış yanlış bilgiler	1	2,77
			Farklı inançlara karşı ön yargılar	1	2,77
	Devletle Alakalı Problemler	13	Diyanet İşleri Başkanlığının ülkedeki bütün dini inançlara eşit yaklaşmaması	4	11,11
			Devletin çoğunlukta olan Sünni kesime ayrıcalık tanınması	3	8,33
			Devletin azınlıkta kalan dini inançları görmezden gelmesi	1	2,77
			Devlet tarafından başörtüsünün yasaklanması	1	2,77
			Devlet tarafından ezanın Türkçe okutulması	1	2,77
			Devletin dini ibadetleri yasaklaması	1	2,77
			İmam hatiplerin kapatılması ve puanlarının düşürülmesi	1	2,77
			Devletin azınlıkta kalan dini inançları görmezden gelmesi	1	2,77
	Alevi Bektaşilere Yönelik Problemler	5	Alevilerin ibadet yerlerinin az olması sebebiyle inançlarını yaşayamamaları	3	8,33
			Cem evlerinin giderlerinin devlet tarafından karşılanmaması	1	2,77
			Aleviliğin dini inanç olarak kabul görmemesi	1	2,77

Araştırmamıza katılan Türk milliyetçilerinin görüşlerini yukarıda gösterildiği şekilde üç kategori altında toplamayı uygun gördük. Tablo 4.8. incelendiğinde Türk milliyetçileri, Türkiye’de din ve inanç özgürlüğü konusunda yaşanan problemler hakkında en çok “*toplumsal yapı ile alakalı problemler*” (f=18) yaşandığını belirtmişlerdir. Bu kategori altında belirlenen kodlar içerisinde ise “*toplum baskısı*” (f=5) en çok belirtilen görüştür. Toplum baskısı, aynı zamanda Türkiye’de dini inanç özgürlüğü konusunda yaşanan problemler arasında da en çok belirtilen görüştür. Bu kategori altındaki kodlar içerisinde en çok belirtilen diğer problemler “*tarikatların*

ayrımcılık yapmaları” (f=2) ve “toplumda farklı dini inançlara hoşgörü olmamasıdır” (f=2).

Türkiye’de din ve inanç özgürlüğü konusunda yaşanan problemler içerisinde *“devletle alakalı problemler” (f=13)* ise Türk milliyetçilerinin en çok görüş belirttiği ikinci kategoridir. Bu kategori altında belirlenen kodlar içerisinde ise Türk milliyetçileri en çok, *“Diyanet İşleri Başkanlığı’nın ülkedeki bütün dini inançlara eşit yaklaşmamasını” (f=4)* Türkiye’deki dini inanç özgürlüğü konusunda yaşanan problem olarak belirtmişlerdir. Bu kategori altında en çok belirtilen diğer görüş ise *“devletin çoğunlukta olan Sünni kesime ayrıcalık tanımasıdır” (f=3).*

Alevi Bektaşî dini inanç sistemine yönelik yaşanan problemler ise konumuz açısından önem teşkil ettiği için bu problemleri *“Alevi Bektaşîlere yönelik problemler”* kategorisi altında toplamayı uygun gördük. Bu kategori altında ise Türk milliyetçileri en çok *“Alevilerin ibadet yerlerinin az olması sebebiyle inançlarını yaşayamamalarını” (f=3),* Türkiye’deki din ve inanç özgürlüğü bakımından yaşanan problem olarak belirtmişlerdir. Bu kategori altında belirtilen diğer problemler ise *“cem evlerinin giderlerinin devlet tarafından karşılanmaması” (f=1)* ve *“Aleviliğin dini inanç olarak kabul görmemesidir” (f=1).*

Türk milliyetçiliği görüşüne sahip toplulukların *“Türkiye’de din ve inanç özgürlüğü konusunda yaşanan problemler”* hakkındaki görüşlerinden bazıları aşağıda verilmiştir.

K20: *Var bence, bu da bence Türkiye'nin aşulamayan sorunlarından bir tanesi. Tamam, her ne kadar Müslüman bir ülkede yaşıyor olsak da Hanefî mezhebine de bağlı olsak da ben mesela çoğu zaman arkadaşlarımla konuşurken Alevi Bektaşîlerin mesela burada bir cem evinin, Nevşehir'de bir cem evinin olduğunu bilmiyorum. Ya da farklı dinden olan mesela Hristiyanların bir Nevşehir'de bir kilisesinin olduğunu bilmiyorum. O yüzden bunların olması gerektiğini düşünüyorum. Çünkü herkes dilini, dinini, ırkını, dinini özellikle özgürce yaşayabilmesi gerektiğini düşünüyorum.*

K22: *Sadece biz din dediğimiz zaman İslamiyet olarak ifade ediyoruz ama bizim ülkemizde yaşayan çeşitli etnik kökenlere sahip ve çeşitli dinlerin mensupları var. Örneğin biz yıllardan beri Aleviliği bir din olarak veya Alevi inançlarını bir din olarak hiçbir zaman kabul etmemiş gibi görünüyoruz. Onların cem evlerini bir ibadethane bile kabul edememiş bir toplumuz.*

K6: Valla şöyle bir şey söyleyebiliriz, şu an günümüzde hani şöyle baktığımız zaman topluma insanlar aslında inanç özgürlüğü noktasında son derece rahatlar. Eskiye göre de bu konuda ülkemizde ciddi anlamda gelişmeler olduğunu düşünüyorum. İnsanlar ibadetlerini rahatça yapabiliyorlar. İşte bizler için nasıl camiler mesela açıksa, biz dilediğimiz şekilde ibadetimizi yapabiliyorsak, diğer din mensuplarına ait olan yerlerde insanlar ibadetlerini gerçekleştirebiliyorlar. Burada sadece altını çizmemiz gereken konunun şu olduğunu düşünüyorum. Ülkemizde tabi Diyanet işleri Başkanlığı diye bir kurumumuz var. Bu kurumumuzun bu tür ülkemizdeki farklı inançlara eşit mesafede yaklaşması gerektiğini düşünüyorum. Bu gerçekleştirdiği takdirde bu problemlerin, yaşanabilecek problemlerin en aza ineceği kanaatindeyim.

K10: Evet, kısmen inanç özgürlüğü vardır. Tam olarak insanlar dinini toplumun genel ritüellerine aykırı bir şekilde beyan ettiği zaman mahalle baskısı diyebileceğimiz şekilde resmi olarak olmasa da mahalle baskısı olarak gayri resmi olarak tabi ki insanlar saklayabiliyor. Mesela deist insan deizmi açıkça söylemekten çekinebilir veya bulunduğu ortam, Sünni ağırlıklı bir ortamda Alevi olduğunu, Bektaşî olduğunu söylemekten çekinebilir. Ya da toplumun genel geçer, inanç ritüellerine, dini ritüellerine aykırı bir düşüncesi varsa bunu da söylemekten çekilebiliyor. Ama bu bir yasa karşısındaki bir kısıtlamadan bahsetmiyoruz. Öyle bir kısıtlama yok ama dediğim gibi toplumsal baskı şeklinde mahalle baskısı şeklinde ötekileştirme korkusu, başkası ne der korkusuyla bir kendini kısıtlama var insanlarda.

K15: Maalesef ülkemizde bu uzun yıllardan beri devam edip gelmiştir. Örneğin geçmişe baktığımızda ezanın Türkçeleştirilmesi, bu bir kısıtlamadır. Son 20, 30 sene içerisinde başörtüsünün yasaklanması mesela. Hani bunlar bir kısıtlamadır. Özgürlüğe vurulan bir darbedir. Çünkü her insan özgürdür istediği gibi yaşayabilir. Bunun önüne engel koymak yanlıştır. Tabi ki belli bir ülkemizde belli bir disiplin düzen olması gerekir ama bunları insanların özgürlüğünü kısıtlayarak yapılması yanlıştır ki bunu da yaşadık maalesef.

Araştırmacı: -Peki diğer inançlar açısından baktığımız zaman, başka dinden insanlar da var. Onlar da dini inançlarını özgürce yaşayabiliyorlar mı?

Yani dini anlamda Müslümanların daha özgür yaşayabildiklerini söyleyebilirim. Çünkü devlet olarak onlara şu ana kadar bir engel kanun olarak yapılmadı ama bireysel olarak illaki sorunlar yaşanmıştır.

4.9. Araştırmanın Dokuzuncu Alt Problemine Yönelik Bulgular

Araştırmamıza katılan 22 Türk milliyetçisi katılımcıya “*Bir milliyetçi olarak İslam dairesi içerisinde teşekkül eden mezhepler ve inanç sistemleri hakkında düşünceleriniz nelerdir?*” sorusu yöneltilerek araştırmamızın “*Türk milliyetçiliği görüşüne sahip toplulukların İslam dairesi içerisinde teşekkül eden mezhepler ve inanç sistemleri hakkında görüşleri nelerdir?*” problemine yönelik olarak veriler elde edilmiştir. Araştırmaya katılan 22 katılımcı kendilerine yöneltilen soruya yönelik 49 farklı görüş belirtmiştir. Belirtilen görüşler olumlu ve olumsuz görüşler olmak üzere kategorilere ayrılarak aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 4.9. Türk milliyetçiliği görüşüne sahip toplulukların İslam dairesi içerisinde teşekkül eden mezhepler ve inanç sistemleri hakkında görüşleri

Tema	Kategoriler	f	Kodlar	f	%
İslam dairesi içerisinde teşekkül eden mezhepler ve inanç sistemleri hakkında görüşleri	Olumsuz Görüşler	42	Müslümanları arasında ayrışmaya, farklılaşmaya ve çatışmaya sebebiyet vermesi	15	30,61
			Müslümanların birlik olamamasına sebebiyet vermesi	6	12,24
			Kendinden olmayanı dışlamaları	4	8,16
			İslam dinine zarar vermeleri	3	6,12
			Dış güçlerin ülkemize müdahale etmelerine sebebiyet vermeleri	3	6,12
			İslam’dan uzaklaşarak kendilerini farklı bir dinmiş gibi görmeleri	2	4,08
			Ülkenin bölünmesine sebebiyet vermesi	2	4,08
			Dini liderlerin mezhep ve dini inanç sistemlerini çıkar amaçlı kullanması	1	2,04
			İbadet şekillerinin farklılaştırılması	1	2,04
			İdeolojik mecralar olduğu için insanları yanlış yönlendirmesi	1	2,04
			Ülkenin bayrağına, vatanımıza, ülkenin kurucularına antipati ile yaklaşımları	1	2,04
			İnsanlara İslami değerler verilirken milli değerler de verilmesi konusunda eksikliklerinin olması	1	2,04
			Ülkenin kalkınması ve büyümesine engel olması	1	2,04
			Din sömürüsü yapmaları	1	2,04
	Olumlu Görüşler	7	Gidilen yollar farklı olsa da varılmak istenen yer aynı. Bu sebeple hepsi İslam’a hizmet ediyor	4	8,16
			Ameli mezheplerin dini kolaylaştırıcı etkisi	2	4,08
			Farklılıkların insanlarda hoşgörü ve saygı duygusunu geliştirmesi	1	2,04

Tablo 4.9.’da Türk milliyetçilerinin İslam çerçevesinde oluşan mezhepler ve inanç sistemleri hakkındaki görüşleri “*olumlu ve olumsuz görüşler*” olmak üzere iki kategori altında ele alınmıştır. Kategoriler içerisinde Türk milliyetçileri en çok

“olumsuz görüşler” (f=42) kategorisi altında görüş belirtmişlerdir. Bu kategori altında belirtilen kodlara göre Türk milliyetçileri, İslam çerçevesinde teşekkül etmiş mezhepler ve inanç sistemlerinin “Müslümanları arasında ayrılmaya, farklılaşmaya ve çatışmaya sebebiyet verdiği” (f=15) görüşündedirler. Aynı zamanda bu kod olumlu ve olumsuz görüşler kategorisi altında belirtilen kodlar içerisinde en çok görüş belirtilen koddur. Olumsuz görüşler kategorisi içerisinde en çok belirtilen diğer görüşler ise İslam çerçevesinde oluşan mezhepler ve inanç sistemlerinin “Müslümanların birlik olamamasına sebebiyet vermediği” (f=6), “kendinden olmayanı dışladığı” (f=4), “İslam dinine zarar verdiği” (f=3) ve “dış güçlerin ülkemize müdahale etmelerine sebebiyet vermedikleri” (f=3) görüşüdür.

“Olumlu görüşler” (f=7) kategorisi altında ise Türk milliyetçileri, İslam çerçevesinde oluşan mezhepler ve inanç sistemlerinin “gidilen yolların farklı olsa da varılmak istenen yer aynı olduğundan İslam’a hizmet ettikleri” (f=4), “ameli mezheplerin dini kolaylaştırıcı etkisinin olduğu” (f=2) ve “farklılıkların insanlarda hoşgörü ve saygı duygusunu geliştirdiği” (f=1) görüşündedirler.

Araştırmamıza katılan Türk milliyetçilerinin “İslam dairesi içerisinde teşekkül eden mezhepler ve inanç sistemleri” hakkında görüşlerinden birkaçı aşağıda verilmiştir.

K19: Valla ben. Eee mezhebin. Birkaç tane yol var. Hangi yoldan gidersen git hakikattir. Farklı farklı yolda gidilse de önemli değil diyenler var. Ben bir zamanlar şunu savundum dedim ki İslam tektir ve onların içerisinde peygamberimiz hangi mezhebe mensup diye sordum da. Ben cevabını bulamıyorum. Peygamberimizin bir dini vardı. Hazreti İbrahim'in bir dini vardı. Ben sadece Müslümanım diyordu. O yüzden bazıları şey diyor. Ayrılıkta bereket vardır. Bazıları da birlikte bereket vardır diyor. Ben birlikte bereket vardır diyorum. Bazıları diyor ki çeşitlilik güzeldir yani şey gibi. Bir bahçe gibi, farklı farklı çiçeklerden farklı desenler alabilirsin. Şimdi onun bakış açısına göre o doğru öbürünün bakış açısına göre o doğru. Ama hakikat tek yani. Herkesin bulunduğu çağa, bulunduğu zamana, bulunduğu yere, o anki düşünce durumuna göre fikirleri değişebiliyor. Yani biraz olumsuz etkisi var. Yani bu ayrılığın çok fazla olumsuz etkisi var. Biraz önceki örnekte adamlar bizi şafî olarak görmedi. Ben orada köpek besliyorum diyen köylüler, hep ekmek yapıp getirirlerdi bana. Kapımın önünde köpek besliyorum diye ekmek getirmeyi bıraktılar mesela. Köpeğe dokunuyorum diye. Şafî inancına göre köpeğe dokununca abdest olmaz mesela. Bize göre de yok mesela ve Hanefiliği ben seçmedim. Ben doğduğumda

benim ailem Hanefi olduğu için Hanefi oldum. Doğuda doğsaydım şafi olacaktım. Ben kendim seçmediğim bir mezhebin mensubu nasıl olabilirim.

K7: *Şöyle, ben bununla ilgili çokça kitap okudum. Çokça araştırma yaptım. Hani insanlarımızın bildiğı birçok şeyin aslında yanlış olduğunu ya da eksik olduğunu ya da insanlar neyi bilmelerini istiyorsa o yöne yönlendirildiğini düşünüyorum. Örneğin milliyetçilik üzerine, dini üzerine. O kaynağı kimin yazdığı bile önemli. Okuduğunuz kitaplarda bile. İnsanlar yanlış yönlendirilebiliyor. Ama İslami kültür açısından düşünülürse biz dinimizin gereğı olarak insanı sevmeyi, hayvanı sevmeyi, her türlü hoşgörüye açık bir millet ve din olduğumuz için bu tip şeylerde insanlarımızın ya da halkımızın vatandaşlarımızın bu konuda nasıl diyeyim? Yanlış yönlendirilmeye açık olduğunu ve bu bizim biraz da zayıf karnımız. İşin içine din girdiğı zaman yönlendirilmesi kolay bir toplum olduğumuzu düşünüyorum. Fakat mezhep adına olsun, tarikatlar adına olsun ya da dernekler adı altında ne dersiniz deyin. Bu tip şeylerin günümüzde daha ideolojik, daha sıkıntılı mecralar olduğunu düşünüyorum. İnsanımız buna daha böyle vicdani ve daha böyle masum olduğunu düşünerek yaklaşırlar. Fakat bu tip oluşumların ben masum olduğunu düşünmüyorum.*

K9: *Şimdi onu da ben hani şöyle bakabilirim. İslam tarihine baktığımızda peygamberimizden sonra halife devri. Ben halife devrinden sonra, sonradan zaman zaman mezhepler teşekkül etmiş işte o günün şartlarında işte kaybolmasın işte o günün şartlarında İslami, motifler, değerler unsurlar, gerek ayetin dışında peygamberimizin söylediğı işte sözler bunlar yazıya dökülmüş. Yani bu manada zaman zaman ayrışmalar olmuş, bugüne geldiğimizde de hakikaten ülkemizde ben bunu da yani şu şekilde bakıyorum, Kazım Karabekir sanırım veya Enver Paşa. Kazım Karabekir'in dediğı bizim ülkemizdeki olumlu taraflarını da ifade etmek istiyorum. Eee, ülkemizdeki mezhepler, cemaat ve tarikatlar, dış güçlerin, İngilizlerin yani yabancıların ileri karakolları olarak da arz ettiğini görüyoruz. Yani geçmişte onların yaşamış olduğı olaylar işte Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurulurken karşılaştıkları zorluklara binaen. Ama bugün de ben hiçbir zaman şahsi görüşüm, mezhep, cemaat ve tarikatlara karşı değilim ama devletine, milletine bağlı, Türk milleti, kültür ve değerleriyle örtüşen, hiçbir zaman millettten de kopmadan yani İslami değerleri nüfus etmek durumundayız. Başka ülkelerin etkisi altına girersek Türk devletinin milletine düşman unsurlar da yetiştirmiş oluyoruz. Bugün bazı mezheplerde cemaatlerde, bazı tarikatlarda da bayrağımıza, vatanımıza,*

değerlerimize ülkemizin kurucularına karşı da bir antipati, karşı bir görüş oluşuyor. Bu da bu ülkenin kalkınmasına, büyümesine çok büyük tuzaktır. Ben hani bunlara karşıyım. Devlet yapısı bunları denetlemeli. Bu cemaat ve tarikatlar üzerinde bir etki oluşturmali. Belli kural ve çerçeve içerisinde yaşamalarına devam etmeleri gerekiyor. Çünkü ben hatta gerekirse yani tam kontrol altına alınması da benim temennim. Yoksa gerçekten yeni nesil gençliğimizi tehlikeler de bekliyor yani. Çünkü milli değerler verilmiyor, milli unsurlar verilmiyor sadece yani İslami değerler verirken, yani bir tarafı dolu bir tarafı uyuz, bir toplum. Biz savaşçı bir toplumuz. Türk tarihine baktığımızda İslam'ı da soluyarak yaşamış bir milletiz ama savaş meydanlarında da göğsümüzü gere gere yüreğimizle yani büyük başarılar elde etmiş bir milletiz. Dünya milleti tanıyor ama bugün bu mezheplerin, cemaatlerin, tarikatların en büyük hataları insanlara İslami motif, bilgiler verirken milli değerlere işte vatan aşkıdır, millet aşkıdır, bayrak aşkıdır. Bu tür değerlere çok ciddi manada önem verilmediğini düşünüyorum. Bir tarafları eksik yetiştiriyor. Selçuklulara bakalım Osmanlı'ya bakalım. Ondan önceki kurulmuş devletlere bakalım. İslam'ı tam manada yaşarken de devletin milletin ne olduğuna dair bilgiler vermişler, öğretmişler ve savaşmışlar. Yani yürekli olmuşlar. Yani ben bu konuda eksik görüyorum.

K15: Mezhepler dediğimizde çok geniş bir çerçevede ele almalıyız. Çünkü birçok mezhep var. Kuruluş amaçları farklı mezheplerin. Ameli mezhepler, itikadi mezhepler var. Siyasi görüş olarak ortaya çıkmış mezhepler var. Hani tek çerçevede ele alırsak bunları belki tam bir net sonuç ortaya çıkarmayı biliriz. Ama hepsinin de olumlu veya olumsuz sonuçları yaşanmıştır, görülmektedir.

Yani olumlu olumlu dediğimizde hani mezhepler aslında şöyle dini mezheplere girdiğimizde mesela ameli mezhepler, bunlar insanlara kolaylık gösteriyor, işte farklı çeşitli yollar gösteriyor. Problemlerin çözümlenmesinde farklı yollar sunuyor. Bu yönden olumlu sonuçları vardır. Olumsuz sonucunda da insanlarda şu yargı oluyor, işte insanların bölündüğü düşünülüyor, işte mezheplere ayrılmış, işte birbirlerine üstünlük sağlama çabaları. Hani bu da bunun en olumsuz sonuçlarından bir tanesi.

K13: Farklı Lezzetlerin olması olumlu bir şey. Farklı görüşlerin, farklı düşüncelerin olması. Olumlu olması gerekiyor ama işte bizde bazı mezhepler çok baskın olduğu için diğerlerini biraz yok sayıyor ya da işte yanlış kabul ediyor. Bu durum çatışmalara sebep oluyor. İşte Diyanet işleri Başkanlığı'nın sadece bir mezhep üzerinden icraat yapması, diğerlerini yok sayması ya da diğer inançları yokmuş gibi

görmesi, insanlar arasında gereksiz bir çatışmaya sebep oluyor. Aslında makul olan burada bütün farklı mezheplere, farklı inançlara, farklı görüşleri biraz daha eşit mesafede olabilmek için. Böyle olsa sıkıntı kalmayacak. Bizim sorunumuz bu ama Allah'tan bizim ülkemizde büyük bir mezhep çatışması yok. Sadece bazı istekler var yerine getirilmesi gereken bazı şeyler var. Yavaş yavaş bunlarda olacaktır diye düşünüyorum.

4.10. Araştırmanın Onuncu Alt Problemine Yönelik Bulgular

Türk milliyetçilerinin Hacı Bektaş Veli hakkındaki düşüncelerine yönelik veri elde etmek amacıyla katılımcılara “*Hacı Bektaş Veli hakkında düşünceleriniz nelerdir?*” sorusu yöneltilmiştir. Araştırmamıza katılan katılımcılar kendilerine yöneltilen soru üzerine Hacı Bektaş Veli hakkında 76 görüş belirtmişlerdir. Türk milliyetçilerinin Hacı Bektaş Veli hakkındaki düşüncelerini ifade eden görüşleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 4.10. Türk milliyetçiliği görüşüne sahip toplulukların Hacı Bektaş Veli hakkındaki düşünceleri

Tema	Kategoriler	f	Kodlar	f	%
Hacı Bektaş Veli	Şahsiyeti	24	Tasavvuf âlimlerinden, büyüklerinden biridir	7	9,21
			Anadolu (Türk) erenlerinden biridir	5	6,57
			Horasan erenlerindendir	3	3,94
			Dini üst boyutta yaşayan takva sahibi bir insan	2	2,63
			İbadetten öte inanmayı ve güzel ahlakı ön planda tutmuştur	2	2,63
			Vatanına, milletine bağlı büyük bir üstattır	1	1,31
			Tarikat lideridir	1	1,31
			Akla ve bilime önem vermiştir	1	1,31
			Sözleri ve şiirleriyle ön plana çıkmıştır	1	1,31
			İnsan, tanrı, doğa sevgisine dayanan hümanist bir yaşam felsefesi ve öğretisi vardır	1	1,31
	Toplumsal Boyutu	23	İnsanlar arasında sevgiyi, saygıyı, hoşgörüyü ve güzel ahlakı yaymıştır	11	14,47
			Halk arasında birlik ve beraberliğin sağlanmasında büyük etkisi vardır	7	9,21
			İnsanları iyiyi ve güzeli öğreterek onları doğru yola yönlendirmiştir	2	2,63
			İnsanlara ilim ve irfan öğretmiştir	2	2,63
			İnsanlara Allah'ı sevmeyi, anlamayı ve ilahi aşkı öğretmiştir	1	1,31
	Türk Dünyası Açısından		Anadolu'da Türk kültürünün yayılmasına katkı sağlamıştır	8	10,52

		15	Anadolu'nun Türkleşmesine katkı sağlamıştır	4	5,26
			Büyük bir Türk düşünürüdür	2	2,63
			Türklük için çok büyük bir değer	1	1,31
	İslam Açısından	9	İslam'ın (Anadolu) yayılmasına katkı sağlamıştır	8	10,52
			İslam filozofudur	1	1,31
	Devlet Açısından	3	Osmanlı Devlet yönetiminde öğretileri dikkate alınmıştır	2	2,63
			Yeniçeri ocağının kuruluşunda etkili olmuş	1	1,31
	Alevi Bektaşî İnanç Sistemi Açısından	2	Alevi Bektaşî inancının yayılmasına katkı sağlamış	1	1,31
			Bektaşîliğin kurucusudur	1	1,31

Araştırmamıza katılan 22 Türk milliyetçisinin Hacı Bektaş Veli hakkında belirttikleri görüşlerden yola çıkarak, Hacı Bektaş Veli hakkındaki Türk milliyetçilerinin düşüncelerini yukarıdaki tabloda da görüldüğü üzere 6 kategoriye ayırmayı uygun gördük. Tablo 4.10. 'a göre Türk milliyetçileri en çok Hacı Bektaş Veli'nin “*şahsiyeti*” (f=24) hakkında görüş belirtmişlerdir. Bu kategori altındaki kodlarda ise Hacı Bektaş Veli Türk milliyetçileri açısından en çok “*tasavvuf âlimlerinden, büyüklerinden biri*” (f=7) olarak görülmektedir. Bu kategori altında en çok belirtilen diğer kodlarda ise Hacı Bektaş Veli Türk milliyetçileri açısından “*Anadolu (Türk) erenlerinden*” (f=5) ve “*Horasan erenlerindendir*” (f=3).

İkinci sırada ise Türk milliyetçileri Hacı Bektaş Veli'nin “*toplumsal boyutu*” (f=23) hakkında görüş belirtmişlerdir. Bu kategori altında yer alan kodlar incelendiğinde, Türk milliyetçileri en çok Hacı Bektaş Veli'nin “*insanlar arasında sevgiyi, saygıyı, hoşgörüyü ve güzel ahlakı yaydığını*” (f=11) belirtmişlerdir. Aynı zamanda bu kod Türk milliyetçilerinin Hacı Bektaş Veli hakkındaki düşüncelerini içeren kodlar içerisinde en çok belirtilen görüş olarak da ön plana çıkmaktadır. Bu kategori altında en çok görüş belirtilen diğer kodda ise Türk milliyetçileri Hacı Bektaş Veli'nin “*halk arasında birlik ve beraberliğin sağlanmasında büyük etkisi olduğu*” (f=7) görüşündedirler.

“*Türk dünyası açısından*” (f=15) bakıldığında ise Hacı Bektaş Veli Türk milliyetçilerine göre “*Anadolu'da Türk kültürünün yayılmasına katkı sağlamıştır*” (f=8). Türk dünyası kategorisi altında en çok belirtilen diğer kodlara göre ise Hacı Bektaş Veli Türk milliyetçilerine göre “*Anadolu'nun Türkleşmesine katkı sağlamıştır*” (f=4) ve “*büyük bir Türk düşünürüdür*” (f=2).

Diğer bir kategori olan “İslamiyet açısından” (f=9) ise Hacı Bektaş Veli Türk milliyetçilerine göre “İslam’ın (Anadolu’da) yayılmasına katkı sağlamıştır” (f=8) ve bir “İslam filozofudur” (f=1).

Hacı Bektaş Veli hakkında Türk milliyetçileri en az Hacı Bektaş Veli’nin “devlete katkıları” (f=3) ve “Alevi Bektaşi inanç sistemi” (f=2) kategorilerinde görüş belirtmişlerdir. Devlete katkısı açısından Türk milliyetçilerine göre, *Osmanlı Devlet yönetiminde Hacı Bektaş Veli’nin öğretileri dikkate alınmıştır*” (f=2) ve Hacı Bektaş Veli “*Yeniçeri ocağının kuruluşunda etkili olmuştur*” (f=1). Alevi Bektaşi inanç sisteminde ise Hacı Bektaş Veli “*Alevi Bektaşi inancının yayılmasına katkı sağlamış*” (f=1) ve “*Bektaşiliğin kurucusudur*” (f=1).

Araştırmamıza katılan Türk Milliyetçilerinin “*Hacı Bektaş Veli Hakkındaki düşüncelerinden*” bazıları aşağıda verilmiştir.

K1: *Valla Hacı Bektaş Veli Anadolu erenlerinden biridir. İşte İran'dan gelmiştir. Anadolu'da işte İslam'ı açtıran büyük tasarruf alimlerden bir tanesidir. İşte aynı Yunus Emre, Mevlâna gibi. Anadolu'ya katkıları işte dediğim gibi bu Anadolu erenleri buraya geldiğin zaman buradaki insanlara hem Anadolu İslam hem de Türk kültürünü aşılamışlardır. Birleştirici bir özelliği vardır zaten o resimde de gittiğiniz zaman Hacı Bektaş Veli'nin türbesine orada görürsünüz. Yani bir yanında geyik vardır, bir yanında aslan vardır. Bu farklı düşünceleri birleştirdiğini gösterir ki yani çok büyük katkıları olmuştur.*

K2: *Hacı Bektaş'ı Veli Imm. Orta Anadolu'nun İç Anadolu'nun, daha doğrusu Anadolu'nun İslamlaşmasında, Türkleşmesinde önemli görevler yapan bir insan. Zamanında belki değeri çok fazla bilinmedi ama günümüzde buna çok fazla güvenen, inanan insanlar var. Olumluyum, yani hacı Bektaş Veli'yi severim.*

Hacı Bektaş Veli az önce dedim dediğim gibi işte İslâmiyet'in yayılmasında Türklük şuurunun gelişmesinde olumlu çalışmalar yapmış, çevresindeki insanları bu alanda yönlendirmiştir. Bu alanda bir sürü çalışması var diye biliyorum.

K3: *Yani Hacı Bektaş Veli hakkında bir tasavvuf büyüğü olduğunu düşünüyorum ki onların da Hacı Bektaş Veli olsun, Tapduk Emre olsun, işte Mevlâna olsun. Bunların hepsinin hocası zaten hocaların hocası diye bilinen Ahmet Yesevi den itibaren geldiğine dikkat çekmekte fayda var. Bu insanlar özellikle Anadolu'nun kapıları Türklere açıldığı zaman 1071 Malazgirt Savaşı'yla beraber Anadolu'nun Türkleşmesinde çok ciddi anlamda bir efor sarf etmiş insanlardır ki Hacı Bektaş*

Veli de bu konuda ciddi anlamda başı çeken insanlardan biridir. Osmanlı'da Yeniçeri ocağı zaten Bektaşî kültüründen gelmiştir ki Hacı Bektaşî Veli'nin öğretileri bu bağlamda ele alınmıştır. Mesela yine tasavvuf büyüklerinden evet Mevlâna vardır. Konya'da işte mektubât yazmıştır. Hani yönetim alanında İzzettin Keykavus, birtakım şeyler yazmıştır fakat söz konusu Hacı Bektaşî Veli ise direkt devlet yönetiminde onun öğretileri ele alınmıştır. Bu dediğim gibi yeniçeri ocağından görmek mümkün. Bu bağlamda halkın bir araya getirilmesinde, işte birlik ve beraberliğin sağlanmasında ve özellikle dini motiflerden ziyade Türk milliyetçiliği bağlamında öne çıkan gerçekten önemli bir insandır diyebiliriz ve hâlâ da günümüzde kendisinden söz ettirebiliyor.

K8: *Bektaş Veli bir ermiş gibidir. Onun da daha dini inancı, dini dinden öte inancı, daha derinlerde yaşayan artık, böyle hani takva sahibi, dini daha üst boyutta yaşayan bir insan olduğunu duymuştum ve etrafında topladığı insanları da hoşgörüsüyle, sevgisiyle. Aslında İslam'ı da yaymış bir kesime ama daha farklı bir bakış açısıyla yani. İbadetten öte inancı, inanmayı önde tutmuş biri olduğunu biliyorum. Yani insan sevgisi var, evet hoşgörü. Bunu gerçekten insana insan olduğu için değer vermeleri, herkesi değerli görmeleri gibi.*

K21: *Hacı Bektaş Veli hakkında işte, Horasan'da dünyaya gelmiştir. Önce Lokman Parende'den ilk eğitimini almış. Hocam Ahmet Yesevi'nin öğretilerini takip etmiş bir kişi. Yaşamının büyük bir kısmını Nevşehir ilçesi Hacıbektaş'ta geçirmiş. Ömrünü de burada tamamlamış. İnsan, tanrı, doğa sevgisine dayanan hümanist bir yaşam felsefesi ve öğretisi vardır. Yani, insan sevgisini de bir kere aşlamıştır. Birliğe önderlik etmiştir. Bunu öğretmeye çalışmıştır insanlara. Bunun gibi katkıları vardır.*

4.11. Araştırmanın On Birinci Alt Problemine Yönelik Bulgular

Araştırmamızın on birinci alt problemi olan “Türk milliyetçiliği görüşüne sahip toplulukların Türk kültürü açısından Alevi Bektaşî inanç sistemine bakış açıları nasıldır?” problemine yönelik olarak Türk milliyetçilerinden veri elde etmek amacıyla katılımcılara “Türk kültürü açısından Alevi Bektaşî inanç sistemini nasıl değerlendirirsiniz?” sorusu sorulmuştur. Araştırmamıza katılan 22 Türk milliyetçisinden 21 tanesi, Alevi Bektaşîliğin Türk kültürünü yansıttığını belirtmiş, 1 katılımcı ise Türk kültürünü yansıtmadığını belirtmiştir. Türk kültürünü yansıttığını belirten 21 katılımcıdan 5 tanesi ise ne şekilde yansıttığı konusunda görüş belirtmemişlerdir. 16 katılımcı ise Türk kültürü açısından Alevi Bektaşî inanç sistemi

hakkında 44 görüş belirtmişlerdir. Katılımcıların görüşlerine aşağıdaki tabloda yer verilmiştir.

Tablo 4.11. Türk milliyetçiliği görüşüne sahip toplulukların Türk kültürü açısından Alevi Bektaşî inanç sistemine bakış açıları

Tema	Kategoriler	f	Kodlar	f	%
Türk Kültürü Açısından Alevi Bektaşî İnanç Sistemi	Türk Kültürünü Yansıtmaktadır	44	Mezarlara, türbelere saygı ve ondan medet umma	8	17,77
			Kadına önem verilmesi ve ayırım yapılmaması	5	11,11
			Müzik aletleri (Bağlama) kullanmaları	5	11,11
			Ağaçlara bez bağlama ve dilek dileme	4	8,88
			Eski Türk inançlarını devam ettirmeleri	4	8,88
			İnsana verilen değer	3	6,66
			Ahlaki değerlere verilen önem	2	4,44
			Büyüklerle saygı gösterilmesi	2	4,44
			Türkçe ibadet yapılması ve Türkçeye önem vermeleri	2	4,44
			Soy olarak Türk ırkından olmaları	1	2,22
			Adak adama	1	2,22
			Muska yapma	1	2,22
			Geyik figürünün önemli olması	1	2,22
			Birlikte hareket etme	1	2,22
			Adaletle önem vermeleri	1	2,22
			İbadetlerle içki kullanma	1	2,22
			Kurşun döktürmek	1	2,22
			Dağlar, göller gibi tabiat unsurlarına önem vermeleri	1	2,22
	Türk Kültürünü Yansıtmamaktadır	1	Kendilerini ayrıcalıkla görmeleri ve Türk milletinden biraz daha dışlanmış gibi görmeleri	1	2,22

Tablo 4.11.’ göre araştırmamıza katılan Türk milliyetçilerinin görüşleri doğrultusunda, Alevi Bektaşî inanç sisteminin “*Türk kültürünü yansıttığı*” hakkında oluşturulan kategori içerisinde 44 görüş belirttikleri görülmektedir. Bu kategori içerisinde ise Türk milliyetçileri en çok Alevi Bektaşî inanç sisteminde “*mezarlara, türbelere saygı gösterilmesi ve ondan medet umulması*” (f=8) bakımından Türk kültürünü yansıttığını düşünmektedirler. En çok belirtilen diğer kodlarda ise Türk milliyetçileri Alevi Bektaşî inanç sisteminde “*kadına önem verilmesi ve ayırım yapılmaması*” (f=5), “*müzik aletleri (Bağlama) kullanmaları*” (f=5), “*ağaçlara bez bağlama ve dilek dileme*” (f=4), “*eski Türk inançlarını devam ettirmeleri*” (f=4), “*insana verilen değer*” (f=3), “*ahlaki değerlere verilen önem*” (f=2), “*büyüklerle saygı gösterilmesi*”(f=2), ile “*Türkçe ibadet yapılması*” ve “*Türkçeye önem vermeleri*” (f=2) bakımından Türk kültürünü yansıttığını düşünmektedirler.

Araştırmamıza katılan tek katılımcı ise “*Alevilerin kendilerini ayrıcalıkla görmeleri*” ve “*Türk milletinden biraz daha dışlanmış gibi görmeleri*” sebebiyle, Alevi Bektaşî inanç sisteminin Türk kültürünü yansıtmadığı görüşünü dile getirmiştir.

Türk milliyetçilerinin “*Türk kültürü açısından Alevi Bektaşî inanç sistemi*” hakkındaki görüşlerinden birkaçı aşağıda verilmiştir.

K6: *Valla onunla ilgili şunu söyleyebiliriz, şunu söyleyebilirim. Şimdi biz bir görevimiz gereği il dışında bulunuyorduk. Tatillerde özellikle yaz tatillerinde tabii buraya büyüklerimizi ziyarete gelirdik. Şu dikkatimi çekti, rahmetli anneannemin dedemin evinde geyik figürü görmüştüm. Tabi bu da bizim Türklerde kutsal görülen uğurlu kabul edilen hayvanlardan yine bu dediğim gibi eski duvar halılarının üzerine de bu tür figürleri görebiliyorsunuz. Bunun ben Alevi inancında da sahip insanların evinde de gördüğümü söyleyebilirim. Yine ben ailemle Hacıbektaş ilçesini ziyarete gittiğimde de bu konuyu orada da yakinen gördüm, hissettim. Bu açıdan bir benzerlik olduğunu düşünüyorum. Yine şöyle bir nokta var. Tabi mezarlara biz de biliyorsunuz çok büyük değer verilirdi, anlam yüklenir idi. Hala mesela işte bez bağlamak gibi, adak sunmak, gibi beklenti içinde olmak gibi değişik düşünceler ve durumlar olabiliyor, isteklerde bulunulabiliyor. Bu konuda mesela eski Türkler çok titiz ve hassas davranıyorlardı. Bu olayın da yine Alevilerde de olduğunu gördüm. Bu noktalarda bir şey olduğunu düşünüyorum.*

K12: *Evet, şimdi şöyle. Eski Türklerde benim bildiğim müzik aletleri bağlama kopuz. Bu tür şeyler çok kullanılıyordu. Alevilerin de cem törenlerinin bağlama kullandıklarını, müzik aletleri kullandıklarını biliyorum. Bunun dışında ıı eski Türkler mezarlara özel manalar, manalar yüklerlerdi. Eee, aynı şey türbeler ve mezarlar için, Aleviler için de önemli. Bir de ahlak konusu. Özellikle eski Türklerde çok önemliydi. Ben Alevilerin ahlak, ahlaki değerler yönünü de çok beğeniyorum. Çok önem verdiklerini biliyorum. Hatta çok hani kalıplaşmış sözleri vardı, eline beline, diline sahip olma. Bu da Alevilerin ahlak konusunda çok titiz davrandıklarını düşündürüyor.*

K8: *Türk kültüründe Şamanizm’in etkileri de vardır. Orada da Alevilerde daha çok böyle dilek dileme, böyle yatır yerlerine dilekte bulunma gibi şeyleri duymuştum. Arkadaşlarım vardı, özellikle bunlar buna çok önem veriyorlardı ve inanıyorlardı kesinlikle. Bunun dışında ıı daha aslında insancıl olarak daha birlikteler. Yani bir şeyleri daha mesela kadın erkek ayrımı yapmaksızın mesela İslam’da şimdi eski*

sistemde böyle kadın erkek ayrılmış ama Alevilikte birlikte olma vardır. Birlikte hareket etmek, birlikte yapmak gibi şeyler söz konusudur. Türk kültürü de hani kadın ve erkeği bir arada tutmuştur. Bu anlamda benzerlik olduğunu kendimce söyleyebilirim. Onun dışında aklıma şimdi gelmiyor fazla.

K14: Alevilik Bektaşiliğin bence var. Hatta yani İslam'ın sonradan bizi çok fazla Araplaştırdığını düşünüyorum. Arap kültürünün çok büyük etkisinde kaldığımızı düşünüyorum. O yönden bakarsak bence Aleviler Eee Türk kültürünü bizlere göre daha fazla yansıtan insanlar. Hani ne bileyim ibadetlerinde mesela Türkçe olarak devam ettiriyorlar. Bildiğim kadarıyla sonra ibadetlerde yine işte saz eşliğinde kopuz eşliğinde söylemler, şarkılarla falan ya da ilahi mi demek lazım? Onların onlarla ibadetlerini yapıyorlar. Kadınlara mesela önem veriyorlar. Eski Türk kültüründe de öyleydi. Bu kadının değerli bir yeri vardı. Hâlâ yani Alevilerde kadın hakları daha ön plandadır, insan hakları bu tür şeylerde bence bizim Türk kültürümüze daha uygun hareket ettiklerini düşünüyorum. Biz sonradan sonraya çok Araplaşmışız.

K16: Şimdi bizim kültürümüzde büyüklere nasıl saygı gösteriliyor. Hacı Bektaş Veli de bizim büyüklerimizden bir tanesi. Türk kültüründe bağlama, saz gibi çalgılar, telli çalgılar çok önemli ve değerli. Eğlencelerde, asker uygulamalarında, çocukların sünnet, düğünlerinde ya da özel günlerde mutlaka var. İşte Bektaş hacı Bektaş veli kültüründe de saz çok önemli bir yere sahip. Bir de benim dikkatimi çeken bir şey olmuştu. Benim Alevi arkadaşlarımın çoğu saz çalmayı biliyor. Yani onlar sanata da yatkın insanlar oluyorlar ya da çoğu saz çalmayı seven insanlar oluyorlar. Her ikisi de geçmişten gelmiş bir özellik zannedersem. Başka işte türbeler bizim için de önemli onlar için de. Atalarımız, atalarımızın verdiği, bize aktardığı değerler önemli. Onlar hatta bizden daha fazla değer veriyorlar büyüklerine. Hatta dede dedikleri karakterler var. En önemli durumlarda onların sözü geçiyor ya da onları yanlarında bulunduruyorlar.

4.12. Araştırmanın On İkinci Alt Problemine Yönelik Bulgular

Araştırmamızın “Türk milliyetçiliği görüşüne sahip topluluklar, İslamiyet açısından Alevi Bektaşî inanç sistemini nasıl konumlandırmaktadırlar?” problemine yönelik veri elde etmek amacıyla araştırmamıza katılan 22 Türk milliyetçisi katılımcıya “İslamiyet açısından Alevi Bektaşî inanç sistemini nasıl konumlandırırsınız?” sorusu yöneltilmiştir. Katılımcılar kendilerine yöneltilen soruya 36 görüş belirtmişlerdir. Katılımcıların bir kısmı Alevi Bektaşî inanç sistemini İslam içerisinde, bir kısmı ise

İslam'ın dışında olarak değerlendirmişlerdir. Katılımcıların görüşlerini içeren tablo aşağıda gösterilmiştir.

Tablo 4.12. Türk milliyetçiliği görüşüne sahip toplulukların İslamiyet açısından Alevi Bektaşî inanç sistemini konumlandırmaları

Tema	Kategoriler	f	Kodlar	f	%
İslamiyet açısından Alevi Bektaşî inanç sistemi	İslam'ın İçinde	30	İbadet yönünden farklılıklar olsa da İslam'ın içindedir	10	27,77
			Aynı Allah'a ve peygambere inandığımız için	8	22,22
			Diğer mezhepler gibi İslam'ın bir koludur	5	13,88
			İslam'ın ahlak, hoşgörü, insan sevgisi gibi öğretileri üzerine kurulmuş bir koludur	2	5,55
			İslam'ın tasavvufi boyutundan bir tanesidir	1	2,77
			İslamiyet içerisinde fakat sonradan biraz değişikliğe uğramıştır	1	2,77
			Sadece Hz. Muhammet'ten sonra lider olarak Hz. Ali'yi benimserler	1	2,77
			İslam'ın ibadetten çok inanç boyutu üzerinde yoğunlaşan bir mezhebidir	1	2,77
			Öz be öz Müslüman Türklerdir	1	2,77
	İslam'ın Dışında	6	İslam'daki bütün mezhepler ve tarikatların dini böldüğü için	2	5,55
			İbadet yönünden İslam'a uymadıkları için	1	2,77
			Kendilerini ayrı bir din gibi gördükleri için	1	2,77
			İslam'ın İbadet, inanç ve sünnet gibi esaslarına uymadıkları için	1	2,77
			Hacı Bektaş Veli'nin yolundan saptıkları için	1	2,77

Tablo 4.12.'ye göre araştırmamıza katılan 22 Türk milliyetçisi Alevi Bektaşî inanç sistemini daha çok “*İslamiyet içerisinde*” (f=30) olarak değerlendirmişlerdir. Bu kategori altındaki kodlara bakıldığında ise Türk milliyetçileri Alevi Bektaşî inanç sisteminin en çok, “*ibadet yönünden farklılıkları olsa da İslam'ın içinde*” olarak (f=10) değerlendirmişlerdir. Bu kategori altında en çok belirtilen diğer kodlara bakıldığında ise Türk milliyetçileri Alevi Bektaşî inanç sisteminde de “*aynı Allah'a ve peygambere inanıldığı için*” (f=8) bu inanç sistemini İslam'ın içerisinde olarak görmüş ve Alevi Bektaşî inanç sistemini “*diğer mezhepler gibi İslam'ın bir kolu*” (f=5) olarak değerlendirmişlerdir. Diğer bir kodda ise Alevi Bektaşî inanç sistemini hakkında “*İslam'ın ahlak, hoşgörü, insan sevgisi gibi öğretileri üzerine kurulmuş bir kolu*” (f=2) olarak görüş belirtmişlerdir.

Araştırmamıza katılan Türk milliyetçilerinin bir kısmı ise Alevi Bektaşî inanç sisteminin “*İslam'ın dışında*” (f=6) olduğu yönünde görüş belirtmişlerdir. Bu kategori altındaki en çok belirtilen kodda, Türk milliyetçileri “*İslam'daki bütün*

mezhepler ve tarikatlar gibi Alevi Bektaşi inanç sisteminin de dini böldüğü” (f=2) görüşündedirler. Diğer kodlarda ise Alevi Bektaşi inanç sisteminde “ibadet yönünden İslam’a uyulmadığı” (f=1), “kendilerini ayrı bir din gibi gördükleri” (f=1), “İslam’ın İbadet, inanç ve sünnet gibi esaslarına uymadıkları” (f=1) ve “Hacı Bektaş Veli’nin yolundan saptıkları” (f=1) için Alevi Bektaşi inanç sistemini, İslam’ın dışında olduğu yönünde görüş belirtmişlerdir.

Katılımcıların “İslamiyet açısından Alevi Bektaşi inanç sistemi” hakkında belirttikleri görüşlerden birkaçına aşağıda yer verilmiştir.

K6: Bu konuyla ilgili şöyle bir yorumda bulunabiliri. Şimdi Alevilik de diğer mezheplerimiz gibi, bence bana göre İslam’ın bir kolu olduğunu düşünüyorum. Sonuçta bu Alevi kardeşlerimiz de Allah’a peygambere Kuran’a inanıyorlar. Tabi bazı ibadetler konusunda farklılıklar var. Hani onu şöyle örneklendirmek gerekirse, mesela biz Ramazan ayında tabi Ramazan orucu tutuyoruz. Biz de yine mesela aşure dediğimiz zamanlarda aşure de bizim için önemli. Alevi kardeşlerimiz de o zamanlara yaklaşık olarak hani süre olarak yanlış ifade etmeyim 12 gün gibi bir süre içerisinde onlar da oruç tutuyorlar. İşte biz namaz ibadeti için camiye gidiyoruz, onlar cem ibadeti yapıyorlar. Hani sonuç olarak şunu söyleyebiliriz, ibadetler yönünden farklılıklar olsa da Alevi kardeşlerimizin de dediğim gibi benzer şeye sahip olduğunu düşünüyorum. Diğer mezhepler gibi bahsettiğim üzere başta ifade ettiğim üzere dinimizin bir kolu olduğunu düşünürdüm.

K7: Yani dışında demek ya da tam olarak içinde demek doğru değil aslında. Çünkü dinin gerçek bir parçası olduğunu söylersek, yani yanlış bir konumlandırma yapmış oluruz ama dediğim gibi onun vazgeçilmez bir parçası diyebiliriz. Sonuçta dinimiz birçok şeyi emrediyor. Güzeli, iyiliği işte ne bileyim insana insan olduğu için değer vermeyi. Ne diyorlar? Yaratandan ötürü yaratılanı sevdik, yaratandan dolayı deniyor. Yani bunun bir parçasını anlatmaya çalışan küçük bir kolu ya da yardımcısı diyeyim. O yüzden bir halkanın bir parçasıdır diyebilirim belki de.

K10: Ben bir Alevi köyünde 5 yıl öğretmenlik yaptım. Alevilerden gördüğüm kadarıyla dış inançların aksine Aleviler öz be öz Müslüman Türklerdir. Şey direk İslamiyet içerisinde. Görüş farklılıkları vardır. O görüş farklılıklarına saygı duyulup ayrı bir ibadet şekilleri olsa da temel itibariyle Kuran inancı Allah inancı, peygamber inancı açısından İslamiyet dinin içerisinde. Tabii ki ritüel bakımından farklılıkları vardır. Bu zaten diğer şeyler arasında da farklılıklar vardır. Mesela

Şafilikle Hanefilik arasında bile buna benzer farklılıklar vardır. Ama orada daha keskin farklılıkları vardır.

K12: *Biz işte İslami açıdan Alevi Bektaşî inancını kabul etmiyoruz gibi görünüyor. Ben kabul ediyorum, kendi adıma ama genel toplum yapısı açısından bu sistemi kesinlikle reddediyorlar. Yani o insanların tuttukları oruçları, yaptıkları ibadetleri cemle de bunları şey olarak sazlı sözlü eğlence olarak görüyor insanlar. Kabul etmiyorlar. Yani biraz önce de söyledim. Her seçim öncesi her dedikleri yapılıyor. Her kurultaya gidiyorlar, konuşuyorlar ama iş orada bitiyor. Söz verilen sözler kesinlikle tutulmuyor. Samimiyetlerine inanmıyorum yani. Hani ben sizin inancınıza saygılıyım deniliyor ama samimiyetsiz geliyor bana. İnanç yönünden hepimizin inandığı aynı Allah, Allah'a inanıyoruz, peygambere inanıyoruz. Imm sadece ibadet yönünde farklılıklar var diye düşünüyorum. Bu da işte tarikatların ki gibi. Biraz da tarikat gibi düşünüyorum. Hani biraz önce şey dedik ya Imm mezhep, mezhep dediğimizde mezhepler gibi düşünüyorum. Her mezhebin de ibadet yapış şekli farklı. Bunu da öyle düşünüyorum ama inanç yönünden ortak şeylerimiz var. Allah'a inanmak, peygambere inanmak gibi.*

K14: *Şöyle söyleyeyim, İslami çerçevede bir yeri var mıdır? Çok kesin, konuşamam ama bence yoktur diye düşünüyorum. Çünkü biraz önce de dedik. Hani ister Alevilik olsun ister işte ne bileyim bir sürü tarikat var, cemaat var şimdi isimlerini söyleyemiyorum. Yani bunların hepsini ben aynı kalıba koyuyorum. Bence Alevilik de onlardan biri, mezhep de olabilir. Bu ya da bir kol gibi, bir ayrışma gibi de düşünülebilir. Yani bir çeşitliliktir diyelim, kültür açısından bakarsanız.*

4.13. Araştırmanın On Üçüncü Alt Problemine Yönelik Bulgular

Araştırmamızın alt problemlerinden olan “*Türk milliyetçiliği görüşüne sahip toplulukların Alevi-Bektaşî inanç sistemi hakkında bilgi düzeyleri nedir?*” problemine yönelik veri elde etmek amacıyla araştırmamıza katılan 22 Türk milliyetçisine “*Alevilik Bektaşilik ne demektir?*” sorusu yöneltmiştir. 2 katılımcı konu ile ilgili bilgisi olmadığını belirtmiş, 20 katılımcı ise Alevilik hakkında 38, Bektaşilik hakkında ise 16 görüş belirtmişlerdir. Katılımcılardan bazıları ise Alevilik ve Bektaşiliğin aynı kavramlar olduğunu belirterek sadece Alevilik hakkında görüş belirtmişlerdir. Araştırmamıza katılan katılımcıların görüşleri, Alevilik ve Bektaşilik temaları altında ayrı ayrı değerlendirilmiş ve bu iki tema altında kategori ve kodlara

ayrılmıştır. Türk milliyetçilerinin Alevilik ve Bektaşilik hakkındaki görüşleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 4.13. Türk milliyetçiliği görüşüne sahip toplulukların Alevi Bektaşi inanç sistemini hakkındaki görüşleri

Tema	Kategoriler	f	Kodlar	f	%
Alevilik (f=38)	İnsan Topluluğu	16	Hz. Ali taraftarları	4	10,52
			Hz. Ali'nin soyundan gelenler	3	7,78
			Hz. Ali'yi sevenler	3	7,89
			Hz. Ali'yi kendilerine lider olarak kabul edenler	2	5,26
			Hz. Muhammet'ten sonra Hz. Ali'nin lider olmasını isteyenler	2	5,26
			Hz. Ali'ye yapılan sıkıntıları ön planda tutanlar	1	2,63
			Hak, Muhammet, Ali inancına sahip topluluk	1	2,63
	Mezhep	7	Hz. Ali'ye inanan insanların ondan sonra oluşturdukları bir mezhep	3	7,78
			İslam içerisinde oluşmuş bir inanç şekli, bir mezhep	3	7,78
			Bektaşilikten bu tarafa gelen farklı bir mezhep	1	2,63
	İnanç Sistemi	7	Bektaşilikten önce olan bir inanç	3	7,78
			Hz. Ali ve 12 İmam'ın öğretilerini devam ettiren bir inanç	1	2,63
			Cem evlerinde müzik eşliğinde ibadet yapılan bir inanç	1	2,63
			Bektaşi tarikatı içerisinde yer alan bir inanç	1	2,63
			İnsanları alçak gönüllü olmaya, bunun yanında dürüst olmaya, insanlarla da güzel şekilde geçinmeye, birlik beraberlik içinde yaşamaya yönlendirmiş bir inanç sistemi	1	2,63
	Düşünce Sistemi	3	Hz. Ali'nin fikir ve düşüncelerini ön planda tutan bir düşünce sistemi	2	5,26
			İrk ayrımı yapmayan bir düşünce sistemi	1	2,63
	Kavram	3	Gizliliği (ibadetlerin gizli yapılması) esas alan bir kavram	2	5,26
			Bektaşiliği de içine alan çok kapsamlı bir kavram	1	2,63
	İdeolojik bir fikir	1	İslamiyet'ten sonra Hz. Ali tarafından ortaya çıkarılmış ve dünya geneline yayılmış İdeolojik bir fikir	1	2,63
	Yol	1	Hasan ve Hüseyin'in katledilmesinden sonra Hz. Ali'ye inanan insanların yeni bir yol çizip o yol üzerinden gelmeleri	1	2,63
Bektaşilik (f=16)	Tarikat	9	Aleviliğin içerisindeki ve Alevilerin de mensubu olduğu bir tarikat	2	12,50
			Aleviliğe göre daha gelişmiş, sistemli, profesyonel bir tarikat	2	12,50
			Kendine göre belirli kuralları olan, tasavvufi bir tarikat	1	5,25
			Türklerin Müslüman olduktan sonra Türk kültürüyle oluşturdukları bir tarikat	1	6,25
			İyi güzel anlatmaya çalışan, İslam'ın güzel yönlerini bize göstermeye çalışan bir tarikat	1	6,25
			Alevilerin kendilerine yapılan baskılardan kurtulmak için sığındıkları bir tarikat	1	6,25
			Hacı Bektaş Veli'nin ananeleri etrafında	1	6,25
			Anadolu'da ortaya çıkan bir tarikat		

	İnsan Topluluğu	2	Hız. Ali taraftarları	2	12,50
	Kavram	2	Bektaşılık Aleviliğe göre daha açık (ibadetini gizlemeyen) bir kavram	2	12,50
	Düşünce sistemi	1	Etnik milliyetçilik gözeten bir düşünce sistemi	1	6,25
	Mezhep	1	Hacı Bektaş Veli etrafında toplanan insanların oluşturduğu bir mezhep	1	6,25
	Kültür	1	Hacı Bektaş Veli tarafından oluşturulan bir kültür	1	6,25

Türk milliyetçileri tablo 4.13.'e göre Alevilik Bektaşılık konusunda toplam 54 görüş belirtmişlerdir. Tabloda yer alan temalara göre ise Türk milliyetçileri en çok “Alevilik” (f=38) hakkında görüş belirtmişlerdir. Alevilik teması altında yer alan kategorilere göre Türk milliyetçileri Aleviliği en çok “*insan topluluğu*” (f=16) olarak gördüğünü söylemişlerdir. İnsan topluluğu kategorisi altında yer alan kodlara bakıldığında Türk milliyetçilerine göre Aleviliğin en çok “*Hız. Ali taraftarları*” (f=4), “*Hız. Ali'nin soyundan gelenler*” (f=3), “*Hız. Ali'yi sevenler*” (f=3), “*Hız. Ali'yi kendilerine lider olarak kabul edenler*” (f=2) ve “*Hız. Muhammet'ten sonra Hız. Ali'nin lider olmasını isteyenler*” (f=2) anlamlarına geldiği görülmektedir.

Alevilik teması altında yer alan ve en çok görüş belirtilen ikinci kategori ise “*mezhep*” (f=7) kategorisidir. Bu kategoriye göre ise Türk milliyetçileri Aleviliği bir mezhep olarak gördüklerini belirtmişlerdir. Bu kategori altındaki kodlara bakıldığında Türk milliyetçilerinin Aleviliği en çok “*Hız. Ali'ye inanan insanların ondan sonra oluşturdukları bir mezhep*” (f=3) ve “*İslam içerisinde oluşmuş bir inanç şekli, bir mezhep*”(f=3) olarak gördükleri görülmektedir.

“*İnanç sistemi*” (f=7) teması altında Türk milliyetçileri Aleviliği en çok “*Bektaşılıktan önce olan bir inanç*” (f=3); “*düşünce sistemi*” (f=3) kategorisi altında “*Hız. Ali'nin fikir ve düşüncelerini ön planda tutan bir düşünce sistemi*” (f=2) ve “*kavram kategorisi*” (f=3) altında ise “*gizliliği (ibadetlerin gizli yapılması) esas alan bir kavram*” (f=2) olarak gördüklerini belirtmişlerdir.

Alevilik teması altında en az belirtilen kategoriler ise “*ideolojik bir sistem*” (f=1) ve “*yol*” (f=1) kategorileridir. Bu kategoriler altında yer alan kodlara göre ise Alevilik Türk milliyetçilerine göre “*İslamiyet'ten sonra Hız. Ali tarafından ortaya çıkarılmış ve dünya geneline yayılmış İdeolojik bir fikir*” (f=1) ve “*Hasan ve Hüseyin'in katledilmesinden sonra Hız. Ali'ye inanan insanların yeni bir yol çizip o yol üzerinden gelmeleridir*” (f=1).

“Bektaşilik” teması altında yer alan kategorilere bakıldığında ise Türk milliyetçilerine göre Bektaşilik en çok “tarikat” (f=9) olarak görülmektedir. Tarikat kategorisi altındaki kodlarda ise Türk milliyetçileri Bektaşiliği en çok “Aleviliğin içerisindeki ve Alevilerin de mensubu olduğu bir tarikat” (f=2) ve “Aleviliğe göre daha gelişmiş, sistemli, profesyonel bir tarikat” (f=2) olarak tanımlamışlardır.

Bektaşilik teması altındaki diğer kategorilerde yer alan kodlara göre Türk milliyetçileri Bektaşiliği; “Hz. Ali taraftarları” (f=2), “Aleviliğe göre daha açık (ibadetini gizlemeyen) bir kavram” (f=2), *Etnik milliyetçilik gözetten bir düşünce sistemi*” (f=1), “Hacı Bektaş Veli etrafında toplanan insanların oluşturduğu bir mezhep” (f=1) ve “Hacı Bektaş Veli tarafından oluşturulan bir kültür” (f=1) olarak tanımlamışlardır.

Bu problem durumu altında elde edilen verilere göre ek bulgulara da ulaşılmıştır. Buna göre Türk milliyetçilerinin Alevilik ve Bektaşilik konusunda yeterince bilgi sahibi olmadıkları ve katılımcıların bazılarının Alevilik ile Bektaşiliği aynı kavramlar olarak belirtmeleridir.

“Alevilik Bektaşilik ne demektir?” sorusuna Türk milliyetçilerinin verdikleri cevaplardan bazıları şu şekildedir:

K1: *Alevilik ve Bektaşilik aslında aynı şey değil. Yani Alevilik hazreti Ali'nin soyundan gelenleri tutan, hazreti Ali'nin taraftarı gibi yorumlamak gerekiyor. O daha öncedir. Bektaşilik ise bir tasavvufi bir şeydir. Kendine göre işte belli kuralları verilen şeyleri olan bir tasavvufi tarikat diye düşünüyorum.*

K11: *Mezhep olarak, tabi şeyden İslamiyet'ten ayrılan bir kol. Hasan Hüseyin'in katledilmesinden sonra Hz. Ali'ye inanan insanların yeni bir yol çizip o yol üzerinden gelmelerine neden olmuş. Ha doğru mu olmuş, doğru olmuş yani. Biz de tabi bunların doğruluk payının %100 olduğunu bilmiyoruz işte. Hazreti Ali'nin camide katledilmesi Hasan Hüseyin'in onun torunları olduğundan dolayı katledilmesi bunlara inandıkları için İslamiyet'i kendilerince gizli olarak yaşayıp yani. Bu tamamen Alevilik şeyden çıkmış, korkuyla beraber bir insanların kendi içerisinde yoksa onlar da İslamiyet'e, peygamber efendimize, Kuran'a inanan insanlar bizler de öyle. Eee ama katledilme korkusu onun soyundan geldiğin için öldürülme korkusu farklı bir yöne çekmiş. Yoksa Alevilik ile Bektaşilik birbirine çok yakın aslında. Bektaşiliğe sarılmış aleviler, ben öyle düşünüyorum.*

Araştırmacı: - Bektaşiliğin Alevilikten farkı var mı peki?

Bektaşiliği işte diyorum ya, Alevi olan insanlar aslında o korkularından sıyrılıp Bektaşilikte bir yerde sığınmışlar. Kendilerine yakın buldukları için. Yani o öğretiler onlara daha bence şey gelmiş samimi gelmiş ve Bektaşî tarikatına sarılarak bugüne kadar getirmişler diye düşünüyorum.

K16: *Hazreti Ali'nin yolundan gidiyorlar. Onun sözünü dinliyorlar, onun değer verdiği şeylere değer veriyorlar, onun önemsediklerini önemsiyorlar. Yasak dediklerini de asla yapmıyorlar. Yani şunu gördüm, ben Alevilerde. Gerçekten inançlarına bizden daha kuvvetli bağlılar. Belki az kesim oldukları için bilmiyorum, belki de çok yıpranmalar.*

K17: *Alevilik Bektaşilik... Alevilik, Hz. Ali'ye inanan insanların ondan sonra oluşturduğu bir mezheptir. Burada öncelik olan benim bildiğim kadarıyla Hz. Ali'yi çok üstün görüyorlar. Ondan sonra, ama yanlış gördüğüm düşüncelerimi söyleyeyim, fikirlerimi. Hz. Ali Hz. Muhammed'i çok seven sayan biriydi. Bunlar neden hazreti Muhammed'i ikinci plana atıp da Hz. Ali'ye, ondan sonra artık tabiri caizse hani tam o değil de ibadet etmeye başlama gibi bir olay oluşmuş. Ben burada yani bunların bu şeyleri yanlış geliyor bana. Hz. Ali'yi çok sevdikleri, onun yaptıkları her şeyi yaptıkları, yani onun kökeninden gelen bir mezhep olarak görüyorum Aleviliği.*

Araştırmacı:- *Peki farkı var mı? Alevilikle Bektaşiliğin ikisi de aynı şey mi?*

Ben aynı şey olarak düşünüyorum çünkü genelde bakıyoruz. Genelde aynı yolda ilerliyorlar.

K18: *Ya aslında Alevilik ile Bektaşilik birbirine çok benziyor ama aynı şeyler değil. Alevilikte işte daha çok önce de demiştim ya, hani bu peygamberimizin vefatından sonra işte Müslümanlar halifelik için mücadele ediyorlar diye. Yani bir kısmı Hz. Ali'nin tarafını başka bir kısım da diğerlerini tutuyor. Ayrışma oradan başlıyor zaten. Aleviler de işte Hz. Ali, şey taraftarı olan kimseler aslında. Şiiler de aynı şeyi savunuyorlar aslında. Ama Aleviler de işte daha önce belirttiğim gibi eski Türk inanışları da var. Yani onlarda ibadet yönünden de farklı Şiilerden. Bu açıdan bakınca da hani Alevilik İslam içerisinde oluşmuş bir inanç şekli, yani bir mezhep gibi gözüküyor. Bektaşilikte aynı Aleviler gibi. Hz. Ali taraftarı olanlardan yani ama onlarda çok tarikatlaşmış gibiler. Yani kendi aralarında Aleviler inançlarını cem ibadeti falan yaparak işte köylerde cem evlerinde yerine getiriyorlar. Bektaşiler de tekkeler işte dervişler falan var. Sanki onlar tarikat gibi, daha sistemliler onlara göre. Baktığımız zaman da Osmanlı'da Yeniçeriler de dini lider olarak Hacıbektaş*

Veli'yi seçmişler. Onlar da Bektaşî yani. Hani şu günümüzde işte dizilerden falan da görüyorsunuz, o zamanlar sanki devlette desteklemiş sanki Bektaşîleri. Tabi günümüzde kalmadı böyle şeyler, eskisi gibi değil yani.

4.14. Araştırmanın On Dördüncü Alt Problemine Yönelik Bulgular

Araştırmamızın 14. Alt problemi olan “*Türk milliyetçiliği görüşüne sahip toplulukların Alevi-Bektaşî inanç sisteminde yapılan dini ibadetlere yönelik bilgi düzeyleri nedir?*” problemine yönelik veri toplamak amacıyla araştırmamıza katılan 22 Türk milliyetçisi katılımcıya “*Alevi Bektaşî inanç sisteminde yapılan dini ibadetler hakkında düşünceleriniz nelerdir?*” soru yöneltmiştir. Katılımcılardan 2 tanesi yapılan ibadetler hakkında bilgisinin olmadığını belirtmiş, 20 katılımcı ise kendilerine yöneltilen soru hakkında 67 görüş belirtmişlerdir. Katılımcıların Alevi Bektaşî inanç sisteminde yapılan ibadetler hakkındaki görüşleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 4.14. Türk milliyetçiliği görüşüne sahip toplulukların Alevi Bektaşî inanç sisteminde yapılan dinî ibadetler hakkındaki görüşleri

Tema	Kategoriler	f	Kodlar	f	%
Alevi Bektaşî inanç sisteminde yapılan dini ibadetler	Oruç	20	12 gün muharrem orucu	12	17,91
			3 gün kadir gecesinden sonra tutulan oruç	3	4,47
			Ramazan ayı dışında çok az tutulan bir oruç	2	2,98
			Muharremden sonra tutulan 3 gün Hızır orucu	2	2,98
			Ramazan ayı içinde tutulan su orucu	1	1,49
	Cem	12	Cem evlerinde yapılan cem ibadeti	12	17,91
	Semah	11	Müzik eşliğinde yapılan semah	11	16,41
	Kurban	7	Kurban kesme	7	10,44
	Namaz	5	Farklı şekilde kınan namaz	4	5
			Sadece 3 vakit kılınan namaz	1	1,49
	Dua	3	Hacı Bektaş türbesinde yapılan dualar	2	2,98
			İlahi eşliğinde veya bağlama çalınarak yapılan 12 imam için dua	1	1,49
	Diğer İbadetler	9	Sabah akşam yapılan gülbank	1	1,49
			Hacıbektaş'ta günah çıkarmak için mağaradan geçme	1	1,49
			Hacı Bektaş Veli'yi ziyaret etme	1	1,49
			Hac	1	1,49
			Zekât	1	1,49
			Keşkek dağıtma	1	1,49
			Kurban yemeği yeme	1	1,49
			Aşure ayında yapılan aşure yemeği	1	1,49
			Yardımlaşma	1	1,49

Tablo 4.14. incelediğinde Türk milliyetçilerinin Alevi Bektaşî inanç sisteminde yapılan ibadetlerden en çok “*oruç*” (f=20) kategorisinde görüş belirttikleri görülmektedir. Bu kategori altında belirlenen kodlarda ise Türk milliyetçileri en çok

“*muharrem ayında tutulan 12 gün oruç*” (f=12) hakkında görüş belirtmişlerdir. Oruç kategorisi altındaki diğer kodlarda ise Türk milliyetçileri Alevi Bektaşî inanç sisteminde “*3 gün kadir gecesinden sonra tutulan oruç*” (f=3), “*Ramazan ayı dışında çok az bir süre tutulan oruç*” (f=2), “*Muharremden sonra tutulan 3 gün Hızır orucu*” (f=2) ve “*Ramazan ayı içinde tutulan su orucu*” (f=1) şeklinde oruç ibadeti olduğunu belirtmiştir.

Katılımcıların en çok görüş belirttiği diğer kategori ise “*Cem*” (f=12) kategorisidir. Bu kategori altında ise Türk milliyetçileri tek kod halinde “*cem evlerinde yapılan cem ibadeti*” (f=12) şeklinde görüş belirtmişlerdir. “*Semah*” (f=11) kategorisi altında ise Türk milliyetçileri tek kod olarak “*müzik eşliğinde yapılan semah*” (f=11) şeklinde görüş belirtmişlerdir. Ayrıca Türk milliyetçileri Alevi Bektaşî inanç sisteminde “*kurban kesme*” (f=7) ibadetinin de olduğunu belirtmişlerdir.

Bu problem durumu altında en az belirtilen kategorilerden olan “*namaz*” (f=5) kategorisinde ise Türk milliyetçileri Alevi Bektaşî inanç sisteminde “*farklı şekilde kınan namaz*” (f=4) ve “*sadece 3 vakit kılınan namaz*” (f=1) olduğu yönünde görüş belirtmişlerdir.

Türk milliyetçilerinin Alevi Bektaşî inanç sisteminde yapılan ibadetlerden olduğu yönünde belirttiği ve herhangi bir kategori altına yerleştirmedeğimiz, tek kod ve tek görüş olarak belirtilen diğer ibadetler ise “*sabah akşam yapılan gülbank, Hacı Bektaş’ta günah çıkarmak için mağaradan geçme, Hacı Bektaş Veli’yi ziyaret etme, Hac, Zekât, Keşkek dağıtma, Kurban yemeği yeme, Aşure ayında yapılan aşure yemeği ve yardımlaşmadır.*”

Türk milliyetçiliği görüşüne sahip toplulukların “*Alevi Bektaşî inanç sisteminde yapılan dini ibadetler hakkındaki görüşlerinden*” birkaçına aşağıda yer verilmiştir.

K4: *Alevi arkadaşımın 11, 12 gün oruç tuttıklarını, asla hayvansal bir ürün yemediklerini ve orucu açtıklarında sonra da hiçbir zaman saf su içmediklerini biliyorum. Çünkü Kerbela’da Hasan ve Hüseyin’e su verilmediği için su içmediklerini biliyorum ve bu konuda da hani çok şeyler, sessizler. Sessizce oruçlarını tutarlar. Hiç böyle yaygara olmuyor, sessiz sessiz yapıyorlar. O konuda beğeniyorum onu. Namaz kılan Aleviler de duyup görmüştüm. Başka yani bizim ibadetlerimiz de hani hac, zekât onlarda da var diye biliyorum.*

K21: *Tabii ki, ibadetlerinde bunlar ibadetlerini cem evinde yapıyorlar. Kadir gecesiyile bağlantılı olarak 3 gün ve Muharrem ayında ise 12 gün oruç tutuyorlar.*

Muharrem'e den sonra ise 3 gün Hızır orucu tutuluyor. Bildiğim kadarıyla. Bunun haricinde bilmiyorum. Kurban kesme de vardı sanırım, evet kurban kesme.

K11: *Bizim cemlerimiz var en başta olan. Belirli zamanlarda kadınlı, erkekli, çocuklu yapılan ibadetler yani. Kimse hiç ayırt edilmez. Kūsler öncelikle kūsler barıştırılır. Zaten küslük varsa ibadetle yapılmaz bizde. Önce o ortadan kaldırılır, Sonra kurbanlar kesilir. Onların yemekleri yenir. Yani birlik ve bütünlük içerisinde yapılan ibadetlerdir. Yani kimse kimseden ayırıştırılmaz. Eee postumuz vardır. O değerlidir yani şey olarak. İşte şeyi anlamlandırmak. Benim için çok şey olmuyor ama insanların birlikte ibadet etmesinin sebebi olarak o postu anlamlandıramıyorum. Bana o biraz şey geliyor. Onun haricinde Muharrem ayında özellikle oruç tutarız. Ama şöyle söyleyeyim, ben ailemden şeyi görmedim. Yani benim annem Muharrem ayında da oruç tutar Ramazan ayında da oruç tutar, ha babam tutmaz. Babamın akrabaları tutmazlar ama ben annemden bildiğim kadarıyla ki o bize de öyle geliyor. Ben orucumu ben de tutarım yani. Şöyle ki tutarım, sağlıklı olduğunu düşündüğüm için tutarım. Yani inançlarım konusunda birazcık da şey yapmam insanları, dâhil etmem neye inanıyorsam benim için doğru olan odur. O benimle Allah arasındadır. Onu da kimsenin yargılanmasına müsaade etmem. Yani ibadet olarak da çok farklı. Cem olaylarınız var, onlara da çok uzun zamandır gitmiyorum. Zaten buralarda olmadığı için. Bir Ayhanlar köyünde ver cem evi. Orayı da bilmediğimiz için çok katılıyorum ama gitsem katılsam niye geldin diye de sormazlar yani.*

K13: *Cem evinde benim bildiğim kadarıyla kısa bir namaz kılınıyor ama sonrasında söylediğim gibi müzik, türküler işte orada söylenen şeyler, sohbetler. Onların da dedeleri biraz daha şey, bilgi veriyor. Konuşuyorlar kendi aralarında dertleşiyorlar, öyle.*

K16: *Şunu biliyorum, çok yakın dostlarım oldu Alevilerden. Ben Ramazan'da oruç tutarken onlar tutmuyordu. Arkadaşım yılın belirli zamanlarında 12 gün her şey yemek içmek serbest ama sadece su içmiyorum demişti. Ondan sonra bir de cem evlerine bizdeki cami onlarda cem evi. Cem evinde toplanıp namaz kılmak değil de saz ya da müzik eşliğinde onların artık bir müzik kültürü var. O şekilde dönerek, kadınlı erkekli ayırım yapmadan ama cinsiyet ayrımı Allaha ulaştıklarını, ibadet ettiklerini biliyorum. Çok da huzurlu bir ortam.*

4.15. Araştırmanın On Beşinci Alt Problemine Yönelik Bulgular

Türk milliyetçilerinin Alevi Bektaşî inanç sisteminde yapılan cem ibadeti hakkındaki düşünceleri hakkında veri elde etmek amacıyla araştırmamıza katılan 22 Türk milliyetçisine “*Alevi Bektaşî inanç sisteminde yapılan dini ibadetlerden olan cem ibadeti hakkında düşünceleriniz nelerdir?*” sorusu sorulmuştur. Araştırmamıza katılan 5 Türk milliyetçisi cem ibadeti hakkında herhangi bir bilgisi olmadığını belirtmiştir. 17 Türk milliyetçisi ise cem ibadeti hakkında 52 görüş belirtmiştir. Katılımcıların görüşleri aşağıdaki tabloda kategorilere ayrılarak kodlar halinde verilmiştir. Herhangi bir kategori içerisine dâhil edilemeyen kodlar ise diğer görüşler kategorisine dâhil edilmiştir.

Tablo 4.15. Türk milliyetçiliği görüşüne sahip toplulukların Alevi Bektaşî inanç sisteminde yapılan dini ibadetlerden olan cem ibadeti hakkındaki görüşleri

Tema	Kategoriler	f	Kodlar	f	%
Cem İbadeti	Toplumsal Yönden	27	Toplumda birlik, beraberlik, dayanışma duygusunu geliştiriyor	8	15,38
			Cemdeki dara çekme olayı toplumda etkin bir yaptırımdır ve adaletin korunmasına katkı sağlar	5	9,61
			Birbirleriyle sohbet edip acı tatlı olayları paylaşıyorlar ve bu şekilde birbirlerine destek oluyorlar	3	5,76
			Küslerin barıştırılması toplumsal barışa katkı sağlar	3	5,76
			Alevi toplumunda en önemli ibadetlerden bir tanesidir	2	3,84
			Dinsel bir toplantı olmayıp aynı zamanda ruhen de bir arınma ve yenilenme	2	3,84
			Çocuklar da katıldığı için ibadet şekli nesillere aktarılıyor	1	1,93
			Toplumsal olarak yaşanan sorunlar orada karara bağlanıyor	1	1,93
			Türkçe ve müzikle ibadet yapıldığı için Türk İnsanına daha uygun bir ibadet şekli	1	1,93
			Toplumsal ve bireysel bir sorgulama	1	1,93
	Yapılış Bakımından	15	Cem evlerinde Alevilerin toplu olarak müzik eşliğinde ve semah dönerek yaptıkları bir ibadet	7	13,46
			Belirli zamanlarda insanların bir araya gelerek cem evi dediğimiz yerlerde topluca yaptıkları ibadet	3	5,76
			Yılın belirli günlerinde köyde veya cem evinde dedenin önderliğinde toplu olarak yapılan bir ibadet	1	1,93
			Cem evlerinde toplanarak zikir şeklinde yapılan bir ibadet	1	1,93
			Belirli kurallara bağlı ayrıntı bir ibadet	1	1,93
			Perşembe’yi cumaya bağlayan geceleri yapılan bir toplantı	1	1,93
			Belirli kurallar dâhilinde birlikte hareket edilerek yapılan bir ibadet	1	1,93

	İçerik Yönünden	5	12 imam zikredilerek miraç olayı anlatılır.	1	1,93
			Kırklar cemaati taklit edilerek halka namazı kılınır	1	1,93
			Saz eşliğinde nefesler söylenir ve semah dönülür	1	1,93
			Kurban kesilir	1	1,93
			Hep birlikte yemekler yenir, dualar edilir	1	1,93
	Diğer Görüşler	5	Mana itibarıyla toplanmak demek	2	3,84
			Bizim için geleneğimizde halk oyunları ne ise onlar için de o	1	1,93
			Eskisi kadar yapmadıkları bir ibadet	1	1,93
			İslam'da cem olayı vardır toplanma veya sohbet etme gibi. Ama onlar bu olayı değiştirmişler.	1	1,93

Türk milliyetçileri cem ibadetini daha çok toplumsal, yapılış, içerik yönünden düşünerek görüş belirtmişlerdir. Bu kategoriler haricinde ise cem ibadeti hakkında görüşlerini, cemin anlamı ve cem ibadeti hakkındaki kişisel düşünceleri şeklinde belirtmişlerdir. Tablo 4.15.'de yer alan kategorilere göre Türk milliyetçileri cem ibadeti hakkındaki görüşlerini daha çok “toplumsal yönden” (f=27) belirtmişlerdir. Bu kategori altında belirtilen kodlara bakıldığında ise Türk milliyetçileri cem ibadetinin en çok “toplumda birlik, beraberlik, dayanışma duygusunu geliştirdiğini” (f=8) belirtmişlerdir. Aynı zamanda bu kod, bu problem durumunda altında en çok görüş belirtilen koddur. Bu kategori altında yer alan ve en çok görüş belirtilen diğer kodlara göre ise Türk milliyetçileri “cem ibadetindeki dara çekmenin toplumda etkin bir yaptırım olduğunu ve adaletin korunmasına katkı sağladığını” (f=5), “ceme katılanların birbirleriyle sohbet edip acı tatlı olayları paylaşımları sayesinde birbirlerine destek olduklarını” (f=3), “cemde küslerin barıştırılması ile toplumsal barışısa katkı sağladığını” (f=3) belirtmişlerdir.

Cem ibadeti hakkında en çok görüş belirtilen diğer kategoride ise Türk milliyetçileri “cem ibadetini yapılışı bakımından” (f=15) değerlendirmişlerdir. Bu kategori altında yer alan kodlara göre, Türk milliyetçileri cemin en çok “cem evlerinde Alevilerin toplu olarak müzik eşliğinde ve semah dönerek yaptıkları” (f=7) ve “belirli zamanlarda insanların bir araya gelerek cem evi dediğimiz yerlerde topluca yaptıkları ibadet” (f=3) olduğu yönünde görüş belirtmişlerdir.

Bu problem durumu altında belirtilen diğer kategoriye göre ise Türk milliyetçileri “cem ibadetinin içeriği” (f=5) hakkında görüş belirtmişlerdir. Bu kategori altındaki kodlara göre ise Türk milliyetçileri cem ibadetinde “12 imam zikredilerek miraç olayının anlatıldığını, kırklar cemaati taklit edilerek halka namazı kılındığını, saz eşliğinde nefesler söylenip semah dönüldüğünü, kurban kesildiğini ve hep birlikte

yemekler yenilerek, dualar edildiğini” tek kod altında tek görüş olarak belirtmişlerdir.

Cem ibadeti hakkında belirtilen diğer kodlara göre ise Türk milliyetçileri cemin “mana itibariyle toplanmak demek olduğunu, kendileri için geleneklerinde halk oyunları ne ise Alevi Bektaşiler için de cemin o olduğunu, eskisi kadar yapılmadığını ve İslam’da cem olayı olduğunu ama Alevi Bektaşilerin bu olayı değiştirdiğini” belirtmişlerdir.

Araştırmamıza katılan Türk milliyetçilerinin “cem ibadeti hakkındaki düşüncelerini” içeren görüşlerinden birkaçına aşağıda yer verilmiştir.

K1: *Valla cem belirli kurallara bağlı bir ibadet ve son derece ayrıntılı bir ibadet olduğunu biliyorum. Ama şudur yani cem yalnızca dinsel bir toplantı değil aynı zamanda işte ruhen de bir arınma yenilenme, bir de toplumsal ve bireysel bir sorgulama. Mesela toplumda bazı hataları olanları cemde mesela dara çekme diye bir olay var. Hatta ben orada Ayhan'da görev yaptım. Belki daha iyi bir köyümüz Alevi Bektaşi bir köyümüz. Orada bana şunu söylemişlerdi, dediler ki mesela hocam burada bir haksızlık yapan veya birinden borç alıp ödemeyen biri, borcu olup ödemeyen insanlar burada dara çekilirdi önceden. Koyunu koyununa kuzusu kuzusuna katılmaz, toplumdan dışlanır o insan diyorlar yani. Bu bir tabi toplumda etkin bir yatırımdır yani. Ama diyorlar daha sonraları tabi bu zamanla ortadan kalktı... Diğer bir açıdan ise cem bir birlik oluşturuyor toplumda.*

K6: *Vallahi cem ibadeti bu en önce Alevilikte en önemli ibadetlerden bir tanesi bildiğim kadarıyla. Belirli zamanlarda insanlar bir araya gelerek cem evi dediğimiz yerlerde toplu ibadet yapıyorlar. Tabii bu saz eşliğinde oluyor, müzik eşliğinde oluyor, semah dönüyor. Bunun katkısı ne olur diye sordüğümüzda, ki biz hani ortak duyguları yaşamak için birlik beraberlik anlamında camilere gidiyor isek Alevi kardeşlerimizin de bu şekilde bu cem ibadetiyle bir araya geldiklerini, toplumsal anlamda bir birlik, kaynaşma ve dayanışma unsuru olduğunu, buna aracılık yaptığını söyleyebilirim.*

K16: *Cem evleri, bizdeki cami onlarda cem evi. Cem evinde toplanıp namaz kılmak değil de saz ya da müzik eşliğinde onların artık bir müzik kültürü var. O şekilde dönerek, kadınlı erkekli ayırım yapmadan ama cinsiyet ayrımı. Allah’a ulaştıklarını, ibadet ettiklerini biliyorum. Çok da huzurlu bir ortam. Cem İbadeti bir defa orada birliği sağlıyor. Biz bizim Müslümanlarımız da camide toplanır. Onun gibi onlar da*

cem evinde toplanıp o birliğı sağıyorlar. Acısını tatlısını paylaşıyor. Allah'a ibadetlerini toplu halde yapıyorlar. Belki bizler bilmiyoruz ama manevi olarak belki oradaki insanlar birbirlerinin yarasına merhem oluyor. Dışlanmış insanlar olarak mesela orada birbirlerine daha tutkun oluyorlar.

K18: *Cem Alevilikte en önemli ibadetlerden biri bence. İşte belirli zamanlarda herkes bir araya gelerek toplu ibadet yapıyorlar. Saz eşliğinde sema falan dönüyorlar. Alevilerin birlik olmalarına katkı sağıyor. Cem ibadeti aynı bizde camilerdeki gibi. Biz camilere gidiyoruz birlik olmak için onlarda aynı işte cem evlerine gidip orada o şekilde birlik bütünlüklerini koruyorlar. Bir de bu dara çekme olayı falan var diye işte birisi yaptıklarından dolayı yargılanmış işte aynı bizim mahkemeler gibi. Böyle olunca da toplumda adalet sağılanır, ahlak düzeni de korunmuş olur. Dolayısıyla bir de yılın belirli zamanları herkes gider orada yaptıkları iyi ya da kötü şeylerden hesap vermiş bildiğim kadarıyla. Bir tür adalet sistemi yani. Ayrıca cemlerde küs olanlar gidemezlermiş, küs olanlar hemen barıştırılmış. Bu da toplumsal barış açısından oldukça önemli bana göre.*

K19: *Cem olma aslında bizim dilimizde de var. Cuma cemdır aslında. Yani cumada insanların bir araya gelmesi cemdır. Onlar onu farklı yorumlamışlar. İnsanların bir araya gelip aynı düşünce ile ve birlikte dua etmesi bizim dinimiz tarafından da önemli bir şey. Herkes bir araya gelip aynı şeyi söylediğı zaman dua daha da katlanır... Ama cem ibadetinin Aleviliğe Hacı Bektaş zamanında değil de sonradan ilave edildiğini düşünüyorum. Yoksa cem vardır, yani işte atıyorum cuma günleri akşamları bir araya gelip ibadet etme, sohbet etme. Buna zaten cem deniliyor. Ama bunlar tamamen o isim olayını değiştirip tamamen değiştirmişler.*

4.16. Araştırmanın On Altıncı Alt Problemine Yönelik Bulgular

Araştırmamızın bu problem durumu altında *Türk milliyetçiliğı görüşüne sahip toplulukların Alevi-Bektaşî inanç sistemini benimsemiş insanlar hakkındaki düşünceleri* ile ilgili veriler elde edilmeye çalışılmıştır. Bu amaçla araştırmamıza katılan 22 Türk milliyetçisine “*Bir milliyetçi olarak Alevi Bektaşî inancına sahip kişiler hakkında düşünceleriniz nelerdir?*” sorusu sorulmuştur. Türk milliyetçileri kendilerine yöneltile bu soru hakkında olumlu ve olumsuz olmak üzere 100 görüş belirtmişlerdir. Araştırmaya katılan Türk milliyetçilerinden toplanan veriler kategoriler ve kodlara dönüştürülerek aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 4.16. Türk milliyetçiliği görüşüne sahip toplulukların Alevi Bektaşî inanç sistemini benimsemiş insanlar hakkındaki görüşleri

Tema	Kategoriler	f	Kodlar	f	%
Türk milliyetçiliği görüşüne sahip toplulukların Alevi-Bektaşî inanç sistemini benimsemiş insanlar hakkındaki düşünceleri	Olumlu Düşünceler	82	Yardımlaşmayı seven insanlar	9	9
			Ülkesine, vatanın varlığına, birliğine önem veren insanlar	8	8
			İnsana değer veren bir anlayışa sahipler	6	6
			Dürüst insanlar	5	5
			Misafirperver insanlar	5	5
			İyi niyetli	3	3
			Ahlaklı insanlar	3	3
			Aydın insanlar	3	3
			Okuyan araştıran insanlar	3	3
			Milli duygular bakımından hassas insanlar	2	2
			Cana yakın insanlar	2	2
			Hak, hukuk, adalete önem veren insanlar	2	2
			Eğitime önem veren insanlar	2	2
			Farklı bakış açıları olan insanlar	2	2
			Hoş görülü insanlar	2	2
			Verdikleri sözleri yerine getirirler	2	2
			İbadetlerine ve inançlarına bağlı insanlar	2	2
			Türk milliyetçisi olduklarını düşünüyorlar	2	2
			Bizim eski inançlarımızı devam ettiriyorlar	2	2
			Empatisi yüksek insanlar	1	1
			Saygılı insanlar	1	1
			Mütevazî insanlar	1	1
			Bilgili ve kültürlü insanlar	1	1
			Müzik yeteneği olan insanlar	1	1
			Cömert insanlar	1	1
			Diğer insanları dışlamayan insanlar	1	1
			Siyasi olarak sol görüşe yakınlar	1	1
			Örfi ve adetlerine çok bağlılar	1	1
			İnsanlık boyutları bize göre çok çok üste olan insanlar	1	1
			Hiçbir insana hiçbir canlıya zarar vermeyecek insanlar	1	1
			Yüce gönüllüler	1	1
			Tertemiz insanlar	1	1
			Arkadaşlıkları çok iyi	1	1
			Komşulukları çok iyi	1	1
			Hacı Bektaş Veli'nin düşünceleriyle, sözleriyle hareket ediyorlar	1	1
			Bizden olan insanlar	1	1
	Olumsuz Düşünceler	18	Aşırı alkol tüketmeleri	3	3
			Alevi olduğunu saklamaları	2	2
			Dedelere koşulsuz biat etmeleri, aşırı değer vermeleri	2	2
			Caminin yerine cem evlerinin kullanılması	1	1
			Kendinden olanlara ayrıcalık tanımaları	1	1
			Kendilerini dışlanmış hissetmeleri	1	1
			Alevi olmayanlarla yapılan evliliklere izin vermemeleri	1	1
			Alevilik konusunda bilgi eksikliklerinin olması	1	1
			Camiye gelmemeleri	1	1
			Hacı Bektaş Veli'nin eserlerinin okunmaması	1	1
			İnanç sistemlerinin bozulması	1	1
			Eskiden yaşanan olumsuz olayları devam ettirmelerinin birlik ve beraberliğe zarar vermesi	1	1
			İbadetlerinde alkol kullanmaları	1	1

			Abdest, namaz, hac gibi ibadetleri yerine getirmemeleri	1	1
--	--	--	---	---	---

Tablo 4.16. ‘da yer alan kategoriler incelendiğinde Türk milliyetçilerinin Alevi Bektaşi inanç sistemini benimsemiş insanlar hakkında çoğunlukla “olumlu” (f=82) düşündükleri görülmektedir. Olumlu düşünceler altında yer alan kodlarda ise Türk milliyetçileri, Alevi Bektaşi inanç sistemini benimsemiş insanların en çok “yardımlaşmayı seven insanlar” (f=9) olduklarını düşünmektedirler. Aynı zamanda yardımlaşmayı seven insanlar kodunun, bu problem durumu altında belirlenen tüm kodlar içerisinde en çok görüş belirtilen kod olduğu görülmektedir. Olumlu düşünceler kategorisi altında en çok belirtilen diğer kodlarda ise Türk milliyetçileri Alevi Bektaşi inanç sistemini benimsemiş insanların “Ülkesine, vatanın varlığına ve birliğine önem veren” (f=8), “insana değer veren bir anlayışa sahip” (f=6), “dürüst” (f=5) ve “misafirperver” (f=5) insanlar olduklarını düşünmektedirler. Bu kategoride öne çıkan diğer kodlarda ise Alevi Bektaşiler Türk milliyetçilerine göre “iyi niyetli” (f=3), “ahlaklı” (f=3), “aydın” (f=3) ve “okuyan, araştıran” (f=3) insanlardır.

Türk milliyetçiliği görüşüne sahip toplulukların Alevi-Bektaşi inanç sistemini benimsemiş insanlar hakkındaki düşünceleri teması altında belirlenen “olumsuz” düşünceler kategorisinde ise Türk milliyetçileri 18 görüş belirtmişlerdir. Olumsuz düşünceler kategorisi altında yer alan kodlar göz önüne alındığında Türk milliyetçileri, Alevi Bektaşi inancını benimseyen insanların en çok “aşırı alkol tüketmelerini” (f=3) olumsuz olarak görmektedirler. Olumsuz kategorisi altında belirlenen diğer kodlara göre ise Alevi Bektaşilerin “Alevi olduğunu saklamaları” (f=2) ve “dedelere koşulsuz biat etmeleri, aşırı değer vermeleri” (f=2) Türk milliyetçileri tarafından olumsuz düşünce olarak belirtilmiştir.

Araştırmamızın geçerliliği ve güvenilirliği açısından katılımcılar belirlenirken, Türk milliyetçisi görüşüne sahip Alevi Bektaşi inanç sistemine inanan insanlardan da katılımcılar belirlenmiştir. Araştırmamızda yer alan olumsuz düşüncelerden Alevi Bektaşi inancını benimseyen insanların “aşırı alkol tüketmeleri ve dedelere koşulsuz biat etmeleri, aşırı değer vermeleri”i görüşü, Alevi inancına sahip olan Türk milliyetçisi katılımcı tarafından da dile getirilmiştir.

Türk milliyetçiliği görüşüne sahip toplulukların, “Alevi-Bektaşi inanç sistemini benimsemiş insanlar hakkındaki görüşlerinden” bazıları şu şekildedir:

K9: Allah'ın yarattığı bir varlığı Allah'ın bize bir emaneti olarak görüyoruz. Bir insanın Eee hani insanın doğumu, ırkı, dili bunlar yani farklı şeylerdir. Önce insan olarak ben hani bakıyorum, onları seviyorum. Yani onlarla her zaman aynı potada olmak isterim. Bir insani değerleri yaşayan bir kişi bütün insanlığa sevgi ve hoşgörüyle bakan Alevi Bektaşî anlayışının da zaten felsefesi sevgi, hoşgörü, kardeşlik, birlik, beraberlik, barış anlayışıyla hareket ettikleri için ben de insani bakıyorum. Çünkü Allah'ın huzuruna çıktığımızda her kul kendi sorumluluklarıyla alakalı hesap verecek. Hani ben o pencereden bakıyorum. Osmanlı padişahı İstanbul'u fetheden Fatih Sultan Mehmet, evet ya şu sözünü de ifade etmek istiyorum, insanlara dinin nedir, işte namaz kılıyor musun, oruç tutuyor musun? gibi soruları Allah'ın soracağı soruları sormayın diyor, soramazsın diyor. Karnın aç mı, yüzün niye gülmüyor, bir sorunun mu var, gibi kulun kula soracağı soruları diyor, sormalısın diyor. Fatih Sultan Mehmet Han hani Allah rahmet etsin, biz de yani insanları seveceğiz. Bir Türk milliyetçisi olarak bütün toplumu kucaklayacağız. Ülke bu şekilde kalkınır diye düşünüyorum.

K20: Daha önceden fazlasıyla Alevi Bektaşî inancına sahip insanlarla karşılaştım. Karşılaştığımda da şunları fark ettim. Biz yani Haneî mezhebine sahip insanlardan daha cana yakın olduklarını fark ettim. Daha misafirperver olduklarını fark ettim yani. Gayet iyi insanlar olarak da gördüm. Hiç daha kötüsüne denk gelmedim. Tabi var mıdır, vardır ama ben oldukça yani yakın hissediyorum yani.

K4: Gerçekten çok harika insanlar. Birincisi, insanlık boyutları bize göre çok çok üste. Önce insanlık boyutları çok iyi. Eee hayata hiçbir insana, hiçbir canlıya zarar vermeyecek insanlar. Bu insanların çok yüksek gönülleri yani yüce gönüllüler, gönülleri aşırı geniş. Hiçbir zaman hani birine bir kötülük yapacak ben bir Alevi hiç duymadım, görmedim etrafımda. Çok tertemiz insanlar. Hacı Bektaşî Veli'nin şeyinden düşünceleriyle, sözleriyle hareket ediyorlar. O yolda gitmeye çalışıyorlar her zaman. Olumsuz olarak da sadece Alevi olduğunu saklamaları benim garibime gitmişti. Onun dışında hiçbir tuhaf gelen bir davranışları yok.

K13: Ya genel olarak çok bilemem ama tanıdığım Alevi arkadaşlarım vardı. Yani o arkadaşlarımla da genelde olumlu şeyler gördüm. Gerçekten dürüst, yardımsever iyi insanlardı. Ama hani mesela Alevi olarak belki bizim gördüklerimiz öyledir ama yanlış da olabilir. Biraz alkol tüketimi fazlaydı. Yani biraz alkole düşkünlük vardı bence. Neden bilmiyorum. Belki o oradaki ortamdan kaynaklı. Onun dışında genelde

iyilerdi. Daha çok okuyorlardı. Daha fazla farklı konularda sohbet edebiliyordum onlarla. Genelde daha aydın kişilerdi.

K10: Her toplumun bireysel olarak baktığımız zaman iyi insanlar olduğu gibi kötü insanları da vardır. Her toplumun her inanç sisteminin, her kültürün, her milliyetin vardır ama genel olarak baktığımız zaman Alevi insanlar misafirperver, dürüsttürler. Zaten bu eline beline diline sahip ol felsefesinin dışında hareket edememe alışkanlıklarından ileri geliyor. Hareket ettikleri takdirde köyden dışlanmaları veya toplumdan dışlanmaları gibi alışkanlıklarının gereği. İu Birazcık daha olumlu bakıyorum. Ben Alevi bir insan, Alevi olduğumu duyduğumda bendeki izlenim olumlu oluyor hani. Ortalamadan daha iyi düşünüyorum. Olumlu düşünüyorum. Artı bir de şey vardı. Bu eğitime çok fazla önem veriyorlar. Alevi inanç sisteminin eğitime vermiş olduğu şeyden değerden dolayı daha aydın insanlar olduğunu düşünüyorum. Daha düşünceli, daha farklı bakış açıları olabilen insanlar olması nedeniyle de toplumda daha kabul görülebilir olduklarını düşünüyorum. Olumsuz olarak da bu dede kültüründeki dedeye koşulsuz biat, dedelerin bir el verme şeklinde devam etmesi, işte dedenin etek öpme töreni gibi. Dedeye gereğinden fazla değer verip de bir insanın kutsallaştırması, putlaştırma olması şeklinde yapılan şey benim Alevi inancının içerisindeki bana en ters gelen nokta diyebilirim.

4.17. Araştırmanın On Yedinci Alt Problemine Yönelik Bulgular

Araştırmamıza katılan 22 Türk milliyetçisine “Alevi Bektaşî inanç sistemini benimsemiş bir kişiyle arkadaşlığınız oldu mu? Olduysa sizde oluşan olumlu ya da olumsuz düşünceler hakkında bilgi verebilir misiniz?” sorusu yöneltilerek araştırmamızın “Türk milliyetçiliği görüşüne sahip toplulukların Alevi-Bektaşî inanç sistemini benimsemiş bir kişiyle etkileşimi sonucunda edindikleri deneyimlere dayanarak o kişi hakkındaki düşünceleri nelerdir?” problemine yönelik olarak veriler elde edilmiştir. Araştırmaya katılan 1 Türk milliyetçisi kendine yöneltilen soru üzerine Alevi inancına sahip bir kişiyle arkadaşlığının olmadığını belirtmiş, 4 katılımcı ise veri elde edilemeyecek şekilde dolaylı ve konu dışı cevaplar vermiştir. 17 Türk milliyetçisi ise kendilerine yöneltilen soruya yönelik olarak olumlu ve olumsuz şekilde 74 görüş belirtmişlerdir. Katılımcıların görüşlerine aşağıdaki tabloda yer verilmiştir.

Tablo 4.17. Türk milliyetçiliği görüşüne sahip toplulukların Alevi-Bektaşî inanç sistemini benimsemiş bir kişiyle etkileşimi sonucunda edindikleri deneyimlere dayanarak o kişi hakkındaki düşünceleri

Tema	Kategoriler	f	Kodlar	f	%
Türk milliyetçiliği görüşüne sahip toplulukların Alevi-Bektaşî inanç sistemini benimsemiş bir kişiyle etkileşimi sonucunda edindikleri deneyimlere dayanarak o kişi hakkındaki düşünceleri	Olumlu Düşünceler	65	Yardımsever	8	10,81
			Dürüst	5	6,75
			Misafirperver	4	5,40
			Okuyup araştıran	4	5,40
			Hoş görülü	3	4,05
			İnsana insan olduğu için değer veren	3	4,05
			Ahlak duygusu ön planda	3	4,05
			Fikir alışverişine açık	2	2,70
			Cana yakın	2	2,70
			Alçak gönüllü	2	2,70
			Verdikleri sözleri yerine getiren	2	2,70
			Türklüğü savunan	2	2,70
			Hak, adalet gözetin	2	2,70
			Gelişime açık	1	1,35
			Açık görüşlü	1	1,35
			Eli açık	1	1,35
			Müzik yeteneği olan	1	1,35
			Dostluklarına arkadaşlıklarına güvenilir	1	1,35
			İnsanlara dini inancı üzerinden ayrımcılık yapmaz	1	1,35
			Sanata Yatkın	1	1,35
			Daha demokrat	1	1,35
			İyi niyetli	1	1,35
			Aydın bir kişi	1	1,35
			Eğitime önem veren	1	1,35
			Atatürk sevgisi olan	1	1,35
			Cömert	1	1,35
			Menfaat beklemeyen	1	1,35
			Bonkör	1	1,35
			Arkadaş canlısı	1	1,35
			Sosyal hayatta çok rahat insanlar	1	1,35
			Seninle gülmekle seninle ağlayabilecek bir insan	1	1,35
			Bilgili, kültürlü	1	1,35
			Milli duyguları olan	1	1,35
			İyi bir arkadaş	1	1,35
			İbadetlerine, inançlarına, kültürlerine bağlı	1	1,35
			Kendine güvenen	1	1,35
	Olumsuz Düşünceler	9	Alkolü çok tüketmesi	3	4,05
			Alevi olduğunu saklaması	2	2,70
			Abdest almayı bilmemesi	1	1,35
			İslam âdeti, geleneği göreneğine uymaması	1	1,35
			Hacı Bektaş Veli'nin eserlerini okumaması	1	1,35
			Camiye gitmemesi	1	1,35

Tablo 4.17.'de yer alan kategorilere bakıldığında Türk milliyetçiliği görüşüne sahip toplulukların Alevi-Bektaşî inanç sistemini benimsemiş bir kişiyle etkileşimi sonucunda edindikleri deneyimlere dayanarak o kişi hakkındaki daha çok “*olumlu düşüncelere*” (f=65) sahip oldukları görülmektedir. Olumlu düşünceler altında yer alan kodlarda ise Türk milliyetçileri Alevi-Bektaşî inanç sistemini benimsemiş

arkadaşlarının en çok “yardımsever” (f=8) bir insan olduğu yönünde görüş belirtmişlerdir. Aynı zamanda Alevi Bektaşî arkadaşlarını yardımsever bir insan olarak belirttikleri görüş, bu problem durumu altındaki kodlar içerisinde de en çok belirtilen görüştür. Olumlu düşünceler kategori altında en çok belirtilen diğer kodlarda ise Türk milliyetçilerine göre Alevi Bektaşî inanç sistemini benimsemiş arkadaşları “dürüst” (f=5), “misafirperver” (f=4), “okuyup araştıran” (f=4), “hoş görülü” (f=3), “insana insan olduğu için değer veren” (f=3), “ahlak duygusu ön planda olan” (f=3) insanlardır.

Araştırmamıza katılan Türk milliyetçileri, Alevi-Bektaşî inanç sistemini benimsemiş bir kişiyle etkileşimi sonucunda edindikleri deneyimlere dayanarak o kişi hakkında “olumsuz düşünceler” kategorisi altında 9 görüş belirtmişlerdir. Türk milliyetçilerine göre Alevi Bektaşî inanç sistemine sahip arkadaşlarının en çok “alkolü aşırı tüketmesi” (f=3) olumsuz düşünce olarak belirtilmiştir. Türk milliyetçilerinin Alevi Bektaşî arkadaşları hakkında olumsuz olarak belirttikleri diğer görüşleri ise “Alevi olduğunu saklaması” (f=2), “abdest almayı bilmemesi” (f=1), “İslam âdeti, geleneği ve göreneğine uymaması” (f=1), “Hacı Bektaş Veli’nin eserlerini okumaması” (f=1) ve “camiye gitmemesidir” (f=1).

Araştırmamıza katılan Türk milliyetçilerinin “Alevi Bektaşî inancına sahip arkadaşları hakkında görüşlerinden” bazıları aşağıda verilmiştir.

K6: *Valla şöyle söyleyebilirim, bir kere her şeyden önce insana insan olduğu için değer veren insanlar. Dürüstler, yardımlaşmayı ve dayanışmayı çok el üstünde tutuyorlar. Ahlaki duygularının ön planda yer aldığını gördüm. Mesela son derece misafirperver bir yapıları var. Yani biz evlerine gittiğimiz zaman Mersin’de dediğim gibi hani Alevi olan arkadaşlarımız oldu. Kendileri de evimize geldiler, evlerine gittik. Gördüğüm şey şu, bir kere izzeti ikramı çok seviyorlar, el üstünde tutuyorlar. Misafirler onlar için son derece önemli ve değerli olduğunu söyleyebilirim.*

K1: *Oldu, çok samimi arkadaşlarımız oldu. Olumlu tarafı dediğim gibi birbirimizle fikir alışverişi yapıyorduk. Hatta gece saat ikilere üçlere kadar sohbet ettiğimiz muhabbet ettiğimiz arkadaşlar oluyordu. Ben onlara mesela bazı şeyler soruyordum. Bizden bir taraftan mesela bakıldığında değişik gözüken şeylerin aslının ne olduğunu öğreniyordum. Gayet de güzel arkadaşlıklarımız oldu ve bir problemle şey yaşamadık ama şu şey var eksikliklerini gördüm. Mesela Hacı Bektaş Veli’yi tanıyorlar ama Hacı Bektaş Veli’nin eserlerinin okunmadığını gördüm. İbadet*

açısından yani bir ibadet açısından da şu şey vardı camiye gelmelerinin sebebini sorduğumda Hazreti Ali'nin camide şehit edildiğini söylediler. Ama bayram namazlarında camide mesela yer olmuyordu. Burada bir tezat teşkil ediyordu işte onu sordum mesela bu. Böyle bir tezatla karşılaştık. Hani tam olarak ne yaptıklarının da farkında değiller yani. Bilgi eksikliği var. Yani evet, hâlbuki Hazreti Ali camide şehit edilmemiştir, camide yaralanmıştır. Kendi evinde şehit olmuştur. Yaralanınca hemen ölmemiştir yani.

K2: *Yani Alevi Bektaşî inanç sistemini benimseyen kişilere arkadaşlığım oldu. Bir defasında yani kısa sürede olsa bir askerlik yaptım. Ben askerde iken en yakın arkadaşlarımdan bir tanesi Aleviymiş onu da askerliğin bitimine yakın zamanda öğrendim. Yani demek ki inancının ne olduğunu bilmeden tarafsız yaklaştığımızda insanlarla çok rahat anlaşılabiliriyor. Bir tanesi de ilk görev yerim olan bir köydeki arkadaş. Onun da Alevi olduğunu çok sonradan öğrendim. Ama dediğim gibi yine en yakın arkadaşlarımdan bir tanesi idi.*

Araştırmacı: *Peki bu kişiyi nasıl tanımlarsınız? Hani olumlu ya da olumsuz gördüğünüz yönleri nelerdi?*

Olumlu, bir defa menfaatleri yoktu. Gördüğüm tanıdığım insanlardı. Menfaatlerini ön planlara çıkarmıyorlar. Bonkörler, misafirperverler. Yani arkadaş canlısı, seninle gülüp seninle ağlayabilecek insanlardı. Ben öyle görüyorum. Olumluyum yani onlara karşı.

K12: *Ya çocukluğunda bizim mahallemiz böyle her etnik kökenden insanlar vardı. Kürt de vardı, Alevi de vardı ve Alevi komşularımız da çok iyiydik. Çok iyi geçirdik. Çocuklar hep bir arada oynardık. Hep bir arada pikniğe giderdik. Kesinlikle dışlamadım. Dışlayan yok muydu vardı ama benim öğrenciyken de çok arkadaşım oldu Alevi. Çok severim. İyi arkadaşlık edilecekse de onlarla edilmeli bence. Doğru dürüst, sözü bir, güvenilir bir insanda olması gereken ne varsa o. Hani içlerinde yok mudur? Kötüleri vardır ama insan olarak baktığımızda her yapıda olduğu gibi onlarda da kötüleri olduğu gibi ama genel anlamda ben onların ahlaki yönlerini de beğeniyorum. Onların ahlaki yönlerinin daha ağır bastığını düşünüyorum.*

K19: *Valla onlar eski Alevi değiller. Yardımseverler ama benim bildiğim o tanıdığım kişiler onlar abdest bile almıyorlardı. Abdest almayı bile bilmiyorlardı. İslam âdeti, geleneği, göreneği hiç yok. Ama şu var çok rahatlar. Sosyal hayatta çok rahatlar. Çok rahat giydiriliyor. Konuşmalarıyla falan. Bizim şehirde bir köyden bir kadını al*

götür ya onlardan bir tanesini al götür, ikisine de işte bir topluluğa girmesini söyle. Bizim kadın çekinir topluluğa gitmez, kendisini ifade edemez ama benim o görümcem de annesini de askerlerin ortasına koy konuşurlar, yani müthiş bir güven var onlarda.

4.18. Araştırmanın On Sekizinci Alt Problemine Yönelik Bulgular

Araştırmamızın 18. problem durumu olan “*Türk milliyetçiliği görüşüne sahip toplulukların Alevi ve Bektaşî inanç sistemini benimseyen kişilerin kamusal ve sosyal alanda yaşadıkları problemler*” hakkındaki düşüncelerine yönelik veri elde etmek amacıyla araştırmamıza katılan 22 Türk milliyetçisine “*Sizce Aleviler inanç kimliklerini toplumsal ve kamusal alanda paylaşma noktasında zorluklar yaşıyorlar mı? Yaşıyorlarsa ne gibi zorluklar yaşamaktadırlar?*” sorusu sorulmuştur. Katılımcılar, kendilerine yöneltilen soru üzerine Alevi Bektaşî inancına sahip kişilerin toplumsal ve kamusal alanda inanç kimliklerini paylaşma noktasında zorluklar yaşadıkları, eskiden yaşadıklarını ama şu anda öyle bir durumun söz konusu olmadığı ve inanç kimliklerini paylaşma noktasında sıkıntı yaşamadıkları yönünde 34 görüş belirtmişlerdir. Katılımcıların görüşleri aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 4.18. Türk milliyetçiliği görüşüne sahip toplulukların Alevi ve Bektaşî inanç sistemini benimseyen kişilerin kamusal ve sosyal alanda inanç kimliklerini ifade etme noktasında yaşadıkları problemler hakkındaki düşünceleri

Tema	Kategoriler	f	Kodlar	f	%
Türk milliyetçiliği görüşüne sahip toplulukların Alevi ve Bektaşî inanç sistemini benimseyen kişilerin kamusal ve sosyal alanda inanç kimliklerini ifade etme noktasında	İnanç kimliklerini ifade etme noktasında Problem Yaşıyorlar	26	Toplumdaki ön yargılardan dolayı	7	20,58
			Toplumdan dışlanacaklarını düşündükleri için	5	14,70
			Toplum baskısı yüzünden	4	11,76
			İşe alımlarda adam kayırmacılık, cemaatçilik yapıldığı için	2	5,88
			Geçmişte yaşanan olumsuz olaylardan korktukları için	2	5,88
			Toplumda Alevilere karşı iyimser bir bakış açısı olmadığından	1	2,94
			Mülakat sisteminde işe alınmayacaklarını düşündükleri için	1	2,94
			X Partili belediyenin Alevi kimliğini çok iyi bildiği bir insanı da işe alınacağını düşünmüyorum	1	2,94
			Kamuya alımlarda insanların dini inancına bakıldığı için	1	2,94
			Aleviler aleviyim dediği zaman onlara sanki İslam adı altında değil de farklı bir dindenmiş gibi davranıldığı için	1	2,94
			Okullarda din dersleri Sünni kesime yönelik olduğu için	1	2,94

yaşadıkları problemler hakkındaki düşünceleri	Eskiden Problem Yaşıyorlardı, Şu Anda Yaşamıyorlar	7	Bence geçmişte daha çok yaşıyorlardı ama günümüze rahatlar	2	5,88
			Eskiden Alevilik deyince bir dinsizlik gibi bir şey anlaşıyordu toplumumuzda ve kimse Alevi olduğunu söylemiyordu. Ama herhangi bir problem yok şu anda. Aleviler rahatlıkla ben aleviyim diyebiliyorlar.	1	2,94
			Zorluk noktasında tabi eskiden daha fazla sıkıntı yaşadıklarını düşünüyorum ama günümüzde bu sıkıntıların olabildiğince azaldığı kanaatindeyim.	1	2,94
			Bu soruyu bir 15-20 yıl önce sorsaydınız bu soruya evet derdim ama şu an rahatlıkla Alevi olduklarını dile getirebiliyorlar.	1	2,94
			70'li yıllarda aleviyim demeye korkarlardı, çekinirlerdi ama şu an çok ciddi bir sorun yaşamadıklarını düşünüyorum.	1	2,94
	İnanç kimliklerini ifade etme noktasında Problem Yaşamıyorlar	1	Ülkemizde Alevi olsun veya diğer mezheplere bağlı olan kişiler olsun diğer dine mensup kişiler olsun istedikleri gibi o dine veya mezhebe mensup olduklarını ifade edebiliyorlar.	1	2,94

Araştırmamıza katılan katılımcılar çoğunlukla Alevi ve Bektaşî inanç sistemini benimseyen kişilerin kamusal ve sosyal alanda “*inanç kimliklerini ifade etme noktasında problem yaşadıkları*” (f=26) yönünde görüş belirtmişlerdir. Bu Kategori içerisinde yer alan kodlarda ise Türk milliyetçileri en çok “*toplumdaki ön yargılardan dolayı*” (f=7) Alevi Bektaşî inanç sistemini benimseyen kişilerin kamusal ve sosyal alanda inanç kimliklerini ifade etme noktasında problem yaşadıkları yönünde görüş belirtmişlerdir. Bu kategori altında yer alan diğer kodlarda ise Türk milliyetçileri Alevi Bektaşîlerin “*toplumdan dışlanacaklarını düşündükleri için*” (f=5), “*toplum baskısından*” (f=4), “*işe alımlarda adam kayırmacılık, cemaatçilik yapıldığından*” (f=7) ve “*geçmişte yaşanan olumsuz olaylardan korktukları için*” (f=2) inanç kimliklerini ifade etme noktasında problem yaşadıklarını belirtmişlerdir.

Araştırmamızın en çok görüş belirtilen bir diğer kategoride ise Türk milliyetçileri, Alevi Bektaşîlerin inanç kimliklerini ifade etme noktasında “*eskiden problemler yaşadıklarını fakat günümüzde bu problemlerin artık yaşanmadığı*” (f=7) düşüncesinde olduklarını ifade etmişlerdir. Araştırmamıza katılan tek katılımcı ise ülkemizde “*Alevilerin, diğer mezheplere bağlı olan kişilerin veya başka dine mensup*

kişilerin istedikleri gibi o dine veya mezhebe mensup olduklarını ifade edebildikleri” yönünde görüş belirtmiştir.

Araştırmamıza katılan Türk milliyetçilerinin “*Alevi ve Bektaşî inanç sistemini benimseyen kişilerin kamusal ve sosyal alanda inanç kimliklerini ifade etme noktasında yaşadıkları problemler*” hakkındaki düşünceleri şu şekildedir:

K4: *Evet yaşıyorlar. Biraz önce söylediğim gibi Alevi olduğunu ifade etme noktasında. Okulumuzda çalışan bir bayan vardı. Onunla başka bir arkadaşımız tanışmış. Daha sonra o bayan bize sizin okulunuza bir bayan varmış, o da Aleviymiş biz tanıştık dedi. Dedim bize neden söylememiş? Yani hemen açıklamıyorlar, söyleyemiyorlar bu konuda biraz çekingenler öyle söyleyeyim. Bizde Alevilerin inançları yanlış biliniyor. Çünkü eskiden kalma Alevilerle ilgili işte sözler, atasözleri, örneklemeler falan var. Onlardan dolayı bir yanlış algılama var, ön yargı var. Ön yargıdan dolayı insanlar saklıyor.*

K7: *Bu soruyu bir 15, 20 yıl önce sorsaydınız bu soruya evet derdim. Çünkü Alevi olduğunu gizlemek zorunda olduklarını hatırlıyorum. Üniversite yıllarında arkadaşların. Ama şu anda insanlar boynunda Hazreti Ali'nin kılıcını, arabaların arkasında bu görselleri paylaşmakta hiç şey görmüyorlar ve sorulduğunda da rahatlıkla Alevi olduklarını dile getirebiliyorlar. Aslında bu kat ettiğimiz bir mesafe olduğunu düşünüyorum. Toplum olarak hoşgörülü bir milletiz ve artık insanlar özgürce yaşayabildikleri için bu konuda da rahatladık. Şöyle söyleyeyim, bir sıkıntı yaşadıklarını pek düşünmüyorum. En azından bu bölge için söyleyebilirim bunu.*

K9: *Yaşıyorlar sanki, sıkıntılardan bahsedebiliriz. Size şöyle diyeyim, yani geçmişti bildiğim için ben dediğim gibi ortaokul lise yıllarımda Aleviler Aleviyim demeye korkarlardı, çekinirlerdi. Oradan bu günlere geldik. Yani dediğim 70'li yıllarda. O yıllarda bir genç Aleviyim demeye korkardı. Ben Aleviyim demeyi bir suç gibi görürlerdi. Ama bugüne geldiğimizde her yerde işte kendilerine göre ibadetlerini yapıyorlar. Cem evleri var, yardımlaşma dernekleri var, etkinlik yapıyorlar. Devlet her türlü desteğini sağlıyor. Diyanette artık kabul görüyor. Her alanda artık insanların felsefesi, bakış açısı değişti. Ben çok ciddi bir sorun yaşamadıklarını düşünüyorum. Belki ne o, az böyle küçük farklılıklar olabilir. Onun dışında istedikleri gibi, özgürce, rahatça ülkemizde yaşadıklarını, ibadetlerini yaptıklarını düşünüyorum.*

K12: *Zorluklar yaşıyorlar bence. Bir kere Aleviyim demekten utanıyorlar. Hani*

yaftalar almaktan korktukları için ve geçmişte Maraş'ta yaşananlar. Madımak 'ta yaşananlar. Bunlar hep Alevilere karşı bilenmiş olan insanların onları öldürülmesi bile normal dile getirdikleri olaylardır. Özellikle Maraş katliamında insanların evleri boyayarak bunları milliyetçilik adına yaptılar. Biz bunu milliyetçilikle de ilişkilendirir isek, yani çok büyük acılar çektiler. Ben öyle düşünüyorum.

K22: *Bundan önceki zamanlarda çok sıkıntılar çekiyorlardı. Yani kendilerinin işte Hacıbektaşlı olduğunu söylemekten, işte çoğunun belirli bir yani Alevi toplumlarının yaşadığı yerleri belirtmekte sıkıntılar çekiyorlardı. Ama bu günümüzde artık yavaş yavaş insanlar birbirlerini tanımaya başladılar. Bu sorunlar Alevi kültürünü bilmedikleri için kaynaklanıyordu. Örnek vereyim bir tane öğrencim dedi ki Ordu'dan dedi bizim bayramda misafirimiz geldi dedi. Hocam dedi, bunlar Alevi imiş ama bunlar iyi Aleviymiş. Dedim ki bu nasıl oluyormuş, yani Alevinin iyisi kötüsü mü olur? Çocuk o kültürü bilmediği için toplumdaki yanlış algı üzerinden onları iyi insanlar olarak görünce şaşırmış. Yani her toplumda iyi kötü vardır. Müslümanlar içerisinde de iyileri vardır kötüler. Yani toplumdaki Alevi Bektaşî kültürünü bilmedikleri için ve toplumda bir yanlış algı oluşturulmaya çalışıldığından dolayı, aslında biz o olumsuz kültürü ortadan kaldırmamız lazım. Onlarla ortak kader birliği yaptığımızı ve bundan sonra da yapacağımızı ön plana çıkarmamız lazım.*

K15: *Yani bence yaşamıyorlar. Ülkemizde istedikleri gibi işte Alevi olsun veya diğer mezheplere bağlı olan kişiler olsun. Diğer dine mensup kişiler olsun, istedikleri gibi o dine veya mezhebe mensup olduklarını ifade edebiliyorlar. Kimse de buna karşı gelmeye hakkı da yoktur öyle bir kanun da yoktur yani.*

4.19. Araştırmanın On Dokuzuncu Alt Problemine Yönelik Bulgular

Araştırmamızın “Türk milliyetçiliği görüşüne sahip toplulukların milliyetçi camia içerisinde Alevilik Bektaşilik konusunda çalışmalar yapmış olan kişiler hakkındaki bilgi düzeyleri nedir?” problemine yönelik veriler elde etmek amacıyla araştırmamıza katılan 22 Türk milliyetçisine “Milliyetçi entelektüel camia içinde Alevilik Bektaşilik konusunda çalışmalar yapmış olan kişiler hakkında bilgi verebilir misiniz?” sorusu yöneltilmiştir. Araştırmamıza katılan 15 katılımcı bu soru hakkında bilgisinin olmadığını belirtmiştir. 7 katılımcı ise yukarıda yöneltilen soruya cevaben toplam 9 görüş belirtmişlerdir. Türk milliyetçilerinin milliyetçi camia içerisinde

Alevilik Bektaşilik konusunda çalışmalar yapmış olan kişiler hakkındaki görüşleri aşağıdaki tabloda tek kategori altındaki kodlar şeklinde gösterilmiştir.

Tablo 4.19. Türk milliyetçiliği görüşüne sahip toplulukların, milliyetçi camia içerisinde Alevilik Bektaşilik konusunda çalışmalar yapmış olan kişiler hakkındaki görüşleri

Kategoriler	F	Kodlar	f	%
Türk milliyetçiliği görüşüne sahip toplulukların, milliyetçi camia içerisinde Alevilik Bektaşilik konusunda çalışmalar yapmış olan kişiler hakkındaki görüşleri	9	Hüseyin Nihal Atsız	3	33,33
		Mehmet Fuat Köprülü	3	33,33
		Aşıkpaşazade	1	11,11
		Yusuf Halaçoğlu	1	11,11
		Filiz Kılıç	1	11,11

Tabla 4.19.'a göre Türk milliyetçilerinin milliyetçi entelektüel camia içinde Alevilik Bektaşilik konusunda çalışmalar yapmış olan kişiler hakkında toplam 9 görüş belirttikleri görülmektedir. Yukarıda belirtilen tek Kategori altındaki kodlar incelendiğinde ise Türk milliyetçilerinin milliyetçi entelektüel camia içinde Alevilik Bektaşilik konusunda çalışmalar yapmış olan kişiler hakkında en çok görüş belirttiği kişilerin “*Hüseyin Nihal Atsız*” (f=3) ve “*Mehmet Fuat Köprülü*” (f=3) olduğu görülmektedir. Bu kategori altında belirtilen kodlardan diğerlerinde ise Türk milliyetçileri, milliyetçi entelektüel camia içinde “*Aşıkpaşazade*” (f=1), “*Yusuf Halaçoğlu*” (f=1) ve “*Filiz Kılıç*” ’ın (f=1) Alevilik Bektaşilik konusunda çalışmalar yaptığını belirtmişlerdir.

Araştırmamıza katılan Türk milliyetçilerinden sadece 7 tanesinin kendilerine yöneltilen soruya cevap vermeleri ve 15 tanesinin ise konu hakkında bilgi sahibinin olmadığı belirtmesi, Türk milliyetçilerinin Alevi Bektaşi inanç sistemi ve bu alanda milliyetçi entelektüel camia içinde araştırma yapmış kişiler hakkında çok bilgi sahibi olmadıklarını ve araştırma yapmadıklarını da göstermektedir.

Türk milliyetçilerinin “*milliyetçi entelektüel camia içinde Alevilik Bektaşilik konusunda çalışmalar yapmış olan kişiler hakkındaki görüşleri*” aşağıda verilmiştir.

K7: *Valla pek aslında yok yani şu anda, hani şu anda aklıma gelmiyor ama milliyetçilik konusunda Atatürk'ün yazdığı ve Bozkurt'u söyleyebilirim. Belki onun dışında yazar Nihal Atsız mı vardı? Belki o isim, onun dışında yok.*

K9: *Alevleri çalışın bizim burada yine Nevşehir'imizde eski rektöre hanım Profesör Doktor Filiz Kılıç Hanım, şu an Nevşehir milletvekili. Kendisinin Hacı Bektaşi Veli hakkında tezi olduğunu düşünüyorum. Çalışmaları olduğunu düşünüyorum ama yine bir sürü yani arkadaşlarım oldu ama bir şey olarak bildiğim o benim şu anda.*

K10: Yani direkt olarak tanıdığım yok, yakın çevremde ama Yusuf Halaçoğlu'nun o konuda çalışmaları var diye biliyorum.

K18: Bildiğim kadarıyla Fuat Köprülü bu alanda bir çalışma yapmış, bir de Nihal Atsız aklıma geliyor şu an.

K14: Çok fazla yok ama bilmem Mehmet Fuat köprülü var herhalde biraz bu konularda çalışmaları olan bildiğim bir öyle denk gelmişti. Bir yerde okumuştum. Onun dışında çok da bilmiyorum açıkçası.

4.20. Araştırmanın Yirminci Alt Problemine Yönelik Bulgular

Araştırmamızın son problem durumu olan “Türk milliyetçiliği görüşüne sahip toplulukların Türkiye’de toplumsal birliktelik açısından Alevi Bektaşî inanç sistemi hakkındaki dilek ve temennileri nelerdir?” problemine yönelik veri elde etmek amacıyla araştırmamıza katılan 22 Türk milliyetçisine “Bir milliyetçi olarak toplumsal birliktelik için Alevi Bektaşî inanç sistemi hakkında ilave etmek istediğiniz düşünceleriniz nelerdir?” sorusu yöneltilmiştir. Araştırmamıza katılan Türk milliyetçileri, Türkiye’de toplumsal birliktelik açısından Alevi Bektaşî inanç sistemi hakkındaki dilek ve temennilerini 62 görüş belirterek dile getirmişlerdir. Katılımcıların dilek ve temenniler konusundaki görüşlerine aşağıdaki tabloda yer verilmiştir.

Tablo 4.20. Türk milliyetçiliği görüşüne sahip toplulukların Türkiye’de toplumsal birliktelik açısından Alevi Bektaşî inanç sistemi hakkındaki dilek ve temennileri

Tema	Kategoriler	f	Kodlar	f	%
Türk milliyetçiliği görüşüne sahip toplulukların Türkiye’de toplumsal birliktelik açısından Alevi Bektaşî inanç sistemi hakkındaki dilek ve temennileri	Topluma Yönelik Dilek ve Temenniler	43	Birlikte yaşıyorsak birbirimizin fikirlerine, inançlarına, görüşlerine saygılı olmak zorundayız	6	9,67
			Toplum olarak ön yargılardan uzaklaşmamız gerekiyor	5	8,06
			Kimsenin ırkına ya da dini inancına göre ayrımcılık yapmadan eşit olarak davranmalıyız	4	6,45
			Kişi bilmediğinin düşmanıdır. Bu sebeple birbirimizi çok iyi tanımamız ve sevmemiz gerekir	4	6,45
			Türk milletin ayrılmaz parçası olan Alevilerle birlikte hareket etmeliyiz	3	4,83
			Hacı Bektaş Veli’nin insanlık ve hoşgörü bakımından öğretilerini örnek almamız gerekiyor	3	4,83
			Ülkemizde bulunan farklı ırklara ve insanların din ve inanç özgürlüğüne saygı göstermeliyiz	3	4,83
			Alevi Sünni gibi dini inanç ayrımı gözetmeden onların da bu ülkenin yapı taşlarından olduğunu kabullenmemiz gerekir	3	4,83
			İnsana insan olduğu için değer vermeliyiz	2	3,22

			Ortak değerlerimiz etrafında birleşmeliyiz	2	3,22
			Alevi olmayan kesimin Alevilere zorluk çıkarmaması lazım	1	1,61
			Herkes serbestlik alanı içinde özgürce yaşamalıdır	1	1,61
			Türk milliyetçiliği bağlamında bu insanlara daha fazla sahip çıkmamız gerektiğine inanıyorum	1	1,61
			Devletin devamlılığı için zaten öz Türk olan, öz kardeşlerimiz olan Alevilerle ırk birliği yapmamız gerekir	1	1,61
			Dış mihrakların, kendi aramızda huzursuzluk çıkarmak isteyen insanların sabotelerine gelmemiz gerektiğini düşünüyorum	1	1,61
			İnsanların inançları yüzünden avantaj sağlamadıkları ya da dezavantajlı olmadıkları bir ülke istiyoruz	1	1,61
			Toplumu bölecek söylemlerden uzak durmamız gerekiyor	1	1,61
			Birlik ve beraberlik içerisinde yaşamamız gerekiyor	1	1,61
	Diyanet İşleri Başkanlığına Yönelik Dilek ve Temenniler	7	Diyanet'in Alevileri ve cem evlerini resmi olarak tanınması gerekiyor	4	6,45
			Diyanet'in Alevi Sünni gibi ayırım yapmadan bütün inançlara eşit mesafede olması gerekmektedir	3	4,83
	Devlete Yönelik Dilek ve Temenniler	4	Devlet tarafından cem evlerinin desteklenmesi gerekmektedir	3	4,83
			Devletimizin ayrımcılık yapanlar hakkında yaptırımının olması gerekiyor	1	1,61
	Sivil Toplum Kuruluşlarına ve Medyaya Yönelik Dilek ve Temenniler	4	Ortaklaşa kültürel etkinlikler ve tanıtımlar sayesinde çok daha iyi noktaya geleceğimizi düşünüyorum	2	3,22
			Sivil toplum kuruluşlarının da farkındalık yaratmak açısından daha böyle aktivizm yaratmaları gerektiğine inanıyorum	1	1,61
			Dizi ve filmlerde Hacı Bektaş, Mevlâna gibi kişilerin hayatına yer verilerek topluma insan sevgisi aşılanmalı	1	1,61
	Siyasilere Yönelik Dilek ve Temenniler	2	Siyasilerin de toplumu bölecek uç söylemlerden uzak durmaları gerekiyor	2	3,22
	Alevi Bektaşilere Yönelik Dilek ve Temenniler	2	Alevilerin de kendilerini topluma tanıtacak etkinlikler düzenlemeleri gerekiyor	1	1,61
			Cem evlerine isteyen gidip katılabilmeli	1	1,61

Araştırmamıza katılan Türk milliyetçileri Türkiye’de toplumsal birliktelik açısından Alevi Bektaşî inanç sistemi hakkındaki en çok “*topluma yönelik dilek ve temennilerde*” (f=43) bulunmuşlardır. Topluma yönelik dilek ve temenniler kategorisi altında belirlenen kodlara bakıldığında ise Türk milliyetçilerinin en çok “*Birlikte yaşıyorsak birbirimizin fikirlerine, inançlarına, görüşlerine saygılı olmak*

zorundayız.” (f=6) yönünde dilek ve temennilerde bulundukları görülmektedir. Bu kod aynı zamanda araştırılan bu problem durumu altındaki en çok görüş belirtilen kod olma özelliğini de göstermektedir. Türk milliyetçilerinin topluma yönelik olarak en çok görüş belirttiği diğer dilek ve temennileri ise “*toplum olarak ön yargılardan uzaklaşmamız gerektiği*” (f=5), “*kimsenin ırkına ya da dini inancına göre ayrımcılık yapmadan eşit olarak davranmamız gerektiği*” (f=4) ve “*insanların bilmediği şeylerin düşmanı olduğundan birbirimizi çok iyi tanımamız ve sevmemiz gerektiğidir*” (f=4).

Türk milliyetçilerinin bu tema altında en çok görüş belirttiği bir diğer kategori ise “*Diyanet İşleri Başkanlığına yönelik dilek ve temenniler*” (f=7) kategorisidir. Bu kategori altında belirtilen kodlarda ise Türk milliyetçileri, “*Diyanet’in Alevileri ve cem evlerini resmi olarak tanınması gerektiği*” (f=4) ve “*Alevi Sünni gibi ayırım yapmadan bütün inançlara eşit mesafede olması gerektiği*” (f=3) dilek ve temennisinde bulunmuşlardır.

Türk milliyetçileri “*devlete yönelik*” olarak da “*devlet tarafından cem evlerinin desteklenmesi gerektiği*” (f=3) ve “*devletimizin ayrımcılık yapanlar hakkında yaptırımının olması gerektiği*” (f=1) yönünde dilek ve temennilerde bulunmuşlardır.

“*Sivil toplum kuruluşlarına ve medyaya yönelik*” (f=4) olarak ise Türk milliyetçileri, “*ortaklaşa kültürel etkinlikler ve tanıtımlar sayesinde toplumsal birliktelik açısından çok daha iyi noktaya gelineceğini*” (f=2), “*sivil toplum kuruluşlarının da toplumda farkındalık yaratmak açısından daha aktif olarak faaliyet göstermeleri*” (f=1), “*dizi ve filmlerde Hacı Bektaş, Mevlâna gibi kişilerin hayatına yer verilerek topluma insan sevgisinin aşılması gerektiği*” (f=1) yönünde görüşler belirtmişlerdir.

Ülkemizdeki “*siyasetçiler açısından*” ise Türk milliyetçileri “*siyasilerin toplumu bölecek uç söylemlerden uzak durmaları gerektiğini*” (f=2) belirtmişlerdir. “*Alevi Bektaşî toplumu açısından*” (f=2) ise Türk milliyetçileri, “*Alevi Bektaşîlerin kendilerini topluma tanıtabilecek etkinlikler düzenlemeleri gerektiği*” (f=1) ve “*cem evlerine isteyen kişilerin gidip katılabilmesi*” (f=1) yönünde dilek ve temennilerde bulunmuşlardır.

Türk milliyetçiliği görüşüne sahip toplulukların, “*Türkiye’de toplumsal birliktelik açısından Alevi Bektaşî inanç sistemi hakkındaki dilek ve temennilerinden*” bazıları şu şekildedir:

K1: *Valla öncelikle birbirimizi çok iyi tanımamız ve sevmemiz gerektiğine inanıyorum. Yani kişi bilmediği şeyin düşmanıdır. Önce bir Alevi kimdir? Bektaşî kimdir? Alevi Bektaşî kardeşlerimizin inançları, görüşleri nelerdir? Bunları çok iyi bilmemiz gerekiyor. Çünkü bulunduğumuz yerden mesela çıktığımız zaman topluma sorsak Aleviliği, dediğim gibi çok farklı lanse ediyorlar. Bize de öyle lanse ettiler. Hatta ben ilk görevim için Alevi köyüne gittiğimde gitmek istemedim ama içlerine girdiğimiz zaman çok farklı insanlar olduğunu gördük. Toplumda ön yargıdan biraz uzaklaşmamız gerekiyor. Birbirimizi çok iyi tanımamız, fikirlerini tanımamız ve fikirlerine saygı duymamız gerekir.*

K12: *Şöyle, ben Alevi Bektaşî, Türk Kürt ya da başka bir şey açısından değil, tek bir cümle söylemek istiyorum. İnsanların inançları yüzünden avantaj sağlamadıkları ya da dezavantajlı olmadıkları bir ülke istiyoruz. Böyle bir ülkede yaşamak istiyorum kısacası.*

K13: *Ben şöyle düşünüyorum; insanları inanç veya işte bu şeye göre inançlarına göre değerlendirmemek lazım. Toplumsal birliktelik olması için bu azınlık olan inançlara karşı özellikle oluyor. Bu böyle çarpık anlatımlar, yok şöyle bir şey varmış, yok bilmem ne varmış gibi böyle insanları diğerlerinden uzaklaştıran söylemlerden uzak durulması gerekiyor. İnsanların inancı ne olursa olsun, neye inanırsa inansın, buradan değerlendirmemek gerekiyor. Aleviler Bektaşîler bunlar da ülkemizin temel unsurlarından sadece. Bazı ritüellerinde farklılıklar var. Onun dışında çok da büyük bir farklılık yok. Herkes benzer şeylere inanıyor. Burada dediğim gibi o saçma sapan söylemlerden uzak durmak lazım, insanları birbirinden uzaklaştırmak lazım ve en önemlisi toplumun farklılıklara karşı tahammüllü olması için siyasilerin veya işte toplum önderlerinin biraz daha bir şeyler söylemesi lazım, bir şeyler yapması lazım. Yoksa bir arada yaşıyoruz, hiçbir sıkıntı da yok.*

K16: *Şunu isterim Yasin hocam, gerçekten tüm kalbimle isterim. Benim Alevi kardeşim cem evi istiyor mu? Devlet ona destek versin. Koca koca camiler var insanlar namaz kılmaya gitmiyor bile. Camiye destek veren Diyanet İşleri ya da benim devletim, bu ülkenin vatandaşı olan Alevi'ye de maddi manevi destekte bulunmalı. O insanlar daracık yerde تنها yerlerde, kuytu yerlerde ibadetini yapmamalı. Yani biz aynı toprakta yaşamıyor muyuz? Bu ülkeyi kurarken beraber mücadele etmemiş miyiz? Türk öldü de Alevi ölmedi mi? Kurtuluş savaşımızda bu topraklarda onların da kanı var mı? Onlar da bu topraklarda özgürce yaşamalı,*

devletimiz onlara da destek vermeli. Gizli saklı yerlerde değil, cami gibi böyle görünür yerlerde yapmalı ibadetini... Alevi benim canım ciğerim kardeşim. Onlara o özgürlüğü tanımalyız diye düşünüyorum. Mesleğini de yapsın, şurada sohbet ediyorken görüşünü de söylesin.

K18: *Hımm sonuçta, baktığımızda yani ülkemizde yaşayan Aleviler açısından olsun, diğer dinlere inanan insanlar açısından olsun. Onlara ön yargıyla yaklaşmalıyız. Din ve vicdan özgürlüğü diye bir şey var isteyen istediği inanca sahip olabilir. Hatta ateist de olabilir, inanmayabilirsın. Aleviler açısından baktığımızda da onlar da bizim hem din kardeşimiz hem de ırk olarak kardeşimiz yani. İbadetleri farklı diye yani onları yadırgayacak mıyız? Diyanet işleri Başkanlığımız da hani ülkemizde sadece Sünni Müslümanlara sahiplenilen bir kurum olmamalı bence. Yani Alevilerin de işte bazı talepleri var işte cem evleri gibi. Hani onların yapım aşamasındaki yapılan şeyler gibi onların da ibadetlerini rahatça yerine getirebilmeleri için işte cem evlerinin yapımlarına, işte giderlerine falan vesaire, yani bütçe ayırması gerekir bence. Aslında sıkıntılar insanların birbirlerini tanımamalarından, tanımadıkları bilmedikleri şeylere de ön yargıları davranmalarından kaynaklanıyor. Bence eskiden problemler daha çoktu ama şimdi insanlar birbirlerini tanıdıkça daha hoşgörülü olabiliyorlar. Alevi toplumu açısından da biraz daha kendilerini tanıtmaları lazım. Sanki onlar da bu konuda biraz eksikler yani bana öyle geliyor. Yani mesela cem evlerine falan isteyen gidip katılabilmeleri. Hacı Bektaş Veli kutlama programları gibi programlar daha çok olmalı. İşte Aleviler kendilerini topluma tanıtacak etkinliklere daha fazla yer vermeli bence.*

BEŞİNCİ BÖLÜM

SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırmamızın bu bölümünde, yarı yapılandırılmış görüşme formu ile gerçekleştirilen görüşmeler sonucunda katılımcılardan elde edilen verilerin betimsel ve içerik analizle analiz edilmesiyle ulaşılan bulgularının sonuçlarına, elde edilen sonuçların araştırmamızın konusuyla ilgili alanda yapılmış diğer çalışmalarda ulaşılan sonuçlarla tartışılmasına ve katılımcıların görüşlerinden de yola çıkarak önerilere yer verilmiştir. Araştırmamızın başlığından da yola çıkarak bu bölümde Nevşehir örneğinde Türk milliyetçilerinin Alevi-Bektaşî inanç sistemine ve Alevi Bektaşîlere bakış açılarına yönelik bulguların sonuçlarına yer verilmiştir.

5.1. Sonuç

Bir toplumda var olan kurumlar ve gruplar arasındaki ilişkiler o toplumun yapısını meydana getirir ve aynı zamanda toplumda yaşayan bireylerin davranışları üzerinde de etkili olur. Türk toplumunun yapısı da tarih süreci içerisinde bir araya gelmiş çeşitli etnik gruplar, kültürler, dinler gibi unsurları bir arada bulunduran bir yelpaze özelliği göstermektedir. Bu sebeple Türk toplumunda çeşitli sebeplerden dolayı zaman zaman toplumsal birlikteliğin oluşumuna engel teşkil edebilecek sorunlar ortaya çıkmaktadır. Araştırmamıza katılan Türk milliyetçilerinin görüşlerinden yola çıkarak Türkiye’de toplumsal birlikteliğin oluşuma engel olan en önemli problemin ülkemize sonradan gelen Suriyeli, Afgan ve İranlı düzensiz göçmenler ile etnik farklılık ve söylemlerin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Aynı zamanda, ülkemizdeki siyasiler ve uç söylemleri de bir o kadar toplumdaki birlikteliği olumsuz etkilemekte ve toplumda kutuplaşmalara sebebiyet vermektedir. Türk toplumundaki cemaat ve tarikatlar, dinî inanç farklılıkları ve dinî söylemler, mezhepler, devlet yöneticileri ve

dış güçler de ülkemizdeki birlik ve beraberliği olumsuz yönde etkileyen unsurlardandır.

Her toplumda olduğu gibi Türk toplumunda da toplumsal yaşamın devamlılığı için önemli olan ve insanlar arası ilişkileri düzenleyen kurumlar mevcuttur. Bunlardan en önemlisi de din kurumudur. Türkiye'deki din kurumuna bakıldığında ise içerisinde çeşitli dinleri, mezhepleri ve inanç sistemlerini barındırdığı görülmektedir. Birbirinden farklı dinî inançların bir arada olduğu bir toplumda ise din ve inanç özgürlüğü noktasında çeşitli problemlerin yaşanması kaçınılmazdır. Araştırmamızda Türkiye'de din ve inanç özgürlüğü noktasında yaşanan problemlerin toplum yapısından, devletin din ve inançlara yönelik tutumundan ve Alevi-Bektaşî zümrelerine yönelik devletin tutumundan kaynaklandığı sonucuna ulaşılmıştır. Kendinden olmayan inançlara karşı toplumun baskı uygulanması, tarikat ve cemaatlerin ayrımcılık yapması ve farklı dinî inançlara hoşgörünün olmaması gibi toplum kaynaklı sebeplerden, ülkemizde din ve inanç özgürlüğü noktasında problemler yaşanmaktadır. Ayrıca ülkemizin önemli kurumlarından olan Diyanet İşleri Başkanlığı'nın ülkedeki bütün dinî inançlara eşit bir tutum sergilememesi ve din konusunda devletin çoğunlukta olan Sünnî inanç sistemine ayrıcalık tanınması gibi yaklaşımlar bazı problemlere sebebiyet vermektedir. Bu bağlamda yine devletin yakın döneme kadar din ve inanç yönündeki tutumundan dolayı Alevilerin ibadet yerlerinin az olması, cem evlerinin yapımı, onarımı ve giderlerinin devlet tarafından karşılanmaması ve Aleviliğin bir inanç sistemi olarak kabul görülmemesi gibi nedenlerden dolayı da Türkiye'de din ve inanç özgürlüğü noktasında bazı problemler yaşanmaktadır.

Tarih akışı içerisinde İslam içerisinde çeşitli mezhepler ve inanç sistemleri ortaya çıkmıştır. İslam, tarihî Azerbaycan, Türkistan, Irak, tarihî Horasan coğrafyasına yayılmasıyla birlikte özellikle Türkler arasında çeşitli tasavvufî akımlar ve tarikatlar şeklinde vücut bulmuş ve Anadolu'nun fethiyle de Anadolu coğrafyasına, buradan da Bakalkanlar başta olmak üzere geniz bir coğrafyaya taşınmıştır. Bu sebeple Anadolu etnik, kültür, dil ve din bakımından farklı unsurları bir arada bulunduran bir mozaik haline gelmiştir. Anadolu bu özelliğini günümüzde de devam ettirmektedir. Dolayısıyla Türkiye'de çeşitli mezhep ve inanç sistemleri teşekkül etmiştir. Araştırmamızda toplumsal birliktelik açısından Türk milliyetçilerinin bu mezhepler ve inanç sistemleri hakkındaki düşünceleri de büyük önem taşımaktadır.

Araştırmamızda Türk milliyetçilerinin büyük bir çoğunluğunun İslam dairesi içerisinde teşekkül etmiş mezhepler ve inanç sistemleri hakkında olumsuz görüşe sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu mezhep ve inanç sistemleri Müslümanlar arasında ayrışmaya, farklılaşmaya ve çatışmaya sebebiyet vermektedir. Ayrıca İslam dairesindeki bu mezhep ve inanç sistemleri Müslümanların birlik ve beraberliğine de zarar vermektedir. Fakat İslam’a hizmet etmesi, amelî mezheplerin dini kolaylaştırıcı etkisinin olması ve farklılıkların insanlarda hoşgörü ve saygı duygusunu geliştirmesi gibi etkileri bakımından İslam dairesi içerisindeki bu mezhep ve inanç sistemlerinin olumlu yönleri olduğu da söylenebilir.

Horasan’da ortaya çıkan tasavvufî düşünceler, Hacı Bektaş Veli gibi erenler, kendi zamanında etrafında birçok mürit toplamış, halka insan sevgisini ve hoşgörüyü aşılamış ve günümüzde de mirası onun takipçileri vasıtasıyla başta Anadolu ve Balkanlar olmak üzere dünyanın birçok bölgesine yayılmıştır. Yapılan görüşmelerde Türk milliyetçilerine göre de Hacı Bektaş Veli’nin; insanlar arasında sevgiyi, saygıyı, hoşgörüyü ve güzel ahlakı yaymış, halk arasında birlik ve beraberliğin sağlanmasında büyük etkisi olmuş, İslam’ın ve Türk kültürünün Anadolu’da yayılmasına büyük katkı sağlamış tasavvuf alimlerinden, Türk erenlerinden biri olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Hacı Bektaş Veli Anadolu’nun Türkleşmesine katkı sağlamış, insanları iyiyi ve güzeli öğreterek onları doğru yola yönlendirmiş, ibadetten öte inanmayı ve güzel ahlakı ön planda tutmuş, dini üst boyutta yaşayan takva sahibi bir insan, büyük bir Türk düşünürüdür. Alevilik-Bektaşilik açısından ise Hacı Bektaş Veli; Alevi-Bektaşî inanç sisteminin yayılmasına katkı sağlamış ve Bektaşiliğin kurucusu olarak ön plana çıkmıştır.

Türk kültürü ve İslamiyet açısından Türk milliyetçilerinin Alevi-Bektaşî inanç sistemine bakış açıları da araştırmamız açısından önem arz eden konulardandır. Araştırmamıza katılan Türk milliyetçilerinden 1 görüş hariç diğer görüşlerin tamamı Alevi-Bektaşî inanç sisteminin Türk kültürünü yansıttığı yönündedir. Araştırmamızda Türk kültürü açısından Alevi-Bektaşî inanç sisteminde; mezarlara, türbelere saygı gösterilmesi ve ondan medet umulması gibi inanış ve uygulamalar, kadına önem verilmesi ve kadın erkek ayrımının yapılmaması, özellikle Alevi-Bektaşî inanç sistemindeki “*Cemlerde sazla söylenen deyişlerin teknik olarak Türk kültüründeki kopuz icrasıyla benzeşmesi*” (Akın, 2020) açısından birbirine yakın olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Diğer sonuçlara göre de Alevi-Bektaşî inanç

sisteminde ağaçlara bez bağlama ve dilek dileme, eski Türk inançlarını devam ettirme, insana ve ahlakî değerlere önem verme, büyüklere saygı gösterme, Türkçe ibadet yapılması ve Türkçeye önem verilmesi gibi hususlar Türk kültürünü yansıtan diğer unsurlar olarak ön plana çıkmaktadır.

Araştırmamızın Alevi-Bektaşî inanç sisteminin Türk kültürünü yansıtan unsurların bulgularından olan adalet sistemine verilen önem, ibadetlerde dem alınması, ibadetlerin Türkçe yapılması ve ahlaki değerlere önem verilmesi Demir'in (2020) *"Anadolu Aleviliğinde eski Türk kültüründeki gelenek-göreneklerin izleri"* başlıklı yüksek lisans tez çalışmasından farklı olarak ulaşılan sonuçlardır. Aleviliğin Türk kültürünü yansıtan unsurlarına yönelik araştırmamızda ulaşılan diğer sonuçlar ise Demir'in çalışmasında elde edilen sonuçlarla benzerlik göstermektedir.

Türk kültürü açısından değerlendirildiğinde araştırmamıza katılan Türk milliyetçilerinin görüşlerinden ulaşılan sonuçlara göre Alevi-Bektaşî zümreler, *"soy olarak Türk ırkından olan öz Türklerdir"*. Araştırmamıza katılan Türk milliyetçilerinin hemen hemen hepsi Alevi-Bektaşî zümrelerin eski Türk inançlarını devam ettirerek Türk kültürünü yansıttığını belirtmişlerdir. Türk kültürünü yansıtması açısından çalışmamızda ulaşılan sonuçlarla Ateş'in (2010) *"Türkiye'de milliyetçilik, yurttaşlık ve Aleviler: 'Öz-Türkler' ve 'Heretik Ötekiler'?"* başlıklı doktora tez çalışması ve Telek'in (2012) *"Soytürkçülerden milliyetçi muhafazakârlığa Türkiye'de milliyetçi siyasetlerin Aleviliğe bakışı (1930-1980)"* başlıklı yüksek lisans tez çalışması benzerlik göstermektedir. Fakat araştırmamıza katılan hiçbir Türk milliyetçisi, Alevi-Bektaşî *"öteki"* olarak değerlendirmemişlerdir. Bu açıdan araştırmamızda ulaşılan sonuçlar, Ateş ve Telek'in çalışmalarında elde ettikleri sonuçlardan farklılık göstermektedir. İslamiyet açısından değerlendirildiğinde ise Ateş (2010) ve Telek (2012) çalışmalarında Alevi-Bektaşî zümrelerin teolojik açıdan Türk milliyetçilerine göre hurufat ve sapkınlık olarak değerlendirildiği sonucuna ulaşmışlardır. Fakat çalışmamızda Türk milliyetçilerinin hemen hemen hepsi Alevi-Bektaşî inanç sistemini İslamiyet dairesi içerisinde bir inanç sistemi ya da mezhep olarak değerlendirmişlerdir.

İslamiyet açısından ise Alevi-Bektaşî inanç sisteminin İslam dairesi içerisinde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Alevi-Bektaşî inanç sistemi; ibadet yönünden bazı farklılıkları olsa da aynı Allah'a ve peygambere inanılan, İslam'ın ahlak, hoşgörü, insan sevgisi gibi öğretileri üzerine kurulmuş, ibadetten çok inanç boyutu üzerinde yoğunlaşan,

sadece Hz. Muhammet'ten sonra lider olarak Hz. Ali'yi benimseyen İslam'ın bir kolu veya mezhebidir. Yapılan görüşmelerde elde edilen bazı sonuçlara göre Alevilerin-Bektaşilerin kendilerini ayrı bir din olarak gördükleri, İslam'ın ibadet, inanç ve sünnet gibi esaslarına uymadıkları, Hacı Bektaş Veli'nin yolundan gitmedikleri fikri mevcuttur. Bu bağlamda Türk milliyetçileri İslam'daki bütün mezhepler, tarikatlar ve inanç sistemlerinin dini böleceği düşüncesini geliştirmişlerdir. Dolayısıyla bazı Türk milliyetçilerinin Alevi-Bektaşî inanç sistemini İslamiyet içerisinde değerlendirmedeği de görülmüştür. Ayrıca yapılan görüşmelerde Türk milliyetçilerine göre az da olsa Alevilerin-Bektaşilerin kendilerini ayrıcalıklı olarak görmeleri ve toplumdan kendilerini soyutlamaları onları Türk kültüründen uzaklaştırdığı ve bu bağlamda Türk kültürünü yansıtmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırmamıza katılan Türk milliyetçilerinin Alevilik-Bektaşilik hakkındaki bilgi düzeylerini ölçmeye yönelik bulgulara göre Türk milliyetçilerinin Aleviliği-Bektaşiliği “mezhep, inanç sistemi, düşünce sistemi, kavram, ideolojik bir fikir ve yol” olarak tanımladıkları sonucuna ulaşılmıştır. Türk milliyetçilerinin en çok ifade ettiği tanımlamalara göre Alevilik; “Hz. Ali taraftarı olan, onun soyundan gelen ve Hz. Ali'yi sevenlerden” oluşmaktadır. Mezhep olarak yapılan tanımlamalara göre Alevilik; “İslam içerisinde ve Hz. Ali'ye inanan insanların ondan sonra oluşturdukları bir mezheptir.” İnanç sistemi olarak yapılan tanımlamalara göre ise Alevilik; “Bektaşilikten önce ortaya çıkan, Hz. Ali ve 12 İmam'ın öğretilerini devam ettiren, ibadetlerini cem evlerinde deyiş eşliğinde yapan ve insanları alçak gönüllü olmaya, dürüst olmaya, insanlarla da güzel şekilde geçinmeye, toplumsal birlik beraberlik içinde yaşamaya yönlendiren bir inanç sistemidir.” Araştırmamızda, Türk milliyetçilerine göre Bektaşiliğin ise “Aleviliğin içerisindeki ve Alevilerin de mensubu olduğu, Aleviliğe göre daha gelişmiş, sistemli, profesyonel bir tarikat olduğu sonucuna ulaşılmıştır.” Türk milliyetçilerinin Alevilik-Bektaşilik konusunda çok fazla bilgi sahibi olmadıkları ve katılımcıların çoğunun Aleviliği-Bektaşiliği aynı kavramlar olarak değerlendirdikleri de araştırmamızda ulaşılan diğer sonuçlardandır. Alevilik-Bektaşilik içerisinde yapılan dinî ibadetler ve Alevi-Bektaşî inanç sistemindeki en önemli ibadetlerden olan Cem ibadeti hakkında, Türk milliyetçilerinin bilgi düzeyleri de çalışmamız açısından önem arz eden bir diğer konudur. Türk milliyetçileri “Alevi-Bektaşî inanç sisteminde oruç, Cem, semah,

kurban, namaz ve dua şeklinde ibadetlerin icra edildiğini belirtmişlerdir.”

Çalışmamızda Türk milliyetçilerinin Alevi-Bektaşî inanç sistemindeki ibadetlerden en çok “*muharrem orucu, Cem ibadeti ve semah*” hakkında bilgi sahibi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kurban kesme, niyaz olma şekilleri ve Hacı Bektaş Veli türbesinde yapılan duaların ise Alevi-Bektaşî inanç sisteminde yapılan ibadetlerden Türk milliyetçilerinin en çok bilgi sahibi olduğu diğer ibadetlerdir.

Cem ibadetini ise Türk milliyetçileri toplumsal yönden, yapılış bakımından ve içerik yönünden değerlendirmişlerdir. Türk milliyetçilerine göre Cem ibadeti; belirli zamanlarda cem evlerinde Alevilerin deyiş eşliğinde ve semah dönerek yaptıkları bir ibadettir. İçerik bakımından ise Türk milliyetçilerine göre Cem ibadetinde 12 imam zikredilerek miraç olayı anlatılır, Kırklar meclisinden esinlenerek halka namazı kılınır, saz eşliğinde deyişler/nefesler söylenir ve semah dönülür, kurban kesilir, hep birlikte yemekler (lokma) yenir ve dualar edilir. Araştırmamızda toplamsal açıdan ulaşılan sonuçlara göre Türk milliyetçileri cem ibadetinin Alevilerin birlik, beraberlik, dayanışma duygusunu geliştirdiği, dara çekme olayının toplumda adaletin korunmasına, küslerin barıştırılmasının toplumsal barışa katkı sağladığını ifade etmişlerdir. Araştırmamızda 2 katılımcının Alevi-Bektaşî inanç sisteminde yapılan ibadetler, 5 katılımcının ise cem ibadeti hakkında bilgi sahibi olmadığını belirtmesi ve çalışmanın bulgularına da dayanarak Türk milliyetçilerinin Alevi-Bektaşî inanç sisteminde yapılan ibadetler ve cem ibadeti hakkında yüzeysel bir bilgiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Ülkemizde toplumsal barış ve birliktelik açısından Türk milliyetçilerinin Alevi-Bektaşî inancını benimsemiş kişiler hakkındaki düşüncelerine yönelik elde edilen bulgulara göre Türk milliyetçilerinin Alevi-Bektaşî zümreler hakkında büyük bir çoğunlukla olumlu düşüncelere sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Türk milliyetçilerine göre Alevi-Bektaşî zümreler insana değer veren bir anlayışa sahip, dürüst, misafirperver, iyi niyetli, ahlaklı, okumayı ve araştırmayı seven, aydın zümrelerdir. Ayrıca Türk milliyetçilerine göre Alevi-Bektaşî zümreler milli duygular bakımından hassas, cana yakın, hak, hukuk, adalete önem veren, verdikleri sözü tutan hoş görülü insanlardır. Araştırmamızda Aleviler-Bektaşiler hakkında Türk milliyetçilerinin ifade ettikleri olumsuz düşünceler ise onların aşırı alkol tüketmeleri, Alevi olduğunu saklamaları ve inanç önderlerine aşırı değer vermeleri şeklinde

olmuştur. Araştırmamızda yer alan söz konusu olumsuz düşünce Alevi inancına sahip olan Türk milliyetçisi olan katılımcı tarafından da dile getirilmiştir.

Araştırmamızda daha güvenilir veriler elde etmek amacıyla Türk milliyetçilerinin Alevi-Bektaşî inancını benimsemiş bir arkadaşıyla olan deneyimleri sonucunda kendisinde oluşan olumlu ve olumsuz düşüncelere de ulaşılmaya çalışılmıştır. Türk milliyetçilerinin Alevi-Bektaşî olan arkadaşları hakkında büyük bir çoğunlukla olumlu ifadeler kullanılmıştır. Türk milliyetçilerine göre Alevi-Bektaşî arkadaşları; yardımsever, dürüst, misafîrperver, okuyup araştıran, hoş görülü insanlardır. Ayrıca Türk milliyetçileri Alevi-Bektaşî arkadaşlarının insana insan olduğu için değer veren, ahlakî duygularını ön planda tutan, cana yakın, fikir alışverişine açık bir insan olduğu yönünde düşüncelerini ifade etmişlerdir. Türk milliyetçilerinin Alevi-Bektaşî arkadaşları hakkında olumsuz olarak gördükleri davranışlar da yukarıda bahsedilen olumsuz davranışlarla örtüşmektedir.

Din ve inanç özgürlüğü konusunda Osmanlı Devleti'nden miras kalan problemler Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra da yaşanmaya devam etmiştir. Özellikle de Alevi-Bektaşî inanç sistemine mensup topluluklar bu problemlerden en çok etkilenen kesim olmuştur. Araştırmamızda Türk milliyetçilerinin çoğunluğunun düşüncesine göre Alevilerin-Bektaşîlerin inanç kimliklerini toplumsal ve kamusal alanda paylaşma noktasında hala sıkıntılar yaşadığı sonucuna ulaşılmıştır. Türk milliyetçilerine göre bu sıkıntılara en çok toplumdaki ön yargılar sebebiyet vermektedir. Bunun yanında Aleviler toplumdan dışlanacaklarını düşündüklerinden, toplum baskısından, geçmişte yaşanan olumsuz olaylardan çekindiklerinden, toplumda Alevilere karşı iyimser bir bakış açısı olmadığından toplumsal alanda inanç kimliklerini açıkça ifade edememektedirler. Araştırmamızda kamusal alanda ise Alevilerin-Bektaşîlerin işe alımlarda adam kayırmacılık ve cemaatçilik yapıldığı, kamuya alımlarda insanların dinî inancına bakıldığı ve mülakat sisteminde işe alınmayacaklarını düşündükleri için inanç kimliklerini rahatça ifade edemedikleri sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca okullarda okutulan din derslerinin de Sünnî kesime yönelik olduğundan Alevi-Bektaşî zümreler inanç kimliklerini ifade etme noktasında sıkıntılar yaşamaktadırlar.

Araştırmamıza katılan Türk milliyetçilerinin bir kısmı ise Alevilerin-Bektaşîlerin toplumsal ve kamusal alanda inanç kimliklerini ifade etme noktasında geçmişte daha çok sıkıntılar yaşadıklarını fakat günümüzde artık böyle problemlerin kalmadığını

belirtmişlerdir. Bir katılımcı ise ülkemizde Alevilerin, diğer mezhep mensuplarının veya farklı dinlerden olan insanların inanç kimliklerini rahatça ifade edebildikleri yönünde düşüncesini ifade etmiştir.

Alevilik-Bektaşilik alanında özellikle 1990'lı yıllardan sonra yapılan akademik çalışmalar hız kazanmıştır. Günümüzde ise Alevilik-Bektaşilik alanında birçok araştırmacı yayın yapmaktadır. Bu alanda yapılan çalışmalara Cumhuriyet'in kuruluşundan günümüze kadar Türk milliyetçisi araştırmacıların da yoğun ilgi gösterdiği görülmektedir. Araştırmamıza katılan 22 Türk milliyetçisinden 15 tanesi, milliyetçi camia içerisinde Alevilik-Bektaşilik alanında çalışmalar yapmış kişiler hakkında bilgisi olmadığını belirtmiştir. Ulaşılan bu sonuç, hem milliyetçi camia içerisinde Alevilik-Bektaşilik alanında çalışmalar yapan araştırmacılar açısından hem de Türk milliyetçileri açısından önemli bir eksiklik olarak ön plana çıkmaktadır. Araştırmamıza katılan Türk milliyetçilerinin görüşlerine göre milliyetçi camia içerisinde Alevilik-Bektaşilik konusunda araştırma yapan kişiler içerisinde en çok bilgi sahibi oldukları kişinin Mehmet Fuat Köprülü ve Hüseyin Nihal Atsız olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Çalışmamızda Türk milliyetçilerinin Alevi-Bektaşi inanç sistemine bakış açılarını sosyal açıdan Türk milliyetçiliği görüşüne sahip bireylerin yoğun olarak yaşadığı illerimizden birisi olan Nevşehir örneğinde ele aldık. Özet olarak bakıldığında Nevşehir örneğinde elde ettiğimiz sonuçlara göre Türk kültürü açısından, Alevi-Bektaşi inanç sistemi Türk kültürünü yansıtmaktadır. İslamiyet açısından ise Alevi-Bektaşi inanç sistemi İslamiyet içerisinde ve ibadet yönünden farklılıklar olsa da aynı Allah'a ve peygambere inanılan, İslam'ın ahlak, hoşgörü, insan sevgisi gibi öğretileri üzerine kurulmuş, Hz. Muhammet'ten sonra lider olarak Hz. Ali'yi benimseyen ve İslam'ın ibadetten çok inanç boyutu üzerinde yoğunlaşan bir kolu ya da mezhebidir. Alevilik; Hz. Ali taraftarı olan, Hz. Ali'yi seven, Hz. Ali'yi kendilerine lider olarak kabul eden insanların Hz. Ali'den sonra oluşturdukları, İslam içerisinde oluşmuş bir inanç şekli, bir mezheptir. Bektaşilik ise Aleviliğin içerisinde ve Alevilerin de mensubu olduğu, kendine göre belirli kuralları olan ve Aleviliğe göre daha gelişmiş, sistemli, profesyonel bir tarikatır.

Nevşehir örneğinde Türk milliyetçilerinin büyük bir çoğunluğu Alevi-Bektaşi inancını benimsemiş kişiler hakkında olumlu düşüncelere sahiptir. Alevi-Bektaşiler

yardımlaşmayı seven; Ülkesine, vatanın varlığına, birliğine önem veren; insana insan olduğu için değer veren, dürüst, misafirperver insanlardır.

5.2. Öneriler

Araştırmamızın öneriler bölümünde Türk milliyetçilerinin ülkede toplumsal birliktelik için ifade ettikleri dilek ve temennilerinden yola çıkarak önerilerde bulunmayı uygun gördük. Türkiye’de toplumsal birliktelik için toplumun bütün kesiminin birbirlerinin fikirlerine, inançlarına, görüşlerine saygılı olması gerekmektedir. Toplum olarak ön yargılardan uzak durmalı, kimsenin etnik yapısına, dinî inancına göre ayırım yapmadan herkese eşit olarak davranmalıyız. Ülkemizde yaşayan insanların din ve inanç özgürlüğüne saygı göstermeli, toplumun her kesimi kendi serbestlik alanı içerisinde özgürce yaşayabilmelidir. Toplumu bölecek söylemlerden uzak durmamız, toplumda birlikteliği artıracak ortak değerlerimiz etrafında birleşmemiz gerekmektedir. Nitekim kişi bilmediğinin düşmanıdır. Bu sebeple ülkemizde yaşayan Alevi-Bektaşî inancına sahip kişiler hakkında bilgi sahibi olmalı, Alevi Sünni gibi dinî inanç ayrımı gözetmeksizin onların da bu ülkenin yapı taşlarından olduğunu kabullenmemiz gerekmektedir. Hoşgörü ve insan sevgisi açısından Hacı Bektaş Veli gibi toplumun tüm kesimleri tarafından sevilen kişilerin öğretileri örnek alınmalı, insana insan olduğu için değer verilmelidir. Nihayetinde insanların dinî inançları sebebiyle avantaj sağlamadığı veya dezavantajlı olmadığı bir ülke inşa etmek, toplumsal barış, ülkemizin gelişmesi ve geleceği açısından oldukça önem arz etmektedir.

Araştırmamıza katılan Türk milliyetçilerinin dilek ve temennilerinden yola çıkarak hem Diyanet İşleri Başkanlığı’nın hem devletin din ve inanç özgürlüğü noktasında önemli görevler üstlenmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda Diyanet İşleri Başkanlığı’nın Alevileri-Bektaşîleri ve cem evlerini resmi olarak tanınması toplumsal bütünleşme açısından önem arz etmektedir. Yine Diyanet İşleri Başkanlığı, Alevi Sünni gibi ayırım yapmadan bütün inançlara eşit mesafede yaklaşmalıdır. Devlet tarafından da cem evlerinin desteklenmesi, ülkemizde dinî inanç bakımından ayrımcılık yapanlar hakkında yaptırımın olması gerekmektedir. Siyasilerin de toplumu bölecek, kutuplaştıracak uç söylemlerden uzak durmaları önemli bir husustur.

Ülkemizde sivil toplum kuruluşlarının da toplumda birliktelik ve hoşgörü konusunda farkındalık yaratmak açısından daha aktif çalışmalar yapması gerekmektedir. Ayrıca

medya kuruluşları da dizi ve filmlerde Hacı Bektaş Veli, Mevlâna gibi kişilerin hayatına ve öğretilerine yer vererek topluma insan sevgisi aşılmalıdır. Toplumu oluşturan kesimlerin birbirlerini daha iyi tanımaları açısından da ortaklaşa kültürel etkinlikler ve tanıtımlar düzenlenmelidir.

Araştırmamızın kuramsal temelini oluşturan liberal kuramın din ve inanç özgürlüğü hakkındaki ilkelerden yola çıkarak toplumsal birlik ve beraberliğin sağlanması için ülkemizde var olan bütün gruplar ve dinî inançlar arasında eşitlik, bu gruplar içerisinde de bireylerin eşitlik ve özgürlük hakları olmalıdır. Liberal kuram din ve mezhep savaşlarını önlemenin tek yolunun hoşgörü olduğunu savunmaktadır. Bu sebeple toplumsal huzur ve beraberlik için ülkemizde yaşayan bütün bireyler, özellikle dinî inanç sistemi bakımından farklı olan bireylere hoşgörüyle yaklaşmalıdır. Ayrıca laik bir anlayış benimseyen ülkemizde din ve devlet işleri birbirinden uygulama olarak da ayrılması, laiklik ilkelerine tam olarak riayet edilmesi açısından önem arz etmektedir. Bu ayrımla birlikte herkesin dinsel özgürlüğü güvence altına alınmalıdır. Bu sayede ülkemizdeki dinsel azınlıkların da din ve inanç özgürlüğü bakımından ibadet hakları korunmuş olacak ve böylelikle de ülkemizde insanların dinî inançları bakımından avantaj ya da dezavantaj sağlamadığı bir ortam oluşacaktır. Nitekim insanların ibadet etmesi, dinini yaşaması, dinini değiştirebilmesi veya hiçbir dine inanmaması kişisel bir tercihtir ve bu tercihlere müdahale etmek insan haklarına ters düşmektedir. Locke'nin (2022) de belirttiği üzere hiç kimse bir başkasının dinin yanlış olduğunu ve öteki dünyada mahvolacağını düşündüğü için onun haklarını çiğnememelidir.

Araştırmamızda ülkemizde toplumsal barış ve beraberliğin sağlanması amacıyla özellikle Türk milliyetçilerin Alevi-Bektaşî inanç sistemine mensup kişilere ve inanç sistemine bakış açılarını ortaya koyarak problemlerin var olup olmadığı, var ise hangi problemlerin yaşandığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu açıdan edinilen bulgulara göre asıl problem, Alevi-Bektaşî inanç sistemi hakkında Türk milliyetçilerinin bilgi eksikliği olmasıdır. Bu bağlamda toplumun bütün kesiminin katılımına açık, ortak kültürel etkinlikler düzenlenmesiyle insanlarımız birbirlerini yakından tanıma fırsatı bulacaklardır. Bu doğrultuda devlete, siyasilere, Alevi-Bektaşî sivil toplum kuruluşlarına, derneklerine ve bu alanda akademik çalışma yapan akademisyenlere de büyük sorumluluklar düşmektedir.

Nitekim Aleviliğin temel değerlerine baktığımızda toplumsal birlik açısından oldukça önem arz eden değerleri içinde barındırdığı görülmektedir. Bu değerleri topluma uyarladığımızda toplumumuzda birlik ve beraberliği de sağlamış oluruz. Toplumsal birlik ve beraberlik açısından Alevi-Bektaşî inanç sisteminin temel değerleri kısaca şöyledir:

- Alevilik-Bektaşîliğin en önemli ibadetlerinden biri olan “*Cem ibadeti*”, toplumsal dayanışma ve birlikte hareket etme açısından oldukça önemlidir. Cem’de yapılan her hareketin, söylenen her sözün ritüel bağlamında inançsal, kültürel ve toplumsal olarak ayrı ayrı sembolik anlamları vardır. Alevilikte bir ibadet olarak Cem; kelime manası itibarıyla “*birleşme, birlik olma, toplanma*” anlamına gelmektedir. Cem, Alevi-Bektaşî inanç-kültür bütünlüğünü her konuda işleyen kurumsallaşmış bir ibadet şeklidir. Ayrıca Cem ibadeti sırasında insanlar bir araya gelir, birlikte ibadet eder ve toplumsal sorunlar hakkında konuşurlar. Bu ritüel, bireyler arasında güçlü bağların oluşmasına ve toplumsal sorunların kolektif bir şekilde çözülmesine katkıda bulunur.

- Alevilik-Bektaşîlik, bireylerin ahlakî ve manevi olarak olgunlaşmalarını, erdemli bireyler olmalarını yani “*İnsan-ı kâmil*” olma ideali, bireylerin hem kendilerine hem de topluma karşı sorumlu olmalarını sağlamaktadır. Alevi-Bektaşî inanç sisteminde bu sorumluluk bilinci, toplumsal uyum ve dayanışmayı güçlendiren bir faktördür.

- Alevilik-Bektaşîlik, hoşgörü ve saygıyı merkeze alan bir inanç sistemi olmasından dolayı farklı inançlara, düşüncelere ve yaşam biçimlerine karşı hoşgörüyle yaklaşılması gerektiğini savunur. Bu da toplumsal birlik ve beraberlik/toplumsal bütünlüşme açısındanlanmasında önemli bir faktördür.

- Alevi-Bektaşî inanç sisteminde eşitlik ve adalet önemli bir değerdir. Tüm insanların eşit olduğu ve adaletin herkes için geçerli olduğu bir anlayış söz konusudur. Söz konusu değerler; etnik yapı, toplumsal sınıf, cinsiyet veya inanç ayrımı gözetmeksizin her kesimin yaşayabileceği adil bir toplum oluşturmayı hedefler. Eşitlik ve adelet bağlamında Alevi-Bektaşî inanç sistemi çerçevesinde bir anlayış benimsemek yine toplusal açıdan elzem bir yaklaşım olacaktır.

- Mâh-ı Muharrem’de tutulan “*matem orucu ve yapılan anma törenleri*” ise toplumsal hafızayı canlı tutar ve ortak bir geçmişin paylaşılmasını sağlamaktadır. Bu tür ritüeller ve matemler toplumsal birlik duygusunu pekiştirerek toplumsal

bütünleşmeye katkı sağlar ve insanlar arasında empatiyi artırarak daha ideal bir toplum oluşturur.

- Çok kültürlülük ve farklılıklara saygı açısından da Alevilik-Bektaşilikte farklı kültürlerle ve inançlara saygı göstermek oldukça önemlidir. Bu yaklaşım, toplumda farklı kesimlerin bir arada yaşamasına, farklılıkların zenginlik olarak görülmesine ve toplumsal bütünlüğün sağlanmasına yardımcı olur.

Sonuç olarak, Alevilik-Bektaşilik; eşitlik, hoşgörü, adalet ve dayanışma gibi temel değerleriyle toplumsal bütünleşme açısından birlik ve beraberliğe önemli katkılarda bulunmaktadır. Alevi-Bektaşi inancının öğretileri, ritüelleri, kültürleri bireyler arasında güçlü bağların kurulmasına ve toplumda barışın sağlanmasına olanak sağlamaktadır. Türkiye’de yaşayan Alevi Bektaşi zümrelerin inanç sistemi, başta üst düzey mevkilerce sonra ise toplumda kabul görülmesi toplumsal bütünleşme açısından oldukça önemlidir.

KAYNAKÇA

I. Ana Kaynaklar

- Ahmet Eflaki, (1989). *Ariflerin menkıbeleri*. Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Ahmet Eflaki, (2001). *Ariflerin menkıbeleri*. Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Aristoteles (2016). *Politika*. Remzi Yayınevi.
- Aşıkpaşazâde, (1947). *Tevârih-i Al-i Osman*. Türkiye Yayınevi.
- Aşıkpaşazâde, (1949). *Tevârih-i Âl-i Osman*. Türkiye Yayınevi.
- Aşıkpaşazâde (2018). *Tevârih-i Al-i Osman*. Gökkubbe Yayınları.
- Attar, F. (1984). *Tezkiretü'l-Evliya*. İlim ve Kültür Yayınları.
- Çelebi, E. (1984). *Seyahatname*. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Duran, H. (2007). *Velâyetnâme*. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Duran, H. Gümüşoğlu, D. (2010). *Hünkâr Hacı Bektaş Veli Velâyetnâmesi*. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yayınları.
- Ebu'l-Hayr-ı Rumî, (1988). *Saltuk-nâme*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Edirneli Oruç Bey, (2006). *Oruç Bey tarihi*. Çamlıca Basım Yayın.
- Elvan Çelebi (1995). *Menâkıbu'l-kudsiyye fî menâsibi'l-ünsiyye*. Türk Tarih Kurumu.
- Elvan Çelebi (2017). *Nâme-i Kudsî (Kutsal Kitap) & Menâkıbu'l-Kudsiyye (Kutsal Menkabeler)*. Çizgi Kitapevi.
- Evliya Çelebi (2023). *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi: Bursa-Bolu-Trabzon-Erzurum-Azerbaycan-Kafkasya-Kırım-Girit*. YKY.
- Gelibolulu Mustafa Âli (2019). *Künhü'l-Ahbâr*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Giese, F. (1992). *Tevârih-i Âl-i Osman*. Edebiyat Fakültesi Basımevi.
- Gö'çek Abdal, (2002). *Odman Baba Vilâyetnamesi: Vilâyetnâme-i Şâhî*. Bektaşî Kültür Derneği.

- Gölpınarlı, A. (1995). *Vilayet-nâme: Menâkıb-ı Hümkâr Hacı Bektâş-ı Veli*. İnkılap Kitabevi.
- Güzel, A. (1999). *Abdal Musa Velâyetnâmesi*. TTK Yayınları.
- Hasan Bey Rûmlû (2011). *Ahsen'üt- Tevârih*. İntişarat-ı Esatir.
- Hobbes, T. (2022). *Leviathan*. Yapı Kredi Yayınları.
- Hoca Sadreddin Efendi (1999). *Tacü't-Tevârih*. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Hucvirî (1982). *Keşfu'l-mahcûb-hakikat bilgisi*. Dergâh Yayınları.
- İbn Battuta (2004). *Rihlat İbn Battûta*. Dâ Al-Nafâ'is.
- İbn Kesir (1995). *El-Bidaye ve'n-Nihaye (Büyük İslâm Tarihi)*. Çağrı Yayınları.
- Kemalpaşazâde (1997). *Tevârih-i Al-i Osman*. TTK Yayınları.
- Khwandamir (1994). *Habibu's siyar*. Harvard University Sources of Oriental Languages and Literatures.
- Kuşeyrî, A. (2009). *Kuşeyrî Risâlesi*. Semerkand Yayınları.
- Neşri, M. M. (2013). *Cihannüma*. Bile Kültür Sanat Yayın.
- Minorsky, V. (1957). *Persia in A. D. 1478-1490: An abridged translation of Fadlullâh b. Rûzbihân Khunji's Târikh-i âlam-ârâ-yi Amînî*. Lucaz.
- Reşîdü'd-dîn, F. (2010). *Cami'ü't-Tevârih (Selçuklu Devleti)*. Selenge Yayınları.
- Rumlu, H. (2004). *Ahsenü't-Tevârîh*. Ardıç Yayınları.
- Rumlu, H. (2020). *Ahsenü't-Tevârîh*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Suhreverdî, Ş. (1990). *Avarifu'l-Ma'arif*. İber.

II. Kitaplar

- Akçura, Y. (1981). *Yeni Türk devletinin öncüleri*. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Akdağ, M. (1979). *Türkiye'nin İktisadî ve İctimaî Tarihi*. Tekin Yayınevi.
- Akın, B. (2020). *Kızılbaş Oğuzlar ve Şah İsmail'in ana yurdu Diyarbakır*. Kitabevi Yayınları.
- Akın, B. (2021). Ocak'tan Cemevi'ne dönüşüm sürecinde Alevilikte kutsal mekân ve ibadethânenin bir arada tasavvuru. R. Karakaş (Ed.), *Ritüelleri ve Anlatılarıyla Kutsal Mekanlar (Güneydoğu Anadolu Bölgesi Örneği)* (s. 1-21). Paradigma Akademi.
- Akın, E. (2020). Alevi ve Sünni inanç dairelerinde kültürel süreklilik bağlamında sosyal kontrolün sağlanması: Siirt ve Muş menkıbelerinin karşılaştırmalı incelenmesi. B. Akın (Ed.), *Ritüelleri ve Anlatılarıyla Kutsal Mekânlar (Güneydoğu Anadolu Bölgesi Örneği)* (s. 231-282). Paradigma Akademi.

- Aktürk, Ş. (2013). *Türkiye'nin kimlikleri din, dil, etnisite, milliyet, devlet ve medeniyet*. Etkileşim Yayınları.
- Alangu, T. (1968). *Ömer Seyfettin ülkücü bir yazarın romanı*. May Yayınları.
- Anderson, B. (1991). *Hayali cemaatler: Milliyetçiliğin kökenleri ve yayılması*. Metis Yayınları.
- Arsan, N. Borak, S. Kocatürk, U. (2006). *Atatürk'ün söylev ve demeçleri*. Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Artan Ok, M. (2024). *Mehdilik ve Şahkulu ayaklanması*. Alfa Yayınları.
- Atatürk, M. K. (2006). *Nutuk*. Bordo-Siyah Yayınları.
- Atsız, H. N. (1992a). *Ordinaryüsün fahiş yanlışları*. Baysan Yayın ve Basım A.Ş.
- Atsız, H. N. (1992b). *Veda, Orkun, 18 Ocak 1952*. Baysan Yayın ve Basım A.Ş.
- Atsız, H. N. (1992c). *Yirminci asırda Türk meselesi II Türk ırkı=Türk Milleti Orhun Dergisi, 16 Temmuz 1934*. Baysan Yayın ve Basım A.Ş.
- Atsız, H. N. (1997). *Aynı tarihi yanlışlığa düşüyor muyuz? Atsız Mecmua, 1932*. İrfan Yayınevi.
- Ay, R. (2008). *Anadolu'da derviş ve toplum: 13-15.yüzyıllar*. Kitap Yayınevi.
- Ay, R. (2014). *Anadolu'da derviş ve toplum: 13-15.yüzyıllar*. Kitap Yayınevi.
- Aydoğmuşoğlu, C. (2017). *Safevi Devleti Tarihi (1501-1736)*. Gece Kitaplığı.
- Babinger, F. Köprülü, F. (1996). *Anadolu'da İslamiyet*. İnsan Yayınları.
- Baha Said (2006). *Türkiye'de Alevî-Bektaşî, Ahi ve Nusayrî Zümreleri*. Kitabevi Yayınları.
- Bahadır, İ. (2002). *Cumhuriyetin kuruluş sürecinde Atatürk ve Aleviler*. Kalan Yayınları.
- Baharlı, İ. (2021). *Şah'ın Bahçesinde; Şah İsmail öncesi ve sonrası Kızılbaşlık*. Kitabevi Yayınları.
- Banarlı, N. S. (1983). *Resimli Türk edebiyatı tarihi*. Milli Eğitim Basımevi.
- Barkan, Ö. L. (1993). *İstila devirlerinin kolonizatör Türk dervişleri*. Hamle Yayınları.
- Barkan, Ö. L. (2021). *İstila devirlerinin kolonizatör Türk dervişleri*. Ötüken Neşriyat.
- Bayraktutan, Y. (1996). *Türk fikir tarihinde modernleşme, milliyetçilik ve Türk Ocakları*. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Berghe, P. V. (1979). *The ethnic phenomenon*. Elsevier.

- Berkes, N. (2006). *Türkiye’de çağdaşlaşma*. Yapı Kredi Yayınları.
- Berkes, N. (2007). *Baticılık, ulusçuluuk, toplumsal devrimler*. Kaynak Yayınları.
- Bilgin, A. (1995). *Tasavvuf ve tekke edebiyatı*. İlim Yayma Cemiyeti.
- Bilgin, N. (2006). *Sosyal bilimlerde içerik analizi teknikler ve örnek çalışmalar*. Siyasal Kitabevi.
- Billic, M. (1995). *Banal nationalism*. Sage Publications.
- Birge, J. K. (1937). *The Bektashi order of Dervishes*. Luzac Oriental. Bogdan, H. (1966). *Histoire de la Hongrie*. Presses Universitaires de France.
- Bogdan, R. and Biklen, S. K. (1997). *Qualitative research for education*. Allyn & Bacon Boston MA.
- Bozkurt, F. (2006). *Çağdaşlaşma sürecinde Alevilik*. Kapı Yayınları.
- Brass, P. R. (1979). *Elite groups, symbol manipulation and ethnic identity among the Muslims of South Asia*. Curzon Press.
- Breuilly, J. (1993). *Nationalism and the state*. Manchester University Press.
- Browne, E. G. (1997). *A literary history of Persia*. Iranbooks.
- Bulut, F. (2018). *Horasan’dan nasıl geldik? Alevilerin yol hikâyesi*. Kor Kitap.
- Büyüköztürk, Ş. vd. (2020). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Pegem Akademi.
- Cahen, C. (2020). *Osmanlılardan önce Anadolu*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Cebesoy, A.F. (1953). *Millî Mücadele hâtıraları*. Vatan Neşriyatı.
- Çeçen, A. (2007). *Kemalizm*. Fark Yayınları.
- Çelik, N. B. (2004). *Kemalizm: Hegemonik bir söylem, Modern Türkiye’de sisyasi düşünce: Kemalizm*. İletişim Yayınları.
- Danışment, İ. H. (1942). *Ali Suavi’nin Türkçülüğü*. CHP Genel Sekreterliği Neşriyatı.
- Darendelioğlu, E. İ. (1977). *Türkiye’de milliyetçilik hareketleri*. Toker Yayınları.
- Dikici, M. (1998). *Anadolu’da Türkler (Anadolu’ya Türk göçleri)*. Burak Yayınevi.
- Doğan, E. Çelik, H. (2022). *Kavramlar ve tasavvufî izâhlar açısından Aleviliğin el kitabı*. Kriter Yayınları.
- Doğrul, Ö. R. (1950). *İslâm tarihinde ilk melâmet; melamete ait en eski vesikanın tercümesi*. İnkilap Kitapevi.
- Dumont, L. (1992). *German Identity: Herder’s volk and Fichte’s nation*. The University of Chicago Presss.

- Dural, A. B. (2011). *Pratikten teoriye milliyetçilik hareketi*. Bilge Karınca Yayıncılık.
- Durgun Ş. (2010). *Modernleşme ve Siyaset*. Binyıl Yayınevi.
- Dündar, F. (2006). The settlement policy of the CUP 1913-1918. H.L. Kieser (Ed.), *Turkey beyond nationalism: towards post nationallist identities*. I.B. Tauris.
- Edmonds, W.A. Kennedy, T.D. (2017). *Phenomenological perspective. In an applied guide to research design: Quantitative, qualitative, and mixed method*. Sage Publications.
- Ercilelasun, B. (2002). *XX. Yüzyılın Eşiğinde Dört Türk Aydını: Gaspıralı İsmail, Hüseyinzade Ali, Akçuraoğlu Yusuf, Ağaoğlu Ahmet*. Yeni Türkiye Yayınları.
- Erdem, Ç. (2014). *Kemalist Kemalizm: Kemalizm'in Türkiye'de tek parti dönemine yansımaları (1930-1939)*. Savaş Yayınevi.
- Erkal, M. (1991). *Sosyoloji (Toplumbilim)*. Der Yayınları.
- Eroğlu, F. (2018). *Türk yönetim tarihi ve düşüncesi*. Beta Yayınları.
- Eröz, M. (1987). *Atatürk, Milliyetçilik, Doğu Anadolu*. Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- Eröz, M. (1990). *Türkiye'de Alevilik ve Bektâşilik*. Kültür Bakanlığı.
- Eröz, M. (1991). *Yörükler*. Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- Eröz, M. (1996). *Milli kültürümüz ve meselelerimiz*. Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi.
- Ersal, M. (2016). *Alevilik kavramlar ve ocak sistemi Çubuk havzası örneği*. Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yayınları Araştırma Dizisi: 25.
- Ertan, M. (2017). *Aleviliğin politikleşme süreci kimlik siyasetinin kısıtlılıkları ve imkanları*. İletişim Yayınları.
- Ertan, T. F. (2014). *Milliyetçilik, Türkiye Cumhuriyeti tarihi*. Siyasal Kitapevi.
- Ertürk, H. (1996). *İki devrin perde arkası*. Sebil Yayınları.
- Esengil, K. (1988). *Milli Mücadele'de ayaklanmalar*. Kamer Yayınları.
- Eyüpoğlu, E. K. (1973). *On üçüncü yüzyıldan günümüze kadar şiirde ve halk dilinde atasözleri ve deyimler*. Doğan Kardeş Matbaacılık Yayını.
- Farooqi, S. (1996). *Conflict, accommodation and long term survival: The Bektashi order and the Ottoman State*. ISES Press.
- Geertz, C. (1973). *The interpretation of cultures*. Basic Books.

- Geller, E. (1983). *Nations and nationalism*. Blackwell.
- Geller, E. (2006). *Nations and nationalism*. Blackwell Publishing.
- Georgeon, F. (2005). *Türk milliyetçiliğinin kökenleri: Yusuf Akçura (1876-1935)*. Tarih Vakfı Yayınları.
- Gökalp, Z. (2014). *Türkçülüğün esasları*. Ötüken Neşriyat.
- Gubernau, M. (1996). *Nationalism: The nation-state and nationalism in the twentieth century*. Polity Press.
- Günay, Ü. (2014). *Din sosyolojisi*. İnsan Yayınları.
- Güngör, E. (1993). *İslam tasavvufunun meseleleri*. Ötüken Neşriyat.
- Hasluck, V. (1991). *Bektaşiliğin coğrafi dağılımı*. Ufuk Matbaası.
- Herder, J. G. (1774). *Auch eine philosophie der geschichte*.
- Hinz, W. (1992). *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd, XV. yüzyılda İran'ın milli bir devlet haline yükselişi*. TTK Yayınları.
- Ishay, M. R. (1995). *Introduction*. Humanities Press International.
- İnalcık, H. (1987). *Fatih devri üzerine tetkikler*. TTK Yayınları.
- İnan, A. (2000). *Medeni bilgiler ve Mustafa Kemal'in el yazıları*. AAM Yayınları.
- Jascheke, G. (1972). *Yeni Türkiye'de İslamlık*. Bilgi Yayınevi.
- Jordan, G. Weedon, C. (1995). *Cultural politics: Class, gender, race and the postmodern world*. Blackwell.
- Kafesoğlu, İ. (1972). *Selçuklu Tarihi*. Milli Eğitim Basımevi.
- Kahraman, A. (2009). *Dinler ve misyonerler*. Ensar Neşriyat.
- Kahraman, H. B. (2008). *Türk siyasetinin yapısal analizi-1. Kavramlar, kuramlar, kurumlar*. Agora Kitaplığı.
- Kalaycıoğlu, S. (2017). *Toplumsal yapı*. Dora Yayınevi.
- Kansu, M. M. (1988). *Erzurum'dan ölümüne kadar Atatürk ile beraber*. TTK.
- Kara, M. (1994). *Tasavvuf ve tarikatlar*. İletişim Yayınları.
- Karaer, İ. (1992). *Türk Ocakları (1912-1931)*. Türk Yurdu Neşriyatı.
- Karal, E. Z. (1998). *Atatürk ve devrim: Konferans ve makaleler 1935-1978*. ODTÜ Yayınları.
- Karamustafa, A. T. (1994). *God's unruly friends: Dervish groups in the Islamic later middle period 1200-1500*. University of Utah Press.
- Karpat, H. K. (2017). *Osmanlı'da milliyetçiliğin toplumsal temelleri*. Timaş Yayınları.

- Karpat, K. (2007). *Türkiye 'de siyasal sistemin evrimi: 1876-1980*. İmge Kitabevi.
- Karpat, K. (2010). *Türk demokrasi tarihi*. Timaş Yayınları.
- Kazgan, G. (2002). *Tanzimattan 21. yüzyıla Türkiye Ekonomisi*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kedourie, E. (1994). *Nationalism*. Blackwell Publishers.
- Kedourie, E. (1996). *Nationalism*. Blackwell Publishers.
- Kellas, J. G. (1991). *The politics of nationalism and ethnicity*. Macmillian.
- Keskin, M. (1999). *Atatürk'ün millet ve milliyetçilik anlayışı*. Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Kili, S. Gözübüyük A. (2000). *Türk Anayasa metinleri: Sened-i İttifak'tan günümüze*. Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Klenke, K. (2016). *Qualitative research in the study of leadership*. Emerald Group Publishing Limited.
- Köprülü, F. (1981). *Türk edebiyatında ilk mutasavvıflar*. DİB Yayınları.
- Köprülü F. (2014). *Türk edebiyatında ilk mutasavvıflar*. Alfa Yayınları.
- Köprülü F. (2015). *Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşu*. Alfa Yayınları.
- Köprülü, M. F. Babinger, F. (1996). *Anadolu'da İslamiyet*. İnsan Yayınları.
- Köprülü, M. F. (1980). *Türk edebiyat tarihi*. Ötüken Neşriyat.
- Köprülü, M. F. (1991). *Türk edebiyatında ilk mutasavvıflar*. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Köprülü, M. F. (1992). *The origins of the Ottoman Empire*. State University of New York Press.
- Köprülü, M. F. (2020). *Türk edebiyatında ilk mutasavvıflar*. Alfa Yayınları.
- Köseoğlu, N. (2000). *Türk milliyetçiliği ve Osmanlı*. Ötüken Yayınları.
- Kuran Yolu Türkçe Meal ve Tefsir (H. Karaman vd. Çev.). (2020). Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Kurat, A. N. (2011). *Türkiye ve Rusya, 18. yüzyıl sonundan Kurtuluş Savaşı'na kadar Türk-Rus ilişkileri*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kurnaz, C. (1987). *Hayâlî Bey divanı tahlili*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Kutlu, S. (2008). *Alevilik-Bektaşilik yazıları*. Ankara Okulu Yayınları.
- Kuzu, A. (2017). *Alparslan Türkeş Dokuz Işık: Ülkücü hareketin tarihi*. Kariyer Yayıncılık.
- Küçük, H. (2002). *The role of the Bektashis in Turkey's national struggle*. Brill.

- Küçük, H. (2003). *Kurtuluş Savaşı'nda Bektaşiler*. Kitap Yayınevi.
- Kvale, S. (1994). *Interviews: An introduction to qualitative research interviewing*. Sage Publications.
- Kymlicka, W. (2020). *Çok kültürlü yurttaşlık*. Ayrıntı Yayınları.
- Lapidus, I. M. (1990). *Tribe and state formation in İslamic History*. University of California Press.
- Lapidus, I. M. (2005). *İslam toplumları tarihi: Hz. Muhammed'den 19. yüzyıla*. İletişim Yayınları.
- Lewis, B. (2000). *Modern Türkiye'nin doğuşu*. TTK Yayınları.
- Lewis, B. (2008). *Modern Türkiye'nin doğuşu*. Arkadaş Kitabevi.
- Lindner, R. P. (1983). *Nomads and Ottomans in medieval Anatolia*. Indiana University Press.
- Locke, j. (2022). *Hoşgörü üzerine bir mektup*. Say Yayınları.
- Maden, F. (2013). *Bektaşî tekkelerinin kapatılması (1826) ve Bektaşiliğin yasaklı yılları*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Maden, F. (2020). *Bektaşî tekkelerinin kapatılması (1826) ve Bektaşiliğin yasaklı yılları*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Majid, F. (2008). *İslâm felsefesi kelâmı ve tasavvufuna kısa bir giriş*. İnsan Yayınları.
- Massicard, E. (2013). *Türkiye'den Avrupa'ya Alevi hareketinin siyasallaşması*. İletişim Yayınları.
- McNeill W. H. (2001). *Dünya Tarihi*. İmge Kitabevi.
- Mecit F. (2008). *İslâm felsefesi kelâmı ve tasavvufuna kısa bir giriş*. İnsan Yayınları.
- Melikoff, I. (1992a). *L'Origine sociale des premiers Ottomans*. ISIS Press.
- Melikoff, I. (1992b). *Les fondements de l'Alevisme*. ISIS Press.
- Melikoff, I. (1992c). *La communauté Kızılbaş du Deli Orman, en Bulgarie*. ISIS.
- Melikoff, I. (1999a). *Alevi-Bektaşiliğin Tarihi Kökenleri. Bektaşî-Kızılbaş (Alevi) Bölünmesi ve Neticeleri, Türkiye'de Aleviler, Bektaşiler, Nusayriler*. Ensar Neşriyat.
- Melikoff, I. (1999b). 14. – 15. Yüzyıllarda İslam Heterodoksluğunun Trakya'ya ve Balkanlar'a yerleşme yolları. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Melikoff, I. (2001). *Bektashi/Kızılbaş, historical bipartition and consequences*. ISIS Press.
- Melikoff, I. (2010). *Hacı Bektaş efsaneden gerçeğe*. Cumhuriyet Kitapları.

- Merriam, S. B. Grenier, R. S. (2019). *Qualitative research in practice: Examples for discussion and analysis*. Jossey-Bass Publishers
- Miles, M. B. Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook*. Sage Publications.
- Mill, J. S. (1996). *Nationality, Nationalism in Europe 1815 to the present: A reader*. Routledge.
- Minorsky, V. (1943). *A manuel of Safavid administration*. Gibb Memoial series.
- Monshi, E. B. (1978). *History of Shah Abbas the great (Tarık-e Alamare-ye Abbasi)*. Westview Press.
- Montesquieu (2019). *İran mektupları*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Nairn, T. (1981). *The break-up of Britain: Crisis and neo-nationalism*. Verso.
- Newman, A. (2014). *İran-ı asr-ı Safevi: Nevzâi-yi İmparatori-yi İran*. Neşr-i Nakd-ı Efkar.
- Noyan, B. (1976). *Demir Baba Vilayetnamesi*. Can Yayınları.
- Noyan, B. (1995). *Bektaşılık Alevilik nedir?* Ant-Can Yayınları.
- Nur, R. (1968). *Hayat ve Hatıratım*. Altındağ Yayınevi.
- Oba, A. E. (1995). *Türk milliyetçiliğinin doğuşu*. İmge Kitapevi Yayınları.
- Ocak, A. Y. (1990). *Türkiye sosyal tarihinde İslam'ın macerası*. Timaş Yayınları.
- Ocak, A. Y. (1999). *Osmanlı İmparatorluğunda marjinal sufilik: Kalenderiler (XIV-XVII. yüzyıllar)*. Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Ocak A. Y. (2011). *Ortaçağ Anadolu'sunda iki büyük yerleşimci (Kolonizatör) derviş yahut Vefâiyye ve Yeseviyye gerçeği: Dede Garkın & Emîrci Sultan (13. Yüzyıl)*. Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırmaları Merkezi Yayınları.
- Ocak, A. Y. (2018). *Türk sûfiliğine bakışlar*. İletişim yayınları.
- Ocak, A. Y. (2020a) *Babailer İsyanı*. Dergâh Yayınları.
- Ocak, A. Y. (2020b). *Alevi ve Bektaşî inançlarının İslam öncesi temelleri*. İletişim Yayınları.
- Ocak, A. Y. (2020c). *Kalenderiler*. Timaş Yayınları.
- Onar, M. (1995). *Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı yazışmaları*. Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Öğün, S. S. (1992). *Türkiye'de cemaatçi milliyetçilik ne Nurettin Topçu*. Dergâh Yayınları.

- Öngül, A. (2016). *Selçuklular Tarihi 1: Büyük Selçuklular, Irak, Kirman ve Suriye Selçukluları*. Çamlıca Yayınları.
- Öz, M. (2012). *Başlangıçtan günümüze İslam mezhepleri tarihi*. Ensar Neşriyat.
- Özkırımlı, U. (2015). *Milliyetçilik kuramları*. Doğu Batı Yayınları.
- Öznur, H. (1999). *Ülkücü Hareket: CKMP'den MHP'ye*. Alternatif Yayıncılık.
- Öztürk, E. (2016). *Velilik ile delilik arasında İbnu's-Serrâc'ın gözünden muvelleh dervişler*. Kitap Yayınevi.
- Öztürk, M. (2001). *Anadolu erenlerinin kaynağı Horasan (Moğol İstilasına Kadar)*. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Parla, T. (2008). *Türkiye'de siyasal kültürün resmi kaynakları: Kemalist tek-parti ideolojisi ve CHP'nin altı oku*. Deniz Yayınları.
- Patton, M. Q. (1990). *Qualitative evaluation and research methods*. Sage Publications.
- Patton, M. Q. (2014). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri*. Pegem Akademi.
- Popovic, A. (1995). *Balkanlarda İslam*. İnsan Yayınları.
- Poulton, H. (2006). *Top hat, grey wolf and crescent: Turkish nationalism an the Turkish Republic*. Hurts & Company.
- Qumî, Q. A. (1970). *Hulasât al tavârîh*. Klaus Schartz Verlag.
- Rousseau, J. J. (2021). *Toplum sözleşmesi*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Saray, M. (2019). *Türklerde dini ve kültürel hoşgörü, Atatürk ve laiklik*. Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı.
- Sarikaya, M. S. (2001). *İslam düşünce tarihinde mezhepler*. Tuğra Matbaası.
- Sarınay, Y. (1990). *Atatürk'ün millet ve milliyetçilik anlayışı*. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Sarınay, Y. (2002). *İmparatorluktan Cumhuriyete Türk milliyetçiliğinin doğuşu ve gelişimi*. Yeni Türkiye Yayını.
- Sarınay, Y. (2005). *Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları*. Ötüken Neşriyat.
- Sarwar, G. (1939). *History of Shah Ismail Safavi*. Aligarh.
- Savory, R. M. (1980). *Iran under the Safavids*. Cambridge University Press.
- Sayer, D. Frisby, D. (2020). *Toplum*. Habitus Kitap.
- Schimmel, A. (2016). *İslam'ın mistik boyutları*. Kabalcı Yayınevi.
- Selek, S. (1968). *Anadolu ihtilali*. Burçak Yayınları.

- Sevim, A. (1987). *Anadolu'nun fethi Selçuklular dönemi*. TTK Yayınları.
- Smith, A. D. (1983). *Theories of nationalism*. Duckworth.
- Smith, A. D. (1991). *National identity*. Penguin.
- Smith, A. D. (1996). *Nationalism and the Historians*. Verso.
- Smith, A. D. (2013). *Milliyetçilik*. Atıf Yayınları.
- Soyyer, Y. (2005). *19. yüzyılda Bektaşilik*. Akademi Kitabevi.
- Sunar, C. (1978). *Ana hatlarıyla İslâm tasavvufu tarihi*. A. Ü. İ. F. Yayınları.
- Sümer, F. (1999). *Safevi Devleti'nin kuruluş ve gelişmesinde Anadolu Türklerinin rolü*. TTK Yayınları.
- Sümer, F. (2009). *Selçuklular*. TDV Yayınları.
- Sümer, F. (2021). *Safevi Devleti'nin kuruluş ve gelişmesinde Anadolu Türklerinin rolü*. TTK Yayınları.
- Swanborn, P. (2010). *Case study research: What, Why and How?* Sage Publications.
- Şahin, B. (2014). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Anı Yayıncılık.
- Şahin, H. (2020). *Dervişler, Fakihler, Gaziler- Erken Osmanlı Döneminde Dini Zümreler (1300- 1400)*. Yapı Kredi Yayınları.
- Şahin, H. (2021). *Adalet, dürüstlük ve bereketin temsilcisi Ahiler*. Erdem Yayınları.
- Şener, C. (1989). *Alevilik olayları*. Yön Yayınları.
- Tansel, F. A. (1965). *Ahmed Vefik Paşa'nın şahsiyetinin teşekkülü, hususî hayatı ve muhtelif karakterleri*. Türk Tarih Kurumu.
- Tansel, F. A. (1969). *Mehmet Emin Yurdakul'un eserleri-I*. Türk Tarih Kurumu.
- Taraporewala, I. J. S. (2002). *Zerdüşt dini / Zerdüşt'ün gathaları üç unutulmuş din: Mitraizm, Maniheizm, Mazdakizm*. Avesta Basın Yayıncılık.
- Tavşancıl, E. ve Aslan, E. A. (2001). *Sözel, yazılı ve diğer materyaller için içerik analizi ve uygulama örnekleri*. Epsilon.
- TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 1, Cilt 1, Birleşim 12, 6 Mayıs 1920, 218.
- Tekindal, S. (2021). *Nicel, nitel, karma yöntem araştırma desenleri ve istatistik*. Nobel Yayınevi.
- Tıgılı, A. (2004). *Zerdüşt hayatı ve öğretisi*. Beyan Yayınları.
- Trimingham, J. S. (1971). *The sufi order in Islam*. Oxford University press.
- Tunaya, T. Z. (1998). *Türkiye'de Siyasal Partiler: İkinci Meşrutiyet Dönemi*. İletişim Yayınları.

- Tunaya, T. Z. (2000). *Türkiye’de Siyasi Partiler: İttihat ve Terakki, Bir Çağın, Bir Kuşağın, Bir Partinin Tarihi*. İletişim Yayınları.
- Tunaya, T. Z. (2002). *Devrim hareketleri içinde Atatürk ve Atatürkçülük*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Turan, O. (1980). *Selçuklular ve İslamiyet*. Nakışlar Yayınevi.
- Turan, O. (2003). *Türk cihan hâkimiyeti mefkûresi*. Ötüken Neşriyat.
- Turan, O. (2016). *Selçuklular tarihi ve Türk-İslâm medeniyeti*. Ötüken Yayınları.
- Türer, O. (2005). Osmanlı Anadolu’sunda tarikatların genel dağılımı. A. Y. Ocak (Ed.), *Osmanlı toplumunda tasavvuf ve sufiler: Kaynaklar-doktrin-ayin ve erkan-tarikatlar-edebiyat-mimari-ikonografi-modernizm*. TTK Yayınları.
- Türkdoğan, O. (1981). *Atatürk’te milli devlet anlayışı*. Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- Türkdoğan, O. (1996). *Değişme kültür ve sosyal çözülme*. Birleşik yayıncılık.
- Türkdoğan, O. (2005). *İslam değerler sistemi ve Max Weber*. Kültür Sanat Yayıncılık.
- Türkeş, A. (2000). *1944 milliyetçilik olayı*. Berikan Yayınevi.
- Türkeş, A. (2017). *Milli doktrin: Dokuz Işık*. Bilge Karınca Yayınları.
- Türkeş, A. (2018). *Dava*. Kamer Yayınları.
- Uluğ, N. H. (1939). *Tunceli medeniyete açılıyor*. Cumhuriyet Matbaası.
- Ulusoy, C. (1980). *Alevi Bektaşî yolu*. Hacibektaş.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Çandarlı vezir ailesi*. TTK Yayınları.
- Uzunçarşılıoğlu, İ. H. (1937). *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*. TTK Yayınları.
- Ünal, İ. H., Özdemir, M. ve Yazıcı, N. (2015). *İslam kültüründe hoşgörü*. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Üstel, F. (2004). *İmparatorluktan Ulus Devlete Türk Milliyetçiliği: Türk Ocakları (1921-1931)*. İletişim Yayınları.
- Yalçın, E. S. (2017). *Başbuğ Alparslan Türkeş*. Berikan Yayınevi.
- Yalçınkaya, F. (2020). Alevilikte kutsal mekân anlayışı üzerine karşılaştırmalı bir inceleme: Diyarbakır ve Varto Alevileri örneği. B. Akın (Ed.) *Ritüelleri ve Anlatılarıyla Kutsal Mekânlar (Güneydoğu Anadolu Bölgesi Örneği)* (s. 149-196). Paradigma Akademi Yayınları.
- Yaman, A. (2012). *Alevilik ve Kızılbaşlık tarihi*. Kalipso Lüks Yayınları.

- Yaman, A. (2022). *Şah-ı Merdan'a talip olanlar: Kızılbaşlar Aleviler Bektaşiler (Temel Bilgiler)*. La Kitap Yayınları.
- Yeniçeri, Ö. (2017). *Bağımlılık paradigmaları ve Türk milliyetçiliği*. Kripto Yayınları.
- Yesevi, Ç. G. (2018). *Türk Milliyetçiliği*. Kripto Yayınları.
- Yıldırım, A. Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, R. (2007). *Rumeli'nin fethinde ve Türkleşmesinde öncülük etmiş bir gazi derviş: Seyyid Ali Sultan (Kızıldeli) ve Velâyetnamesi*. TTK Yayınları.
- Yıldırım, R. (2019). *Hacı Bektaş Veli'den Balım Sultan'a Bektaşiliğin doğuşu*. İletişim Yayınları.
- Yıldırım, R. (2021a). *Aleviliğin doğuşu Kızılbaş sufiliğinin toplumsal ve siyasal temelleri (1300-1501)*. İletişim Yayınları.
- Yıldırım, R. (2021b). *Hacı Bektaş Veli'den Balım Sultan'a Bektaşiliğin doğuşu*. İletişim Yayınları.
- Yılmaz, H. K. (2004). *Anahatlarıyla tasavvuf ve tarikatlar*. Ensar Neşriyat.
- Yılmaz, Ö. (2015). *Geçmişten günümüze tasavvuf ve tarikatlar*. Akçağ Yayınları.
- Yöntem, A. C. (1947). *Ömer Seyfettin*. Remzi Kitapevi.
- Yörükkan, Y. Z. (2006). *Anadolu'da Aleviler ve Tahtacılar*. Ötüken Yayınları.
- Yuval Davis, N. (1997). *Gender and nation*. Sage Publication.
- Yuval Davis, N. Anthias, F. (1989). *Woman-Nation-State*. Macmillian.
- Yürekli, Z. (2012). *Architecture and hagiography in the Ottoman Empire: The politics of Bektashi shrines in the classical age*. Ashigate.
- Zelyut, R. (2014). *Türk Aleviliği*. Kripto Kitaplar.
- Zerrinkub, A. (2014). *Tarihsel perspektifiyle İran tasavvufu*. Önsöz yayıncılık.
- Zincirkıran, M. (2019). *Türkiye'nin toplumsal yapısı*. Anadolu Üniversitesi Yayını.
- Zürcher, E. J. (2016). *Modernleşen Türkiye'nin tarihi*. İletişim Yayınları.

III. Makale ve Bildiriler

- Akan, M. (2009). Yeniçeriler ve Bektaşilik. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırmaları Dergisi*, 50, 243-260.
- Akın, B. (2020). Kopuzdan "Telli Kur'an"a türklerde sazın kutsal serüveni ve kutsallığı, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 20, 135-162.

- Akın, E. (2022). Kutsaldan kurguya: Alevi Bektaşî ziyaret kültürünün Talip Apaydın romanlarına yansımaları. *Alevilik Bektaşîlik Araştırmaları Dergisi*, 26, 106-134.
- Akkuş, M. (1999). 19. asırda bir Bektaşî icazetnamesi. *Tasavvuf*, 1(1), 27-39.
- Altunkaya, M. (2016). Horasan tasavvuf ekolü ve özellikleri. *Turkish Studies*, 11(2), 127-148.
- Artan, M. (2019). Osmanlı arşiv kaynakları çerçevesinde Şahkulu ayaklanmasının sebepleri. *Alevilik Bektaşîlik Araştırmaları Dergisi*, 19, 285-312.
- Artan, M. (2022). Şahkulu ayaklanmasında Mehdî söylemi ve hicrî 1000 yılı üzerinde bir değerlendirme. *Alevilik Bektaşîlik Araştırmaları Dergisi*, 25, 103-136.
- Artan, M. (2023). Horasan Erenleri'nden Hacı Bektaş Veli'nin İnsan Sevgisi ve Fütihat Anlayışı. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi, İhtisaslaşma Özel Sayısı*, 200-212.
- Aubin, j. (1988). L'avenement des Safavides reconsidere (Etudes Sfavides III). *Moyen Orient E-Ocean Indien*, 5, 1-30.
- Bahadıroğlu, D. (2023, 25 Haziran). *Anadolu'da kurulan ilk medeniyetler hangileridir?* Makaleler. 12 Temmuz 2023 tarihinde <https://www.makaleler.com/anadoluda-kurulan-ilk-medeniyetler-nelerdir> adresinden erişildi.
- Baharlı, İ. (2022). Türkistan nefesi: Hoca Ahmet Yesevi'den Hacı Bektaş Veli'ye Horasan tasavvufu. *Department Of Tourism Of Turkestan Region Llp (Tourist Information Center) Open Turkistan*, 50-56.
- Bakan, S. Levent, R. (2018). Tek parti döneminde (1923-1950) Türkiye'nin Alevi politikası. *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 (1), 1-15.
- Baker, C. Wuest, J. Stern, P.N. (1992). Method slurring: the grounded theory/phenomenology example. *Journal of Advanced Nursing*, 17, 1355-1360.
- Bal, K. (2018). *IV. Uluslararası Alevilik ve Bektaşîlik sempozyumu bildiriler kitabı*. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Türk Kültürü Açısından Hacı Bektaş-ı Velî Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları.
- Barkan, Ö. L. (2015). İstila devirlerinin kolonizatör Türk dervişleri ve zaviyeler, *İnsan & İnsan*, 5: 5-37.

- Barnard, F. M. (1983). National culture and political legitimacy: Herder and Rousseau. *Journal Of The History Of Ideas*, (2), 53-231.
- Barnard, F. M. (1984). Patriotism and citizenship in Rousseau: A dual theory of public willing? *The Review Of Politics*, 46, (2), 7-245.
- Bodur, H. E. (2016). Dini Tipoloji bağlamında Anadolu Aleviliği. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 28 (1), 1-33.
- Conversi, D. (1995). Reassessing current theories of nationalism: Nationalism as boundary maintenance and creation. *Nationalism And Ethnic Politics*, 1, (1), 5-73.
- Çapar Ceylan M. Ceylan, M. (2022). Durum çalışması ve olgubilim desenlerinin karşılaştırılması. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(22), 295-312.
- Çiçek, A. C. Aydın, S. Baran, H. (2017). Gelenekle sol arasında sıkışmış bir siyasal hareket: (Türkiye) Birlik Partisi. *Siyasal / Journal of Political Sciences*, 26 (2), 27-52.
- Çoban, H. (2013). Anadolu'nun tarihi coğrafyası ve Anadolu uygarlıklarına etkisi. *Cappadocia Journal of History and Social Sciences*, (1), 28-35.
- Doğan, H. (2012). Millî Mücadele’de Nevşehir ve çevresi, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 49, 57-73.
- Erkan, Ü. (2016). Türk Yurdu Dergisinde Milliyetçiliğin Analizi (1911-1931). *MSGSÜ Sosyal Bilimler*, (13), 132-144.
- Eysenbach, G. Köhler, C. (2002). How do consumers search for and appraise health information on the world wide web? Qualitative study using focus groups, usability tests, and in-depth interviews. *Bmj*, 324(7337), 573-577.
- Fırlı, E. R. (1996). Hünkâr Hacı Bektaş Veli. *Erdem*, 8(23), 317-336.
- Gölpınarlı, A. B. (1932). Anadolu’da heteredoks inançlar. *Atsız Mecmua* (13), 17.
- Guba, E. G. Lincoln, Y. S. (1994). Competing paradigms in qualitative research. *Handbook of Qualitative Research*, 2(105), 163-194.
- Gülten, S. (2016). Osmanlı Devleti’nde Alevî sözcüğünün kullanımına dair bazı değerlendirmeler. *Alevilik Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 29-35.
- Gündüz, T. (2010). Hacı Bektaş Veli’nin yol arkadaşı Kolu Açık Hacım Sultan ve Velâyetnâmesi. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, (55), 74-79.

- Imber, C. (2002). The origin of the Janissaries. *Journal of Turkish Studies*, 26(2), 17.
- İnalcık, H. (1980). The question of the emergence of the Ottoman State. *International Journal of Turkish Studies*, 2, 71-79.
- Jasper, M. A. (1994). Issues in phenomenology for researchers of nursing. *Journal of Advanced Nursing*, 19, 309- 314.
- Kara, M. (2001). Tasavvuf kültürünün Türkistan macerasına genel bir bakış. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10(1), 9-32.
- Karpat, K. (1972). The transformatin of the Ottoman state, 1789-1908. *International Journal of Middle East Studies*, 6 (3), 276-299.
- Kayaoğlu, i. (1990). Mevlana'nın çağdaşı derviş tarikatları, babalar, Kalenderler ve diğerleri. *A.Ü.İ.F Dergisi*, 31, 147.
- Kenjetay, D. (1999). Hoca Ahmed Yesevî: Yaşadığı devir, şahsiyeti, tarikatı ve tesiri. *Tasavvuf İlmi ve Araştırmalar Dergisi*, 1(2), 105-129.
- Keskin, M. Y. (2008). Günümüz kent koşullarında Alevi geleneğinin aktarımında birlik cemlerinin yeri ve fonksiyonları. *Ekev Akademi Dergisi*, 37, 87-96.
- Kılıç, M. (2017). Cumhuriyetin ilk yıllarında dinin denetlenmesi ve muhafazası meselesi. *Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(18), 295-317.
- Kitzinger, J. (1995). Qualitative research: Introducing focus groups. *Bmj*, 311(7000), 299-302.
- Kök, M. (2012). Türk Milliyetçiler Derneği'nden Türkiye Milliyetçiler Cemiyeti'ne. *Türk Yurdu Dergisi*, 32(295), 86-98.
- Köprülü, F. (1922). Anadolu'da İslamiyet: Türk istilasından sonra Anadolu tarih-i dinisine bir nazar ve tarihinin menba'ları. *Darüfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası*, 4, 281-311.
- Köse, M. Z. (2009). Yeniçeri Ocağının Bektaşileşmesi süreci ve Yeniçeri-Bektaşî ilişkisi. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırmaları Dergisi*, 49, 195-207.
- Lieven, A. (1997). Qu'est-ce qu'une nation. *The National Interest*, (49), 10-22.
- Lindner, R. P. (1982). What was a nomadic tribe? *Comparative Studies in Society and History*, 4(24), 709.
- Melikoff, I. (1983). L'ordre des Bektaşî apres 1826. *Turcia*, (15), 155-178.
- Miller, S. (2003). Analysis of phenomenological data generated with children as research participants. *Nurse Researcher*, 10(4), 68-82.

- Minorsky, V. (1942). The poetry of Shah Ismail I. *Bulletin of The School of Oriental and African Studies*, 10(4), 1006a- 1053a.
- Müftüoğlu, A. H. (1911). Üzümcü. *Türk Yurdu*, (1), 2-7.
- Nairn, T. (1993). Internationalism and the second coming. *Daedalus*, 122(3), 155-170.
- Noy, C. (2008). Sampling knowledge: The hermeneutics of snowball sampling in qualitative research. *International Journal of social research methodology*, 11(4), 327-344.
- Nur, R. (1942). Türk Nasyonalizmi. *Tanrıdağ*, (1), 4- 6.
- Nünlist T. (2020). Sufismus und futuwwa, Schutz und andacht im Islam: Dokumente in rollenform aus dem 14.-19. Jh (Series: Islamic History and Civilization), Brill, 175: 65-141.
- Ocak A. Y. (1978). Zâviyeler: Dînî, sosyal ve kültürel tarih açısından bir deneme. *Varlık Dergisi*, 12, 247-270.
- Ocak, A. Y. (1994). “Bektaşilik bir tarikattır ama Alevilik güçlü tasavvufi yapısına rağmen bir tarikat değildir”. *Türk Yurdu*, 14(88), 13-18.
- Onat, H. (2003). Kızılbaşlık farklılaşması üzerine. *İslamiyet Dergisi*, 6(3), 45-48.
- Parvus (1912a). Devlet ve millet. *Türk Yurdu*, (3), 83-84.
- Parvus (1912b). Türklerin ödünç almaya en haklı oldukları bir akçe. *Türk Yurdu*, (1), 16-24.
- Radtke, B. (2009). Horâsân ve Mâverâünnehîr’de din alimleri ve mutasavvıflar. *The Journal of International Social Research*, 2(9), 360-361.
- Ramsaur, E. (1942). The Bektashi dervishes and the young Turks. *Moslem Word*, (32), 7-14.
- Ross, D. E. (1896). The early years of Shah Ismail, founder of the Safavi Dynasty. *Journal Of The Royal Asiatic Society*, (28), 249-340.
- Salcı, V. L. (1942). Trakya’da Türk Kabileleri. *Türk Amacı*, (5), 314.
- Sanlı, F. S. (2018). 13 Kasım 1960 tasfiyesine giden süreçte Alparslan Türkeş ve Milli Birlik Komitesi”. *Hacettepe Üniversitesi: Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*. 14 (27), 244.
- Savory, R. M. (1961). The principal offices of the Safavid State during the reign of Tahmasp I (930-84/1524-76). *Bulletin Of The School Of Oriental And African Studies*, (24), 65-85.

- Savory, R. M. (1965). The Office of Khalifat Al- Khulafa under the Safavids. *Journal Of The American Oriental Society*, 85(4), 497-502.
- Savory, R. M. (1974). The Safavid State and polity. *Studies İsfahan*, (7), 179-212.
- Seale, C. (1999). Quality in qualitative research. *Qualitative Inquiry*, 5(4), 465-478.
- Selçuk, H., Öger, A. (Ed) (2011). Mürûr-u Ubûr Edenlerin Gözüyle Hacıbektaş: Seyahatnameler, Salnameler ve Şer’iyye Sicillerine Göre Hacıbektaş’ın Tarihi, *I. Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu*, Nevşehir Üniversitesi Yayınları.
- Shils E. (1957). Primordial, personal, sacred and civil ties. *British Journal Of Sociology*, 2, (8), 45-130.
- Smith, A. D. (1984). Review article: Ethnic persistence and national transformation. *British Journal Of Sociology*, (3).
- Sohrweide, H. (1965). Der sieg der Safeviden in Persien und seine Rückwirkungen auf die Schiiten Anatoliens im 16. Jahrhundert. *Der İslam*, 41, 95-221.
- Starks, H. Trinidad, S. B. (2007). Choose your method: A comparison of phenomenology, discourse analysis, and grounded theory. *Qualitative Health Research*, 17(10), 1372-1380.
- Steinherr, I. B. (2010). Osmanlı tapu tahrir defterleri ışığında Bektaşiler (XV.-XVI. Yüzyıllar). *Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi*, (3), 169-171.
- Stepanians, M. (2012). Zerdüştlüğün İslâm’la karşılaşması. *Journal of Islamic Research*, 23(2), 89-99.
- Sümer, F. (1960). *Anadolu’ya yalnız göçebe Türkler mi geldi*. Belleten, 24(96), 567-594.
- Sümer, F. (1969). Anadolu’da Moğollar. *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, 1, 144-145.
- Şahin, Y. (2023). “Ahmet Yaşar Ocak, Alevi ve Bektaşî inançlarının İslam öncesi temelleri, İletişim Yayınları, İstanbul, 2020”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, (105), 369-374. <https://doi.org/10.34189/hbv.105.019>
- Tarhan, Ö. (2015). Sosyal bilgiler öğretmeni adaylarının politik okuryazarlığa ilişkin görüşleri. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9, 649-669.
- Tilley, V. (1997). The terms of the Debate: Untangling language about ethnicity and ethnic movemets. *Ethnic and Racial Studies*, 20(3), 497-522.
- Tosun, C. (2000). Hoca Ahmed Yesevî, hayayı, eserleri ve oplumu eğitme metodu. *Dini Araştırmalar Dergisi*, 2(6), 119-132.

- Turan, F. (1998). Tanzimat döneminde Osmanlı imlası ve alfabesi üzerine yapılan tartışmalar ve Namık Kemal. *Namık Kemal Sempozyumu*. Doğu Akdeniz Üniversitesi Fen ve Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Yalçın, A. K. (2018). Türk siyasal hayatında Muhafazakâr Parti deneyimi (1983-1985). *Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(24), 376.
- Yıldırım, R. (2010). Bektaşî kime derler?: “Bektaşî” kavramının kapsamı ve sınırları üzerine tarihsel bir analiz denemesi. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırmaları Dergisi*, 55, 23-58.
- Yüce, A. (2000). Klâsiklerimiz; El-Lüma. *Tasavvuf-İlmî ve Akademik Araştırmalar Dergisi*, 1(3), 185.

IV. Ansiklopedi Maddeleri

- Azamat, N. (2002). Kaygusuz Abdal. *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (C. 25) (ss. 74-76).
- Beydilli, K. (2012). Vak’a-i Hayriyye. *TDV İslâm Araştırmaları Merkezi* (C. 42) (ss. 454-457). 15 Nisan 2024 tarihinde <https://islamansiklopedisi.org.tr/vaka-i-hayriyye> adresinden erişildi.
- Çetin, O. (1998). Horasan. *TDV İslam Ansiklopedisi* (C. 18) (ss. 234) TDV yayınları.
- Köprülü, F. (1997). Bektaş. *İslam Ansiklopedisi* (C. 2) (ss. 461-464).
- Ocak, A. Y. (1989). Alevî. *TDV İslâm Araştırmaları Merkezi* (C. 2) (ss. 368-368). 03 Mayıs 2024 tarihinde <https://islamansiklopedisi.org.tr/alevi> adresinden erişildi.
- Ocak, A. Y. (1992a). Bektaşilik. *TDV İslâm Araştırmaları Merkezi* (C. 5) (ss. 373-379). 31 Mart 2024 tarihinde <https://islamansiklopedisi.org.tr/bektasilik> adresinden erişildi.
- Ocak, A.Y. (1992b). Balım Sultan. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 5) (ss. 17-18). 30 Haziran 2024 tarihinde <https://islamansiklopedisi.org.tr/balim-sultan> adresinden erişildi.
- Ocak, A. Y. (1994). Ebü’l-Vefâ el-Bağdâdî. *TDV İslam Ansiklopedisi* (C. 10) (ss. 347-348). 30 Haziran 2024 tarihinde <https://islamansiklopedisi.org.tr/ebul-vefa-el-bagdadi--vefaiyye> adresinden erişildi.
- Öngören, R. (2011). Tasavvuf. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C. 40) (s. 121). TDV Yayınları.

Özcan, A. (2020). Milliyetçilik. *TDV İslâm Araştırmaları Merkezi* (C. 30) (ss. 84-87). 05 Mayıs 2024 tarihinde <https://islamansiklopedisi.org.tr/milliyetcilik> adresinden erişildi.

V. Sözlükler

Uludağ, S. (2012). *Tasavvuf terimleri sözlüğü*. Kabalcı Yayıncılık.

VI. Tezler

Açıkgöz, R. (2019). *XI.-XIII: yüzyıl Anadolu tasavvuf hayatının teşekkülünde Horasan erenleri* (Tez No. 555598) [Yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi.

Artan, M. (2022). *Türk-İslam düşüncesinde Mehdilik: Osmanlı Devleti'nde Şahkulu örneği* (Tez No. 723801) [Doktora tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi.

Ateş, K. (2010). *Türkiye'de milliyetçilik, yurttaşlık ve Aleviler: "Öz-Türkler" ve "Heretik Ötekiler"?* (Tez No. 288336) [Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi.

Aydın, N. (2018). *Cumhuriyet dönemi Alevi toplumunun devlet ile ilişkileri ve Alevi açılımı* (Tez No. 525329) [Yüksek lisans tezi, Uludağ Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi.

Aykutalp, C. K. (2019). *Türk sağıının Alevi algısı (1960-1980)*. (Tez No. 554926) [Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi.

Çalı, M. (2022). *Horasan'dan Nevşehir'e yazılı ve sözlü kaynaklara göre Horasan Erenleri*. (Tez No. 744161) [Yüksek lisans tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi.

Duran, M. (2020). *Kuramsal ve dönemsel bağlamda Türk milliyetçiliğinin analizi* (Tez no. 649578) [Doktora tezi, Gazi Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi.

Jamâlî, Y. (1981). *The life and personality of Shâh Isma'il*. [Doktora tezi, University of Edinburgh].

Telek, G. (2012). *Soytürkçülerden milliyetçi muhafazakârlığa Türkiye'de milliyetçi siyasetlerin Aleviliğe bakışı (1930-1980)* (Tez No. 328603) [Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi.

Topal, S. A. (2008). *Celalzâde Salih Çelebi'nin Tarih-i Sultan Süleyman isimli eseri* (Tez No. 228114) [Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü]. Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi.

